

KULTURA

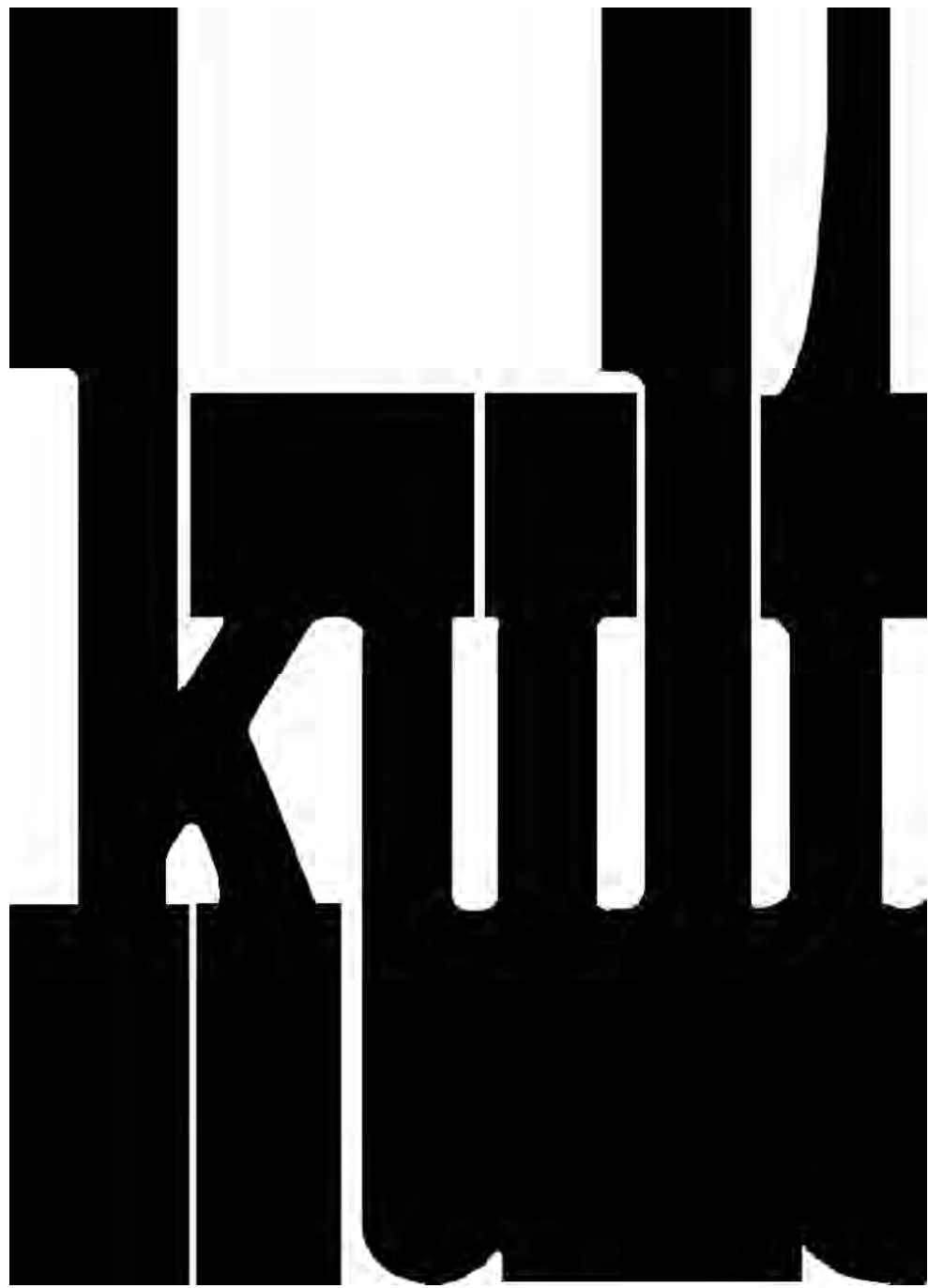

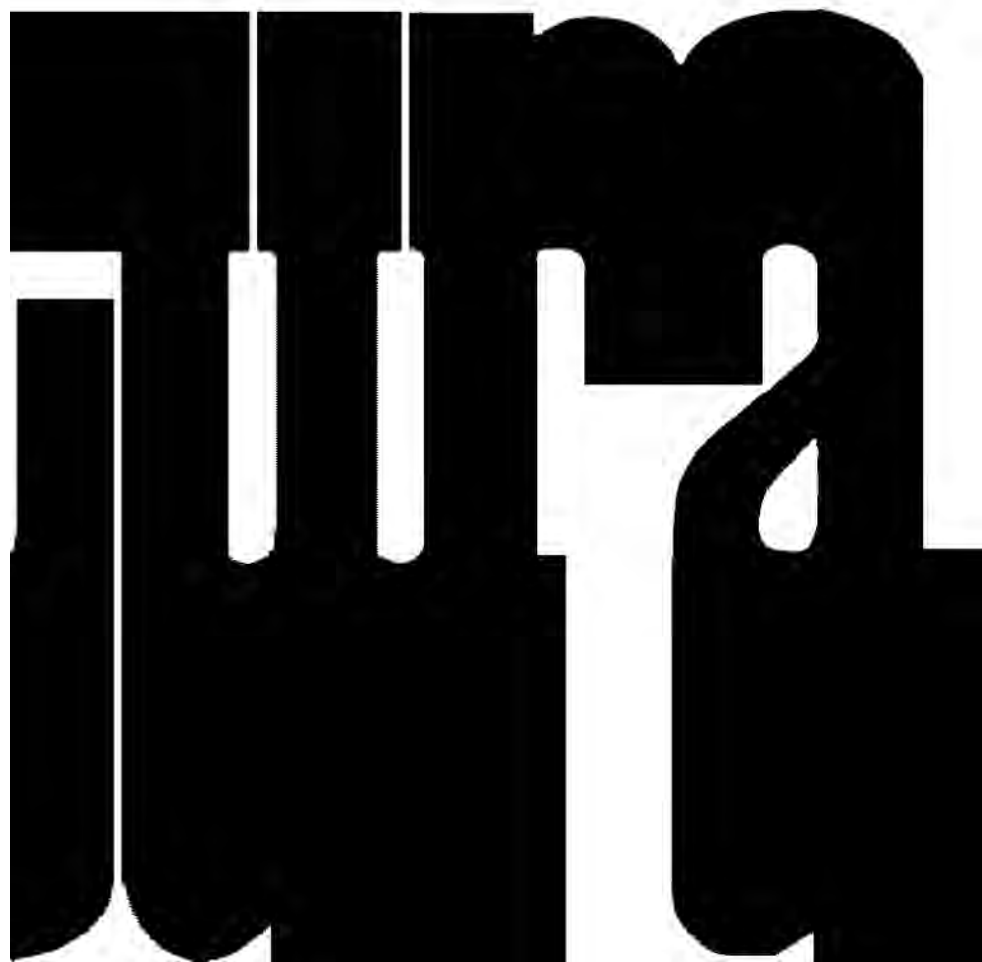

KINA SVILA NA PUTU

Knjiga II

**ČASOPIS ZA TEORIJU
I SOCIOLOGIJU KULTURE
I KULTURNU POLITIKU**

KULTURA

Redakcija: dr Ivana Spasić, dr Miško Šuvaković,
dr Jelena Đorđević, dr Zorica Tomić,
dr Milan Vukomanović, mr Ivana Đokić, mr Boško Milin,
Predrag Šarčević, Vanja Šibalić, Tatjana Bokan
Glavni i odgovorni urednik: dr Jelena Đorđević
Lepotom časopisa bavio se: Bole Miloradović
Lektor / korektor: Mira Biljetina

Priprema za štampu: Svetozar Stankić

Izdavač: Zavod za proučavanje kulturnog razvitka

Za izdavača: dr Vukašin Pavlović

Redakcija časopisa *Kultura*, Beograd, Rige od Fere 4,
tel. 2637-21

E-mail: kultura@zaprokul.org.yu

Web: www.zaprokul.org.yu

Časopis izlazi četiri puta godišnje

Pretplate slati na adresu: Zavod za proučavanje kulturnog
razvitka, Rige od Fere 4, žiro-račun 840-704664-57
s naznakom "Za časopis *Kultura*"

KULTURA - Review for the Theory and Sociology of
Culture and for Cultural Policy (Editor in Chief dr Jelena
Đorđević), Beograd, Rige od Fere 4, tel. 2637-216
Published quarterly by Zavod za proučavanje kulturnog
razvitka (Center for Study in Cultural Development),
Beograd, Rige od Fere 4

Radove slati u dva štampana primerka i na disketi
(u programu Word), uz rezime na engleskom jeziku

Štampa: JP Službeni glasnik, Lazarevački drum 15,
Beograd

Tiraž: 500

Štampanje završeno: jula 2006.

YU ISSN 0023-5164

Izdavanje ovog broja *Kulture* pomoglo je
Ministarstvo kulture Republike Srbije

---

^v SADRŽAJ

**KINA
SVILA NA PUTU
Priredio dr Radosav Pušić**

KNJIGA I

Radosav Pušić
PREDGOVOR
I – 9

Radosav Pušić
NR KINA OČIMA STATISTIKE
I – 11

Sanja Cekov
MAGIJA NA KOŽI
I – 15

Dalibor Vrcelj
TRI MILENIJUMA KINESKE
MONETARNE EPIGRAFIKE
I – 81

Ivica Mladenović
MODERNA ARHITEKTURA KINE
I – 90

Marina Đurđević
PROVODADŽISANJE – MOST KOJI SPAJA
PROŠLOST I SADAŠNJOST
I – 97

SADRŽAJ

Branislava Bošković
FESTIVALI U KINI
I – 109

Mina Tasković
KINESKI NARODNI INSTRUMENTI I MUZIKA
I – 119

Jelena Gledić
KULINARSKA UMETNOST KINE
I – 133

Gordana Čupković i Ivana Muratović
TRADICIONALNA KINESKA MEDICINA
I MODERNA MEDICINSKA PRAKSA
I – 147

Tang Guo, Sju Čen, Ju Jouhan...
ŠANGAJSKA PRIČA:
SLIKARSTVO I UMETNOST ŽIVLJENJA
I – 159

Mirjana Pavlović
EKSPERIMENTALNO POZORIŠTE U KINI I
AUTOBUSKA STANICA GAOA SINGĐIJENA
I – 189

Lin Yifu
EKONOMIJA U KINI
I – 202

Irina Pavlov
MODERNA KINESKA EKONOMIJA
I – 228

Zbornik
EKONOMSKI MOZAIK:
CRTICE IZ EKONOMISTA
I – 249

CONTENTS

I – 260

SADRŽAJ

KNIGA II

Jelena Zdravković
KINA I SVEMIR
II – 9

Mina Tasković
HIV/AIDS U KINI
II – 23

Jelena Gledić
PITANJE LIČNOG IDENTITETA
U KINESKOJ MISLI KROZ FILMOVE
(Džang Jang, Đao Ven, Vong Karvaj i Ang Li)
II – 34

Branislava Bošković
FESTIVALI U HRAMOVIMA
II – 55

Jelena Gledić
KINSEKI FILM POSLE KULTURNE
REVOLUCIJE
II – 57

Vlado Šestan
KINESKA DIJASPORU U KANADI
(S posebnim osvrtom na Vankuver)
II – 67

Vladana Veličković
LOTOSOV CVET
II – 78

Đin Sjaolei
NOBELOVA NAGRADA I KINESKA
KNJIŽEVNOST
II – 133

Či Cidien
UMIRUĆA REKA
II – 170

Lu Sun
PROLAZNIK (IZ DIVLJE TRAVE)
II – 184

SADRŽAJ

Li Žuei
SASTAVLJENE HUMKE
II – 193

Radosav Pušić
SVILA I TREŠNJEV CVET
II – 202

Radosav Pušić
BORILAČKE VEŠTINE KINE
249

Radosav Pušić
ADRESE AMBASADA
POJEDINIHZEMALJA U NR KINI
II – 258

SUMMARY

II – 265

CONTENTS

II – 272

KINA I SVEMIR

Život koji je bez ikakve sumnje nastao u vodi kojom Zemlja obiluje još od najranijih početaka svoje geneze, dostigao je dosadašnji evolutivni vrhunac na kopnu ostvarujući se kroz savremenog čoveka. Nепrestano sledeći svoju radoznalost, čovek se vraćao svojim korenima istražujući jos neistraženo, tonući u morske dubine.

Misleći da je i tu dao svoj maksimum, ili ne želeći da prizna svoj poraz jer mora i okeani sasvim sigurno u sebi kriju još pregršt neotkrivenih tajni, čovek je otvorio novu trku i iskazao ozbiljne pretenzije ka istraživanju onoga što se nalazi izvan Zemljine atmosfere bazirajući svoj rad na nečem još manje poznatom i s ogromnom dozom rezerve da će taj prostor uvek otvarati nova pitanja i nedoumice, on punom parom hrli da baš tu ostvari svoj najveći trijumf, da ukroti svemir.

Tehnologija za proučavanje svemira, koja se pojavila pedesetih godina dvadesetog veka, otvorila je novo doba u istraživanju svemira.

Nakon veoma brzog razvoja, čovekove aktivnosti u svemiru postigle su neviđene uspehe, ubrzale razvoj društvenih delatnosti i postigle značajne i dalekosežne efekte. Ispostavilo se da je tehnologija za proučavanje svemira deo visoke tehnologije koji najviše doprinosi razvoju modernog društva. Nепrestani razvoj i primena ovakvih tehnologija postala je glavna snaga za modernizaciju svih zemalja u svetu.

Drevna kineska civilizacija, sa svojim izumom “raketom” (bambusova stabljika punjena barutom), začetnik je modela modernih raketa današnjice. Nakon osnivanja Narodne Republike Kine, 1949. godine, Kina je započela sopstveni program za proučavanje svemira i uspela u stvaranju i lansiranju prvog satelita,

1970. godine. Treba imati u vidu da je kineska svemirska industrija nastala na osnovama veoma slabe industrijske infrastrukture i relativno zastarelom naučnom i tehnološkom nivou u specijalnim nacionalnim i istorijskim uslovima. U toku tog poduhvata da samostalno razvija svoj svemirski program, Kina je otvorila put razvoja jedinstven njenoj nacionalnoj situaciji i doživela brojne uspehe i pored relativno niskih ulaganja i za relativno kratko vreme. Danas, sa svojim zavidnim postignućima, Kina se uvrstila među zemlje s najrazvijenijom svemirskom tehnologijom. U 21. veku, Kina će nastaviti da unapređuje razvoj svoje svemirske industrije u skladu s nacionalnim potrebama, zalažući se, pritom, za miroljubivo korišćenje svemira i za razvoj celokupnog čovečanstva.

Glavni ciljevi

Kineska vlada smatra svemirsku industriju integralnim delom državne razvojne strategije i zagovara miroljubivo istraživanje i korišćenje svemira za dobrobit čitavog čovečanstva.

Ciljevi kineskih aktivnosti u svemiru su: istraživanje svemira, unapređivanje znanja o svemiru i Zemlji, istraživanje Meseca, ekonomski, naučni, tehnološki i društveni razvoj, nacionalna bezbednost; zaštita državnih interesa i rađanje duboke nacionalne snage.

Sadašnja situacija

Počev od 1956. godine, kineski svemirski program prošao je kroz nekoliko faza razvoja i do danas je dostigao visok nivo u oblastima istraživanja, dizajna, proizvodnje i testiranja. Takođe, sagrađeni su savremeni centri osposobljeni za lansiranje različitih tipova satelita i letelica s ljudskom posadom, kao i TT&C mreža (telemetrija, praćenje i upravljanje informacijama) sastavljena od prijemnika i brodova širom zemlje.

Svemirska tehnologija

Sredstva za lansiranje. Kina je samostalno razvila 12 tipova "Long March" ("dugi marš") raketa. Od 1985. godine kineska vlada je odlučila da rakete upotrebljava u komercijalne svrhe, tako da je Kina do sada lansirala tridesetak stranih satelita u svemir za korisnike u Pakistanu, Australiji, Švedskoj, SAD i Filipinima, kao i za domaće korisnike.

Centri za lansiranje – Điućuan, Sičang i Tajjuan.

– Điućuan se nalazi u severnom delu grada Čiućuan, u provinciji Gansu. Centar je predviđen za slanje satelita u nižu Zemljinu orbitu.

– Tajjuan se nalazi 139 km od grada Tajjuan, u provinciji Šansi. Korišćen je za lansiranje satelita koji se sinhronizuju sa Suncem i ostalih satelita u polarnoj orbiti.

– Sičang se nalazi u blizini istoimenog grada u Sičuan provinciji. Ovaj centar se koristi za lansiranje geostacionarnih satelita koji prelaze u orbite pod manjim nagibom. Svi kineski geostacionarni sateliti lansirani su iz ovog centra, kao i strani sateliti, pomoću kineskih raketnih motora.

– Veštački sateliti: Kina je lansirala satelit “Kina 1” (ili “Mao 1đ) 24. aprila 1970. godine i time postala peta zemlja u svetu koja je lansirala svoj satelit. Nosač satelita bila je raketa “Dugi marš”, koja je kružeći oko Zemlje emitovala patriotsku pesmu *Dong Fang Hong (Istok je crven)*. Do 2000. godine, proizvedeno je i lansirano 47 različitih tipova satelita sa više od 90% uspešnosti. CAST – Kinesko Udruženje za svemirska istraživanja i tehnologije zaduženo je za izradu različitih tipova satelita, kao što su:

– “DFH (Dongfanghong)”, telekomunikacijski sateliti

– FY (Fengyun)”, meteorološki sateliti

– “SJ (Shijian)”, naučno-istrživački i tehnološki sateliti

– “ZY (Ziyuan)”, sateliti za istraživanje zemljinih resursa na daljinsko upravljanje

– “BD(Beidou)”, navigacioni sateliti

– “HY(Haiyang)”, okeanografski sateliti

– Povratni sateliti, itd.

Telekomunikacijski sateliti: Sredinom osamdesetih godina prošlog veka, Kina počinje s upotrebom ovakve vrste satelita, kako bi išla u korak s rastućim telekomunikacijskim, obrazovnim i televizijskim potrebama.

Meteorološki sateliti su od velikog značaja ne samo u meteorologiji već i u okeanografiji, poljoprivredi, šumarstvu, hidrologiji, avijaciji, navigaciji, zaštiti život-

ne sredine i nacionalnoj odbrani. Nacionalni satelitski meteorološki centar (NSMC) Kine planira da do početka Olimpijskih igara (2008. godine) lansira još šest "Fengyun" satelita, kako bi dobili što preciznije podatke o meteorološkim uslovima uoči i za vreme OI.

Naučnoistraživački sateliti prenose podatke o životnoj sredini, poljoprivredi, širenju gradova, zagađenosti vode.

Sateliti za istraživanje Zemljinih resursa koriste se za nadgledanje poljoprivrednih radova, nivoa zagađenosti okoline, ali i prilikom urbanog planiranja, nadzora i kartografije. Kina je svoj prvi fotografsko-izvidnički satelit lansirala 1975. godine, a do 1999. godine je izvršila 17 lansiranja takvih satelita. Najnovije dostignuće kineskog programa izvidničkih satelita je satelit Cijuan-2, ZY-2, koji se predstavlja kao civilni satelit za promatranje površine, ali njegov sekundarni (primarni) zadatak jeste fotografsko izviđanje. Lansiran je septembra 2000. godine.

Satelitska navigacija – Kina je postala članica Internacionalnog satelitskog sistema COSPAS-SARSAT 1992. godine, koji su osnovali Kanada, Francuska, SAD i Rusija. Cilj ovog sistema jeste da locira i pomogne ljudima u nevolji u izolovanim predelima Zemlje, prilikom zemljotresa, avionskih nesreća, klimatskih nepogoda, šumskih požara ali i nadzor saobraćaja u gradovima. Kina razvija sopstveni satelitski navigacijski sistem BNTS-1 (Beidou Navigation Test Satellite-1). Sateliti BNTS-1 i BNTS-1B "Beidou" bili su lansirani u oktobru i decembru 2000. godine, raketama "Dugi marš 3A" u geostacionarnu orbitu, čime je Kina osigurala pokrivenost cele svoje zemlje. U razvoju je i nova generacija satelita kojima će se, uz veće mogućnosti, pokriti veća površina.

Okeanografski sateliti doprinose zaštiti okeana i obalske zone od zagađenja, koriste se za biološka istraživanja, zaštitu od zemljotresa, imaju primenu i u navigaciji.

Sateliti na daljinsko upravljanje: Kina je započela s korišćenjem kako domaćih, tako i stranih satelita na daljinsko upravljanje sedamdesetih godina dvadesetog veka. Vremenom su ovi sateliti dobili široku primenu u meteorologiji, rudarstvu, geodeziji, poljoprivredi, šumarstvu, zaštiti vodenih površina, okeanografiji, seizmologiji i urbanizmu. Ovakvi tipovi sate-

lita čine 71% od ukupnog broja satelita koje je proizvela i lansirala.

Sateliti za uzgajanje biljaka: kineski naučnici tvrde da seme izloženo svemirskoj radijaciji daje kvalitetnije prinose. Naučnici imaju u planu da sateliti odnose seme različitih biljaka i izlože ih radijaciji pre nego što ih ponovo vrata na Zemlju, gde bi se nastavio njihov razvoj u podneblju zapadne Kine, kako bi pomogli tamošnji razvoj poljoprivrede.

Astronomski sateliti: Kina planira da lansira svemirski solarni teleskop koji bi poslali u polarnu orbitu koja je sinhrona sa Suncem, kako bi se posmatrali aktivnosti na Suncu.

Letelica s ljudskom posadom: Program za letelice s ljudskom posadom nastao je 1992. godine. Prva probna letelica, bez posade, "Šenčou" ("božanski brod") uspešno je lansirana i vraćena na Zemlju novembra 1999. godine, označavajući korak napred u razvoju tehnologije za slanje čoveka u orbitu. Do sada je ovaj program Kinu koštao 2,3 milijardi \$.

Značajni događaji

Kinesko učešće u internacionalnoj saradnji započelo je kasnih sedamdesetih godina dvadesetog veka. Od tada je saradivala kako na regionalnom tako i na internacionalnom planu i time doprinela poboljšanju svoje svemirske tehnologije.

Bilateralna saradnja: Od 1985. godine Kina potpisuje sporazum o saradnji s velikim brojem zemalja, uključujući SAD, Italiju, Nemačku, Veliku Britaniju, Francusku, Japan, Švedsku, Argentinu, Brazil, Rusiju, Ukrajinu i Čile. Saradnja se zasnivala na razmeni znanja, studenata, specijalista, sponzorstva, zajedničkom radu na stvaranju satelita i satelitskih delova, kao i komercijalnim lansiranjima. Godine 1993. nastala je EurasSpace GmbH, kao rezultat saradnje između Kine i Nemačke. To je bila prva saradnja između Kine i jedne evropske vazduhoplovne industrije.

Kina i Rusija 1996. godine sklapaju ugovor o saradnji na području astronomije. Saradnja se zasnivala na obuci kineskih astronauta u ruskom „Gagarin centru“ za vazduhoplovnu obuku u Zvezdanom gradu, nedaleko od Moskve. Iskustvo koje Rusija ima u svemirskoj tehnologiji bilo je od velikog značaja za razvoj

kineske svemirske tehnologije, međutim, ono što je najvažnije jeste istrajnost i želja za individualnim radom i postignućima da na osnovama kako ruskog, tako i američkog iskustva, Kina nastavi razvoj vlastitog svemirskog programa.

Regionalna saradnja: Kina pridaje veliku važnost azijsko-pacifičkom regionu. Vlade Kine, Irana, Tajlanda, Republike Koreje, Mongolije i Pakistana potpisale su memorandum o razumevanju i saradnji o malim satelitima za višestruku namenu i sličnim aktivnostima, na Tajlandu 1998. godine. Pored zemalja koje su potpisale sporazum, i ostale zemlje ovog regiona mogle su se priključiti ovom projektu koji je pomogao razvoju njihove svemirske tehnologije i nje primene.

Multilateralna saradnja: u novembru 1980. godine Kina postaje član komiteta koji se zalaže za mirnodopsku upotrebu svemira, UN COPOUS. Prema zvaničnom dokumentu o “kontroli oružja i razoružanju” iz 1995. godine, zvaničnici Kine su izjavili: “Kina se protivi trci u naoružavanju u svemiru. Od 1984, Kina je predlagala na Generalnoj skupštini Ujedinjenih nacija nekoliko rezolucija za sprečavanje takve trke. Zvaničnici Kine smatraju da svemir pripada svima i da bi trebalo da se koristi samo u miroljubive svrhe. Nijedna zemlja ne bi trebalo da razvija oružje koje bi bilo korišćeno u svemiru - svemir treba da bude oslobođen bilo kakve oružane zloupotrebe.”

Od jula do avgusta 2000. godine, Kina zajedno s OOSA (ogranak UN za delatnosti u svemiru) i ESCAP (ekonomska i socijalna komisija za Aziju i Pacifik pri UN), otvara kratkotrajni kurs u okviru azijsko-pacifičke multilateralne saradnje u svemirskoj tehnologiji i nje primeni. Kurs su pohađali predstavnici deset zemalja u razvoju, u okviru azijsko-pacifičkog regiona.

Osim toga, Kina učestvuje u multilateralnim kooperativnim projektima kao što su “Komitet za satelite koji osmatraju Zemlju”, “Nadgledanje svetskog vremena”, “Smanjenje uticaja decenije nesreća” i “Međunarodna solarno-zemaljska fizika”.

Kineski i evropski lideri 2003. godine potpisali su sporazum o priključivanju Kine evropskom satelitskom sistemu za navigaciju “Galilej”. Ovaj sistem bi trebalo da počne s radom 2008. godine. Rad sistema bi mogao da posluži za daljinsko upravljanje vozovima i

autobusima. “Galilej” bi trebalo da ima trideset satelita, što povećava njegovu preciznost i pouzdanost.

Kineski astronauti

Naziv za kineske astronaute je junhangjuan, međutim, negde se može naići na kovanicu *taikonauts* (od taikong – kosmos, vasiona). Kina je 1990. godine lansirala prvu bespilotnu povratnu kapsulu “Šenčou 1”, u okviru plana da pošalje čoveka u orbitu u 21. veku. Plan za slanje čoveka u orbitu tekao je postepeno i zahtevao brojne pripreme. Su Šuangning, osnivač i glavi direktor astronautskog programa i šef Instituta za svemirski medicinski inženjering, koji je odgovoran za selekciju i pripremu kineskih astronauta, izjavio je: “Svi oni koji čine prvu generaciju kineskih astronauta bili su vojni piloti. Samo da bi ušli u selekciju, potrebno je oko hiljadu sati iskustva u pilotiranju, kao i posedovanje i sjajnih avijatičarskih veština”. Neophodno je da astronauti imaju univerzitetско obrazovanje, da budu odlično fizički i psihički pripremljeni, da poseduju dobre koordinacijske sposobnosti. Na svakih sto kandidata samo je jedan odabran. Kineski astronauti su u proseku 1,7 m visoki i 65 kg teški, što odgovara ograničenim dimenzijama svemirskih letelica. Priprema astronauta sadrži tri faze:

– bazična priprema obuhvata znanja astronomije, meteorologije, dinamike letenja, osnovne principe projektovanja raketa i letelica, kao i znanja vezana za svemirsku medicinu.

– Stručna priprema obuhvata znanja o strukturi letelica i njenog funkcionisanja. Astronauti moraju biti upoznati s mnogim komponentama letelice, a naročito s funkcionisanjem pogona, jednog od najvažnijih delova letelica.

– Simulacija leta je način da se astronauti upoznaju s procedurom letenja, gde vežbaju svaki aspekt buduće misije od ulaska u letelicu, preko poletanja, upravljanja letelicom u orbiti, do ponovnog ulaska u atmosferu i sletanja.

Obično je potrebno tri do pet godina da astronauti prođu kroz sve tri faze.

Kako bi u potpunosti ostvarili već započeti plan o slanju kapsula sa ljudskom posadom u svemir, probne kapsule Šenčou 2 (lansiran 10. 1. 2001. godine), Šen-

čou 3 (lansiran 25. 3. 2002. godine) i Šenčou 4 (24. 12. 2003. godine) opravdale su cilj i uspešno su vraćene na Zemlju.

Šenčou 5 – Prvi Kinez u svemiru

Kina je 15. 10. 2003. godine izvela prvi let u svemir s ljudskom posadom. Od 14 potencijalnih astronauta izabran je 38-godišnji potpukovnik Jang Livei koji je ušao u selekciju 1998. godine i od tada se spremao za ovaj let. Ime prvog kineskog astronauta objavljeno je dan pre lansiranja. U devet časova po lokalnom vremenu (tri sata kod nas) lansirana je letelica Šenčou 5 pomoću rakete “Dugi marš 2F” iz ĐiućuanA, centra za lansiranje.

Deset minuta nakon uspešnog lansiranja, Šenčou 5 je već bio u orbiti. Livei je kasnije radio-vezom razgovarao s visokim kineskim državicima i sa svojom porodicom. Neposredno pre spuštanja, orbitalni modul se odvojio od ostatka letelice i ostao u orbiti još nekoliko meseci. Letelica se 16.10. 2003, u šest časova i 23 minuta (0.23 kod nas) spustila u stepe kineske pokrajine Unutrašnja Mongolija. Letelica je obišla Zemlju četrnaest puta i prešla 600.000 km.

Tokom 21-satnog leta, juhanguan Jang Livei nije prijavio nikakav tehnički problem na letelici, a let je bio besprekoran sve do samog prizemljenja. Astronaut je razbio popularni mit da je Kineski zid jedino zdanje koje se može videti iz svemira. Zapravo mnoga druga zdanja na Zemlji, kao što su gradovi, mogu se videti iz svemira, ali Veliki zid je suviše uzan da bi ga čovek ugledao iz orbite.

Letelice iz serije Šenčou na prvi pogled nalikuju ruskom Sojuzu, ali Šenčou je zapravo mnogo napredniji od Sojuza. Šenčou 5 se sastoji od tri modula: orbitalnog, komandnog i servisnog. U komandnom modulu nalazi se posada za vreme lansiranja i sletanja. U modulu ima mesta za tri atronauta.

Ispred komandnog se nalazi orbitalni modul koji može da posluži kao dodatni radni prostor za astronaute, a možda i kao element za gradnju buduće kineske svemirske stanice. Za razliku od orbitalnog modula na Sojuzu, kineski orbitalni modul ima sopstvene solarne panele i pogon, pa može samostalno da obavlja razne zadatke u svemiru. Servisni modul sadrži raketne motore i napajanje za celu letelicu.

Jang Livei, iako prvi građanin Kine koji je bio u svemiru, ipak nije prvi Kinez koji je bio u svemiru. Taylor Vang, rođen u Šangaju, leteo je 1985. godine svemirskim šatlom prilikom misije STS-51-B. Međutim, Vang je 1975. godine postao građanin SAD-a. Takođe, postoji i broj američkih astronauta Kineza, pri NASA, koji su leteli u svemir.

Jang Livei je 7. 11. 2003. godine dobio titulu "kosmičkog heroja" od Đianga Cimina, predsednika Centralnog vojnog komiteta (CNC), a prilikom ceremonije u Velikoj kapiji naroda dobio je "značku časti". Nakon povratka na Zemlju, unapređen je u pukovnika, a danas asteroid 21064 nosi njegovo ime.

Trinaestog avgusta 2004. godine objavljen je plan da Kina u svemir pošalje inženjere, učitelje, pa čak i filozofe. Upravnik kineske nacionalne svemirske agencije Sun Laijan izjavio je: "Odlazak u svemir nije tako velika misterija. U budućnosti, neće to biti isključivo piloti i astronauti. Biće potrebno da u svemiru budu i jedan inženjer ili naučnik. Možda ćemo imati i neke profesore ili filozofe tamo gore."

Šenčou 6

Kina je 12. oktobra 2005. godine u 9 časova po lokalnom vremenu, lansirala svoj drugi svemirski brod s ljudskom posadom, Šenčou 6. Brod je lansiran pomoću nosača rakete "Dugi marš 2F" iz Centra za lansiranje Điućuan. Imena dvojice astronauta su objavljenja pet sati pre lansiranja. Posadu letelice činili su Fei Đunlong (komandant) i Nie Haišeng (mehaničar), koji su još 1998. godine bili u selekciji za Šenčou 5.

Lansiranje letelice Šenčou 6 prenosila je Centralna kineska televizija, koja je za reklamni prostor od pet sekundi tražila 16.000 US\$, a za reklamu od trideset sekundi, tražila milion US\$.

Kapsula Šenčou 6 sastavljena je od dve glavne prostorije, jedna za stanovanje, a druga za rad. Za vreme leta astronauti su obavili niz istraživanja, proveravali funkcionisanje sastavnih delova broda, ali i orbitalnog modula u koji su slobodno ulazili i izlazili, što do sada nije bio slučaj. Tokom 115 sati misije, astronauti su jeli, spavali, vežbali, prikupljali informacije, a Nie Haišheng je proslavio svoj četrdeset i prvi rođendan. Jedan od glavnih ciljeva misije Šenčou 6 bio je istra-

živanje psihičkih reakcija posade na kosmičko okruženje, jer postoji mišljenje da prvih nekoliko dana leta jedna trećina astronauta pati od jedne vrste duševnog nemira, sindrom adaptacije na kosmos.

Nakon uspješne petodnevne misije i pređenih četiri miliona kilometara, kapsula s astronautima uspješno je vraćena, 16. oktobra 2005, sletevši na područje Unutrašnje Mongolije, dok je orbitalni modul ostao u svemiru.

Do sada su samo Rusija (12. aprila 1961) i SAD (5. maj. 1961) uspjeli u misiji slanja ljudi u svemir. Ovim je Kina na svoj način ušla u to ekskluzivno društvo. "Ogromna finansijska i intelektualna ulaganja u ovu oblast, celom svetu pokazuju dostignuća i sposobnosti kineske tehnologije", rekao je Andrew Coates iz svemirske laboratorije u Londonu.

Planovi za budućnost

Kina će uložiti 200 miliona RMB¥ u svestrano i sistematsko praćenje prostora oko Zemlje. Praćenje će teći duž linije od 120 stepeni istočne geografske dužine, putem grupe stanica za praćenje na različitim geografskim širinama, a s ciljem smanjivanja štete koje katastrofalni vremenski uslovi nanose kosmonautici, telekomunikaciji i drugim privrednim granama. Pored četrnaest takvih stanica na svojoj teritoriji, Kina će na južnom polu, u Rusiji i Australiji izgraditi stanice za praćenje promena Zemljinog magnetnog polja i atmosferskih promena. Takođe, u bliskoj budućnosti, u planu je postavljanje svemirske stanice u Zemljinoj orbiti. To je donekle uznemirilo članice ISS-a (Međunarodna Svemirska Stanica) na čelu sa SAD i šesnaest nacija (Kanada, Japan, Rusija, Brazil plus jedanaest nacija ESA-e (Evropska svemirska agencija)). Kina je pokazala interesovanje za ISS, ali pre kao mesto na koje mogu sleteti, ili posetiti, ali još ne i kao njen član. Kroz nekoliko godina, kineske aktivnosti u svemiru mogle bi nadmašiti Evropsku svemirsku agenciju, kao i rusku, imajući u vidu nivo ruskog svemirskog programa, koji je počeo da opada devedesetih godina dvadesetog veka, a koji se još održava zahvaljujući komercijalnim uslugama koje pruža zapadnim kupcima. S druge strane, ESA, koja je prva u svetu po broju lansiranih satelita (deset satelita godišnje), iako još nije poslala čoveka u orbitu, polako ostaje u senci sve razvijenijeg kineskog svemirskog

programa. I, ukoliko ESA ne zadrži status drugog mesta u svemirskim istraživanjima, Kina će ubrzo, kako se stručnjaci slažu, prevazići i Rusiju i Evropu po dostignućima u svemiru. “Ukoliko bi Kina postala najvažnija svemirska sila posle SAD, mogla bi da počne potpuno nova svemirska trka” – izjavio je James Oberg, stručnjak za ruski svemirski program.

Program Šenčou nastavlja s radom i u planu su transportne kapsule pod nazivom Šenčou 7, 8, 9, 10. Šenčou 7 poneće u svemir tri astronauta do 2007. godine. U toku tog leta, planirano je da jedan od astronauta napusti brod i “prošeta” po svemiru. Godinu do dve nakon letelice Šenčou 7, biće lansirane i letelice Šenčou 8 i 9, koje će nositi opremu za svemirsku stanicu koju Kina planira da podigne u Zemljinjnoj orbiti do 2009. godine. Zamišljeno je da svemirska stanica bude formirana spajanjem brodova Šenčou 8 i Šenčou 9 u orbiti. Letelica Šenčou 10 trebalo bi da služi za prevoz ljudi koji će u stanici živeti i raditi. Planirano je da sva tri broda budu lansirana istog meseca, jedan za drugim, a do 2010. godine i prva Kineskinja bi trebalo da ode u svemir, kao istraživač na kineskoj svemirskoj stanici.

Podatak da Sjedinjene Države godišnje potroše oko 30 milijardi \$ na svemirski program, a Kina oko dve milijarde \$, jasno govori da Kina svoje ciljeve pažljivo odabira i postupno ostvaruje i da slepo ne sledi sve već ostvarene ciljeve Rusije i Amerike.

Pored formiranja svemirske stanice u orbiti, Kina ima velike planove za osvajanje Meseca.

Lunarni program (Čang'e)

Prema legendi Čang'e (ili Heng'e) ukrala je svom mužu Jiu (strelcu) eliksir besmrtnosti i odletela na nebo. Od tada ona živi na Mesecu besmrtna, kao boginja Meseca. Otuda ime kineskom lunarnom programu. Program za istraživanje Meseca (Čang'e) objavljen je 2003. godine.

Luan Endie, direktor Kineske nacionalne svemirske uprave (CNSA), u intervjuu za *China Daily*, o budućnosti programa za istraživanje Meseca, rekao je:

“Početkom 21. veka veliki broj zemalja pokazao je snažno interesovanje za istraživanje Meseca i korišćenje njegovih resursa... Lansiranje satelita, letelica s

posadom i dalje istraživanje svemira postaju tri glavna polja u kojima se ogledaju aktivnosti čovečanstva. Povratak na Mesec, dublja istraživanja njegovih mogućnosti i formiranje baza postali su neizbežan put i glavna tema u svetskim krugovima, koji svoj pogled sve više upiru ka nebu. Nakon uspešnog razvoja veštačkih satelita i uvođenja letelica s posadom, održavajući korak s vremenom, temeljni program istraživanja Meseca postao je jedini logični nastavak u razvoju programa za svemir. Mesec je postao cilj osvajanja i ono što ga čini tako dragocnim jeste mnoštvo posebnih mineralnih i energetske izvora koje bi čovek mogao da razvija i koristi i koji bi garantovali dalekosežni razvoj ljudskom društvu. Izvor helijum-3, jedinstven na Mesečevom tlu jeste čist, efikasan, jeftin, novi tip goriva za nuklearnu fiziju. Svojevrsno gorivo budućnosti za dugoročnu upotrebu čovečanstva. Gram zlata košta 11 US\$, a gram helijuma-3 košta 400 US\$, a to je i razlog zbog koga sve veći broj zemlja pokazuje veliko interesovanje za lunarne resurse.

Uvođenje ovog programa pomoći će Kini da unapredi znanje o Mesecu, dublje sagleda njegove mogućnosti i dalje ih razvija i koristi. Istraživanje Meseca predstavlja skok u svemirskoj tehnologiji i novo polje ka kome su sve tehnološke i naučne inovacije okrenute, predstavlja princip podmlađivanja zemlje kroz nauku i obrazovanje, promovisaće i uvećaće celokupan razvoj visoke i nove tehnologije, posebno nauke o svemiru, informatike, kao i drugih prirodnih i društvenih nauka. Sada, dok svetski program o povratku na Mesec još nije u punom zamahu, moramo prigrabiti priliku i početi program za istraživanje Meseca, što pre je moguće, kako bismo osigurali svoje mesto među svetskim lunarnim istraživačkim aktivnostima. Učeći na iscrpnim analizama ranijih uspešnih lunarnih ekspedicija bivšeg SSSR-a i SAD, kao i planovima drugih zemalja o odlasku na Mesec, pri tom imajući u vidu nivo nauke i tehnike, kao i duboku nacionalnu snagu i uopšte strateški razvoj Kine, sve to trebalo bi da obezbedi ovom projektu brže, bolje i ekonomičnije postizanje rezultata koristeći svu snagu postojeće tehnologije koja je u potpunosti dorasla ovom zadatku.”

U intervjuu, Luan Endie je rekao da će ovaj program proći kroz tri faze:

1. obletanje oko Meseca

2. sletanje na Mesec

3. donošenje zemlje i uzoraka stena s Meseca

Obletanje oko Meseca: Kina bi poslala letelicu da obiđe Mesec, izmeri površinu i da napravi trodimenzionalne slike Meseca iz svemira. Kineski naučnici će iskoristiti te informacije da bi analizirali njegovu površinu, gustinu zemljišta, količinu izvora helijum-3 (što nije izvela nijedna druga zemlja) i, uopšte, istražiti okruženje na i oko Meseca. Predviđeno je da ova faza bude gotova do 2007. godine.

Sletanje na Mesec: Kina bi poslala jedno ili više vozila koja bi se spustila na tlo Meseca, ispitala njegovu okolinu i prikupila uzorke zemlje i na mestu ih ispitala. Predviđeno je da se ova faza realizuje do 2010. godine.

Donošenje zemlje i uzoraka stena s Meseca: ova završna faza obuhvatala bi prikupljanje uzoraka i njihovo slanje na Zemlju radi daljeg ispitivanja. U planu je da se ovo završi do 2015. godine.

Oko 2017. godine, i prvi Kinez će hodati Mesečevim tlom.

Činjenica da Mesec poseduje deset puta više energije, u formi helijuma-3, nego što poseduju sva fosilna goriva na Zemlji, dovodi do toga da borba oko mesečevih resursa dobija sve veće razmere. Helijum-3 je jedan od najvažnijih Mesečevih resursa koji je na Zemlji veoma redak izotop, ali se procenjuje da su njegove rezerve na Mesecu ogromne, preko milion tona. Helijum-3, koji bi mogao da se dobija iz površinskih delova tla na Mesecu, bio bi zamena za fosilna goriva i fusione nuklearne reaktore. Potreba za ovakvom tehnologijom je sve veća, s obzirom na to da su rezerve fosilnih goriva na Zemlji sve manje i da njihova upotreba proizvodi efekat staklene bašte, globalno zagrevanje, a da fizioni reaktori zagađuju sredinu proizvodeći velike količine nuklearnog otpada. Reaktori koji bi koristili helijum-3 bili bi efikasniji, manje štetni po okolinu od obe navedene tehnologije. Vesti o tome da će Kina samostalno krenuti u pohod na Mesečeve resurse, osnivati baze na Mesecu, nisu ostavile svet ravnodušnim. Otvara se niz pitanja: da li je Mesec "međunarodna teritorija"? Da li neko uopšte može da polaže pravo na njega? Zašto Amerikanci žure sa svojim novim programom za osvajanje

Meseca? Da li to označava početak nove trke ka Meseću, između SAD i Kine?

Sve to ukazuje na razvijenost i vizionarski duh Kine koja, iako četrdeset i dve godine nakon SAD i bivšeg Sovjetskog Saveza, šalje čoveka u orbitu, u 21. veku zadivljuje svet svojim samostalnim poduhvatima i neočekivanim idejama i planovima. Moderna Kina ni po čemu ne zaostaje za svetom, naprotiv, ona nas, po svemu sudeći, vodi ka jednom novom pogledu na svet u kome sila i novac ostaju u senci istrajnosti i preciznosti.

LITERATURA

Korišćeni Internet sajtovi:

<http://www.spacetoday.com>

<http://www.astronautix.com>

<http://www.sina.com>

<http://www.geografija.com>

<http://www.issat.org>

<http://www.chinabroadcast.cn>

<http://www.slobodnaevropa.org>

<http://en.wikipedia.org>

<http://www.spaceref.com>

Prvi kineski kosmonaut Jang Livei

HIV I AIDS U KINI

Šta je AIDS?

Sida (sindrom stečenog gubitka imuniteta) ili AIDS (Acquired Immune Deficiency Syndrome) je teška bolest prvi put prepoznata u svetu i izdvojena kao poseban sindrom 1981. godine. Tokom dvadesettrogodišnjeg perioda praćenja i registrovanja HIV inficiranih, obolelih i umrlih od side, svet je suočen s činjenicom da se na različitim geografskim područjima razlikuje procentualno učešće i način transmisije ove bolesti, ali zajedničko za ceo svet jeste porast broja inficiranih i obolelih. Trenutno u svetu živi 40 600 000 ljudi s HIV-om (AIDS-om) i taj broj iz dana u dan vrtoglavo skače.¹ Svakoga dana virusom koji uzrokuje AIDS zarazi se više od 16 000 ljudi. Aktuelni podaci pokazuju da se na svakih pet sekundi u svetu jedna osoba zarazi HIV-om, kao i da se u jednom minutu četiri života ugase zbog side. Sredinom devedesetih godina prošlog veka, glavni uzrok smrti u svetu bio je AIDS.

Sida predstavlja krajnji stadijum infekcije virusom humane imunodeficijence (HIV-om). Neki virusi, poput gripa, zadrže se samo nekoliko dana u organizmu ali HIV virus ostaje prisutan u krvi zauvek. Ukoliko je organizam zaražen virusom HIV-a, u nastojanju da se odbrani od infekcije on stvara antitela, molekule koji mu služe u borbi protiv te infekcije. Prilikom testiranja, ukoliko su ta antitela prisutna u krvi, kažemo da je organizam zaražen HIV virusom, da je HIV-pozitivan. Infekcija HIV-om može godinama da protiče bez znakova i simptoma bolesti, ali od trenutka zaraže HIV-om osoba je nosilac ovog virusa i može ga

---

¹ Tačan broj obolelih u svetu od AIDS-a možete pogledati na Internetu: www.unfpa.org/AIDS-CLOCK.

preneti drugima. Posle infekcije, kroz nekoliko nedelja ili meseci (najviše tri do šest meseci), kod određenog broja inficiranih osoba dolazi do pojave akutnog oboljenja koje podseća na gripozno stanje ili mononukleozu s osećajima slabosti, bolovima u glavi, mučninom, oticanjem limfnih žlezda, dijarejom i osipom po koži koji traju jednu do dve nedelje (to se označava kao primarna, akutna HIV infekcija). Posle ovog akutnog perioda, simptomi se ne moraju pojaviti mesecima ili godinama, ali za to vreme organizam je i dalje prenosilac virusa. Težina kasnijih oboljenja, koja nastaju usled HIV infekcije, uglavnom je proporcionalna stepenu poremećaja imunog sistema organizma. Vremenom, HIV ubija i inficira bela krvna zrnca, takozvane CD4+ limfocite (“T-pomoćne ćelije”)² i krv je u nemogućnosti da se odupre raznim infekcijama i oboljenjima. Poremećaj imunog sistema organizma najčešće je izražen brojem CD4+ ćelija. Onog trenutka kada odbrambeni sistem biva ozbiljno ugrožen, HIV infekcija prerasta u AIDS. Ukoliko organizam poseduje manje od 200 CD4+ ćelija po mililitru krvi (manje od 14% CD4+ ćelija/ml krvi) postavlja se dijagnoza da organizam boluje od AIDS-a, čak i u slučaju da organizam prethodno nije bolovao od drugih infekcija. Osoba inficirana HIV-om može vrlo lako oboleti od oportunističkih (propratnih) infekcija³ i bez obzira na broj CD4+ ćelija u organizmu, biti svrstana u grupu obolelih od AIDS-a. Vreme koje je potrebno da bi se razvila bolest (AIDS) zavisi od napredovanja HIV virusa i obično traje od dve do deset godina.

HIV infekcija, a samim tim i AIDS, prenosi se putem krvi, sekreta, semena i majčinog mleka. Većina ljudi zarazi se seksualnim kontaktom, transfuzijom krvi i korišćenjem nesterilizovanih špricova prilikom uzimanja droge. Moguće je i da majka prenese virus fetusu kroz zajednički krvotok ili bebi prilikom dojenja. Drugi načini transmisije virusa su retki (prilikom veštačke oplodnje, putem donacije organa).

² CD4+ ćelije poznate i kao “T-pomoćne ćelije” važan su deo imunog sistema organizma. Zdravi ljudi imaju 500-1500 CD4+ ćelija po mililitru krvi.

³ Prema Centru za kontrolu bolesti (Centers for Disease Control, CDC) najčešće oportunističke infekcije su: infekcija grla PCP (Pneumocystis pneumonia); rak kože KS (Kaposi’s sarcoma); infekcija koja najčešće napada oči CMV (Cytomegalovirus); gljivična infekcija Candida .

HIV infekcija je prvi put prepoznata kod homoseksualaca, a tek onda kod intravenskih narkomana, primatelaca transfuzije krvi od netestiranih davalaca i hemofiličara. Nema dokumentovanih slučajeva prenošenja HIV virusa putem dodira, ujeda komarca, pljuvačke, ali je moguće zaraziti se HIV virusom prilikom oralnog seksa, u retkim slučajevima poljupcima naročito ako u ustima postoje otvorene rane ili krvarenja.

U poslednjih nekoliko godina veliki naponi uloženi su u oblasti prevencije, otkrivanja i lečenja ove bolesti. Uprkos svim tim naporima, i dalje smo suočeni s političkim, ekonomskim, socijalnim i naučnim preprekama u rešavanju problema AIDS-a. Svetska populacija se suočava sa sve većim rastom HIV/AIDS epidemije. Do danas je registrovano više od 65 miliona inficiranih ljudi, uključujući više od 20 miliona umrlih od ove teške bolesti.⁴ Najveći broj obolelih i inficiranih živi u Supsaharskoj Africi, a ono što zabrinjava jeste veliki broj inficiranih u Jugoistočnoj Aziji i u zemljama Istočne Evrope. Trenutno, najugroženije zemlje su Kina, Rusija i Ukrajina.

Put od poricanja do priznanja

Više od osam miliona ljudi obolelo je ili zaraženo virusom side u Aziji, a svake godine umire oko pola miliona. U Kini, sida predstavlja veliku opasnost. Ujedinjene nacije predviđaju da će do 2010. godine Kina imati deset i više miliona obolelih od side. Ipak, određeni napredak je postignut u vezi kontrole i lečenja AIDS-a. U Kini, Ministarstvo zdravlja se bori kontrolom, merama prevencije, edukacijom i zakonom protiv ove teške bolesti.

HIV infekcija u Kini prvi put je zabeležena u Pekingu 1985. godine. Na konferenciji za štampu održanoj 6. juna 1985. godine, ministar zdravlja Narodne Republike Kine izjavljuje da je argentinski turista iz Sjedinjenih Američkih Država umro u univerzitetskoj bolnici od teške plućne infekcije i otkazivanja respiratornog sistema. Kako se navodi u izveštaju, porodica umrlog je potvrdila da je pacijentu još u Sjedinjenim Američkim Državama postavljena dijagnoza da boluje od AIDS-a. Povodom tog događaja, po nalogu

---

⁴ Podaci su izdvojeni iz statistike UNAIDS "The Joint United Nations Programme on HIV/AIDS", www.aids.org.

Ministarstva zdravlja Narodne Republike Kine, 3. septembra 1985. godine stupa na snagu zabrana uvoza krvi i krvnih derivata kao vid prevencije od ulaska i širenja HIV virusa (AIDS-a) na teritoriji Kine. Već u oktobru 1985. kineski Centar za kontrolu i prevenciju bolesti iznosi rezultate ispitivanja sprovedenih u osam provincija, koji pokazuju da od 310 ispitanika po provinciji nema HIV-pozitivnih niti obolelih od side. Novembra iste godine, kineske novine *Guangming Daily*, u tekstu posvećenom ovoj temi, savetuju vladu da bi radi prevencije širenja HIV virusa trebalo zabraniti sve homoseksualne aktivnosti, uvoz krvi i krvnih derivata i naterati sve strance koji žele da uđu u zemlju da se testiraju na HIV/AIDS. Naredne godine, 1986. Ministarstvo zdravlja nalaže da se svi strani studenti, svi stranci u Kini ili oni koji nameravaju da uđu na teritoriju Kine, testiraju na HIV/AIDS. Takođe, Ministarstvo zaključuje da su šanse za širenje AIDS-a u Kini minimalne, jer homoseksualizam i abnormalni seksualni odnosi, kao glavni uzroci širenja HIV virusa, u Kini predstavljaju “ograničen” problem. Te iste godine, 1. septembra, pored zemalja Istočne Evrope, Kina učestvuje na konferenciji u Beču. To je njeno prvo učešće na skupu koji razmatra pitanja HIV-a/AIDS-a.⁵ Nedugo potom, oktobra 1986. godine *China Daily* potvrđuje da su registrovana četiri HIV-pozitivna Kineza i da je do zaraze došlo preko uvezene krvi i krvnih proizvoda. Vođa ekspertskeg tima za prevenciju širenja AIDS-a, Cao Čing, na konferenciji za štampu, 24. oktobra 1986. godine, izjavljuje da na tlu Kine nema zaraženih i obolelih od AIDS-a, i naglašava da su pomenuta četiri državljani Narodne Republike Kine hemofiličari koji su zaraženi uvezenim krvnim proizvodima iz Sjedinjenih Američkih Država. U saopštenju se navodi da kod ta četiri pacijenta još nema nikakvih simptoma bolesti. Prva smrt izazvana AIDS-om u Kini zabeležena je 7. februara 1987. godine i tada je objavljeno da je trinaestogodišnji dečak, hemofiličar, umro. On je jedan od četvorice Kineza koji su zaraženi korišćenjem uvezenih krvnih proizvoda. Do marta iste godine pri-

---

⁵ 1. septembra 1986. godine, u trajanju od nedelju dana, održana je konferencija o temi “HIV/AIDS and pathogenic bacterium”; konferencija je održana u Beču pod pokroviteljstvom Internacionalnog društva patologa (The International Pathology Society); <http://www.lexisnexia.com>

javljena je treća smrt uzrokovana AIDS-om. Ministar zdravlja Šen Minčang izjavljuje da HIV/AIDS može biti poražen, kada je reč o Kini jer, kako tvrdi, “homoseksualizam i prostitucija u Kini su ilegalni i u suprotnosti s kineskim moralom”. On veruje da se zabranom uvoza stranih krvnih proizvoda i kontrolom turista koji žele da uđu u Kinu, može sprečiti epidemija. “Posebnu pažnju treba posvetiti ilegalnoj trgovini i prostituciji jer one mogu ozbiljno ugroziti plan kontrole AIDS-a”, naglasio je ministar Minčang.⁶ Do kraja 1987. godine kineska vlada uvodi nove zakonske odredbe radi prevencije i kontrole AIDS-a. Otpočinje saradnju s tada vodećom organizacijom u borbi protiv AIDS-a, Svetskom zdravstvenom organizacijom (World Health Organization, WHO). Kinesko ministarstvo zdravlja uvodi stroge mere kontrole protiv širenja HIV infekcije. Velika novčana sredstva se ulažu u edukaciju stanovništva kao najjači vid prevencije širenja bolesti. Od 1985. do 1987. godine registrovano je jedanaest slučajeva inficiranih HIV-om, od kojih je sedmoro stranaca. U Kini se osniva prva nevladina AIDS fondacija (ARFC) čiji je cilj bio prikupljanje novčanih sredstava za istraživanje i kontrolu AIDS-a. Tokom 1988. godine osnivaju se centri za prevenciju i lečenje bolesti koje se prenose seksualnim putem (STD) u provincijama Hubei (Wuhan) i Điangsu (Nanding), i šesnaest stanica za nadgledanje i praćenje stanja u drugim delovima Kine. Do kraja 1988. godine testirano je 67 000 ljudi među kojima je bilo četrnaest HIV-pozitivnih (četiri Kineza i deset stranaca). Znači, prva faza AIDS-a u Kini, od 1985. do 1988. godine, obeležena je malim brojem zaraženih, uglavnom u primorskim gradovima, i to s većim brojem stranaca i Kineza koji žive preko okeana.

Prvi film o AIDS-u prikazan je u kineskim bioskopima 1989. godine. Mnoge škole, fabrike, bolnice, prikazivale su u edukativne svrhe film *AIDS*, koji se bavi problemom ove savremene bolesti. Na seminaru o prevenciji AIDS-a održanom u Pekingu 5. avgusta 1989. godine, ministar zdravlja Čen Minčang izveštava da je registrovano dvadeset petoro HIV-pozitivnih pacijenata, i da se kod tri pacijenta razvila bolest. Ministar je tom prilikom izjavio i da je ukupan broj obolelih od bolesti prenosivih seksualnim putem

---

⁶ “AIDS can be checked i China-Experts”, Xinhua, 22. juli 1987.

(STD) dostigao 16 000. Novembra 1989. godine, potpredsednik Odseka za prevenciju epidemija pri Ministarstvu zdravlja, Cao Čing, potvrdio je da je registrovan prvi slučaj inficiranja HIV-om na tlu Kine. Ministar Cao Čing govorio je o radniku iz Pekinga “koji je učestvovao u raznim homoseksualnim aktivnostima” i tim putem se inficirao HIV-om. Ukazom iz 1989. godine, homoseksualizam je definisan kao “psihijatrijski poremećaj seksualnosti”. Pošto nije bilo zakona protiv homoseksualizma, homoseksualci su bili optuživani za vandalizam i narušavanje javnog reda; smeštani su u ustanove za mentalno obolele i lečeni. Do kraja 1989. godine registrovano je trideset dva HIV/AIDS slučaja, od kojih šestoro Kineza. Među tim Kinezima četvorica su inficirana uzimanjem uvezenih krvnih proizvoda, jedan je inficiran upuštanjem u homoseksualne odnose i jedan boravkom u Africi, navodi se u izveštaju ministra.

Druga faza, “početak epidemije”, od 1989. do 1993. godine, prema mišljenju nekih naučnika, počinje oktobra 1989. godine identifikacijom HIV infekcije kod 146 narkomana iz jugozapadnog dela provincije Junan. U početku se ovaj podatak svrstavao u izolovanu pojavu a ne u početak epidemije. Imajući u vidu ovaj podatak, može se reći da je na kraju 1989. godine ukupan broj obolelih – 153 Kineza i 41 stranac. To je prvi put da su slučajevi HIV inficiranih dovedeni u vezu s narkomanijom. U to vreme, AIDS i narkomanija i dalje su posmatrani kao posledica dodira sa Zapadom. Prema saznanjima Ministarstva zdravlja, marta 1990. godine zdravstveni zvaničnici provincije Junan smeštaju u lokalni karantin 146-oro obolelih od AIDS-a, radi zdravstvene nege. Direktor Odseka za prevenciju epidemija pri Ministarstvu zdravlja, Dai Čičeng, iznosi podatke ispitivanja: od 1000 testiranih narkomana, 146 je bilo HIV-pozitivno. Kineska vlada 17. jula 1990. godine otkriva da je zabeležen još 91 slučaj HIV inficiranih u okviru “Zlatnog trougla”⁷. Zamenik ministra zdravlja, He Ćiešeng, navodi da su svi novi pacijenti inficirani korišćenjem nesterilizovanih špricova prilikom konzumiranja droge. Do kraja 1990. godine broj inficiranih skače na 446 (od kojih

---

⁷ Najveća proizvodnja heroina u Kini je u jugozapadnom delu, na granici s Laosom, Mijanmarom i Tajlandom. Region poznatiji kao “Zlatni trougao”.

378 Kineza, 368 iz provincije Junan). U članku iz 1991. godine, *The Los Angeles Times* procenjuje da u Kini ima 20 000 inficiranih HIV-om, dok se u izveštaju kineske vlade navodi da je na tlu Kine registrovano 493 inficirana, od kojih je samo petoro obolelo od AIDS-a. Prvi put se pominju slučajevi diskriminacije HIV/AIDS pacijenata u Kini.⁸ Osniva se tim od 50 doktora, savetnika i socijalnih radnika iz više od 30 provincija, koji će pohađati program posvećen savetovanju obolelih od AIDS-a. Prema zaključcima Ministarstva zdravlja i Svetske zdravstvene organizacije, savetovanje i edukacija stanovništva predstavljaju neophodne mere prevencije širenja HIV infekcije. Novembra 1991. godine *China Daily* objavljuje otvaranje prvog AIDS savetovališta u Pekingu, u okviru bolnice Jou'an. Početkom 1992. godine ministar zdravlja Čen Minčang izjavljuje da je registrovano 615 HIV inficiranih osoba, od kojih se samo kod osam razvila bolest, AIDS. Jula 1992. godine Kina prvi put šalje delegaciju na *Međunarodnu konferenciju o AIDS-u*. Na konferenciji, Kina je iznela minimalni prikaz preventivnog plana i potvrdila da trenutno leči 11 pacijenata obolelih od AIDS-a. Ministarstvo zdravlja je 1. decembra 1992. godine, na svetski Dan borbe protiv side, iznelo statističke podatke koji govore da je od milion ispitanih Kineza kod 969 potvrđena HIV infekcija, a da je dvanaestoro obolelo od side. Svetska zdravstvena organizacija je ustanovila da je ovo "prva faza" u širenju bolesti u Kini. Prema njihovim procenama, objavljenim 3. avgusta 1993. godine, u Kini je bilo od 5 000 do 10 000 HIV-pozitivnih osoba. Ovu procenu Svetska zdravstvena organizacija je izvela iz podatka da je od dva miliona ispitanika 1106 bilo HIV-pozitivno (od kojih je 850 iz provincije Junan). Generalni sekretar Komiteta za prevenciju od droga Juan Jongjuan je na konferenciji za štampu izjavio da Kina ima 250 000 registrovanih narkomana, od kojih je 775 inficirano HIV-om. Prema podacima ministra zdravlja, 80% HIV-pozitivnih u Kini povezano je s narkomanijom, što ukazuje da je narkomanija veliki problem u rešavanju kontrole širenja HIV infekcije. Postoji nekoliko kazni za proizvodnju, distribuciju i dostavu ilegalnih stimulansa. Po kineskom zakonu, narkomani moraju biti rehabilitovani

---

⁸ Health News, "AIDS Carriers Suffer Doubly in China", 30. septembar 1991.

ili uključeni u bilo koji drugi oblik lečenja od zavisnosti. Kineska vlada je dosta uložila u kampanju protiv ovih poroka, ali geografsko područje onemogućava sprečavanje proizvodnje droga, što takođe utiče na širenje HIV infekcije. S uvećavanjem popularnosti korišćenja droga, vremenom se uvećava i broj obolelih od AIDS-a.

Zamenik ministra zdravlja, Jing Dakui, 1. decembra 1993. godine, iznosi činjenicu da je u Kini došlo do porasta broja inficiranih i da trenutno 1159 osoba živi s HIV virusom, a da je devetnaest pacijenata obolelo od AIDS-a (četnaestoro je umrlo od AIDS-a). Direktor Globalnog AIDS programa pri Svetskoj zdravstvenoj organizaciji, Michael Merson, dok je boravio u Pekingu (marta 1994. godine) upozorio je kineske zvaničnike da Kini preči ozbiljna epidemija AIDS-a i da ishodi mogu biti fatalni ako se odmah ne reaguje. Michael Merson je istakao da je najugroženija populacija starosti od 15 do 24 godine, što je značilo da treba dosta uložiti u edukaciju mladih o AIDS-u. U Kini je do sredine 1994. godine registrovano 1243 "HIV slučaj", i 36 obolelih od AIDS-a. Značajan broj HIV infekcija zabeležen je među narkomanima i dobrovoljnim davaocima krvi u mnogim provincijama.

Treća faza širenja bolesti (AIDS-a) u Kini otpočinje krajem 1994. godine i traje sve do 2000. godine.⁹ Početkom 1995. godine u Aziji je registrovano 4,3 miliona HIV inficiranih. Više od pola inficiranih je u grupi do 25 godina starosti. Epidemija u Kini polako se širi. Procenjuje se da je mogući broj inficiranih dostigao 100 000. Kroz migracije, epidemija prati i ekonomski razvoj zemlje. Pored narkomana, ugrožena grupa sada je i u okviru prostitucije. Prema podacima kineske vlade, registrovano je milion prostitutki i 520 000 narkomana. Istraživanja ukazuju da danas u Kini ima od četiri do šest miliona prostitutki. Prostitucija je ilegalna u Kini i vlada ulaže velike napore da u većim gradovima osnuje edukativne centre za žene. Istraživanje koje je sprovedeno među prostitutkama u Kini, otkriva da samo mali broj njih ko-

---

⁹ Istorija HIV/AIDS-a u Kini, prema podacima Svetske zdravstvene organizacije, podeljena je u četiri faze: prva faza od 1985. do 1988. godine; druga faza od 1989. do 1993. godine; treća faza od 1994. do 2000. godine i četvrta faza koja započinje 2001. godine i još je u toku.

risti zaštitu tokom odnosa s klijentima. Ovaj način života ugrožava veliki broj stanovništva i omogućava lako širenje HIV infekcije. Ministarstvo zdravlja je potvrdilo da je do kraja 1995. godine registrovano 2 428 HIV inficiranih.

Maja 1996. godine, Svetska banka i Ministarstvo zdravlja Narodne Republike Kine lansiraju zajednički petogodišnji program (1996-2000) kontrole "neinfektivnih hroničnih oboljenja" i prevencije širenja HIV /AIDS-a u Kini. Kini je pozajmljeno deset miliona dolara za početak rada programa koje će centri imati u provinciji Junan, u Pekingu, provinciji Henan, Šandong i Guangsi. Na početku 1996. godine Kina je prijavila 117 obolelih od AIDS-a, a na kraju godine taj broj se povećao na 130 obolelih. Na skupu engleskih i kineskih naučnika u Pekingu 1997. godine, iznesen je podatak o registraciji 5 990 HIV-pozitivnih osoba, uz podatak da su se kod 155 zaraženih pojavili simptomi AIDS-a. Infekcija je do 1998. godine prijavljena u svim provincijama. Uprkos činjenici da 60-80% inficiranih čine narkomani, prenošenje heteroseksualnim putem je uvećano za 7%. Početkom 1998. godine registrovano je 8 303 HIV slučajeva, 209 slučajeva kod kojih su se razvili simptomi bolesti, i 119 umrlih od AIDS-a. Procenjuje se da je tada mogući broj inficiranih dostizao i 200 000. Na dvanaestoj svetskoj konferenciji o sidi, održanoj juna 1998. godine u Ženevi, zamenik ministra zdravlja u Vladi NR Kine, Jin Dakui, izneo je podatak da je u periodu od 1985. do 1998. godine testirano više od 10 miliona ljudi i da je HIV virus pronađen kod 9 970 osoba, da je od AIDS-a obolelo 290 a umrlo 173. U okviru te statistike, kako stoji u izveštaju s konferencije, 66,9% inficiranih su narkomani. Od 1987. do 1998. godine, Kina je potrošila 5.6 miliona dolara na kontrolu i prevenciju HIV/AIDS-a; u periodu od 1987. do 1994. godine potrošila je 1.3 miliona dolara, a u periodu od 1995. do 1997, 4.28 miliona dolara. Pomoć od internacionalnih organizacija u periodu od 1985. do 1998. godine iznosila je 17.4 miliona dolara, istakao je zamenik ministra zdravlja Jin Dakui. Tokom 1998. godine kineska vlada je radila na prevenciji širenja HIV infekcije zabranom uvoza krvi i krvnih derivata, tako da je pri kraju iste godine u centralnom delu Kine zabeležen manji broj HIV pozitivnih donatora krvi. Veruje se da danas u centralnom delu Kine ima pola miliona ljudi koji su inficirani doniranjem i transfu-

zijom krvi. Novembra 1998. godine državno veće objavilo je plan sprečavanja i kontrole AIDS-a. Cilj ovog plana ogledao se u uspostavljanju saradnje svih sektora pod kontrolom vlade, objavljivanju HIV/AIDS preventivnih i kontrolnih mera, kao i sprečavanju daljeg širenja ove bolesti. Do kraja 2000. godine registrovano je 18143 HIV-pozitivnih osoba, a procenjuje se da ima oko 500 000 inficiranih.

Za početak četvrte faze, koja je još u toku, može se uzeti 2001. godina, kada se poricanje i tišina oko AIDS epidemije završava. U junu 2001. godine objavljen je "Plan akcije, stabilizacije, prevencije i kontrole HIV-a/AIDS-a". Kineska vlada je ukazala na tri glavna uzroka epidemije: narkomaniju, prostituciju i transfuziju krvi. Godine 2001. 67% registrovanih HIV infekcija zabeleženo je kod narkomana; 12% inficiranih je zaraženo putem heteroseksualnih odnosa, prostitucijom i oko 10% inficiranih zaraženo je transfuzijom krvi. Iste godine, 2001, homoseksualizam je izbačen sa liste mentalnih poremećaja. Veruje se da danas ima dva do osam miliona homoseksualaca u Kini. Lokalni statističari veruju da je broj homoseksualaca veći, jer se mnogi boje da se izjasne o svom seksualnom opredeljenju. Istraživanja koja su sprovedena među homoseksualcima ukazuju na mali broj (do 11%) HIV inficiranih. Glavne bolnice u Pekingu tvrde da trećinu njihovih AIDS pacijenata čine homoseksualci, ali istraživanja pokazuju da je na svakih 150 testiranih homoseksualaca, u proseku, inficirano samo dvoje.

Početakom 2001. godine prijavljeno je 22 517 HIV pozitivnih osoba od kojih 880 sa simptomima AIDS-a. Novembra iste godine održana je prva konferencija u Kini (u Pekingu) na temu AIDS-a. Na konferenciji je ministar zdravlja Čang Venkang naveo da je registrovano 28 133 HIV slučaja. Ministarstvo zdravlja NR Kine je tokom 2003, 2004. godine radilo na merama prevencije, kontrole i lečenja AIDS-a. Mnoge kineske i inostrane organizacije su svojim donacijama pomogle rešavanje problema AIDS-a. Procenjuje se da, trenutno, na teritoriji Kine ima više od dva miliona HIV inficiranih, od toga više od 1000 HIV-pozitivne dece. Ujedinjene nacije predviđaju da će se do 2010. godine broj inficiranih u Kini povećati na 10 miliona.

U Aziji trenutno ima 7.2 miliona HIV inficiranih ljudi, od toga je 2,1 milion starosti od 15 do 24 godine. Iz

dana u dan taj broj se povećava, časovnik otkucava a svi se pitamo ima li leka i hoće li to prestati? Prave se statistike, osnivaju vladine i nevladine organizacije, ulaže se u farmaciju, medicinu, zaštitu životne sredine, edukaciju mladih. U akciji sprečavanja širenja ove opake bolesti još nije došlo do vidnog napretka. Ali čak i ako se uskoro ne nađe lek, čovek će se polako prilagoditi virusu i razviti svoj vid otpora.

LITERATURA:

Internet stranice:

<http://hivinsite.ucsf.edu>

<http://www.kaiseredu.org>

<http://www.nlm.nih.gov>

http://www.unfpa.org/aids_clock

<http://www.thebody.com>

<http://www.aids.org>

<http://www.avert.prg/aidschina.html>

<http://www.casy.org>

<http://www.china-aids.org>

JELENA GLEDIĆ

UDK 791.223.2(510)

PITANJE LIČNOG IDENTITETA U KINESKOJ MISLI KROZ FILMOVE

**Džang Jang, Đjang Ven,
Vong Karvaj i Ang Li**

*Trajnost kineske civilizacije.
Stvarnost. Identitet.*

Prilikom promišljanja razloga koji su mogli da uzrokuju opstanak kineske civilizacije tokom čitavog turbulentnog doba nama znane istorije čovečanstva kao jedinstvene celine, dok su se širom Zemlje države, nacije i civilizacije rađale, cvetale i umirale u nejednakim periodima, nameće se potreba da se pronađe jedinstvena i osnovna, vanvremenska i neprolazna, iskonska i postojana suština koja prožima same temelje kineske misli, misli koja je kinesko društvo izgradila i održala na način jedinstven u nama poznatom svetu. Suština ili osnova te misli bi, dakle, morala da bude postojana i nepromenljiva, ali i prilagodljiva i pokretačka; da odoleva prostorno-vremenskim ograničenjima, ali i da se može uklopiti i primeniti na čovekovo prostorom i vremenom ograničeno biološko postojanje; sveprožimajuća i stvaralačka, ali sa svom prolaznošću pojavnih oblika koje percipiramo kao stvarnost. Na samom početku i polazeći sa stanovišta čoveka, ne može se stremiti ka potpunom otkrivanju te suštine, bar ne rečima. Međutim, ono što jeste u sferi čoveku saznatljivog jeste upravo ono što čini čoveka čovekom, tj. čovekov lični identitet.

Identitet je kategorija koja postoji u savremenoj logici i računarstvu kao nešto sasvim strano od njenog izvornog, metafizičkog smisla, kao istost, jednost ili jednakost objekata, entiteta. Međutim, ta istost ili jednost ili identitet mogu se pronaći u klasičnoj kineskoj filozofiji, u Čuang C'ovoj potrazi za stvarnom stvarnošću. Čuang C' govori o transmutaciji stvari, tj. o identitetu svih stvari bez obzira na prividnu prostorno-vremensku omeđenost¹. Ukoliko u snu možemo biti "nešto drugo", ili ako vremenom možemo postati "drugačije" osobe nego što smo ranije "bili", kako možemo "znati", i ne samo znati već tvrditi i biti sigurni, da su te stvari nešto "različito" od nas samih u bilo kom trenutku? Pitanje menjanja ljudi kroz vreme, menjanja "crta" ličnosti je možda dobar početak za razbijanje iluzije sigurnosti stvarnosti kakvu poznajemo, jer će gotovo svaki čovek prihvatiti mogućnost da je nekad u prošlosti možda, ili da će nekad u budućnosti promeniti svoje mišljenje, stav, čak i neke aspekte fizičkog izgleda. I ako je on, tako "izmenjen", i dalje on, isti on od pre, kako je ono što misli da je u snu nešto sasvim "različito" od njega samog, kad takođe podleže samo tom jednom, prividnom, prostorno-vremenskom ograničenju? Pitanja istosti čovekove ličnosti često se postavljaju upravo kao pitanja ličnog identiteta – pre svega ko sam ja, a zatim i kako da znam da sam ja u prošlosti isti ja sada, i kako da znam da sam ja zaista ja, a ne neko drugi, kao i mnoga slična pitanja koja zapravo zadiru u samo jednu čoveku nepoznatu sferu, a to je kako da zna šta je stvarno.

*Filozofije Zapada i Istoka. Ko sam ja.
Jedinstvo daoizma i konfucijanstva.*

Pitanje ličnog identiteta na Zapadu nije se razmatralo u odnosu na ono što mi doživljavamo kao stvarnost te je, praktično, rešavanje ovog problema ostavljeno da se razvija uz trendove koji su oblikovali društvo. Studije o ličnom identitetu svedene su na nizove ogleđa koji metodologijom prirodnih nauka pokušavaju da obuhvate upravo ono što prirodnim naukama izmiče, ono zbog čega postoje vera, religija, metafizika, filozofija i, naravno, ideologije. Moć čoveka da suštinski i bitno pojmi svrhovitost sopstvenog

---

¹ Tošihiko Izucu, *San i stvarnost kod Čuang Cea*, Kulture Istoka br. 23, str. 22-25.

postojanja, pa samim tim i svojih postupaka, moralne odgovornosti i posledica, i dalje ostaje izvan našeg dometa, s kojeg god stanovišta zapadni filozofi pokušali da joj pridu. A opet, pitanju ličnog identiteta se i dalje pristupa samo kroz razmatranje toga šta je “medij” koji nosi naš identitet, tj. preživljavanjem kojeg (i kolikog) psihofizičkog dela nas, mi i dalje ostajemo ista ličnost², čime se u potpunosti zanemaruje urođena čovekova potreba da sada i ovde shvati “ko je on” i “zašto je on”. Razmatranja opstanka čovekove ličnosti podrazumevaju da čovek u svom svakodnevnom suočavanju sa životom ima jasno poimanje svog identiteta i da mu je jedina briga koliko će taj identitet trajati; ili, s druge strane, da je potrebno odgovoriti na pitanje ličnog identiteta samo da bi se rešila pitanja morala i društvene odgovornosti. Strah od smrti, tj. prolaznosti, jeste veoma važan faktor koji oblikuje našu svest. Ta neizvesnost značajno utiče na naše poimanje trajnosti sopstvenog “bića”, koje na neki način postavlja granice u okviru kojih mi razmišljamo, odlučujemo i delamo, tj. živimo. Ukoliko se u ogledima o opstanku identiteta dođe do toga da čovekova ličnost potpuno nestaje s prestankom njegovih psihičkih ili bioloških funkcija, ili razgradnjom njegovog tela (po psihološkom, biološkom i somatskom pristupu³), dovodi se u pitanje svrhovitost tako prolaznog postojanja, a uz to i dalje ostaje pitanje onoga što “doživljavamo” u snovima. S druge strane, ukoliko se prihvati da je naš identitet potpuno različit, zasebno postojeći entitet (bilo mentalni, kao kartezijanski ego, ili fizički), koji se ne zasniva na našem mozgu, telu ili iskustvu, odnosno da identitet nema veze s psihičkim i fizičkim kontinuitetom jedne ličnosti (po neredukcionistima), to povlači da su naši postupci u svetu koji percipiramo kao realan i međuljudski odnosi koje u njemu gradimo, kao i čitava ideja o čoveku kao društvenom biću besmisleni, jer nemaju suštastvenu težinu koju im mi pridajemo. Neuspeh pokušaja da se do krajnjeg i sveobuhvatnog odgovora na suštinska pitanja dođe doslednom primenom jednoznačnih principa uvek ukazuje na to da se treba kretati srednjim putem.

² Derik Parfit, *Lični identitet* i Dejvid V. Šumejker, *Irelevantnost i nekoherentnost neredukcionizma u pogledu ličnog identiteta*, Treći program br. 123–124, str. 193-216 i 263-284.

³ Erik T. Olson, *Lični identitet* i Vilijam S. Larkin, *Ličnosti, životinje i tela*, Treći program br. 123–124, str. 217-239 i 240-262.

Filozofija Zapada, u osnovi, uvek je kretala s pozitivističkog stanovišta, tj. s tačke gde se veruje da čovek može mišljenjem da dopre do suštine misli⁴. Ovakvo polazište jeste plodonosno, jer Zapad ne bi bio na tako, uslovno rečeno, visokom stupnju i kulturnog i tehnološkog civilizacijskog razvoja da to nije slučaj, ali se takvim stavom može stići samo donekle, tako reći do pola puta. U jednom trenutku se mora zaustaviti i prihvatiti nemoć čoveka da misao u potpunosti obuhvati mišlju, i tada bi se moralo preći na negativan pristup, tj. krenuti s tačke gde je jasno da je čovekovo polje sazajnog ograničeno. Kineska filozofija je od početaka kretala s ovog, takozvanog negativnog, stanovišta, što je, po nekim teoretičarima, dovelo do toga da ona bude lišena konkretnih “znanja” i do zadržavanja na, naizgled, suviše jednostavnim i naivnim pretpostavkama⁵. Međutim, ono što se često zanemaruje kada se posmatra celokupna kineska civilizacija, njen kulturni, samim tim filozofski, ali i tehničko-tehnološki razvoj, jeste svrhovitost, tj. cilj. Cilj kineske filozofije nije bio da omeđi Duh rečima, već da taj Duh kod čoveka neguje, kao što cilj kineske nauke (i samim tim razvoja tehike) nije bio da čoveka liši fizičkog posla koliko god može, kao što je to slučaj na Zapadu, već da čoveku omogući što lagodniji život. A lagodnost života podrazumeva i rad, koji ne mora da u potpunosti čini čoveka, ali ga svakako na neki način definiše kao jedinstvenu biološku jedniku. Dakle, moguće je da se u početku mora pokušati misao o celovitoj misli, ali se svakako tim mišljenjem mora doći do zaključka da je to za čoveka nemoguće. Kada se jednom utvrdi, bilo promišljanjem bilo intuitivno, da je takva spoznaja spoznaje nemoguća, filozofija se usmerava ka onom što je čovekovom misaonom aparatu dostupno. Tu se, kao što je rečeno, zapadna filozofija zadržala na apstraktnom i nepraktičnom, pa je pitanje ličnog identiteta u “stvarnom” svetu običnog čoveka ostavljeno da se razvija samo od sebe, te je vremenom, uz okretanje zapadnog društva ka materijalnom (kroz razvoj ekonomije i tehnike) lični identitet praktično postao samo pitanje čovekove spolja-

⁴ Fung Ju-Lan 1983, *Istorija kineske filozofije*, Beograd, Nolit str. 375-377

⁵ *Ibid.*

šnjosti. I ta spoljašnjost se neguje i kultiviše, čuva i gradi, biva predmet ponosa i sigurnosti, kao kakva suštinska i neprolazna tvar. Telo, kao zamena za nekadašnju poziciju uma u zapadnom društvu, bi kao temelj ličnog identiteta moglo da opstane jedino u slučaju da društvo u kojem je ono ideal i suština čovekovog življenja postavi kao idealne kategorije za to telo nešto, upravo, prostorno i vremenski neograničeno. Što sa savremenom zapadnom kulturom nije slučaj. Propadljivost tela je naizgled privremeno sanirana novim tehničkim dostignućima, pa su se i ideali pomerili do neslućenih granica – kao da čovek nikad nije ni bio smrtan. Mada je ovo specifična situacija savremenog zapadnog društva, moglo bi se pretpostaviti da su slične mistifikacije čovekove duboke unutrašnjosti i suštastva, i veličanja čovekove spoljašnjosti (uključujući tu i manifestnost njegovog uma – veličanje genija) izazvali nepostojanost, nestalnost i nestabilnost kod običnog čoveka Zapada, a samim tim i kroz te nestabilne pojedince, nestabilnost zapadnih civilizacija tokom istorije čoveka.

Ukoliko je traženje odgovora na pitanje “Ko sam ja?” na pogrešnom mestu izazivalo, uslovno rečeno, nestabilna društva na Zapadu, da li to znači, pošto je kineska civilizacija izuzetno postojana, da su oni odgovor na ovo, za čoveka suštinsko, pitanje tražili, i samim tim pronašli, na pravom mestu? Za početke kineske misli uzimaju se dva filozofa ili, bolje, dve filozofske škole – Lao C’ i Konfucije, odnosno daoizam i konfucijanstvo. Ove dve filozofske škole se gotovo uvek navode kao dva suprotna, međusobno isključiva pogleda na svet – jedni (daoisti) pronalaze suštinu sveta i svega van društva, dok je drugi (konfucijanci) pronalaze unutar njega; ali ono što se donekle prećutkuje, a donekle prećutno govori, jeste činjenica da su upravo ove dve škole misli od samih početaka kineske civilizacije do danas neprestano, u manjoj ili većoj meri aktuelne u svim sferama čovekovog delovanja – u uređenju društva, uređenju doma, organizaciji porodice, međuljudskih odnosa i u svim dodirima čoveka sa svetom koji ga okružuje, kako onim koji je tu bio pre njega, tj. prirodom, tako i onim koji je sâm stvorio, i za koji veruje da će posle njega potomcima ostati kao nasleđe. Dakle, ukoliko su ove dve filozofske škole uspele da se održe vekovima podjednako snažno u društvu koje je kroz te

vekovе opstalo, sledi da očigledno u biti postoji neka suštinska nit koja ih vezuje, a to bi mogla biti upravo sama suština. Ova dva, na prvi pogled suprotna, pogleda na svet i čoveka u njemu, i njihovo očevidno uspešno sadejstvo u okviru građenja iste civilizacije, omogućila su da se razvije i održi kineska ideja o suštini kao održavanju dva suprotna osnovna principa u harmoniji.

Čovekovo poimanje i percepcija stvarnosti je nešto što on veoma teško može da prevaziđe, pa je samim tim pitanje ličnog identiteta najčešće izazvano problemima koje on u toj stvarnosti koju je zamislio ima. Retko će se srećan čovek zapitati ko je; možda zato što oduvek zna. Da bi čovek bio stabilan, on mora imati čvrstu osnovu svog postojanja. Ta osnova očito ne može biti u varljivoj pojavnosti, tj. "stvarnosti" koja se lako dovodi u pitanje. Moralo se, dakle, tražiti izvan čovekove percepcije stvarnog i mogućeg. Dao, kao praizvorno načelo, prožima sve stvari; ali se on ne da zarobiti rečju; niti se može zarobiti mišlju; jedino se može s njim sjediniti; ali tada više nisi čovek, po sopstvenom poimanju čoveka. Svet i sve se bazira na kosmičkim oprečnim principima jina i janga. Neograničenim odnosima pomešanosti ova dva principa nastaje i nestaje sve. Dakle, i u čoveku se stalno preliva određeni spoj ova dva kosmička principa. I sa filozofskog aspekta to je dovoljno da objasni ko, tj. šta je čovek; ali sa stanovišta čoveka koji živi u stvarnosti kakvu gotovo svi vidimo kao stvarnu, to je samo apstrakcija. Stvarnom čoveku je svakodnevno potrebno da zna ko je. I kad se budi, i kad radi, i kad voli, i kad se suočava s nedaćama svog postojanja, čak i u trivijalnostima svakodnevice, njemu je potrebno da to najveće, suštinsko prapitanje bude, bar načelno, rešeno. Jednostavnije mu je da posumnja u stvarnost stvarnosti nego u sebe.

Kao što je već napomenuto, na Zapadu je kroz čisto slučajne ili prolazne kategorije rase, pola i društvenog položaja, ili pak naše "kompletne" psihofizičke ličnosti pitanje ličnog identiteta naizgled rešeno. Međutim, načelno gledano, zapadni čovek i dalje ima, kao što je imao i vekovima dosad, problem da voli, problem da stvara porodicu, problem da se uklopi u društvo, problem da radi svoj posao – sve u svemu, problem da živi. Nasuprot ovom oslanjanju na samo jedan

aspekt kao osnovu čovekovog postojanja, u kineskoj misli se razvija, uvek prisutna, dihotomija između čoveku saznatljivog i čoveku nesaznatljivog. Kad je u pitanju lični identitet, svaki čovek u sebi ima deo praiskonskog načela; on sadrži određeni odnos snaga kosmičkih principa koji samo za njegovog života postoje u tom odnosu; kada se taj odnos razloži, njegovo postojanje u tom obliku prestaje i sile stvaraju drugačije, nove odnose; osim ovog osnovnog, neotudivog i urođenog, koje nije podložno prostorno-vremenskim promenama i koje nas vezuje za sve što postoji u nama poznatoj stvarnosti, svaki čovek takođe ima i ono što proističe iz tog, za njegovo postojanje specifičnog, odnosa kosmičkih sila; to spada u domen čoveku saznatljivog, i to je sve što mi možemo da pojmimo da jesmo i da je svet i sve; tu sad dolaze razum, um, duh, nagoni, osećanja, ali i čisto materijalno postojanje i stvarnost; taj deo čoveka je podložan prostorno-vremenskim promenama; i taj deo čoveka živi upravo po konfucijanskim ritualima, tj. prolazi kroz sve promene koje zahtevaju različite "funkcije" koje čovek obavlja u svom životu – funkcije oca, majke, deteta, radnika, ljubavnika i sličnog; taj deo čoveka je promenljiv, a samim tim varljiv i nestalan, ali upravo ona večita suština omogućava postojanost i sigurnost ovako ustrojenom ličnom identitetu.

Dakle, pitanje ličnog identiteta u kineskoj misli rešeno je tako što je čoveku data sigurnost i uklonjen strah od prolaznosti, tako što mu je "dodeljena", iako njemu neuhvatljiva, neprolazna večita suština, dok je sve što bi moglo da poljulja ideju o tome da je čovek ravnopravan deo kosmičkog poretka svih stvari smešteno u njemu saznatljiv deo pojavne, tj. njemu celokupne stvarnosti. U toj stvarnosti se rešavanjem ovog pitanja ništa ne menja – sve je naizgled isto; samo u čoveku više nema neprestanog neplodonosnog preispitivanja koje tu potencijalno idiličnu stvarnost i potencijalno harmonični život razara; omogućena je ranije spomenuta sreća. A kako taj pojmljivi deo čoveka dostiže sreću? Težnjom ka harmoniji kosmičkih principa, ali upravo težnjom, stalnom i gotovo nedostižnom; harmoniji kao prelivanju, a ne jednosti; kada se harmonija postigne, sile ne treba večno da ostanu u tom odnosu snaga, već u stalnom stanju kretanja i prelivanja. Ovom dihotomijom je, takođe, rešena i najveća smetnja čoveku da uživa u životu, a to je strah od smrti. Po ovoj podeli na, uslovno rečen, čovekovu

suštinu koja je neuništiva i koja ga čini jednim s čitavim kosmosom i ono što sledi iz tog jedinstvenog odnosa snaga, tj. čovekovu pojavnost, život i smrt više nisu opozicije kako ih običan čovek vidi. Smrt jeste kraj njegovog postojanja, kako ga on shvata, ali suprotno od toga nije život već rođenje, početak njegovog postojanja. Rođenje i smrt su spajanje kosmičkih principa u određeni, neponovljivi odnos i rastakanje tog odnosa. Život je nešto sasvim drugačije od toga – on je taj jedinstveni odnos kosmičkih principa koji stvara novu, sopstvenu prirodu unutar koje se postojeće količine snaga neprestano prelivaju. On je iz čoveku nesaznatljivih razloga nastao, i iz čoveku nesaznatljivih razloga će jednom prestati, ali taj početak i kraj nisu suština njegove prirode. Suština je sâm život. Niti su život i smrt dve opozicije, niti se van života treba tražiti suština našeg postojanja. Kada čovek to jednom uvidi, za njega je moguće uklapanje u stvarnost kakvu mi percipiramo, i u okviru nje harmonično delanje. A stabilni i srećni pojedinci koji, bez straha od smrti s čvrste osnove gledaju na život, čine stabilnu naciju i civilizaciju.

Što se tiče suprotnih stavova dve velike škole kineske misli, daoizma i konfucijanstva, sa stanovišta današnjeg čoveka, dakle, uvidom u razvoj kineske civilizacije i filozofije, moglo bi se reći da su ova dva pravca zapravo bila praktični i teorijski deo suštinski iste misli. Daoisti su podučavali o harmoniji života i predlagali, doduše, ponekad ekstremne (potpuno odvajanje od društva), načine dostizanja te harmonije i stapanja s jednim, dok su konfucijanci tu harmoniju živeli kroz rituale. S pojavom neokonfucijanstva javilo se mišljenje da su konfucijanci zapravo veći daoisti od samih daoista, jer o daou, o kojem se ne može govoriti, nisu ni govorili. Oni nisu bežali od stvari i međuljudskih odnosa jer im je bilo jasno mesto koje te stvari i odnosi zauzimaju u čovekovoj ličnosti. Nisu se plašili vezanosti za pojavno jer su spoznali veću suštinu. S druge strane, daoisti su takvo praktično življenje i mišljenje verbalizovali, što je ipak bilo nužno. Stoga se, po mom mišljenju, može govoriti isključivo o (harmoničnom) spoju ove dve misli kao osnovi celokupne kineske misli, nikako samo o jednoj ili drugoj školi. Čak je i u osnovnoj tezi, gde je kod daoista prvobitno postojalo biće, a kod konfucijanaca kretanje, neophodan spoj – a to je večno postojeće biće u pokretu.

*Promenljivost saznatljivog postojanja.
Pokretne slike koje govore i pevaju*

Rešivši osnovnu nesigurnost koja leži u strahu od smrti, čovek može slobodno da misli o njemu saznatljivom aspektu sopstvenog postojanja. U taj deo ličnosti spada sve ono što mi znamo za sebe da jesmo i da radimo. S ovakvim pogledom na svet čoveku nisu potrebne soteriloške religije koje obećavaju svrhu kada se život, koji bi po čovekovom poimanju stvarne vrednosti nešto značio, već okonča. Saznatljiv deo čoveka je, kao što je rečeno, podložan promeni, i u toj promeni je vrhunska konačnost, ali se čovek s promenljivošću lakše pomiri ukoliko ima čvrstu nepromenljivu osnovu koja mu pruža sigurnost. Čak, shvativši život kao neprestanu promenu, kretanje, smenjivanje, čovek nauči da uživa u prelivanjima i igri kosmičkih principa. Nauči da uživa u svim aspektima svog postojanja – ljubavi, radu, hrani, odevanju, umetnosti. Naučivši šta je igra, on može da uživa i u igri učestvuje i sam se igrajući. Može da bude srećan.

Specifičnost kineskog poimanja ličnog identiteta se, kao i celokupna kineska misao, ogleda u savremenom društvu kroz to kakav je savremeni kineski čovek i kakvo je okruženje sebi stvorio. Promatrajući sebe i stvoreno okruženje, čovek stvara umetnost u koju se ponovo prenosi srž misli, kroz sliku, zvuk, reč i pokret – ili najsveobuhvatnije, kroz pokretnu sliku koja govori i peva, tj. film. Kineska kinematografija je prolazila kroz razne faze razvoja, kao uostalom i bilo koja druga nacionalna kinematografija, ali stvarani filmovi su uvek polazili s osnove natopljenje kineskim poimanjem sveta. Zato je film odličan medij za posmatranje kineske, i ljudske misli uopšte, jer je to odlomak iz života čoveka onako kako ga vidi sâm čovek. Dakle, u savremenom kineskom filmu možemo videti kako savremeni kineski čovek istražuje pitanje svog ličnog identiteta, i kako, kad na to suštinsko pitanje “Ko sam ja?” pronade odgovor, s tim saznanjem živi.

Džang Jang 张杨 – Ljubav prema sebi. Ravnoteža ličnosti. Tradicija i savremenost

Džang Jang pripada rediteljima takozvane Šeste generacije, tj. stvaraocima koji su, uglavnom pod uticajem filma Hongkonga, i pre svega Vong Karvaja o kome će kasnije biti reči, počeli da se bave proble-

mima savremenog društva, ali na veoma sirov, ogoljen, neromantičan način, pomalo pod uticajem pop kulture, bez raskošnosti svojstvene istorijskom spektaklu, ali pri tom ne ispuštajući iz vida veliki uticaj tradicionalnog na društvo kakvo danas zatičemo u Kini.

U njegovom prvom filmu, *Aromatična ljubavna supa* (爱情麻辣烫), on pokušava da pronikne u suštinu ljubavi prikazivanjem šest različitih pogleda na ljubav ljudi različitih generacija. Pokušava da kroz ove priče provuče nit kojom bi ih sjedinio u jedno, sveobuhvatno poimanje ljubavi, ali ono na čemu na kraju ostaje upravo je to da ljubav može biti slatka, kisela ili aromatična, tj. da je i njena pojavnost promenljiva.

Važno je da osetimo ma koji njen ukus.

Videvši da u ljubavi ne može da pronađe nepromenljivu suštinu koja mu je potrebna da bi se pomirio s promenljivošću svog postojanja, Džang Jang u svom drugom filmu, *Kinesko kupatilo* (洗澡), istražuje pitanje porodice i tradicionalnog.

Da Ming se iz grada vraća u svoje rodno mesto misleći da mu je otac umro, ali iako po dolasku shvata da je vest o smrti njegovog oca bila pogrešna, on nailazi na drugu vrstu umiranja – kinesko kupatilo njegovog oca, mesto natopljeno kineskom tradicijom u kojem se ljudi okupljaju i druže, u kojem se održava čistoća tela ali i borbe cvrčaka, biće srušeno načelima modernog društva. Kako je Da Ming i sâm deo tog novog prourbanog poretka, on pokušava u sebi da pomiri tekovine savremenog društva s bogatstvom sopstvenog nasleđa, koje tek počinje da mu se otkriva tokom boravka kod kuće, s porodicom. On shvata da delovi tradicionalnog neminovno nestaju, bar neki materijalni aspekti, i prave mesto za neko novo nasleđe, ali ono što ipak preostaje, čak i kroz svu varljivost osećaja, jeste neotuđivost porodične ljubavi i sećanja.

Film Džanga Janga, koji možda najsveobuhvatnije posmatra problem ličnog identiteta, jeste *Jučé* (昨天), biografsko delo koje upravo govori o potrazi mladog čoveka za suštinom sopstvenog postojanja. Đja Hongšen je poznati kineski glumac koji je u jednom trenutku svoje karijere doživeo, i proživeo, krizu identiteta. Na kraju te samopotrage, pronašao je sebe i snimio ovaj autobiografski film kao korak u procesu

isceljenja. Film prikazuje njegov put od mladog čoveka koji se oseća sputan svojim položajem u društvu – smatra da je gluma kojom se bavi samo još jedna u nizu obmana i potrebna mu je neka viša svrha u životu; do čoveka koji je pronašao svoje mesto u poretku svih stvari i na tom mestu se oseća komotno. On odbacuje sebe kakvog poznaje i traži neko novo ja. Tražeći to novo ja luta po raznim tradicijskim okvirima, isprva misleći da će se pronaći u zapadnoj rok kulturi kroz prepuštanje narkoticima i stvaranje novih surogat-kultova i obreda, koji samo kvantitativno menjaju one koje je odbacio i dalje ga opterećuju. Utapa se u kult Džona Lenona – drži veliki poster s Njegovim likom iznad kreveta, uči da svira na gitari kao On, religiozno izgovara reči Njegovih pesama, da bi na kraju tvrdio kako je Džon Lenon njegov otac. Ovakvo stanje pomerene svesti dovodi ga u mentalnu instituciju gde je ozbiljno samopreispitivanje za njega postalo neminovno. Uviđa da je na takvom mestu on brojka, a ne čovek, i u takvom okruženju mu se jedne noći javlja zmaj, koji mu se i ranije ukazivao, koji mu govori da je on “samo jedan čovek”. I to je sve. Ali ništa više i nije potrebno. On shvata sopstvena ograničenja, kakva stoje postulirana u kineskom shvatanju ličnog identiteta, i s tim shvatanjem može dalje da živi. Kroz prikaz potrage za ličnim identitetom, ovaj film razmatra i aspekte savremene kineske porodice, ali bi se kao centralni motiv mogla uzeti upravo čovekova spoznaja tvrdnje da je on samo čovek, rečena od strane zmaja kao simbola živototvornog duha koji kao najviša duhovna moć održava harmoniju prirode. I, u poslednjem razgovoru Đja Hongšena s lekarima, nakon kojeg ga oni otpuštaju kao psihički zdravog i uravnoteženog čoveka, na pitanje da li je on sin Džona Lenona, odgovara – ne, a na pitanje da li je zaista video zmaja, odgovara – da.

Đjang Ven 姜文 — Ljubav prema životu. Sećanja

Đjang Ven je u svet filma ušao sredinom osamdesetih kao glumac, da bi sredinom devedesetih režiranjem samo jednog filma (i kasnije još jednog 2000. godine) bio svrstan među značajnije autore Šeste generacije. On se danas i dalje bavi glumom, ali njegova dva autorska filma ostaju kao blistavi primerci savremenog kineskog filmskog stvaralaštva.

Pod bleštavim sjajem sunca (阳光灿烂的日子) je prvi film Đjanga Vena, i u njemu je oslikano čovekovo shvaćanje vremena i važnost percepcije prošlosti za čovekovu sadašnjost. Film govori o odrastanju grupe tinejdžera u Pekingu nakon Kulturne revolucije nazgled realističnim narativom, ali je od samih uvodnih reči na početku filma jasno da je sve prikazano samo splet rastopljenih sećanja. Film počinje prologom u kojem glavni lik kaže kako su mu promene izmenile sećanje, i kako više nije siguran šta je stvarno a šta je samo zamislio; ali će on, svejedno, ispričati svoju priču. I time je sve rečeno, jer sve ono što se dalje događa i prikazuje kao slika prošlosti samo je skup odsjaja nečijeg sećanja. Međutim, u svetlu kineskog poimanja čovekove saznavne sposobnosti, čovek se samo na svoja sećanja i može osloniti. Šta je stvarno, a šta zamišljeno i postoji isključivo u nama samima, nema spoljnih merila kojima bismo mogli proveriti istinitost sopstvenih misli. Čovek zna kao stvarno ono za šta sâm oceni da pripada stvarnosti, i nema ničeg što bi mu u toj proceni moglo poslužiti kao provera ispravnosti izbora. Naprotiv, kod sećanja ne postoji ispravna i pogrešna procena. Niko ne može reći da nečije sećanje nije stvarno, kad je ono s čim se to sećanje upoređuje radi verodostojnosti takođe sećanje, samo drugog čoveka. I dok god čovek zna da je tako, da on sâm mora suditi o tome šta je u njegovom životu stvarno a šta ne, i koliko mu je element stvarno/nestvarno zapravo bitan, on će moći da uživa u svojim sećanjima i da uživa u životu izgrađenom na tim sećanjima. Čak i kad glavni lik filma nije siguran u to da li su njegova sećanja stvarna, on veruje osećajima koje ta sećanja sa sobom nose. Đjang Ven pušta da ta sećanja dobiju sopstvenu životnost i da se kroz njih, jednostavno, presijava život. Nisu svi događaji radosni, niti su sve ljubavi srećne, čak ni u sećanjima sumnjive stvarnosti, ali kroz ceo film zaista blešti silina iskazane ljubavi Đjanga Vena prema životu, takvom kakvog ga doživljavamo.

Drugi film Đjanga Vena, *Đavoli dolaze* (鬼子来了), govori o grupi seljana koji gube živote u japanskoj invaziji tokom Drugog svetskog rata. Ovaj film se karakteriše kao tragi-komedija, ili bolje isprva-komedija-a-zatim-tragedija, jer do same snažne završnice postoji nota humora kojom se dočarava silina neočekivanosti u kojoj su oni dočekali kraj svog posto-

janja. Može se pretpostaviti da je ovaj film pokušaj Đjanga Vena da, linearnim prikazom okolnosti pod kojima dolazi do nasilja u ratu, podcrta besmisao i tragičnost savremenog društva koje dozvoljava ovakvo grubo veštačko zaustavljanje životnog toka. Iako u kineskom poimanju sveta smrt sama po sebi nije tragična, jer svrha života nije u njegovoj omeđenosti rođenjem i smrću već u samom njegovom toku, ipak se smatra da život čoveka treba da teče dok god se odnos kosmičkih principa u njemu ne razloži sâm od sebe. Čovek ne bi smeo nasilno da utiče na raskid uspotavljenih veza sila kosmosa, jer on ne može da utiče ni na njihovo formiranje, ali je tragičnost čovekovog bića upravo ta prividna moć da ubijanjem remeti poredak stvari.

Vong Karvaj (Wang Jiawei) 王家卫 – Ljubav

Vong Karvaj je jedan od najvećih filmskih stvaralaca današnjice, a moglo bi se reći i čitave (ne tako duge) istorije kinematografije. Počinje da stvara filmove krajem osamdesetih, i odmah postaje primećen po jedinstvenom ličnom pečatu koji svako njegovo delo nosi. Ako se pogleda jedan film Vonga Karvaja, prilikom gledanja svakog sledećeg znaćete da je u pitanju njegovo delo, čak iako vam to nije napomenuto. Veličina njegovog autorskog opusa leži u tome što je on osnovnim i suštinskim kineskim idejama, na kojima se temelji kinesko društvo, dao dozu univerzalnosti, tako da one budu razumljive i prijemčive i na Istoku i na Zapadu, naravno, ljudima koji film posmatraju kao jedan od načina promišljanja naše stvarnosti. Jedinstvenom estetikom i njemu svojstvenim senzibilitetom da od naizgled haotičnog, neuređenog narativa stvori fantastično stamene i snažne celine, Vong Karvaj stvara vrhunska umetnička dela, koja za suštinu imaju sve ono što umetnost od iskona postulira kao svoju svrhu, i što je još važnije, dela koja trepere od života.

Srž koja prožima sve filmove Vonga Karvaja najlakše se može označiti upravo kao život, ali ukoliko bi se iz čitave pojavnosti stvarnog sveta čoveka izdvojio jedan princip koji taj život pokreće i sažima u jednost za sve ljude, moglo bi se reći da je to ljubav, i to svakovrsna ljubav kojom filmovi Vonga Karvaja obiluju. Mada je

najčešći motiv romantična ljubav između muškarca i žene kroz koju se ogleda strast prema životu, Vong Karvaj se bavio i homoseksualnom ljubavlju, ali na način kojim je težina pomerenja s onih koji vole na sâm čin voljenja – homoseksualna ljubav se ne tretira značajno drugačije od heteroseksualne ljubavi, jer su zaista u biti i jedna i druga samo pokušaji čoveka da svom postojanju da višu svrhovitost i da svoj život, makar na kratko, stavi u, čoveku svojstven, pokret.

Prilikom sagledavanja sebe i pokušaja da razlučimo šta je stvarnost a šta san, uvek pokušavamo da mišlju obuhvatimo misao, tj. uvek sve(t) gledamo iz lične percepcije zato što nemamo drugog izbora. Tek kad se spojimo, i psihički i telesno, s nekim drugim bićem možemo da “vidimo” sebe u odnosu na nešto što je različito od nas samih, a što poznajemo gotovo koliko i sebe. Stoga je ljubav, posebno telesna ljubav, kao savršen sklad mešanja spojeva kosmičkih principa, jedini način da “vidimo” sebe iz nekog drugog ugla i da pojмимо “ko smo” i “zašto smo”, i upravo se iz straha od tog saznanja javlja problem otuđenosti, tj. straha od ljubavi kao izvesnosti na koju nismo spremni.

Ljubav je karakteristika čitavog čovečanstva, ali poimanje ljubavi zavisi od poimanja života. Kako se kroz kinesko poimanje ličnog identiteta život gleda kao jedinstvena celina koja nije pod presudnim uticajem neminovne fizičke smrti, tako je i poimanje ljubavi specifično. Ova specifična ljubav, utemeljena na principima koji su iznad prostorno-vremenskih ograničenja, fantastično je oslikana u filmovima Vonga Karvaja, a možda najkarakterističnije u tri ljubavna (ili životna) filma po kojima je poznat u celom svetu – *Čanking ekspres* (重庆森林), *Raspoloženi za ljubav* (花样年华) i *2046* (2046).

Radnja filma *Čanking ekspres* prilično je jednostavna – dva policajca se suočavaju s raskidima svojih veza i traže novu ljubav u užurbanom svetu Hongkonga. Majstorstvo Vonga Karvaja vidi se upravo u tome što demistifikuje čoveku suštinski značajne, večito istraživane teme kao što je ljubav, i prikazuje ih u svojoj njihovoj osnovnoj jednostavnosti. Uostalom, nešto izvorno čoveku svojstveno i suštastveno ne bi ni smelo za čoveka da bude teško dokučivo. Ono što gledaocu ostaje posle gledanja “Čanking ekspresa” jeste neverovatno snažna vizuelna lepota kroz koju film nepri-

metno protiče, a koja nakon gledanja ostaje da lebdi pred očima uma, kao i, za Vonga Karvaja specifična, neverovatno prigodno odabrana muzika koja naizgled prenaplašeno docrtava priču i koja se, čini se, preteranim ponavljanjem urezuje u sećanje gledaoca. Međutim, jedino iz takve ravnoteže siline slike, zvuka i priče može se stvoriti slika ljubavi dorasla veličanstvenosti i snage koju ona ima u čovekovom životu.

Likovi u *Čanking ekspresu* su neobični koliko je bilo ko od nas neobičan u odnosu na sve druge ljude. Stvari koje rade mogu se činiti čudnim, nekad čak i smešnim, ali se pod okriljem ljubavi postupci ne vrednuju ovim merilima. Policajac iz prve priče proživljava raskid ponavljajući interne rituale upravo okončane veze. Njegova devojka je volela ananas, i oni bi kupovali ananas kojem rok trajanja ističe na dan njegovog rođendana i na taj dan bi ga zajedno jeli, tako da on ostavljen kupuje sav ananas koji može da pronađe s takvim rokom trajanja i na dan svog rođendana ga jede, u neumerenim količinama. Ovakvo ponašanje bi možda bilo čudno da nije u pitanju zaljubljeni čovek koji pokušava da prođe kroz proces isceljenja. U tom procesu, on promišljajući nešto tako banalno kao što je rok trajanja konzervi ananasa promišlja svoj život i svoju ljubav, i tako izgovara rečenicu koja se često navodi kao obeležje celog filma – ako moje sećanje na nju ima rok trajanja, neka to bude deset hiljada godina. On dalje pronalazi novu ljubav, ali samo na nekoliko sati. Međutim, iako kratkotrajna, ovoj ljubavi je dato podjednako značajno mesto. Ne možemo nikad znati koliki će uticaj na naše živote imati ljudi koje volimo, makar na tren.

U drugoj priči posmatramo neobično formiranje veze između drugog policajca i devojke koja radi u kiosku u kojem on kupuje sendviče, isprva za sebe i svoju devojku, a kad ga ona napusti, samo za sebe. Njihov odnos se zasniva na “slučajnim” susretima koje uglavnom ona inicira. Njeno ponašanje je na mahove čak nadrealno, jer ona pravi kopiju njegovog ključa i, dok je on na poslu, menja raspored stvari u njegovom stanu, što on ne primećuje dok je jednog dana ne zatekne u kući. Ona neumereno glasno, neumereno mnogo puta na poslu pušta pesmu “California Dreaming”, jer želi da ide u toplije krajeve, i na kraju odlazi, a pesma ostaje s gledaocem dugo nakon gledanja filma. Ljubav među njima postoji od prvih su-

sreta, i na kraju se formira u onom obliku koji čovek od ljubavi između muškarca i žene obično zahteva, ali je mnogo važnija i jača toplina koja se i kroz ovu i kroz prvu priču provlači. Ne radi se o pukom dobrom portretu likova s kojima se onda gledalac može poistovetiti i s njima saosećati. Ovaj film odaje utisak nečeg što smo sami zamislili, ili sanjali. Daje sliku ljubavi koja je toliko celovita i suštastvena da, kao i prava ljubav, i u tužnim, i u smešnim, i u romantičnim momentima mami jedino osmeh.

Filmovi *Raspoloženi za ljubav* i *2046*, praktično su dva dela jedne priče, jer je glavni lik jednog i drugog filma isti čovek; ali ako se uzme u obzir da su svi filmovi Vonga Karvaja delovi jedne priče – priče o Karvajevom pogledu na život i ljubav, onda se oni mogu posmatrati kao odvojene celine, ma koliko neki odnosi u filmu *2046* bili dublji i potresniji ako se zna za njihovu prošlost.

U filmu *Raspoloženi za ljubav* muškarac i žena se sa svojim supružnicima useljavaju u dva susedna stana. Oni se sreću u hodniku, na ulici, i svaki susret je obeležen snažnom muzikom koja upravo sadrži raspoloženost za ljubav. Oni počinju da sumnjaju da njihovi supružnici imaju ljubavnike, i u toj sumnji se zbližavaju i dolaze do spoznaje da su njen suprug i njegova supruga ljubavnici. Njihovi susreti postaju fantastično prikazani pokušaji da se ta spoznaja olakša, tako što on pokušava da se postavi u poziciju njenog muža, a ona u poziciju njegove supruge. Pokušavajući da otklone povređenost, nastoje da beže u neko drugo postojanje, u ličnosti koje nisu povređene, ali time samo još snažnije dolaze u dodir sami sa sobom, jer da bi znali gde žele da pobegnu moraju prvo znati od čega beže. I u tom dodiru ogoljenih duša, među njima se javlja ljubav. Ta ljubav je snažna i sveobuhvatna, ali nije trajna. Ona u potpunosti obuzima, ali samo dok premošćuje poniranje duha. Oni se rastaju, a kad ponovo pokušaju da pronađu jedno drugo, mimoilaze se. Ljubav ostaje kao obris sećanja na nestale godine, koje se može “videti, ali ne i do-dirnuti; a sve što se vidi je zamagljeno i nejasno”. Možda je ljubav moguća samo kad postoji raspoloženost za ljubav.

Priča filma *2046* dalje prati sudbinu muškarca iz filma *Raspoloženi za ljubav*, zapravo samo njegovu dalju

potragu za ljubavlju. Postoji bleđi okvir radnje koji bi se možda mogao prepričati, ali film se zapravo sastoji samo iz niza njegovih susreta s raznim ljubavima. Neke ljubavi su duhovi iz prošlosti, neke nisu stvarne, neke nisu moguće, neke uopšte nisu njegove, neke su smeštene u daleku budućnost njegove mašte, ali ih on sve proživljava na isti način – one duboko prožimaju njegov život i vode ga u pokušaju da “završi roman”, tj. da dâ smisao svom postojanju. On piše futuristički ljubavni roman koji se odvija u 2046. godini, kao mestu na koje odlaze ljudi koji žele da pronađu svoja izgubljena sećanja, jer se u 2046. ništa ne menja; ali niko ne zna da li je to tačno, zato što se niko odande nije vratio. On stvara 2046. godinu kao utočište u koje može da se pobegne kad se čovek oseti ispražnjeno i otuđeno, jer se tamo nalazi sve zaboravljeno, sva patnja i sreća zaboravljenih strasti koje kroz sećanja mogu da ožive. No, pre pribegavanja ovakvom utočištu on proživljava razne ljubavi. Na kraju ove priče sve te ljubavi ostavlja i okreće se ka budućnosti koju je već stvorio. Međutim, ponavljajući kakvo je 2046. godina mesto, upravo kroz to što se odande niko nije vratio, ostaje misao da su sećanja na ljubav ipak zamka koja čoveka zarobi, bilo u prošlosti, bilo u izmaštanoj budućnosti, i onemogućava njegovom životu dalje kretanje. Ljubavi su svakovrsne, brojne i obuzimaju čovekovo celo biće, ali su kao i sve ostalo u njemu saznatljivom delu stvarnosti podložne promeni. Prihvatanjem ideje o ličnom identitetu kao spoju nesaznatljivo nepromenljivog i saznatljivo promenljivog, ljubav se lakše prihvata kao čin neprestanog kretanja, koje ponekad u potpunosti vodi čovekov životni tok.

Nakon gledanja filmova Vonga Karvaja obično dugo ostaju samo upečatljivi prizori ljubavi i muzika. Priče koje se u filmovima odvijaju, na početku njegovog autorskog rada bile su krajnje jednostavne, da bi vremenom radnja postala gotovo neuhvatljivi element jer je sve preneto na plan osećanja i misli. To ne znači da radnje više nema – ona postoji, samo što se kroz gledanje ne saznaje, već oseća. Pomireni sa spoznajom o svom ličnom identitetu, likovi Karvajevih filmova mogu slobodno da istražuju ono što ih u njihovoj percepciji stvarnosti najviše obuzima a to je, najčešće, ljubav. Mada se u njegovim filmovima na površini često vidi, doduše vizuelno-auditivno čaroban, ali ipak samo sled konkretnih misli i osećanja,

ovaj sled i ukupnost iskazanih misli i osećanja čine neverovatnu celinu, natopljenu kineskom mišlju i načinom promišljanja života.

Ang Li (Li An 李安) – Tradicija. Nasleđe. Ritual.

Radove Anga Lija veoma je zanimljivo posmatrati kao dela u kojima se prožimaju misli, poimanja, ideje i opšti problemi ljudi Istoka i Zapada. On je rođen na Tajvanu, gde završava akademiju umetnosti i krajem osamdesetih odlazi u Sjedinjene Države na usavršavanje, gde ostaje do danas. On živi i stvara na Zapadu, ali s jasnom i upečatljivom crtom kineskog duha.

Susrevši se verovatno i sâm s problemima uklapanja u potpuno drugačiji svet kojim vladaju drugačija poimanja i odnosi, Ang Li se u svojim filmovima uglavnom bavi problemima prilagođavanja naše urođene ličnosti nekom novom okruženju, okruženju s potpuno različitim tradicijskim okvirom od onog na koji smo navikli, u kojem se poštuju sasvim drugačiji rituali (ako uopšte postoje). Tako, u svom prvom filmu *Otpor ruku* (推手), prikazuje susret generacijskih i kulturoloških različitosti u porodici, kada penzionisani tai-ći majstor odlazi u Njujork da živi sa svojim sinom i njegovom suprugom koja je Amerikanka. On svodi globalno preplitanje nacionalnih i nadnacionalnih kultura i sistema vrednosti na nivo pojedinca i razmatra šta se dešava s čovekovim identitetom i međuljudskim odnosima kad se izmeni okvir u kojem su oni formirani.

Svojim drugim filmom *Svadbeni banket* (喜宴) Ang Li privlači pažnju svetske javnosti pričom o mladom Kinezu koji pokušava da pomiri svoju seksualnost s potrebom za pripadnošću. On je homoseksualac koji živi u Americi, srećno, sve dok njegovi roditelji ne odluče da dođu iz Kine i organizuju svadbu za njega i njegovu "devojku". Mladić pokušava da uskladi dve stvari koje ga čine onim što jeste u situaciji u kojoj naizgled može da izabere samo jednu od njih. Pitanje toga da li nešto nosi prevagu između odgovornosti prema sopstvenim željama i potrebama, i odgovornosti prema porodici i okviru iz kojeg potičemo, odnosno da li je nešto svojstvenije našem identitetu, jeste nešto čime se Ang Li često bavi u svojim filmovima. U filmu *Klopa, piće, čovek, žena* (饮食男女), jedna porodica se u savremenoj Kini polako raspada, upravo

zbog nemogućnosti da uklope sebe u okvire iz kojih su potekli. Suočeni sa zapadnim poimanjem ličnog identiteta, po kojem ne postoji promena već samo jedan utvrđeni nepromenljivi skup osobina, a samim tim nema ni rituala već stalno moramo da delamo iz jedne te iste uloge, likovi i jednog i drugog filma ne uspevaju da pomire tradiciju i nasleđe s onim što savremeno društvo od njih traži, zato što ne shvataju da ne moraju da izaberu samo jednu stranu identiteta.

U filmu *Ledena oluja* (*The Ice Storm* 冰风暴), Ang Li sagledava jednu američku porodicu šezdesetih godina dvadesetog veka, u društvu u kojem precizno utvrđeni rituali nikad nisu ni postojali, ali u vreme u kojem se narušava dotadašnja, makar i prividna, društvena ravnoteža. Svi članovi porodice pokušavaju da igraju uloge koje misle da im je okruženje dodelilo, pri tom ne znajući tačno šta rade, tako da na kraju ostaju prazni ispod nagomilanih maski. Nesređeni odnosi između članova porodice i seksualne revolucije na globalnom i ličnom nivou naizgled uzburkavaju njihove živote, ali prava oluja je upravo ono zatišje kad se shvati da ispod površine nema ničega suštastvenog što bi se uznemirilo.

Ponekad je, ipak, nečija ličnost toliko snažna da “prevazilazi” sve probleme koji iskrsavaju prilikom prilagođavanja, odnosno poneki ljudi shvataju da je promena identiteta urođena i da prilagođavanje zapravo nije ništa drugo nego njegovo prirodno stanje u kojem on stalno, a ne samo tada, živi, i da samim tim i nema problema koje treba prevazići. Za okolinu ovi ljudi deluju kao da ne mogu da se uklope u svoje okruženje dok je, zapravo, na bitnom nivou sve u savršenom redu. Takve su junakinje filmova *Razum i osećajnost* (*Sense and Sensibility* 理智与情感) i *Pritajeni tigar, skriveni zmaj* (卧虎藏龙), i likovi koji su se obreli u društvenom haosu američkog građanskog rata u filmu *U sedlu s đavolom* (*Ride with the Devil* 与魔鬼共骑), koji se naizgled tvrdoglavo odupiru ustrojstvu društva u kojem žive a, u stvari, samo slede svoju prirodu.

U traganju za načinima da stupimo u dodir sa sopstvenim identitetom, čoveku u velikoj meri pomažu rituali koji omogućavaju uređeno funkcionisanje u svakodnevnim spoljašnjim okvirima kako bi se lakše uspostavio unutrašnji sklad. Međutim, u društvu u kojem rituali ne postoje, čovek je suočen s idejom

linearne ličnosti koja iz jedinstvenog ishodišta ima samo jedno pojavno obličje. Time se potiskuju svi ostali mnogobrojni vidovi manifestovanja naše ličnosti, potiskivanjem se stvara stres, a iz stresa se rađa, u zapadnoj kulturi poznata, ideja o alter-egu. Taj alter-ego je opet samo jedno, dodatno pojavno obličje, te se na taj način u našem “primarnom” identitetu sažima sve ono najskladnije, najharmoničnije, tj. “najbolje” u nama, dok alter-ego obično nosi sve ono negativno što bi “trebalo” potiskivati, odnosno prikazuje našu “tamnu stranu”. Pokušaji čoveka da se uskladi s okruženjem koje zahteva jasnu opredeljenost, koje ne ostavlja prostor za nijanse već sve posmatra kroz apsolutne suprotnosti, prikazani su u filmu *Hulk (Hulk)*. Anga Li kroz potpuno pojednostavljenu priču o naučniku koji se nakon nezgode u laboratoriji povremeno pretvara, tj. prebacuje u veliko zeleno čudovište, i opet nazad u društveno prilagođeno i prihvatljivo ljudsko biće, skicira društvo koje u nedostatku rituala primorava pojedince da se odluče za jedan pol skale potpuno oprečnih vrednosti, i samim tim se suoče sa svim posledicama koje takva krajnost sa sobom nosi, umesto da dozvoli pojavnosti identiteta da oscilira između tih suprotnosti, odnosno da omogućiti da identitet ostvari svoju suštinu neprestane promenljivosti i kroz rituale se prilagodi neuhvatljivoj konačnosti prirode sna i stvarnosti.

Verovatno najsnažniji prikaz potrebe čoveka da bude ono što jeste, bez obzira na veštačke forme ispravnosti i jednoznačnosti koje društvo nameće, jeste upravo najnoviji film Ang Lija, *Planina Broukbeak (Brokeback Mountain 斷背山)*. On govori o susretu dva kauboja u Vajomingu 1963. godine i neobičnoj i složenoj ljubavi koja se između njih rađa. Ta ljubav je nalik onim iz filmova Vonga Karvaja, ali je veoma neobično gledati je preslikanu na američki ranč. Međutim, Ang Li time samo pokazuje da je sposobnost čoveka da pojmi sebe na način koji će mu omogućiti da bude srećan i sređen, i da u skladu s tim dela, svojstvena čoveku kao biću i da na ličnom nivou nema veze s civilizacijskim okvirom. Svako može da se oslobodi inhibirajućih strahova i da stupi u dodir sa sopstvenim identitetom, i pronasavši opseg svoje ravnoteže, svako može da se prepusti prelivima skladova kosmičkih principa, koji god oblik ta prelivanja imala u pojavnom svetu. Samo tako uređeni kaos može da iznese sadržajne tišine kojima ovaj film obiluje.

Lični pečat koji Ang Li ostavlja u svakom svom filmu gotovo je opipljiv osećaj da i on zajedno s gledaocem traga za odgovorima na bitna pitanja, uživajući u potrazi koja je, poput promene, sama sebi svrha. On živi u zapadnom okruženju s istočnim duhom u sebi, i to je veoma primetno u njegovim delima, čak i u ekrinizacijama klasičnih engleskih romana ili klasičnih američkih stripova. Možda svi imamo sposobnost da umirimo svoju zapitanu prirodu, ali kinesko društvo se već hiljadama godina temelji na misli kojom je ta zapitanost rešena, pa je logično ugledati se na slike koje pokreće upravo ta misao. A pokretne slike nekoga kao što je Ang Li, nekoga ko je upio ono bitno iz oba sveta, jesu "prilagođene" ideje o "večito prilagođavajućem" identitetu koje su tačno ono što je zapadnom svetu potrebno da uspostavi dodir sa sopstvenim redom i otvori sebi mogućnost za prelivanja.

Pitanje ličnog identiteta zapravo je pitanje da li ćemo u našem postojanju uživati ili ne. Ukoliko je odgovor na to pitanje čoveku nedovoljno jasan, to utiče na sva polja njegovog delovanja, i samim tim oblikuje nesigurno životno okruženje. U kineskoj misli se poimanje ličnog identiteta oblikovalo tako da u sebi sadrži i spasenje od straha, koje u drugim kulturama nudi religija, a da istovremeno bude primenljivo i korisno u životu običnog čoveka, tako da mu se omogući uživanje i sreća. Lepota ovakvog poimanja ipak nije samo apstraktna, već se dá pretočiti u sveobuhvatni umetnički izraz, tj. film. Kroz kineski film saznajemo suštinu kineskog poimanja sveta i osećamo svu radost življenja koju takva slika sveta omogućava.

LITERATURA

- Fung Ju-Lan 1983, *Istorija kineske filozofije*, Beograd, Nolit
Tošihiko Izucu, *San i stvarnost kod Čuang Cea*, Kulture istoka br. 23, str. 22-25.
Problem identiteta, Treći program br. 123–124, str. 191-308.

Filmske baze podataka na:
www.imdb.com i www.asianfilms.org

FESTIVALI U HRAMOVIMA

Nisu samo tradicionalni festivali koji se proslavljaju širom Kine povod za okupljanje, druženje i zabavu. Veliko zadovoljstvo Kinezima, i ne samo njima, predstavljaju festivali koji se organizuju u (daoističkim i budističkim) hramovima. Zajednički naziv za ove hramove je *miaohui* (festival hrama). Danas se oni organizuju prvih meseci lunarne godine, s raznolikim temama i aktivnostima, ali je svima zajedničko to što privlače ljude željne kako zabave, tako i upoznavanja s kulturom, umetnošću i običajima Kine.

Smatra se da je odnos dveju religija, daoizma i budizma, koje su vrhunac doživele u dinastijama Tang i Sung, doprineo razvitku ovih festivala. Naime, u obema religijama obraćala se pažnja na izgradnju velikog broja hramova i na zadobijanje što većeg broja pristalica. U hramovima su izvođeni razrađeni rituali i religiozne aktivnosti: prinošenje žrtvi bogovima, paljenje tamjana, folklorne igre. Postepena sekularizacija ne samo što je doprinela još većoj popularnosti daoizma i budizma, već su, uz religiozne, pokrenute i različite komercijalne aktivnosti. Međutim, tek je od 14. veka i dinastije Ming, i kasnije, u dinastiji Čing (1644-1911) trgovina postala značajan, neodvojiv deo ovakvih festivala, pa je ovakva prodaja i dobila naziv *miaoshi* (pijaca u hramu).

Iako je religiozna konotacija ovih festivala oslabila, još uvek se ovi praznici obeležavaju u i oko hramova, manastira i drugih svetinja, proslavljaju ih i sveštenstvo i laici. U Pekingu ima više ovih hramova, a jedni od najznačajnijih su hramovi *Baiyunguan* i *Ditan*. Prvi je najveći daoistički hram u Pekingu i sedište Kineske daoističke asocijacije, dok su u Ditanu, hramu Zemlje, bile održavane ceremonije u čast boga Zemlje. Pored ovih hramova, veoma je poznat i *Longtan*, hram čija je početna ideja bila da prikaže kulturu, glumu, obi-

čaje, a čiji se festival postepeno razvio u veliko takmičenje na kojem učestvuju stanovnici iz svih krajeva Kine. Svake godine se u njemu okupi i više od 10 000 posetilaca, uključujući i brojne strance. Pored sportskih aktivnosti, može se uživati u više od 100 izložbi cveća, nastupima izvođača kineske opere, raznoraznim poslasticama koje se prodaju na svakom koraku, a pored kolača, vrlo su tražene i maske, figurice od gline i rezbarije u drvetu. U hramu *Fengtai* posetioci mogu da se okušaju u atraktivnim disciplinama kao što su penjanje na liticu ili letenje balonom. Festival u hramu *Shijingshan* poznat je pod imenom “miaohui stranaca” – na njemu se, umesto kineskih specijaliteta, služi zapadnjačka hrana i poštuje se zapadna kultura. Tako, na primer, u ovom hramu deca mogu da se družu i fotografišu s omiljenim crtanim junacima: *Peljugom* ili *Snežanom* i sedam patuljaka.

Kina je ogromna zemlja, s mnoštvom različitih običaja, tradicija, navika, ali je sigurno i zemlja festivala, zemlja koja voli da proslavlja i koja proslavlja dajući sve od sebe da to slavlje i dolikuje zemlji takve istorije i tradicije. Danas festivali jesu izgubili svoja prvobitna, uglavnom religiozna i duhovna značenja, ali je duh kineskog čoveka ostao isti i on i danas, iako se zabavlja u vreme ovih praznika, ipak zna da time učestvuje u slavljenju svega onoga što Kinu čini onakvom kakva zaista jeste – velika, jaka i duhovno bogata zemlja.

JELENA GLEDIĆ

UDK 791.223.2(510)

KINESKI FILM POSLE KULTURNE REVOLUCIJE

Razvoj kineske kinematografije može se, grubo, mo-
že podeliti na tri perioda:

– Rođenje i počeci od 1905. do 1948. godine – isprva se prikazuju samo strani filmovi (do kraja tridesetih godina 20. veka gotovo 80% prikazivanih filmova bili su strani filmovi), zatim se snimaju kineski filmovi korišćenjem inostranih tehničkih ili finansijskih sredstava, i na kraju se stvara nezavisna kineska kinematografija. Nacionalni film se posebno razvija tokom tridesetih i četrdesetih godina 20. veka. Dok su zapadni filmovi tog perioda bili pod uticajem zvučnog filma, kineski film je obeležen pojavom izuzetnih umetnika koji su, motivisani jakom društvenom svesnošću, koristili film kao sredstvo za kritiku. Realistični filmovi ovih naprednih umetnika preteča su italijanskog neorealizma koji je usledio deset godina kasnije. Klasici ovog perioda su među najboljim filmovima kineske kinematografije. Krajem četrdesetih godina već su počele da se uočavaju specifične kulturološke i umetničke odlike kineskog filma.

– Period razvoja, sa usponima i padovima, od 1949. do 1976. godine – osnivanje Narodne Republike Kine 1949. godine obeležava novi period u istoriji kineskog filma. Filmska industrija se zvanično stavlja pod nadležnost Filmskog biroa Ministarstva kulture. Grade se novi filmski studiji i osniva se prva filmska škola – Pekinška akademija za film. Međutim, pojava raznih političkih pokreta tokom pedesetih godina značajno utiče na kinematografiju. Jedno vreme se gotovo isključivo snimaju filmovi koji samo služe političkim zahtevima tog doba i nemaju ni zabavnu ni umetničku

vrednost, da bi se tokom deset godina Kulturne revolucije, od 1966. do 1976. godine, filmska industrija potpuno zaustavila. Filmski studiji i Akademija za film se zatvaraju, a nacionalna produkcija privremeno prestaje s radom.

– Doba istraživanja i napretka od 1977. godine do danas – sprovođenje reformi i politika otvaranja Kine, koja je usledila posle Kulturne revolucije, podrazumevala je i obnavljanje drevnih kulturnih tradicija u koje možemo uvrstiti i film, koji po istoričarima umetnosti potiče upravo od drevne kineske umetnosti pozorišta senki. Filmski studiji i Akademija za film ponovo su otvoreni i nacionalna produkcija je oživila. Međutim, bilo je neophodno premostiti jaz koji se stvorio između filmske umetnosti Kine i ostatka sveta. Bilo je potrebno obnoviti sâm koncept filmskog stvaralaštva i obogatiti kinematografsko izražavanje.

I tada se pojavljuje Peta generacija.

Najznačajniji proboj u savremenom kineskom filmu jeste pojavljivanje grupe filmskih stvaralaca početkom osamdesetih godina, koji su danas poznati kao Peta generacija. Ovi mladi filmski stvaraoci, koji su diplomirali na Pekinškoj akademiji za film kada se ponovo otvorila posle Kulturne revolucije, dobili su priliku da stvaraju filmove u manjim studijima u unutrašnjosti Kine, i odmah su sebi postavili zadatak modernizacije kineskog filma. Potpomognuti grupom starijih filmskih stvaralaca, stvorili su ono što je danas poznato kao “kineski novi talas”, film zapažen po umetničkoj maštovitosti, ponovnom uvođenju tema iz bogatog kulturnog nasleđa nacije i želji za bavljenjem društvenim problemima. Njihova dela su bila originalna i imala su novu estetiku. Filmovi koje su stvarali bili su obojeni jakom ličnom i zreloom vizuelnom svetlošću, i u njima su harmonično prepletali koncept, svetlost, boju, zvuk i ritam, dajući tako obrađenoj temi jaku audio-vizuelnu privlačnost. Ovi filmovi su poznati kao istraživački filmovi.

Mladi stvaraoci Pete generacije naizgled su pokazali veliko interesovanje za istoriju. Veći broj njihovih ranih filmova bavio se istorijskim temama. Međutim, oni istoriji pristupaju na veoma specifičan način, svojstven “kineskom” načinu razmišljanja i posmatranja života. Središte interesovanja uvek je na onim aspektima društva koji ostaju nepromenjeni kroz vreme,

onim trajnim vrednostima i jedinstvenim i nepromenljivim nacionalnim obeležjima koja odolevaju svim promenama, ma koliko one bile krupne. Ono što je bilo novo i “sveže” kod stvaralaca Pete generacije jeste to što nisu pokušali da daju još jedno viđenje istorije iz nekog novog ugla. Oni su, jednostavno, pokušali da gledaocu prikažu činjenice obojene dubokim ličnim osećanjima, a ne okorelim stavovima, i da mu dopuste da pronade neku sopstvenu vezu između prošlosti i sadašnjosti i neko sopstveno osećanje pripadnosti ili saosećanja. Slično važi čak i za filmove koji se bave savremenim temama, ili čak drugim kulturama – pažnja je uvek usmerena ka onim jednostavnim i univerzalnim činionicima života koji odišu tradicijom i podnose izazove vremena.

Shodno interesovanju za promatranje i ponovnu procenu istorije, radnja prvog filma Novog talasa, *Jedan i osmorica* (一个和八个, 1983, Džang Đundžao)¹, odvija se u severnoj Kini tokom Drugog svetskog rata. Međutim, scenarista i reditelj na jedinstven način obrađuju ovu temu, tako da je uprkos istorijskoj temi stvoreno pre svega psihološko vreme i prostor u kojem se odvija univerzalni sukob između ideološkog dogmatizma i osnovne ljudske potrebe za slobodom. Scene borbe iskorišćene su samo kao pozadina za prikazivanje ponašanja ljudi u ratu, psihičkih sukoba koji se odvijaju unutar njih i promena u međuljudskim odnosima do kojih dolazi u tako specifičnim okolnostima. Kroz sâm film protkana su i osećanja i brige ljudi u periodu posle Kulturne revolucije, pitanja pronalaženja pomirenja u ideologiji nacionalnog opstanka i univerzalnog humanizma.

Žuta zemlja (黄土地, 1984, Čen Kaige) je prvi film stvaralaca Pete generacije koji je primećen na Zapadu, i koji je skrenuo pažnju međunarodne javnosti na, ovog puta, filmske promene koje su se dešavale u Kini. Čen Kaige i Džang Imou, reditelj sada poznat na Zapadu po filmovima *Heroj* (英雄, 2003) i *Kuća letećih bodeža* (十面埋伏, 2004) koji je na ovom filmu bio, izuzetno zapažen, snimatelj i direktor fotografije, ve-

---

¹ Naslovi filmova na srpskom jeziku su prevodi zvaničnih naslova filmova na engleskom jeziku, tj. naslova za zapadno tržište; u zagradi su dati naslov u originalu, godina izdavanja i ime reditelja, redom.

ličanstveno pletu ovaj film oko sopstvenih osećanja o zemlji i ljudima. Jezgrovitom i snažnom naracijom i upečatljivim oslikavanjem scena oni stvaraju vanvremensko remek- delo prožeto jedinstvom zemlje, drvnim i jednostavnim običajima, kineskom filozofijom i nacionalnim obeležjima, pokušavajući da pronađu razloge za opiranje promenama koje se javlja u Kini. Slike beskrajne žute zemlje, moćne Žute reke i vizuelno veličanstvenih narodnih običaja odišu mirisom i ukusom privremeno zapostavljenog kineskog tradicionalnog nasleđa.

Tien Džuangdžuang je takođe jedan od značajnih pripadnika čuvene klase 1982. godine. On u svojim filmovima istražuje pretapanja kineske kulture s kulturama naroda koji žive u pograničnim delovima Kine. *Na lovištu* (猎场扎撒, 1984) se bavi značajem utvrđivanja zakona u izgradnji društvenog života u unutrašnjosti Mongolije, ali je ovaj film u Kini izazvao mnogo više pažnje onim što se događalo iza kamere. Naime, lokacija na kojoj je film snimljen je prirodni rezervat, što je izazvalo mnoga pitanja o tome da li su provincijske vlasti dozvolile snimanje, i time prekršile zakon o zaštiti životne sredine, samo da bi zaradile novac. Polovina iznosa koji je filmska ekipa platila za korišćenje lokacije zaista je uložena u održavanje rezervata, ali problem korupcije je ostao otvoren i aktuelan. Drugi značajan film Tiena Džuangdžuanga je *Kradljivac konja* (盗马贼, 1986), u kojem se razmatra odnos religije i čoveka u tibetanskom društvu. U oba flima reditelj pokušava da kroz kombinaciju dokumentarističkog pristupa i bogate simbolike prikaže svrhovitost i lepotu raznovrsnih načina života. On i ne pretpostavlja da može dati realističnu, objektivnu sliku života u ovim regijama već, kroz posredno upoređivanje tih kultura s kineskom, pokušava da pruži kinesko viđenje i shvatanje života drugih naroda.

Promena odnosa države prema filmu omogućila je stvaraocima, koji su do tada pravili filmove po volji vlasti i društva, da slobodno istražuju. Džang Nuan-sin, čiji je prvi film *Ša Ou* (沙鸥, 1981) osuđen od strane publike kao nacionalistička propaganda, tada osuđivane Kulturne revolucije, snima izvanredan poetski film *Žrtvovana mladost* (青春祭, 1985), priču o mladoj obrazovanoj ženi koja odlazi da živi na selu tokom Kulturne revolucije. Fantastični prizori uvode gle-

daoce u njena razmišljanja o zemlji i običajima s kojima se prvi put sreće, dok ih neverovatni zvukovi omamljuju i u potpunosti uvlače u ovaj jedinstven audio-vizuelni doživljaj.

S tehničke strane, kineska produkcija je dosta kaskala za Zapadom. U filmu *Tajni dekret* (喋血黑谷, 1985, Vu Ceniu), koji je snimljen neposredno pre nego što je uspostavljena filmska saradnja s Hongkongom, ton je neusklađen sa slikom, zvuk “sudaranja” mačeva kasni nekoliko sekundi za slikom. Čen Kaige u filmu *Velika parada* (大阅兵, 1986) unosi neke “novine” u fotografiji koje su u zapadnom filmu bile prisutne decenijama. Međutim, kineska vlada uviđa značaj i nacionalnu vrednost novog kineskog filma i određuje, u to vreme, značajna sredstva za njegov razvoj. Januara 1986. godine kinematografija prelazi u nadležnost novoosnovanog ministarstva – Ministarstva za radio, film i televiziju što, s jedne strane, stavlja film pod veću kontrolu države ali, s druge, daje stvarao-cima finansijska i tehnička sredstva da nesmetano istražuju nove umetničke forme i izraze, a i da prave neke od najboljih (i najopreznijih) političkih i društvenih satira pod pokroviteljstvom vladajućeg režima, što se najbolje može videti u radovima Huanga Ćiensjina.

Huang Ćiensjin je svoj prvi flim snimio 1986. godine, i njime izazvao veliku pažnju kineske publike. *Afera crnog topa* (黑炮事件) je naizgled apsurdna priča o nestanku šahovske figure (crnog topa) koja izaziva niz neobičnih događaja u jednom rudarskom preduzeću, dok se u pozadini zapravo krije snažna satira kineskog birokratskog sistema. Huang Ćiensjin modernizuje filmski izraz uvođenjem crnog humora i suptilne kritike, pa je ovaj film bio veoma pristupačan za široku filmsku publiku, za razliku od drugih visokostilizovanih radova autora Pete generacije, čime je otvoreno novo polje filmova koji kombinuju istraživanje sa zabavom. Njegov drugi film, *Iščašenje* (错位, 1986), snimljen je kao naučno-fantastični, čime je ponovo maskirana kritika kineske birokratije. U futurističkom tehnokratskom svetu naučnik replikuje sebe i pravi robota koji izneveri očekivanja svog tvorca – pada u zamku kapitalističkog potrošačkog društva i postaje korumpiran. Oba filma su obeležena neverovatnom dalekovidnošću reditelja, i sarkastični prikaz

pratećih “tekovina” kapitalističkog društva je aktuelan i danas koliko i pre dvadeset godina kada su filmovi snimljeni. Huang Ćiensjin se uglavnom bavio problemima korupcije, ali pošto je kritika uvek bila uvijena u crni humor i ironiju, njegovi filmovi su od strane šire javnosti ocenjivani kao razonoda. Tek se filmom *Leđa o leđa, lice o lice* (背靠背, 脸对脸, 1994), u kojem se govori o “vezama”, podmićivanju i korumpiranosti u kineskom društvu, javno i otvoreno govori o “indirektnom sarkazmu” Huanga Ćiensjina i njegovim zalaganjima za promene u svesti i ponašanju ljudi.

Pritisnuti željom publike za “pitkijim” i pristupačnijim filmovima neki reditelji, kao što je Huang Ćiensjin, kombinovali su odlike istraživačkog filma sa zabavnim elementima, dok su neki potražili kompromis u realističkom pristupu istraživačkom izrazu. Jedan od tih reditelja je Vu Tienming. On je u filmu *Stari bunar* (老井, 1986), opet uz pomoć sjajne fotografije Džanga Imoua (koji u ovom filmu prvi put i glumi), neverovatno istinito prikazao upornost i pobedonosnu izdržljivost duha kineskog naroda, koji će uložiti napore generacija u dostizanje nekog cilja, ako ga smatra dovoljno vrednim.

Paralelno s prvencima novih mladih talenata, pojavljuju se i istraživački filmovi grupe starijih reditelja. Poznat je film *Dobra žena* (台湾妇女, 1985, Huang Ćiendžong), koji se smatra remek-delom kulturne introspekcije. Ovaj film, s jedinstvene tačke gledišta, tretira položaj žena u Kini i zalazi duboko u korene ljudske prirode. Bukvalan prevod naslova je “žena iz dobre porodice”, izraz kojim se nekada naglašavalo da žena nije prostitutka, i u ovom sjajno izabranom naslovu sažeta je sudbina žena u poslednjih nekoliko hiljada godina tradicionalnog kineskog društva. Međutim, bilo je i reditelja koji su zarad forme prekinuli dodir sa stvarnošću. Primer je film *Žena, čovek i demon* (人鬼情, 1987, Huang Šućin), koji kombinuje stvarne i izmišljene događaje u životu glumice tradicionalne kineske opere i time ostvaruje visok estetski nivo umetničkog izraza, ali istovremeno potpuno zanemaruje neka od tada aktuelnih i značajnih društvenih pitanja.

Politička situacija osamdesetih godina u Kini pogodovala je razvoju filmske industrije. Kineska kinematografija ponovo je imala priliku da se razvija i pruža svetskoj javnosti izvanredna dela koja objedinjuju i

usklađuju tradicionalno i drevno s modernim i savremenim. Kineska kinematografija je bila manje ili više zapažena na međunarodnim festivalima, ali film koji je po mnogim kritičarima napravio najveći proboj Kine na međunarodnu flimsku scenu, značajan za kineski film kao što je za Japan bio *Rašomon* Akira Kurosave iz 1950. godine, bio je rediteljski debi već priznatog vrsnog direktora fotografije Džanga Imoua – *Crvena šećerna trska* (紅高粱, 1987). Ovaj film je 1988. godine dobio brojne nagrade u Kini i osam međunarodnih nagrada, uključujući Zlatnog medveda na Berlinskom festivalu. Džang Imou je, usavršivši se kao direktor fotografije i snimatelj, u ovom filmu stvorio sasvim novu umetničku formu režije. Sama priča je složena i nepredvidiva, ali se njome slave sloboda i život, ma koliko u nekim trenucima bila dramatična i teška. Međutim, poetika samog dela ne može se pripisati samo odličnom scenariju. Boje, svetlost i zvuci neverovatno su jarki i snažni. Prizori su savršeno “naslikani”, ali dobijaju svoju punoću tek kad krenu da se nižu, savršeno isprepletani u živom ritmu. Džang Imou se poigrao izražajnošću svojstvenom istraživačkom filmu i stvorio neverovatan tok harmonije, s umerenim trenucima napetosti i opuštanja, koji je odličan prikaz novog filmskog jezika Pete generacije. Oni su težili spajanju realističnog pristupa s jakim simbolikom, najčešće poigravanjem fotografijom (čiji je majstor Džang Imou), neobičnim kadrovima i montažom, kao i izmenama u toku naracije, čineći da film istovremeno deluje prazno i duboko promišljeno, što pomalo podseća na filmove francuskog Novog talasa.

Devedesetih godina kineska kinematografija doživljava najveći procvat. Produkcija se gotovo potpuno liberalizuje, mada i dalje postoji prećutna cenzura. Filmski stvaraoci su se već tada dobro upoznali sa zapadnim tehnikama i stilovima i naučili kako da ih, u dobroj meri preobražene i prilagođene, usade u svoje radove. Takođe, počinje i istraživanje žanrova kojih u kineskoj kinematografiji do tada nije bilo. Džang Imou snima film *Priča o Čiu Du* (秋菊打官司, 1992), u potpuno dokumentarističkom stilu. He Ping snima svoj prvi film *Mačevalac u gradu Dupla zastava* (双旗镇刀客, 1991), u kojem pratimo tok svesti glavnog lika koji doživljava potpunu metamorfozu polako shvatajući da nije sve u životu onako kako se čini da jeste. Ning Jing, mlada rediteljka, snima film *Tražeći zabavu*

(找乐, 1993), simpatičnu i zabavnu priču o grupi penzionera koji osnivaju klub obožavalaca pekinške opere kako bi se podmladili kroz pesmu i igru. Značajan je i film *Pod bleštavim sjajem sunca* (阳光灿烂的日子, 1994, Đjang Ven), upečatljiv prikaz života tinejdžera u doba Kulturne revolucije. Džou Sjaoven, čiji je prvi film *Očajanje* (最后的疯狂, 1987, Džou Sjaoven, Š' Čengfeng), takoreći, bio prepolovljen od strane cenzure jer se u njemu govorilo o istinitim događajima savremenog kriminala, snima film *Er Mo* (二嫖, 1994), priču o novoj modernoj ženi koja se bori za opstanak pod pritiskom siromaštva i nejednakosti polova.

Možda najznačajniji kineski film devedesetih godina, svakako najzapaženiji na Zapadu, jeste *Zbogom moja konkubino* (霸王别姬, 1993, Čen Kaige). Nakon ogromnog uspeha sa *Žutom zemljom i Velikom paradom*, Čen Kaige snima manje uspešne filmove *Kralj dece* (孩子王) i *Život na žici* (边走边唱, 1991). Kritičari počinju da sumnjaju da je Čen Kaige “izgubio put”, a neki smatraju i da je promena snimatelja na filmovima dovela do pada u njihovom kvalitetu, iako je “novi” direktor fotografije Gu Čangvei već pokazao svoj talenat saradujući sa samim Džangovim Imouom na filmu *Crvena šecerna trska* (ovaj sjajni snimatelj i direktor fotografije je kasnije radio i na filmu *Pod bleštavim sjajem sunca*, kao i na visokobudžetnom istorijskom spektaklu *Kralj Lan Ling* (蓝灵王, 1995, Hu Sjuehua). Međutim, pojavom filma *Zbogom moja konkubino*, gde je Gu Čangvei ponovo bio snimatelj, sve sumnje se otklanjaju. U ovom filmu se, upadljivo različitim stilom od svih prethodnih radova Čen Kai-gea, kroz živote dva glumca pekinške opere istražuju i analiziraju vešte suprotnosti između čovekovih želja i stvarnosti. Čen Kaige se služi savršeno celovitim i uravnoteženim umetničkim tehnikama i unosi motiv humanosti orijentalnog duha. Film *Zbogom moja konkubino* u Kini je izazvao puno kontroverzne pažnje zato što se u njemu obrađuje i tema homoseksualizma, ali pošto se ljubav između dva glavna lika pokazuje samo u savršeno suptilnim nagoveštajima, na potpuno nesenzacionalistički i “neuvredljiv” način, javnost nije mogla mnogo toga da zameri Čenu Kai-geu, pogotovo kada je film dobio dve značajne međunarodne filmske nagrade – Zlatnu palmu na Kanskom filmskom festivalu 1993. godine i Zlatni globus 1994. godine, ali ostaje zanimljiv podatak da se ovaj film u nekim kineskim izdanjima knjiga o filmu na

engleskom jeziku i dalje može pronaći kao *The King Parts with His Favorite* (*Kralj se rastaje od svog omiljenog*), umesto “zvaničnog” prevoda *Farewell My Concubine* (*Zbogom moja konkubino*).

S umetničke strane, novi filmski jezik stvaralaca Pete generacije predstavljao je ogroman pomak u kineskoj kinematografiji. Oni su u kineski film uveli novu estetiku, potpuno raskinuvši veze sa do tada prisutnim stilovima i formama. Svesni važnosti pojedinca u političkom sistemu Kine sredinom dvadesetog veka, oni istražuju ulogu političke tradicije u životima običnih ljudi, kao i odnos između pojedinca i društva. Preslikavaju tadašnju društvenu situaciju na filmsku traku – u njihovim radovima je očigledno svesno potiskivanje sukoba i poigravanje napetošću koja se javlja, a kada ta napetost napokon izbije na površinu o njoj se ne govori, već se samo ogoljena razapne i prikaže publici. Od publike se tada traži promišljanje i razmišljanje. Međutim, ovi filmovi su imali sve manje gledalaca, i tu se javio problem koji spada u domen industrije. Širokoj javnosti se nije dopadala visokostilizovana forma, koja je češće izazivala duboka osećanja nego duboka promišljanja publike, a javilo se i interesovanje za filmove koji će na jednostavniji, pitkiji način prikazati osećanja običnih ljudi koji su se suočavali s ogromnim transformacijama kineskog društva. Stvaraoci Pete generacije našli su se između sopstvenih potreba za stvaranjem nove avangarde i zahteva tržišta i masovne potrošnje, i moglo bi se čak reći da se posle sredine devedestih godine više i ne

Scena iz filma *Zbogom moja konkubino*

može govoriti o pripadnosti reditelja Petoj generaciji. Većina tih umetnika nastavlja da stvara sjajna dela, praveći manje ili više ustupaka opštoj potražnji. Za to vreme, u Kini se razvija nezavisna produkcija, i ona na neki način nastavlja da održava u životu težnje Pete generacije za beskompromisnom savršenom umetničkom formom. U poslednjih nekoliko godina javlja se grupa mladih reditelja koji sebe nazivaju Šestom generacijom – Džang Juen, Vang Sjaošuai, Đja Džang-ke, Lu Sjuečang, čak se i Đjang Ven svrstava u tu grupu. Oni unose određene novine i mladalačku svežinu u kinesku kinematografiju, ali se ne može govoriti o proboju ni izbliza značajnom onom koji su učinili njihovi prethodnici. Možda je najbolje pojavu Pete generacije posmatrati samo kao početak blistavog i plodonosnog perioda u istoriji kineskog filma koji je usledio, i koji će, nadamo se, potrajati.

LITERATURA

Zhang Baiqing 1999. *Chinese Films and Television Plays*. Beijing: Culture and Art Publishing House

Ma Ning 1988. *New Chinese Cinema*.

Dostupno na www.asianfilms.org/china/

1997. *China*. Na Cinemania 97.

Redmond: Microsoft Corporation

Lixiao 2004. *Film Industry in China*. Dostupno na www.china.org.cn/english/features/film/84966.htm

Podaci o autorima i filmovima na www.imdb.com

Scena iz filma *Crvena šećerna trska*

VLADO ŠESTAN

KINESKA DIJASPORA U KANADI

(S posebnim osvrtom na Vancouver)

Uvod

Kinezi, nekad zatvoreni u granice svog milenijskog carstva, počeli su da se raseljavaju u Aziju i Ameriku u kolonijalno doba kao jeftina radna snaga u rudnike Malaje. U toku poslednja dva stoleća talas kineske dijaspore zapljusnuo je najbliže azijske zemlje, da bi u novije doba stigao i do američkog kontinenta. Uz njihovu poslovičnu radinost, minimalne životne potrebe i poslovnu sposobnost, u nekoliko generacija su nekađašnje kulije nasledili bogati poslovni ljudi i počeli da ekonomski dominiraju u azijskim zemljama; u Americi stižu već kao ljudi sa značajnim kapitalom. Taj proces praćen je i s opštom konkurencijom s domaćim kapitalom u azijskim zemljama koje su se oslobodile od kolonijalne potčinjenosti, što je imalo za posledicu velika ograničenja, nacionalizacije i zabrane, a ponegde je došlo i do pogroma. Ovaj kratki prikaz nastojaće da osvetli razvoj doseljene kineske manjine u Kanadi, njen sadašnji položaj i perspektive. Usmeren je naročito na Vancouver (Vancouver) gde je pisac ovog prikaza boravio poslednje tri godine po nekoliko meseci i u neposrednim kontaktima sa upoznao s problemima i raspoloženjem Vankuverskih Kineza.

Kinezi su se pridružili talasu evropskih doseljenika kad su hiljade kineskih radnika “uvezene” kao jeftina radna snaga za izgradnju kanadske transkontinentalne železnice, a drugi su se pridružili tragačima za zlatom u Britanskoj Kolumbiji i području Jukona. Na-

kon Drugog svetskog rata, Kinezi su počeli da se doseljavaju i u gradove; među njima je bilo sve više profesionalnih kvalifikovanih radnika. Sedamdesetih godina među doseljenicima iz raznih zemalja prevladali su “obojeni” od kojih oko 40% potiče iz Azije. Ovde treba napomenuti da se u Kanadi upotrebljava izraz “visible minorities” – tj. očite, vidljive manjine, tj. oni stanovnici koji se po svom izgledu prepoznaju kao drukčiji, različiti od većinskog “kavkaskog” stanovništva. Toronto i Vankuver su kulturno i rasno najraznovrsniji gradovi u Kanadi, poslednjih decenija naročito Vankuver. Kinesko stanovništvo u Kanadi povećalo se gotovo sedmorostruko u poslednjih 30 godina. Broj Kineza u Vankuveru iznosio je, prema popisu iz 2001. godine, 352900. U nedavno objavljenom izveštaju Statističkog ureda Kanade predviđa se dalji brzi porast broja Kineza na 729.500 u narednih 12 godina kao najveće “vidljive manjine”. Izveštaj predviđa da će u Britanskoj Kolumbiji ukupan broj stanovnika “vidljivih manjina” iznositi jednu trećinu stanovništva, a u regionu Vankuvera više od jedne polovine (od čega najviše Kineza). U svetlu ovih statističkih podataka treba sagledavati i pitanja koja će biti u fokusu ovog prikaza.

*Položaj kineske manjine u multikulturalnoj Kanadi,
posebno u Vankuveru*

Od presudnog značaja za položaj kineske manjine jeste činjenica da je Kanada (koja je i nastala doseljavanjem) multikulturalna zemlja i da je njena multikulturalna politika i priroda njenog društva utvrđena zakonskim aktima; Kanada je prva zemlja u svetu koja je zakonima uvela multikulturalnost. Ova orijentacija se dosledno sprovodi u poslednje tri decenije i praktično se izražava u materijalnoj i institucionalnoj podršci svim manjinama, i kineskoj. Država je sponzor kineskih kulturnih institucija i učestvuje u njihovom finansiranju. Najvažnija od tih institucija je Kineski kulturni centar, osnovan pre 30 godina, koji ima svoju biblioteku i muzej, organizuje priredbe, izložbe i javne manifestacije, održava kurseve kineskog jezika i kulture. Državni organi i funkcioneri često su sponzori kineskih kulturnih priredbi. Svake godine u junu održava se “Asian heritage month”, mesec azijske kulturne baštine, u toku kojeg se organizuje čitav niz kulturnih priredbi, najviše kineskih.

U Vankuveru izlazi nekoliko kineskih dnevnih novina čiji se tiraž i uticajnost stalno povećava, što je slučaj i s kineskim radio programima. U gradu deluje veći broj kineskih udruženja i organizacija, profesionalnih, studentskih i drugih, među kojima i Udruženje kineskih slikara Vankuvera i Kineski hrišćanski centar. Sa članovima slikarskog udruženja upoznao sam se kad sam predstavio moj album originalnih slika-albumskih listova najznačajnijih pekinških slikara koji je nastao dok sam boravio u Pekingu kao diplomata; a u Kineski hrišćanski centar odlazio sam prošle godine na niz predavanja i diskusija iz najrazličitijih oblasti od prava, zdrave ishrane, gajenja bašti i drugih; centar ima i kurs o proceduri sticanja kanadskog državljanstva, o pomoći policijskih organa (postoji posebno odeljenje za Kineze) protiv kriminala, što je od velikog značaja za zaštitu interesa kineskih doseljenika i za njihovu kulturnu i građansku urbanizaciju.

Osim kineskih organizacija postoje i društva građana anglosaksonskog odnosno evropskog porekla koja rade na promociji kineske kulture u saradnji s Kinezima. Najznačajnije interkulturalno društvo je "Driftwood artist Association" koje vodi profesor Jan Walls, sinolog i profesor kineske kulture na Simon Fraser university; on je i direktor Centra "David See-Chai Lam" za međunarodne odnose i predsednik Savetodavnog tela Britanske Kolumbije za multikulturalna pitanja. Umetničko udruženje "Driftwood" nazvano je prema naslovu istoimene pesme čuvenog kineskog pesnika Loa Fua, stvaraoца modernog izraza u kineskoj poeziji koji već osam godina živi i stvara u Vankuveru i posvećeno je, pre svega, popularizaciji njegove poezije. Pored toga, biblioteke imaju značajna odeljenja knjiga i filmova na kineskom jeziku a postoji i centar za proizvodnju kineskih filmova na lokalne teme, koji je vezan za kineske verske zajednice.

Velika većina ovdašnjih Kineza su hrišćani koji pripadaju uglavnom raznim protestantskim denominacijama. Oni imaju kineska lična imena a istovremeno i evropska odnosno hrišćanska lična imena po kojima su poznati u javnosti. Mešovite verske zajednice kojima pripadaju, posvećuju pažnju i kineskoj tradiciji i kulturi. Lokalna zajednica Menonita, u kojoj deluje moja nastavnica kineskog, Jenny Pan (i u kojoj je njen suprug pomoćni pastor za interkulturalna pitanja) ima otprilike jednu trećinu članova koji su Kinezi ili pripadaju drugim "vidljivim manjinama". Više puta

sam prisustvovao diskusijama na društvene i interkulturalne teme, priredbi povodom kineske Nove godine, a prošle godine sam u okviru “interkulturalne subote” održao predavanje o mojoj kineskoj priči “Dokumenti o tajšanskom hodočasniku” i pitanjima susretanja između kineske i zapadne humanističke tradicije. Prisustvovao sam propovedi jednog od pastora u koju je bila uključena i njegova diskusija s Jenny Pan koja je s verskog stanovništva govorila o jednakosti svih ljudi, a u to je uključila i kritičke primedbe o položaju Kineza u Vankuveru i govorila o svom nastojanju da kinesku kulturu pozitivno prime i neki-neski Kanađani.

Želim da istaknem da su mi u sticanju predstave o kineskoj zajednici Vankuvera bili od velike pomoći kontakti s ovdašnjim Kinezima među kojima sam stekao i dobre prijatelje. Osim moje nastavnice Jenny Pan, među njima je i inženjer Ču i umetnik i kurator Čiang Čang koji su se, takođe, doselili iz Kine, sused Čen, biznismen iz Hongkonga, pesnik Lo Fu iz Hunana koji je od 1949. živeo na Tajvanu, profesor Johnson Su-Sing Chow, član Kineske akademije na Tajvanu i osnivač Udruženja kineskih slikara u Vankuveru, slikarka Lina Chuang, potpredsednik Udruženja kineskih slikara Vankuvera, Yvonne Curry s Tajvana, udata za britansko-kanadskog profesora i novinara Toma Currya, Feeling s Tajvana, vlasnica značajne kozmetičke firme u Taipeiju čiji je suprug Oliver Lin, direktor Tajvanske državne televizije, profesor i slikar.

Sastav kineske manjine u Vankuveru

Kineski doseljenici, stariji i novi, poreklom su iz NR Kine, Tajvana i Hongkonga (koji je sada pripojen Kini, ali ima poseban status.) Doseljenici iz NR Kine, odakle je najveći priliv, pretežno su privučeni mogućnostima zaposlenja i sticanja koje pruža dinamična kanadska privreda, ali su motivisani i političkim i verskim razlozima. Povoljne ekonomske mogućnosti postoje danas i u Kini ali ideološki karakter i politički monopol KP Kine izazivaju nepoverenje, dok su hrišćanski Kinezi izloženi diskriminaciji i pritiscima. I konačno, mnogi Kinezi teško podnose ograničenja porodice na jedno dete, pa zbog toga odlaze.

Uoči priključenja Hongkonga Kini, Iz Hongkonga je došao znatan broj bogatijih Kineza, koji su se pribojavali da će se pod kontrolom centralne vlasti iz

Pekinga znatno pogoršati mogućnosti za ulaganje kapitala i za slobodno trgovinsko poslovanje. Hongkonške Kineze odvaja od ostalih kineskih doseljenika jezik, a i njihove posebne navike, pre svega u pogledu obavljanja finansijskih i trgovinskih poslova u zatvorenom krugu.

Tajvanska imigracija nije velika, ali je značajna i ekonomski i kulturno. I ona je dosta zatvorena u vlastiti krug. Za izvestan broj tajvanskih Kineza karakteristično je da često žive na dva kraja, kako u Taipeju tako i Vankuveru, ponekad imaju na oba mesta firme, a dolaze i žene same s decom radi dobrih uslova školovanja i mogućnosti za sticanje međunarodnog iskustva; i one žive na dva kraja.

Kanadski Kinezi – ljudi s dve kulture

Po pravilu, svaki doseljenik u stranu zemlju prihvata njen jezik i kulturu, koju stiće već školskim obrazovanjem i svakodnevnim društvenim odnosima u mešovitom društvu. To važi i za kanadske Kineze, ali je njihov slučaj specifičan u multikulturalnoj Kanadi, koja stimuliše kulturu svake nacionalne zajednice, i gde asimilacioni pritisci nisu značajni. Deca i čitava mlađa generacija obrazuje se u školama i univerzitetima na engleskom jeziku. Pored toga, najveći deo Kineza prihvatio je hrišćanstvo, većinom neku protestantsku denominaciju. Retki su oni koji su zadržali tradicionalna verovanja, pre svega budizam. Međutim, u Vankuveru postoje i dva – tri budistička hrama. Tradicionalni identitet zadržao se u jeziku i u porodičnim odnosima, ali danas se menja i kineska porodica i odnosi među generacijama. Od velikog je značaja okolnost da multikulturalna orijentacija kanadskog društva u najvećoj meri omogućava održanje i razvijanje kineskog kulturnog identiteta, što nije slučaj u drugim razvijenim zemljama, pre svega u SAD gde postoji značajna kineska manjina. U vezi s tim mogu se navesti reči Artura Lua, koji se doselio u Ričmond, dominantno kineski deo Vankuvera; upravo mu se rodila kćerka, Amy (dan pre nego što je objavljen članak lista *Vancouver Sun* o projekcijama kineskog stanovništva u Kanadi) koji je istakao da je kanadski multikulturalizam evidentan i nije ugrožen kao u zemljama koje su kao SAD; prema njegovim rečima, on se plaši da bi njegova kultura prosto “nestala” ako bi se njegova porodica preselila tamo.

“Ljudi u Kanadi su više prijateljski – kaže on; bolje i spremnije prihvataju druge kulture. To je za mene od bitnog značaja.”

*Kineski kulturni život u uslovima
multikulturalne Kanade*

Kanadski Kinezi razvijaju svoj kulturni i društveni život u uslovima koji su povoljniji nego u bilo kojoj drugoj zemlji naseljenja i obezbeđeni su zakonom. Kinezi u svakodnevnom životu nailaze na atmosferu tolerantnosti i povezanosti među svim građanima Kanade. Poseban podsticaj kulturnom životu kanadskih Kineza (i drugih azijskih narodnosti) daje “Asian heritage month” (mesec azijske kulturne baštine). Tada se održava niz kulturnih manifestacija od kojih su kineske najbrojnije. Poslednje dve godine prisustvovao sam najvažnijim kineskim kulturnim događajima u vankuverskim pozorištima. Neke od tih predstava izveli su umetnici iz Kine; u nekima su gostovali solisti iz Kine uz domaće orkestre i horove, a neke predstave su u celini izveli domaći umetnici. Najviše reklamirana u prošloj godini bila je grandiozna predstava *Vojnici iz terakote* (u kojoj nastupa izvanredna igračka trupa u kostimima koji su replika statua vojnika iz grobnice Ćin Šihuangdija); predstavu je koncipirao i sponzorirao dr Dennis Law kirurg iz Denvera u saradnji sa svojom suprugom, priznatom filmskom glumicom iz Hongkonga, gde je osnovala značajnu baletsku školu. Vankuver je izabran za premijerno prikazivanje ove originalne “akcijske muzičke drame”, reklamirane kao osmo svetsko čudo – kako je nazvana grobnica kineskog cara. Predstave su održavane svakodnevno u toku mesec dana, a kineska trupa je nakon toga krenula na turneju u SAD i druge zemlje. Dr Dennis Law je vlasnik vankuverskog pozorišta “Centre” u kome su održavane predstave. Vrlo popularna bila je predstava kineske klasične muzičke drame *San u crvenoj sobi* izvedene u savremenom operском stilu; komponovao ju je kineski kompozitor Vang Liping, umetnički direktor filharmonije NR Kine. Gostovala su tri odlična kineska solista. Dvorana je bila ispunjena kineskom publikom, starom i mladom. Najoriginalnija i odlično izvedena bila je predstava *Zbog vetra* u kojoj je kroz recital, pevanje i orkestarsku pratnju predstavljena poezija proslavljenog kineskog pesnika Lo Fua koji živi u Vankuveru. Celokupnu predstavu koncipiralo je umetničko

društvo “The driftwood artist Association”. Muziku je komponovao vankuverski kompozitor Jack Xie; u izvođenju je uključeno gregorijansko horsko pevanje na latinskom, engleske religiozne pesme, kineska i zapadna klasična muzika. Kompozitor Xie je izjavio da je predstava jedna fuzija tradicija u kojoj se sreću Zapad i Istok. To je, bez sumnje, bio najkvalitetniji kulturni događaj, kojem je prisustvovala pretežno publika ovdašnjih Kineza s Tajvana, gde je Lo Fu stvarao svoje životno delo. Pesmu *Because of the wind* recitovao je sâm pesnik, burno pozdravljen. Ove godine prisustvovao sam i danu poezije u “Sunyatsen classical chinese garden” (jedina kineska bašta u klasičnom stilu izvan Kine) i pesničkoj priredbi na kojoj su nastupili mladi kineski pesnici, a nastupio je i Lo Fu.

Veliki javni društveni i kulturni događaj je povorka povodom kineske Nove godine. To je značajan događaj na kojem se skupilo više od 25 000 posmatrača koji su se divili gotovo dvosatnoj paradi na kojoj je izvođen tradicionalni kineski ples lavova i ples zmajeva, svirala je muzika i defilovali članovi kineskih poslovnih i drugih udruženja s njihovim slikovitim amblemima. Prema rečima profesora Wallsa, vankuverska novogodišnja parada je već među najvećim na američkom kontinentu, a Vankuver bi mogao uskoro da postane “severnoamerička prestonica proslave kineske Nove godine”. Kinezi se zalažu da proslava njihove (lunarne) Nove godine, praznik proleća, bude proglašena za zvanični javni praznik – a u praksi to velikim delom već i jeste. Profesor Walls smatra da bi bilo najbolje da se održava multikulturalni praznik proleća koji bi uključivao i kinesku a i druge tradicije vezane za proslavljanje dolaska proleća, a takve tradicije postoje i kod azijskih i evropskih naroda. Time bi bilo lakše prihvaćeno njegovo proglašavanje za javni praznik. Već sada u paradi učestvuju i grupe brazilskih i indijanskih igrača, a na proslavi kineske Nove godine, na Univerzitetu Simon Fraser prvu tačku izveli su škotski svirači gajdi.

*Učešće i uticaj kanadskih Kineza u javnom i
političkom životu
(viđeno, pre svega, kroz vankuversku javnu scenu)*

Kineska zajednica u Kanadi svakako je jedna od najdinamičnijih među različitim etničkim grupama ove zemlje, a to se manifestuje i na političkom i eko-

nomskom planu. U toku poslednjih godina veći broj Kineza je na značajnim pa i na vodećim mestima u političkim partijama u kojima su viđeni ne samo kao zastupnici kineskih birača već i građana svih nacionalnosti. U toku poslednjih izbora za parlament Britanske Kolumbije u aprilu, koje sam u Vankuveru mogao da pratim, njihova uloga bila je veoma vidljiva. Tony Kuo, kandidat Partije demokratske reforme u izbornom okrugu Burnaby Willingdon, koji se afirmisao svojim javnim delovanjem na raznim područjima, izabran je za potpredsednika te partije. Rođen je u Taipeiju, diplomirao na univerzitetu u Oklahoma sitiju, a uselio se u Kanadu 1986. godine i stekao građanstvo 1989. Kao što ističe u svojoj izbornoj prezentaciji počeo je da radi “kao perač tanjira” da bi za nekoliko godina postao uspešan biznismen i osnovao vlastitu firmu za poslovne konsultacije. Njegov izborni program naišao je na pozitivan odziv među biračima. Moj sused i prijatelj inženjer Ču, koji se pre nekoliko godina doselio sa sinovljevom porodicom u Vankuver, dao mi je vrlo pozitivnu ocenu Kuo, čijem je predizbornom susretu s biračima prisustvovao. U liberalnoj partiji se afirmisao Raymond Chan, poslanik za Richmond, najizrazitiji kineski deo Vankuvera. On je veteran ovdašnje politike i na izborima je pobedio kandidatkinju konzervativne partije Alisu Vong. Među ovdašnjim Kinezima koji su se istakli u javnom životu je i Sandra Wilkins (udata za engleskog Kanadanina), prva žena Kineskinja izabrana na javnu funkciju u Britanskoj Kolumbiji (kao delegat gradske skupštine Vankuvera), a druga u Kanadi.

Studirala je na Univerzitetu Simon Fraser u Vankuveru; posvetila se pomoći doseljenicima, kao konsultant, volonter i zatim kao sudija za pitanja državljanstva. Osnovala je i vlastitu konzultantsku firmu za međukulturalne odnose i probleme. Ona često govori o Kanadi kao “velikom društvenom eksperimentu”. Afirmacija kineskih političkih aktivista zapažena je u ovdašnjim medijima i prošle godine je jedan od analitičara prognozirao da će Vankuver u godinama koje dolaze dobiti Kineza za gradonačelnika “Velikog Vankuvera”. Nastup Kineza na političkoj sceni praćen je “meteorskim porastom kineskih medija koji su postali uticajan igrač na kanadskoj političkoj sceni”, istakao je vankuverski list *Straight times* u aprilu prošle godine.

*Uloga Vankuvera i njegove kineske zajednice
kao zapadnog stuba "mosta kulture"
između Amerike/Kanade i Kine*

Kanadska kineska zajednica je svojevrsna spona Kanade s Kinom, a Vankuver, grad na obali Pacifika, ima u tom pogledu posebnu ulogu koja je premašila nekadašnju vodeću ulogu San Franciska. Kinesko interesovanje za kanadski grad s druge strane Pacifika pokazalo je da Kina želi da Vankuver bude mesto svetske premijere velikog muzičkog spektakla *Vojnici iz terakote*; poznato je da kineske vlasti (koje odavno više ne zabranjuju svojim građanima iseljenje) savetuju Kinezima koji su se odlučili da napuste Kinu i da drugde potraže svoje životne šanse, da izaberu Vankuver kao grad naseljenja. Pored toga Kina, je prošle godine pozvala u Peking čuvenog pesnika Lo Fua i zvanično ga proglasila za najvećeg kineskog pesnika izvan NR Kine. Lo Fu se naselio na Tajvan 49. godine – tada je bio u vladinoj armiji Kuomintanga – i otad se nije vraćao u Kinu. Njegovo umetničko stvaranje događalo se na Tajvanu, gde je primio niz nagrada i međunarodnih priznanja, a Kina ga je ignorisala. Prošle godine otišao je u Peking da primi nagradu i otad je više puta posetio Kinu i pozvan je da na akademiji umetnosti predaje kinesku kaligrafiju. Njegov stav prema režimu i njegovoj kulturnoj politici ostao je kritičan, ali to nije smetnja za razvijanje kontakata. Kultura je područje umetničke slobode, državne kulturne delegacije postale su prevaziđena stvar. Dejstvo je uzajamno, NR Kina je krenula na put prilagođavanja i susretanja, njena ideološka ograničenja u kulturi se u toj saradnji krnje iako još nisu prevaziđena.

Problemi, otvorena pitanja, perspektive

Multikulturalni ambijent Kanade, koji pruža vrlo povoljne uslove za razvoj kineske manjine, prirodno se suočava s nizom problema; u njihovom rešavanju angažuju se državne i društvene institucije kao i etničke zajednice. Uspešnost kanadskog "multikulturalnog eksperimenta" koji traje već nekoliko decenija, zavisi u najvećoj meri od raspoloženja stanovništva, kako većinskog tako i manjinskog. Objektivni analitičari upozoravaju da se među jednim delom stanovnika koji pripadaju dominantnoj kulturi i dalje oseća nezadovoljstvo s vladinom multikulturalnom orijentacijom; težnje ka asimilaciji kineskih i drugih doseljenika u englesku kulturu nisu iščezle. I dalje ima di-

skriminacije u zapošljavanju. Sociolog S. Crawford je istakao da je neophodno odlučno raskrstiti s nacionalističkom ideologijom anglosaksonske Kanade koja podgreva podozrenje prema Kinezima; uvesti u škole udžbenike oslobođene rasnih predrasuda; onemogućiti slučajeve širenja neprijateljstva prema rasnim i religioznim manjinama; a preduslov je bezuslovno prihvatanje i sprovođenje multikulturalnosti kao što je jasno zacrtano zakonom od 1988. godine. I drugi kritikuju zastupanje teze da održavanje etničkog identiteta i kulture potkopava kanadski identitet. Izvori trvenja i podozrenja imaju različite korene, između ostalog i u velikoj kompetitivnosti kineskih đaka i studenata u sticanju obrazovanja, o čemu svedoče svakodnevni članci o njihovim prvim mestima u školama, na konkursima i u kreativnim programima. To takmičenje je značajno podiglo standarde za upis na univerzitetske studije i otežalo pristup nekinezima. Snažno zalaganje za postizanje prvih mesta podstiče tradicionalna privrženost obrazovanju i postavljanje visokih zahteva pred decu u kineskim porodicama. Na kritičke reakcije nailaze i povremeno izražene ambicije kineskih stanovnika određenih delova grada gde su bročano veoma zastupljeni, da lokalna štampa, kao što je na primer *Burnaby now*, izlazi i na kineskom jeziku. Upozorava se da bi to vodilo ka zatvaranju i “getoizaciji” kineske manjine.

Ovakve pojave, iako nisu dominantne, mogu poslužiti kao ilustracija dileme u kojoj živi kineska manjina: zatvaranje u sebe i u ambijent kineske kulture, ili uključivanje/utapanje u dominantnu (mainstream) kulturu kroz medij engleskog jezika i prihvatanjem njenih normativa; a s druge strane, pojavljuje se i pitanje koliko je kineska manjina otporna prema asimilaciji: tome bi mogli da pogodiju mešoviti brakovi, a i opterećenje koje predstavlja ovladavanje hiljadama kineskih pismenih znakova, što kineska deca često nerado prihvataju. Jedno od složenih pitanja multikulturalnog života je kako bolje upoznati nekinesko stanovništvo s kineskom kulturom. U štampi na engleskom jeziku malo piše o kineskim kulturnim događajima i kineskoj kulturi uopšte. U bibliotekama nema prevoda poezije Loa Fua, iako je štampano nekoliko zbirki njegovih pesama u prevodu. To sam lično utvrdio u lokalnoj biblioteci i tek na moj prelog nabavljena je jedna kolekcija, što je još uvek nedovoljno. Na kineskim kulturnim događajima zapazio sam tek neznatan broj posetilaca iz redova “engleske” pu-

blike. Razlog tome je verovatno u činjenici da se kineska kultura doživljava kao nešto teško dostupno; u svakom slučaju nema dovoljno napora da se taj jaz prevaziđe i otvori vrata u jedinstveni fenomen kineske kulture, čije su vrednosti od univerzalnog značaja ali je potreban izvestan napor da se to doživi i shvati. Otvara se i pitanje o mogućim objektivnim okolnostima koje bi mogle dovesti do erozije multikulturalnosti, pre svega o eventualnom slabljenju ekonomske konjunktura, što bi dovelo do restrikcija. Za takva strahovanja nema ozbiljnih razloga, pogotovo ne za strahovanja od ozbiljnijih etničkih sukoba, kojih se neki pribojavaju. Faktori stabilnosti i kontinuiteta zacrtane politike ipak ostaju dominantni.

Ako bismo pokušali da sumiramo osnovne karakteristike kineske dijaspore u Kanadi, možemo konstatovati da kinesko stanovništvo predstavlja srednju klasu, sa značajnim obrazovanjem, s izgrađenim identitetom, u celini dobro uklopljenu u kanadsko društvo i njegove institucije. U vrlo promenljivim uslovima današnjeg sveta razumno je očekivati da će umeti odgovoriti na izazove vremena; očito je, takođe, da Kanada, zemlja imigracije, ostaje privlačna za doseljenike, među kojima i kineske, i da je Vankuver najprivlačniji grad za doseljenje. U vezi s tim umesno je da citiramo izjavu kanadskog ministra za državljanstvo i imigraciju Volpe-a kineskoj agenciji Sinhua, u julu ove godine, da "većina Kineza, bez obzira odakle su se doselili, ima progresivan stav prema životu i da teže ka aktivnoj ulozi u društvu, a to je ono što je Kanadi potrebno za njen razvoj. Za poslednjih 25 godina kineska zajednica je izmenila Vankuver." U istoj izjavi, pozitivno je ocenio kanadske odnose s Kinom i izrazio zadovoljstvo što je Kina odabrala Kanadu kao izbor za njihove turiste, čijem prihvatanju će Kanada pružiti sve olakšice.

Pozitivne ocene svakako su na mestu, premda treba imati u vidu i sve kritičke primedbe koje su navedene u tekstu, i sve neizvesnosti koje prate kanadski kulturni eksperiment. Pozitivni bilans multikulturalne orijentacije i života u Kanadi potvrđuje se kao nesumnjiva činjenica i ukazuje na dalje pozitivne izglede za kinesku dijasporu u toj zemlji. Multikulturalizam Kanade se potvrđuje i kao značajan fenomen u današnjem svetu, opterećenom rasnim i etničkim sukobima i netrpeljivošću. To je ljudsko iskustvo koje služi trajno praćenje i izučavanje.

VLADANA VELIČKOVIĆ

UDK 391.92(510)
392.37(510)

LOTOSOV CVET

I

Običaj vezivanja stopala

Ljudsko telo je fizički entitet nalik slikarskom platnu po kome kultura, u kojoj se ono razvija i živi, iscrtava šare svoje posebnosti. Kulturni relativizam konstruiše, između ostalog, i korporalni identitet jedne ličnosti kojoj se, odmah po rođenju, pripisuje i određeni rod. O tome koliko se takav kulturološki izum može prepoznati na ženskoj telesnosti govori i jedinstven, a s druge strane nesumnjivo univerzalan običaj vezivanja stopala.

Sve civilizacije poznaju svojevrsnu modifikaciju ženskog tela u ime lepote i ulepšavanja, nacionalnog i rodnog obeležja, kao i političko-religioznog stava. Tokom svoje istorije, kinesko patrijarhalno društvo proizvelo je specifičan oblik kulturne matrice, u čijem kontekstu se razvila i ova “notorna” praksa.

U malom, deformisanom stopalu preplitali su se elementi kineske erotike, mode, lepote, nasilja, bola, socijalnog statusa, rodne hijerarhije i nacionalnog stida. U početku fetišistički ekskluzivitet raskošnog dvora, a kasnije simbol osakaćene zemlje, slikalo je žensku inicijaciju, njeno odrastanje, bogatstvo i status, čast i identitet, rodnu i civilizacijsku pripadnost. Obavijeno bogatom tradicijom čutanja, mistifikovano i skrivano, u velikoj meri opresivno i subverzivno, kao jedno od osnovnih aspekata ženske kulture, predstavljalo je deo specifičnog nasleđa onih koje su vezivale, i onih kojima je stopalo vezivano.

S modernizacijom Kine, pod uticajem kineskih intelektualaca i zapadnoevropskih misionarskih organizacija, *san cun jin lian*¹ postaje znak divljaštva i feudalne

---

¹ “Troinčni zlatni lotos” bio je naziv idealno vezanog stopala, koje se u istoimenom romanu, autora *Feng Jicai*-a, fokusira kao “izum” uslovljen tipično kineskim afinitetima.

opresije žena. O njemu se progovara i piše. U očima “stranih đavola”, a zatim i u očima samih Kineza, jednom tako šarmantno i mirisno, postaje maligni deo nacionalnog organizma koji što pre treba odstraniti.

Iako iskorenjeno pre više od pola veka, malo stopalo ne prestaje da šokira svojom višeslojnom simbolikom. Moralna zapanjenost Zapada nad “opscenom i grotesknom transformacijom”, koji izgleda da uveliko zaboravlja bogatu korsetnu tradiciju Evrope i Amerike², s pravom se manifestuje kroz feminističku kritiku, ali i kritiku uopšte, koja ponekad odiše navodnom kolonijalnom superiornošću, i koja, u dobro poznatom evrocentričnom maniru, osuđujući kinesku istoriju, direktno, ali nesvesno, osuđuje i svoju.

Bilo da se govori o Kineskinji, koja se možda u jednom periodu svog života, usled atrofiranih donjih ekstremiteta, kretala puzeći na kolenima, ili o zgnječnim rebrima jedne Francuskinje, bez obzira na evidentnu kulturnu subjektivnost, zaključak je identičan. Ženski društveni (javni) angažman bio je, u najmanju ruku, ograničen, a “sloboda” njenog tela u velikoj meri sputana i skućena.

Običaj vezivanja stopala jedan je od oblika univerzalne prakse modifikovanja tela. Ona je za osudu, ali ništa više od one savremene koja obuhvata silikonske

² Nošenje korseta “kitove kosti” (*whale-bones corset*) uzrokovalo je gubitak svesti i pojavu raznih trbušnih, respiratornih i srčanih oboljenja.

implantacije, elongaciju ušiju, vrata i penisa, redukciju klitorisa, oblikovanje glave, vađenje rebra, tetovažu i pirsing, neudobne cipele s visokom potpeticom, liposukciju, kozmetičku hirurgiju, itd. Pitanje se samo nameće! Da li su standardi po kojima je nešto obeležno kao “lepo”, nešto što je urođeno i prirodno, ili nešto što je konstrukcija kulture u kojoj živimo?

Kada se detaljnije prouče okolnosti u kojima je običaj nastajao i atmosfera u kojoj se razvijao, ne može a da se ne primeti privilegovano mesto koje je vezano stopalo imalo u starom kineskom društvu. Naparfemisano i napuderisano, skriveno gamašnjama i ručnim vezom posebno spravljenih čarapa i cipela, umotano u veo mistike i magije, virilo je ispod slojeva odeće i izazivalo uzbuđenost i oduševljenje muške populacije. “Aura ovog ekskluzivnog fetiša nastala je iz prikrivene telesnosti malog stopala”³, koje se “čitalo” kao malo umetničko delo.

Sindrom “objektiviranog drugog” nije nešto što je nepoznato ni savremenoj civilizaciji. “Drugi pol”, kao večiti predmet društvenog objektiva, jedno je od osnovnih žarišta feminističke kritike uopšte. Žensko telo, u jeziku fiksirano kao “lepši pol”, limitirano granicama konstruisanog roda, postaje spektakl, performans i umetničko delo pred kojim publika uskliče. U tom smislu, kineski posmatrač je, posredstvom svog aktivnog (muškog) pogleda, projektujući svoju erotsku fantaziju na predmet posmatranja (žena/ pasivni pogled), učinio da malo stopalo postane najomiljeniji objekat kineske fetišističke skopofilije.

Traumatizovano ljudsko telo često je u isto vreme i lepo i ružno, i svakako senzacionalistički predstavljeno. Kao takvo, ono nepobitno privlači pažnju kon-

³ Dorothy Ko, *The Body as Attire: The Shifting Meanings of Footbinding in Seventeenth Century China*, *Journal of Women's History*, vol. 8, no. 4 (<http://iupjournals.prg/jwh/jeh8-4.html>).

zumenta čija se erotska žudnja projektuje u skladu s konvencijama društva u kome živi. Kako su civilizacijski varijeteti osobiti, tako su i transformacije tela različito interpretirane.⁴

U krajnjoj instanci, jedno je očigledno. U svakoj kulturi ideal ženske lepote oduvek je bio, i ostao, neraskidivo povezan s bolom i nasiljem. Brutalna alteracija tela ilustrovala je i ilustruje izvesnu pripadnost, “ispravno” ili “buntovničko” ponašanje, odobravanje ili kritiku društveno prihvaćenog morala. Tako se, u starom kineskom društvu, kroz transformisano stopalo pokazala i “umetnost življenja” jedne civilizacije. Ovako jedinstven “deformitet” u sebi je objedinio elemente kineske filosofije i religije, umetnosti i estetike, promišljanja o ishrani, seksualnosti i erotici, idealnom ženskom ugledu, kulturnom identitetu, politiku sprovođenja strogih načela i hijerarhiju konfucijanskog i neokonfucijanskog društva.⁵

Vezivanje stopala nije bio jednoobrazan i nepromenljiv proces, pa su se razlozi, tehnika i smisao običaja menjali u skladu s vremenom i mestom upražnjavanja. Zlatni lotos je imao različito značenje za ljude različitih nacionalnosti, društvenih statusa i roda. Stoga, i savremeno znanje o ovakvoj vrsti modifikovanja tela kao lokalnom običaju određenog vremena, zavisi od toga ko je i odakle dolazi istraživač/ica. Ono teško da može da bude objektivno.

Kao jedan od najznačajnijih događaja u životu kineske žene, vezivanje stopala savršeno je odgovaralo društvu koje je funkcionisalo na principima ortodoksne religije začinjene ideologijom patrijarhalnog poretka. Osnovni temelj ovako uređene države nije mo-

⁴ Osnovna razlika između evropskog i kineskog poimanja onoga što je trebalo da predstavi ideal ženske lepote, kako to Ling Yutang komentariše, ogleda se u tome što će npr. jedan Evropljanin u obrisima morskih talasa prepoznati savršenu žensku figuru, dok će jedan Kinez na vrlo tipičan način, u pokretima svoje odabranice prepoznati lagano talasanje vrbe na vetru.

⁵ Neokonfucijansko društvo je podrazumevalo revitalizaciju konfucijanstva u obliku zvanične državne doktrine, ponovno uspostavljanje sistema državnih ispita pomoću koga su birani zvanični službenici, reinterpretaciju klasičnih tekstova, strogu hijerarhijsku distinkciju, koja je primenjivana na sve sfere porodičnog i javnog života, jasnu razliku između inferiornosti i superiornosti, odgovore na pitanja uređenja ljudskog društva, i misao da društveni red i propisani sistem vrednosti jesu ono što čoveka ujedinjuje s univerzumom. Wm. Theodore De Bary, Wing-tsit Chan, Burton Watson, *Sources of Chinese Tradition* vol. 1, New York – London, 1960, pp. 455.

gla biti nijedna druga socijalna jedinica osim porodice, koja je veličala funkciju “mudre majke i korisne supruge”, vredne, čedne i skromne žene koja je delovala u “unutrašnjoj sferi”⁶. “U punom sjaju svoje ambivalentnosti, vezano stopalo služilo je da naglasi čednost supruge i erotični čar prostitutke i konkubine.”⁷ Nije smatrano ni besmislenim, a ni perverznim oblikom osakaćenog tela.

Običaj je bio “proizvoljan” i često praktikovan od strane majke, koja ga je smatrala sredstvom informisanja svoje kćerke o tome kako uspeti u “muškom svetu”.⁸ Transformacija mladog stopala definisala je momenat u kome se spoznala surova istina o završetku bezbrižnog ženskog detinjstva i početku odrastanja. Prva neprospavana noć, koja je pratila inicijalno vezivanje, kao da je probudila svest o onome što sledi. Žena je morala da se suoči s bolom, ogorčenjem, tugom, izolovanošću, usamljenošću i ograničenim životom u tzv. ženskim odajama. Ipak, ono što ju je “vezivalo” interpretiralo se kao obeležje njene lepote, elegancije, čudesnosti i mističnosti, što je moglo da joj obezbedi dobru udaju, a samim tim i život u privile-

⁶ Neokonfucijanska filosofija nalagala je da muškarci i žene treba da borave u različitim sferama, naime, žene u “unutrašnjoj” (*nei*), a muškarci u “spoljašnjoj” (*wai*) sferi. *Sima Guang* (1019. – 1085. g.), uticajni učenjak i istoričar *Sung* dinastije (960. – 1279. g.), opisuje idealni stepen razdvojenosti među polovima. U domaćinstvu treba da postoji striktna demarkacija “unutrašnje” i “spoljašnje” sfere, koje su odvojene vratima. Muškarac deluje u “spoljašnjoj” sferi, u javnosti; žena vodi poslove u “unutrašnjoj” sferi, u domaćinstvu. Danju, muškarci ne zalaze u privatne prostorije žena, koje ih ne napuštaju bez dobrog razloga. Kada žena napušta “unutrašnju” sferu, ona mora da pokrije lice. Muškoj posluzi je zabranjeno da ulazi u “unutrašnju” sferu, osim u slučaju potrebe za popravkama ili u slučaju nepogoda (poplave, požari, pljačke itd.). Ako baš moraju da uđu, žene bi trebalo da ih izbegavaju, a ako je susret nemoguće izbeći, trebalo bi da pokriju svoje lice (rukavom, velom itd.). ženska posluga ne treba da ide van unutrašnje kapije bez dobrog razloga. U slučaju da mora da izađe, trebalo bi da pokrije svoje lice. Vrtar i stara posluga prenose poruke i stvari iz spoljašnje u unutrašnju sferu domaćinstva, i obrnuto, ali im se ne sme dozvoliti da ulaze u sobe i kuhinje po želji. *Topics in Premodern Chinese History, Chapter Eleven: Women & Men in Society*, (http://www.personal.psu.edu/faculty/g/j/gis4.PM-China/ch11_main.htm).

⁷ Dorothy Ko, *The Body as Attire: The Shifting Meanings of Foot-binding in Seventeenth – Century China*, *Journal of Women’s History*, vol. 8, no. 4 (<http://iupjournals.prg/jwh/jeh8-4.html>).

⁸ C. Fred Blake, 1994, pp. 677 (<http://www.csuchico.edu/~cheinz/syllabi/fall99/linzey/whar.html>).

govanom gospodskom staležu. Savršeno oblikovano stopalo jedne dame, a ona je to uistinu i bila, pokazivalo je da je otmena, uljudna, dobro vaspitana, elegantna, prefinjena i ugladena. Ono je bilo simbol njene senzibilnosti i sofisticiranosti, ekonomske moći i društvenog statusa. Njime je bila zagarantovana finansijska sigurnost i materijalno blagostanje.

Mala stopala su bila “privilegija” žena *Han* nacionalnosti⁹ gradskih elitnih krugova, sve do sedamnaestog i osamnaestog veka, kada se praksa proširila i na seosku sredinu. Žene koje nisu vezivale svoja stopala najčešće su pripadale nacionalnim manjinama (npr. Mandžurke, žene Hakka naroda u *Guangdung* i *Fudian* provincijama¹⁰, žene Tanka naroda¹¹ itd.) i nižim klasama. U vreme strane dinastije *Ćing* (1644-1911. g.)¹², praksa postaje vrlo popularna, gubi simboliku ekstravagancije i luksuza, statusa i bogatstva, i prerasta u puku vulgarnost.

U jednoj Kini ima mnogo Kina. Njena ogromna teritorija obuhvata različite geografske oblike i raznovrsnu klimu. Diferencijacija severnog i južnog dela, pored ostalog, pokazala je i razliku između severnog i južnog modifikovanja stopala. Na severu, koji se odlikuje proizvodnjom suvih useva (pšenica, pasulj, razne vrste povrća, itd.), praksa vezivanja stopala bila je česta i popularna čak i među seoskim stanovništvom. Pored toga, severne granice Kine su, za razliku od južnih, trpele stalne varvarske invazije i napade, pa je izvesno da je popularnost običaja u ovom području bila srazmerna nastojanju da se označi demarkaciona linija između “civilizovanih” (lokalno stanovništvo) i “necivilizovanih” (strani “osvajajući”). S druge strane, na jugu, čija agrikultura podrazumeva proizvodnju pirinča, osakaćeno stopalo nije bilo previše popularno, a imale su ga samo žene elitnih porodica. Ovakva vrsta poljoprivrede podrazumevala je bosonogi rad

---

⁹ *Han* nacionalnost je većinska nacionalnost u Kini, nazvana po *Han* dinastiji (206. g. p. n. e. – 220. g. n. e.), u kojoj su postavljena osnovna načela konfucijanske države i kulture.

¹⁰ Hakka narod predstavlja posebnu etničku grupu, koja je s ponosom gledala na svoja “ogromna” stopala (<http://www.asiawind.com/hakka/>).

¹¹ Život na brodovima u *Guangdung* provinciji uslovio je da žene Tanka naroda imaju prirodna stopla.

¹² Mandžurska dinastija *Ćing* je u više navrata, bez uspeha, pokušavala da zabrani vezivanje stopala.

na vlažnim plantažama u kome je učestvovala i žena, čije potencijalno vezano stopalo u takvim uslovima nije bilo ni praktično, te ni poželjno.¹³

U gradskoj sredini, rekonstruisano stopalo kao da je bilo metaforično otelotvorenje teorije o razdvojenim sferama i podeli posla. U svojim ograničenim odajama, učeći o tzv. prirodnim vrednostima, lotosom vezana za patrijarhat, kineska žena je “svojevoljno” postala rob svog tela. Svilena čaura izvezena motivima jedne kulture formirala je narativnu strukturu o ženskom iskustvu, koje je bilo oblikovano tradicionalno kineskim poimanjem korporalnog diskursa. Karakter *shen* (telo) se odnosi na merljivu fizičnost pokrivenu odećom, ali i na osećajnu ličnost sa sopstvenom istorijom i subjektivnom svešću. U tom smislu, *san cun jin lian* je interpretiran kao telesni ukras, ali i označitelj određenih karakternih crta osobe koja ga je nosila.

Lepota je u velikoj meri društveni konstrukt, i zato su oblici njenog ispoljavanja, tokom istorijskih perioda različitih civilizacija, raznovrsni i brojni. Praksa konstruisanja zlatnog lotosa nesumnjivo se rodila kao produkt kineskog patrijarhata i moći muške seksualne želje, mašte i ukusa. Ipak, treba imati u vidu da je orijentalističko viđenje potlačene i osakaćene Kineskinje vezanih stopala previše uprošćeno.

Iz perspektive “emancipovane” žene, ona jeste bila žrtva mode i patrijarhalne vladavine, ali ništa veća od one savremene koja, čitajući modernu žensku bibliju, modni magazin, modifikuje svoje telo da bi povećala seksualnu privlačnost. S jedne strane, ova vrsta modifikacije jeste opravdana. Žena će se osećati bolje, možda će i zavoleti svoju telesnost, izgladnelu i opstalu na jednoj suvoj šljivi za večeru¹⁴, ali će i dalje nastaviti da živi u svetu koji će je zdušno prihvatiti samo ako se uklopi u šablon marketinške industrije i lica s TV ekrana.

---

¹³ Turner, 1997, pp. 450 (<http://www.csuchico.edu/~cheinz/syllabi/fall99/linzey/whar.html>).

¹⁴ Virginia Woolf, *A Room of One's Own*, San Diego, Harvest / HBI, 1989.

II

Početak i kraj

Ne postoje pouzdani podaci koji bi odredili tačno vreme i mesto početka običaja vezivanja stopala. Imajući u vidu da je ozbiljno proučavanje zlatnog lotosa počelo tekstovima, crtežima i fotografijama devetnaestog i dvadesetog veka, od kojih većina pripada sferi kritike misionarskog zapada i kineskih revolucionara, podaci koji su dostupni ne moraju biti i pouzdani. Ipak, legende, spekulacije i pretpostavke o poreklu malog stopala brojne su i interesantne.

Narodna priča o *Či Nü*, devojci koja tka, i kravaru po imenu *Niu Lang*, jedna je od ilustracija legendarnog početka. Ne ulazeći u probleme analize mita, koji se konstruiše po gotovo univerzalno sadističkom šablonu, čija se protagonistkinja, kidnapovana žena, u nedostatku drugog izbora, nekim neverovatnim slučajem zaljubljuje u svog kidnapera, udaje i zasniva porodicu, evo priče:

Či Nü, jedna od sedam kćeri Boga kuhinje¹⁵, tkala je na nebu odeću namenjenu drugim bogovima i boginjama. Svoje slobodno vreme provodila je sa sestrama, uživajući u svežim vodama zemaljskih izvora i reka. Jednog dana, u blizini jedne takve reke, kravar *Niu Lang* je na ispašu izveo svoju magičnu kravu. Pošto mu je krava odala tajnu o obližnjim kupačicama, kravar je jednoj od besmrtnica ukrao svileni odoru bez koje nije mogla da se vrati kući. Tako je *Či Nü* ostala na zemlji. Kravar ju je uzeo za ženu, čime je i sam postao besmrtan. Tri godine je prošlo u sreći i blagostanju. No, strašno ljuti zbog toga što je zapostavila svoj nebeski posao, bogovi i boginje devojci naređuju da se vrati. Posle odlaska voljene žene *Niu Lang* pati, pa mu krava predlaže da se, nakon što ona ugine, uvije u njenu odranu kožu, čime će se

---

¹⁵ *Ču Žung* (zora) predstavlja božanstvo leta, sunca i juga. Plameni Car, kako se još nazivao, služio se vatrom i vladao drugom polovinom sveta. Ljudima je podario kalendar, akupunkturu i lekove od raznih trava. Prikazivan je u obliku životinjskog tela s ljudskom glavom, kako jaše na leđima zmaja. Poznat je i po imenu *Šen Nung* (Božanski zemljoradnik), za koga se verovalo da je izmislio plug, naučio ljude veštini zemljoradnje i upotrebi lekovitog bilja. Ovaj bog je imao volovsku glavu, a nazivao se još i *Jen Di*. Po nekim tumačenjima, božanstva *Jen Di*, *Šu Žung* i *Šen Nung* bili su jedno te isto božanstvo. S obzirom na veliki broj protivurečnosti u drevnoj kineskoj mitologiji, ovo tumačenje se ne može uzeti bez rezerve.

uspjeti do neba i sastati sa svojom suprugom. On to i čini. Njegova poseta nebu nije dobrodošla, pa majka *Či Nü*, kako bi sabotirala susret, povlači liniju koja postaje Nebeska reka (Mlečni put), a bračni par pretvara u dve razdvojene zvezde (Vega i Altair), jednu s jedne, a drugu s druge strane Mlečnog puta. Ipak, bračnom paru biva odobren sastanak jednom godišnje, sedme noći sedmog lunarnog meseca, kada raširena krila svih svraka i vrana prave uzan most nad Nebeskom rekom, kojim *Či Nü* korača do svog muža. Da bi učinila prelazak lakšim, svoja stopala je obmotala svilom.

Prvo delo koje je kompletno posvećeno vezivanju stopala¹⁶ za početak običaja uzima čak 21. v. p. n. e., kada je *Da Ju*, osnivač dinastije *Sia* (21. v. p. n. e. – 16. v. p. n. e.)¹⁷, za suprugu uzeo otelotvorenje duha lisice u obliku žene s malim stopalima.¹⁸ Verovalo se da je *Da Ji*, konkubina poslednjeg vladara *Šang* dinastije (16. v. p. n. e. – 11. v. p. n. e.), takođe bila duh lisice koju je nebo poslalo da uništi korumpiranu dinastiju. Jedini deo lisičijeg tela, koji nije mogao da se transformiše u ljudski oblik, bili su njeni mali papci (*xio tizi*). Koristeći se svojom domišljatošću, a ponajviše svojim životinjskim lotosima, skrivenim i šćućurenim pod slojevima platna, žena-lisica-duh postaje vladareva miljenica. Obzirom na okolnosti dvorskog života, u nadi da će zaokupiti kraljevu pažnju¹⁹, ostale članice dvora i same počinju da stvaraju sopstveni, ljudski lotos²⁰.

¹⁶ Tridesetih godina dvadesetog veka, autor *Yao Lingxi* piše *Cai fei lu* ("Zapisi o sakupljanju mirisa"). Objavljeno u 4 toma, delo obuhvata detaljnu istoriju modifikovanja i metode oblikovanja stopala, ilustracije i fotografije fetišističkog obožavanja cipele, kao i usmenu istoriju žena koje su praktikovale običaj.

¹⁷ Dinastija *Sia* nije istorijski potvrđena dinastija.

¹⁸ U kineskoj mitologiji duhovi lisica, a i same lisice, bile su oličenja demona i demonica. Lisica je mogla da se pretvori u ženu, koja se najčešće odavala naivnom, a ponekad i vrlo opasnom nestašluku.

¹⁹ Život ženskog dela kineskog domaćinstva ili dvora, bio je protkan mnogim intrigama i spletkarenjima, sve u cilju postizanja što višeg statusa u hijerarhiji porodice ili vladarske dinastije. Muževljeva ili vladareva naklonost bila je od neprocenjive vrednosti, i značila je dobijanje mnogih privilegija koje su olakšavale svakodnevnicu i, u slučaju da je žena rodila muškog naslednika, obećavale neku bolju budućnost.

²⁰ Jedna od legendi pripoveda o carici koja je imala krivo stopalo, zbog čega je car naredio da se i stopala drugih žena iskrive i zaviju.

Verovalo se da je duh lisice, otelotvoren u telu jedne *femme fatale*, poslat na Zemlju sa zadatkom da uništi korumpiranu dinastiju koja tlači narod.²¹ Papci, koje je bilo nemoguće preoblikovati u ljudska stopala, mogu se interpretirati i kao simbol neodoljive i misteriozne animalne privlačnosti koja ruši kraljevstva. U tom kontekstu, vezano stopalo poprima oblik dijaboličnog “tajnog oružja”, čiji je fatalni efekat privlačnosti povećan njegovim skrivanjem.²²

Interesantno je kako je seksualna distrakcija vladara predstavljala tipičan primer političke strategije, čija je svrha bila svrgavanje dinastije.²³ Ovo možda izgleda neverovatno, ali podatak da je izvesni *Cu Diusi*, učenjak dinastije *Ming* (1368 – 1644. g.), predložio specifičan način odbrane od invazije varvara, ide u prilog navedenog. Naime, plan je podrazumevao da običaj vezivanja stopala usvoje osvajački nastrojena plemena, pod čijim bi snažnim uticajem borilačka veština ratnika vidno oslabila, a oni sami postali popustljivi i bezvoljni. Ne zna se da li je ovaj plan uopšte iznet pred cara, a ako jeste, da li je uopšte uspeo u svojoj nameri.²⁴ Jedno je izvesno – izgleda da se moći ženske seksualnosti toliko plašilo, da strah od njenog prisustva u političkom diskursu nije zaobišao ni dinastički oblik kineske vladavine.

Carski afinitet prema sićušnom stopalu nije izostao ni s dvora *Cin Šihuang*-a, ujedinitelja i vladara prve feu-

²¹ Koncept nebeskog mandata (*tian ming*) služio je da objasni i opravda smenu vladajućih dinastija, za koju nikako nije bio zaslužan samo čovek. Nebeski mandat podrazumevao je moralnu odgovornost vladara, sina neba (*tian zi*), koji je svoj položaj zauzeo po direktnom nalogu neba, i koji je na njemu ostajao sve dok je ispunjavao svoje religiozne i administrativne dužnosti; sve dok je svojim mudrim, pravednim i vrlim ponašanjem davao primer svom narodu. U protivnom, u slučaju da je bio nepravedan i korumpiran tlačitelj, nebo (*tian*) ga je lišavalo privilegovanog statusa, i postavljalo novog vladara. Compiled by W. M. Theodore De Bary, Wing-tsit Chan, Burton Watson, Sources of Chinese Tradition, vol. I, New York – London, 1960, pp. 1 – 14.

²² Wang Ping, *Aching for Beauty: Footbinding in China*, New York, 2000, pp. 11, 12, 13.

²³ Lepotica *Si Ši*, koja je živela u razdoblju Proleća i Jeseni (*Chunqiu*) (722 – 481. g. p. n. e.), bila je specijalno poslata kralju *Vu*-u. Nakon što je postala njegova omiljena konkubina, doprirela je propasti kraljevstva. Veruje se da je imala mala stopala, čiji je trag ostao u blizini stene u provinciji *Diangsu*, koja je postala popularno turističko mesto.

²⁴ Podatak je zabeležio *Šen Defu* (1578 – 1642.), poznati pekinški učenjak dinastije *Ming*.

dalne dinastije, dinastije *Ćin* (221 –206. g. p. n. e.). U poznatom maniru, dinastija *Han* (206. g. p. n. e. – 220. g. n. e.) nastavlja tradiciju, i poznaje slučaj impotentnog cara, koga je do uzbuđenja moglo dovesti samo milovanje malih stopala omiljene konkubine. Zabeleženo je da su dvorske dame dinastije *Ćin* (265 – 420 .g. n. e.) nosile šiljate cipele od slame, neku vrstu preteča cipela za vezana stopala. Za vreme dinastije *Sui* (581 – 618. g. n. e.) moć malog zlatnog lotosa pokazala se i kao jedno od sredstava kojim je car mogao biti svrgnut s vlasti.²⁵ *Jang Guifei* (719 – 756. g. n. e.), omiljena konkubina *Sjuan Cong-a* (685 – 762. g. n. e.), jednog od careva dinastije *Tang* (618 – 907. g. n. e.), takođe je imala mala stopala. O tome svedoče njene čarape²⁶ duge 7,62 cm²⁷, nađene posle njene tragične smrti.

Možda je najpouzdaniji podatak o nastanku običaja vezivanja stopala onaj koji slika dvor *Li Jü-a*, pesnika, i poslednjeg cara Južne dinastije *Tang* (923-936. g.n.e.)²⁸. Hedonistični vladar, sklon voluptuoznim uživanjima, naredio je da se na dvoru izgradi bina u vidu lotosa, pozlaćena, ukrašena dragim kamenjem i visoka 182.88 cm. Ta, gotovo sadistička aparatura, poslužila je kao postolje na kome je *Jao Niang*, careva omiljena konkubina, plesala i stvarala scenu nalik vihoru koji se izdizao iznad vode.²⁹ Pre nego što bi zaigrala, na zahtev

²⁵ *Vu Jueniang*, odlučna da ubije cara *Sui Jang-a*, zamotala je i sakrila nož u cipeli ispod tabana. Nadala se da će svojim sićušnim zlatnim stopalom, koje je ostavljalo otisak lotosa na zemlji, privući carevu pažnju, i tako dobiti retku priliku da mu se približi. Primitivši izvezenu svilu male cipele, oduševljeni muškarac ju je pozvao u svoje odaje kako bi se njome i “poigrao”. Ipak, atentatorka je, izvadiši nož, u poslednjem trenutku bila uhvaćena. Nakon incidenta, istraumiran atakom na sopstveni život, vladar je zabranio prisustvo malog stopala na dvoru.

²⁶ Pronalazačica je ove primerke kineskog konkubinata pokazivala javnosti u zamenu za novčanu nadoknadu, čime se i obogatila.

²⁷ Tri inča ili 7,62 cm bila je idealna dužina modifikovanog stopala.

²⁸ Car *Li Jü* (vladao od 961. do 975. g. n. e.), uspešniji u sferi poezije nego u sferi upravljanja carstvom, umro je kao zarobljenik prvog cara dinastije *Sung*. Njegova dela, od kojih većina pripada pesničkom obliku *zi*, odlikuju se izrazito ličnim tonom i smatraju se lirskom autobiografijom.

²⁹ Wang Ping, *Aching for Beauty: Footbinding in China*, New York, 2000, pp. 31.

svog gospodara, morala je da zavije stopala, učini ih uskim i malim.³⁰

*Anointed with fragrance, she takes lotus steps;
Though often sad, she walks with swift lightness.
She dances like the wind,
leaving no physical trace.
Another stealthily tries on this palace style,
But feels such distress when she tries to stand;
So wondrously small they defy description,
Unless placed in the palm.*

Su Shi (1036 – 1101. g.)³¹

Jao Niang možda nije bila istorijska ličnost³², ali je na dvoru dovoljan broj drugih konkubina i plesačica stvorio luksuznu atmosferu muzike i retkih parfema, u kojoj se, između ostalog, rodio i rekonstruisani lotos. U ovoj priči se prvi put pominju specijalni zavoji i redukovana veličina stopala, pa se mnoge/i autorke/i slažu da je kineski “pepeljugin kompleks” stvoren na dvoru *Li Jü*-a, ili bar u pedesetogodišnjem intervalu između dinastija *Tang* i *Sung* (960 – 1279. g. n. e.).³³

Car *Li Jü* posmatra *Jao Niang*

(Fang Hong, *Footbinding, Feminism and Freedom: The Liberation of Women's Bodies in Modern China*, London, 1997, pp. 23)

³⁰ Nešto što se danas može uporediti s obućom profesionalnih balerina.

³¹ Wang Ping, *Aching for Beauty: Footbinding in China*, New York, 2000, pp. 29.

³² *Jao Niang* se imenom ne pominje ni u jednoj od *Li Jü*-evih sačuvanih pesama.

³³ R. H. Van Gulik, *Sexual Life in Ancient China*, Leiden, E. J. Brill, 1974, pp. 216.

Za vreme Severne dinastije *Sung* (960 – 1127. g. n. e.) običaj se retko praktikuje. Tokom vladavine Južne dinastije *Sung* (1127 – 1279. g. n. e.), premeštanje prestonice u *Lin'an* (*Hangčou*) omogućava da običaj uhvati svoje korene i na jugu Kine, te broj žena koje ga upražnjavaju postepeno raste. Krajem dinastije *Sung*, zlatni lotos postaje sinonim za “ženskost”, a u mongolskoj dinastiji *Juan* (1279 – 1368. g. n. e.) on je i simbolični izraz ženskih osećanja. O tome posebno svedoče *ču* stihovi popularnih drama³⁴, kao što je npr. *Xi xiang ji* (“Priča o zapadnom krilu”), autora *Vang Šifu*-a, u kojoj glavna protagonistkinja, *Jing Jing* kaže:

*My eyes remain cautious and alert
Only my heels reveal my secrets.*³⁵

Dinastija *Ming* (1368–1644. g. n. e.) pamti transformisano stopalo kao statusni simbol žena elitnih krugova društva. Međutim, zahvaljujući njemu, postojala je mogućnost da se i žene nižih klasa udaju za kakvog dobrostojećeg gospodina i tako utiču na promenu vlastite sudbine, u protivnom, osuđene su na život proveden u siromaštvu. Vezani, deformisani lotos mogao je da uslovi napredovanje žene u hijerarhiji same gradske sredine, ali isključivo u kontekstu porodične pripadnosti. Baš zbog toga, popularnost običaja polako raste i označava početak nove mode. Stopalo se sada oblikuje po ugledu na mlad mesečev srp, a njegova idealna dužina iznosi 7,62 cm (3 inča), što nije bio slučaj u dinastiji *Sung*, kada je stopalo dužine 10,16 cm (4 inča), bilo usko i malo, ali nikako zašiljeno i nikako savijeno.

Iako se dinastija *Ćing* (1644 –1911. g. n. e.) žustro protivila kulturi stvaranja vezanog lotosa, običaj dostiže svoju najveću popularnost baš za vreme njene vladavine. Od 1662. g. ona pokušava da ga suzbije povremenim izdavanjem carskih ukaza, koji propisuju kazne za one koje ne poštuju zabranu. Dobar primer je 1664. g., u kojoj car *Kangsi* (1662 – 1722. g. n. e.) izdaje dekret kojim se praksa zabranjuje i među

³⁴ Prvi opšti tip drame, pod imenom *Ca du* ili Severna drama, pojavljuje se u dinastiji *Juan*. Njena lirski osnovna smatrala se njenim najvrednijim delom. Sastojala se iz niza pesama – *ču* koncipiranih oko određene melodije, koje su prekidale razvoj radnje i rušile dramsku iluziju.

³⁵ Wang Ping, *Aching for Beauty: Footbinding in China*, New York, 2000, pp. 32.

Han stanovništvom. Dekret je podrazumevao kažnjavanje roditelja onih devojaka koje su uhvaćene da vezuju stopala. Međutim, situacija neplanirano izmiče kontroli, i suparničke se porodice, najčešće iz osvetničkih pobuda, međusobno optužuju. Godine 1668. naredba se povlači, što se među kineskom populacijom tumači kao pobjeda žena nad stranim režimom.

Moda ove dinastije diktirala je standardnu dužinu stopala od 7,62 cm, pri čemu su u ekstremnim slučajevima stopala nekih žena bila toliko mala da su se mogla staviti na tacnicu. Sićušni lotos postao je objekat obožavanja, simbol lepote i društvenog statusa. Više vrednovan od lepog lica, posedovao je privlačnost koju priroda nije mogla da izvaja. Zbog toga je potencijal transformisanog stopala potresao i iskustvo mandžurskih žena, te i one zamalo da podlegnu “čarima” lokalne kulture koja je, pod stranom dinastijom na neki način kolonizovana, kako Albert Memmi kaže, trebalo da izgubi svoje pamćenje.

Obrazac po kome običaj dostiže vrhunac, pa potom podleže vrtoglavoj dekadenciji, nije zaobišao ni sudbinu vezanog stopala. U osamnaestom veku udružene snage kineskih intelektualaca, učenjaka, slobodoumnih pisaca i pesnika odlučno ustaju protiv “notornog” običaja, koji u devetnaestom veku postaje simbol kineskog nacionalnog stida, divljaštva, ružnoće, nazadnosti i neprosvećenosti. Tako se bujica osuđujućih reči, u klasično kineskom maniru, u potrazi za primerima u službi kritike postojećeg stanja, ponovo obraća sublimiranoj prošlosti.

*Three-inch bowed shoes did not exist in old times,
And Bodhisatva Guanyin had her feet bare to be
adored.*

*I don't know when this custom began;
It must have been invented by a dispicable man.*

Nepoznata pesnikinja³⁶

Osoba koja poseduje “četkicu”, poseduje i najneverovatniju moć stvaranja sveta. Iako je roman, kao književni žanr, dugo bio diskreditovan od strane prestižnih učenjaka, veštih u stvaranju poezije, jednog od najcenjenijih književnih žanrova, i iako je smatran “privilegijom” širokih narodnih masa, daleko od toga

---

³⁶ Wang Ping, *Aching for Beauty: Footbinding in China*, New York, 2000, pp. 31.

da nije imao uticaja na formiranje jedinstvene kineske kulture. Zbog toga se kritika “dobrog, starog” običaja oglasila i kroz roman *Jing hua yuan* (“Cvetovi u ogledalu”), autora *Li Žučena*-a (1763–1830. g.n.e.). U njemu izvesni *Lin Čijang* prolazi kroz torturu “omiljene” prakse, čiji detaljni opis ilustruje violentnu transformaciju, ovog puta, muškarčevog tela. *Cao Sjućin* (1715- 1763. g) u svom romanu *Honglou meng* (“San u crvenoj sobi”) takođe slika skromnu žensku pobunu protiv feudalne dogme.

Još jedan naročit, doduše “niski i prljav”, produkt kineske književne tradicije, vrlo popularan među običnim, a naročito ženskim delom stanovništva, jeste forma pevajućeg i narativnog performansa pod nazivom *tan ci*. Posredstvom ovog literarnog žanra, autorka *Čen Duanšeng* (1751–1796. g n. e.) piše stihove dela *Zai sheng yuan* (“Sudbina sledećeg života”), struktuiranog u sedamdeset sedam činova i osam tomova. U njemu, heroina *Meng Lidun*, ograničena pretpostavkama o tome šta žena može a šta ne može, šta joj je dozvoljeno a šta ne, maskira svoj *shen* i postaje muškarac. Maskulinizacija njenog vezanog lotosa, skrivene u muškoj čizmi, ilustrovana je i na polju jezika, gde ona/on, postavši premijer/ka dvora, učenjak/inja, maskira i svoje ime, koje sada glasi *Li Mingtang*. Rasrinkavanje lingvističke manipulacije, telesne i hijerarhijske inverzije glavne protagonistkinje postaje moguće samo onda kada se demaskulinizuje njeno vezano stopalo, jedini pokazatelj istinskog pola. Međutim, čin transvestije, iako na kraju otkriven, deluje vrlo subverzivno i znači mogućnost transmutacije.³⁷

U domenu intelektualno prihvaćenih žanrova, *Juan Mei* (1716–1798. g. n. e.), poznati kineski učenjak i pesnik, takođe, zastupa stav protiv ovog “beskorisnog i žalosnog” običaja. Njemu se pridružuju i *Vang Čong* i *Gong Cičen*, liberalni učenjaci koji se zalažu za slobodni kontakt između dva pola. Ipak, ni sav trud društveno aktivnih i uticajnih autora ne uspeva da

---

³⁷ Kada je zavladała zemljom, *Wu Zetian* je sagradila novu političku dvoranu (*Mingtang*), na čijem vrhu je stajala skulptura zlatnog feniksa (simbol *yin*-a) koji leti iznad devet zmajeva (simbol *yang*-a). Očigledno da je simbolika obrnutog poretka dva kosmička elementa (*yang*-svetlo vodi *yin*-tamno) nagovestila da “poremećeni” red, dekonstrukcija postojećeg sistema, ne mora nužno da znači haos i propast. Wang Ping, *Aching for Beauty: Footbinding in China*, New York, 2000, pp. 175-224.

modifikuje tradicionalno viđenje žene, njenog tela i duha.

Krajem devetnaestog i početkom dvadesetog veka, grupa kineskih intelektualaca, pod vođstvom *Kang Jouvei*-a (1858 – 1927. g. n. e.), *Liang Čičao*-a (1873 – 1929. g. n. e.), *Tan Sitong*-a i *Jan Fu*-a, započinje zvaničnu borbu protiv malog stopala. U pokušaju žigosanja običaja, kineskoj intelektualnoj propagandi i zakonskoj regulativi pridružile su se i hrišćanske misionarske organizacije, a posebno strankinje, već godinama stacionirane u Kini.³⁸ Ova kampanja bila je sastavni deo jednog ogromnog pokreta za modernizaciju i reformu Kine koji je, između ostalog, podvlačio i pitanje ravnopravnosti i emancipacije žena.

Reforma je podrazumevala kritiku i ukidanje starih običaja, kao i usvajanje naučno-tehničkih i ideoloških dostignuća Zapada. Među prvim stvarima proteranim iz moderne Kine našao se i mali, vezani lotos, koji ju je izvrgao evrocentričnom podsmehu. Njegovo mesto zauzelo je prirodno stopalo, simbol novog poimanja “lepote”, simbol zdrave, inteligentne i “ravnopravne” žene, čije je politizovano telo ponovo iskorišćeno kao izraz ideološkog stava, i pokazatelj puta ka modernizaciji zemlje.

U službi isticanja potrebe za promenom, naglašena je razlika između nazadnog, vezanog, i naprednog, prirodnog stopala. Na bini, jedna pored druge, stajale su dve grupe žena. Jedna grupa imala je deformisana, a druga prirodna stopala. Jedna je bila simbol bolesne i stare feudalne Kine, a druga simbol nove republike. Spektakl u kome je žena odvezivala svoj mali lotos praćen je pokazivanjem onog prirodnog, što je sasvim sigurno intenziviralo osudu običaja. Ovakve “predstave” okupljale su na hiljade radoznalih posmatrača koji su bili šokirani svedoci moderno politizovanog ženskog tela.

Oformljuju se i specijalne organizacije protiv “starog” stopala, od kojih je prva stvorena u provinciji *Guan-dung*, 1883. g. Po ugledu na nju, ovaj tip institucije niče po celoj zemlji: u *Šanghai*-u, 1895. g.; u *Hunan*-u, *Lungšan*-u, *Fudian*-u i *Sišuan*-u, 1897. g.; u *Čedjang*-u

---

³⁸ Jedan od načina kojim su misionarske organizacije učestvovala u suzbijanju običaja podrazumevao je da se devojkama vezanih stopala zabrani opis u zapadnoevropske internate i škole.

1898. g. Stvorena u nameri da sprovedu reformu, društva protiv “zaostalog” lotosa pišu propagandne pesme, služe se rendgenskim snimcima deformisanih kostiju stopala, citiraju mudre filofske i religijske izreke, sve u cilju slikanja nasilnog i nehumanog običaja.

Kažnjavane su sve žene koje su odbile da odvežu svoja stopala, i one koje su uhvaćene da ih i dalje vezuju. Obim kazne varirao je od finansijskih nadoknada do javnog poniženja. Nije bilo retko da neki fanatični član društva protiv “starine” konfiskuje sve zavoje i cipele koje je jedno domaćinstvo imalo. U tom slučaju, vezivačica je ostajala bez svojih rekvizita, čime je njeno ogoljeno stopalo bilo izloženo ruglu. Zabeleženi su i slučajevi kada je žena zaustavljena na ulici, osramoćena i maltretirana, primorana da na licu mesta odveže svoje zavoje. Ovakav maltretman za sobom je ostavljao i odgovarajuće psihofizičke posledice. Štaviše, prešavši put od velikih lepotica do “nepoželjne robe”, po ugledu na primere takozvane zapadne emancipacije drugog pola, žene gube i ono malo privilegija koje im je donosio zlatni lotos, njime zarađen ekonomski i socijalni status, i trpe bol, sada, oslobođenog stopala (*jie fang jiao*).

Hodanje na reformisanim, ali još deformisanim lotosima svedočilo je o rezidualnim ostacima jednog feudalnog i patrijarhalnog uređenja, koje je moralo da se promeni. Početak dvadesetog veka vreme je velikih društvenih, kulturnih i političkih promena. Odbacivanje stare feudalne agrikulture, uticaj zapadne ideologije i usvajanje novog sistema vrednosti čine da tradicija, po kojoj je žena tkala a muškarac obrađivao zemlju (*nan geng nü zhi*), nestane. Promene u ekonomiji uslovljavaju bankrotstvo mnogih seoskih porodica i izgradnju tekstilnih fabrika u velikim gradovima.³⁹ Tako je, možda, jedna od najubedljivijih kritika običaja bila ta koja je malo stopalo zaista smatrala fizičkim deformitetom. Žene invalidi, a neke su to zaista i bile, nisu mogle učestvovati u raspirivanju plamena velike kapitalističke industrijalizacije. Pored toga, kupovina specijalnih zavoja i cipela zahtevala je dosta novca utrošenog za nešto što je ženu sprečavalo da radi, i što je činilo lakom metom seksualnog nasilja.

---

³⁹ Primer Šanghai-a dvadesetih i tridesetih godina dvadesetog veka.

Masovni pokret ukidanja “sramotne” prakse zahvata prvo urbanu a zatim i seosku sredinu. Među mlađom populacijom priobalnih gradova običaj vrlo brzo jenjava, za razliku od područja regionalne Kine⁴⁰, gde naročiti otpor pružaju starije žene, koje članovi reformatorskog pokreta nazivaju “lenjim i osakaćenim rasipnicama”.⁴¹ Praktikovano više od hiljadu godina, običaj vezivanja stopala zvanično biva zabranjen s padom poslednje dinastije *Čing* i uspostavljanjem republike 1912. g. Pošto je 1915. g. običaj proglasila ilegalnim činom, vlada je uposlila inspektore koji su, putujući zemljom, naplaćivali novčane kazne onim koje su odbijale da ga se odreknu. Prema nekim izvorima, vezivanje se upražnjavalo i tridesetih i četrdesetih godina dvadesetog veka.

U početku smatrano “nacionalnim blagom”, a na kraju “nacionalnom sramotom”, groteskno stopalo u sebi objedinjuje kontradiktornu dualnost. Ono je bipolarno, i zato je njegov odgovarajući amblem lotosov cvet, koji je u isto vreme i budistički simbol pobožnosti i poetska aluzija na čulna zadovoljstva. Običaj nije bio stvoren s namerom da osakati, već da istakne estetiku ženske noge i plesa, estetiku svojstvenu romantičnom caru desetovekovne dinastije. Svejedno, ideal kineske ženske lepote, pa i lepote zlatnog lotosa očigledno da su definisali muškarci. Dalji razvoj vezanog stopala uslovljen je njegovom predispozicijom da se savršeno uklopi u lavirint kineskih kulturnih sfera muško orijentisanog društva, koje je zabeležilo: “U ženi tražimo vrline, a u ljubavnici lepotu.

III

Praksa vezivanja stopala

Iako je žena na selu imala priliku da ravnopravno učestvuje u godišnjem obnavljanju proleća, i iako nije potpuno bila isključena iz religijskog i javnog života, s dualističkim viđenjem stvarnosti odvajanje muškara-

⁴⁰ U dalekom *Junnan*-u, običaj nastavlja da se praktikuje čak i u pedesetim godinama dvadesetog veka.

⁴¹ Mao Cedung je one koji/e nisu pratili/e njegov revolucionarni plan osudio i nazvao “starim ženama sa vezanim stopalima”.

ca i žena gotovo da je postalo neizbežno.⁴² Teorija o razdvojenim sferama uzrokuje i striktnu podelu poslova. Žena je radila u kući, muškarac van nje. U skladu sa “ženskim” i “muškim” poslom, u finansijski dobrostojećem domaćinstvu, koje je moglo da podnese gubitak potencijalne radne snage, sprovodilo se i različito obrazovanje devojčica i dečaka.

Do perioda razdvajanja polova (sedma i osma godina) sticalo se elementarno obrazovanje. Kad napune deset godina, dečaci se školouju i podučavaju u skladu s budućom činovničkom karijerom, a devojčice u skladu s poslovima značajnim za domaćinstvo i porodicu. Pošto su ranije sazrevale (devojčice sa 7, a dečaci sa 8 godina), ranije su učene porodičnoj poslušnosti i disciplini. Morale su ranije da ustaju, pomažu u kuhinji pri spremanju hrane, obavljaju više poslova nego njihova braća, uče da vezu i tkaju, budu urednije obučene, tiše i stidljivije od dečaka.

Između pete i osme godine života, u periodu kada, verovalo se, *ci* (primarna životna energija) u punom sjaju cirkuliše devojčicininim telom, u periodu kada je dovoljno zrela da razume značaj običaja, i dovoljno disciplinovana da pretrpi bol, vezivalo joj se stopalo. Njena šesta godina⁴³ smatrana je idealnom za vezivanje.⁴⁴

Prvo vezivanje obično se dešavalo u takozvanim ženskim odajama, najčešće pod nadzorom majke, nekad uz pomoć bake ili drugih članica porodice, a nekad i profesionalne vezivačice stopala. Sve ove žene i same su, nekih ranijih godina, prošle kroz identičnu torturu. Tokom procesa vezivanja, devojčica kao da je

⁴² Verovalo se da se kosmička i zemaljska harmonija stvarala smenjivanjem dva opoziciona entiteta: *jin*-a (tamno, hladno, vlažno, noć, zemlja, lunarno, žensko, meko, pasivno, negativno itd.) i *jang*-a (svetlo, toplo, suvo, dan, nebo, solarno, muško, agresivno, aktivno, pozitivno itd.). *Jin* je delovao zimi, kada priroda ne cveta i kada se povlači u sebe. Tada je glavni posao pripadao ženi, u kući i u zatvorenom prostoru, u nečemu što će se kasnije nazvati “privatna sfera”. *Jang* je delovao leti, kada je muškarac brinuo o žetvi i radio u polju pod vedrim nebom. Posle svakog perioda iscrpnog rada, dolazilo je vreme ritualnih festivala, kada su se *jin* i *jang*, otelotvoreni u obliku žene i muškarca, sastajali na svetim mestima, slavili svoju plodnost, jedinstvo i kontinuitet sopstvene zajednice.

⁴³ U nekim delovima Kine, devojčice su prvi put vezivale stopala u trinaestoj ili četrnaestoj godini, a postoje podaci i o retkim slučajevim pokušaja vezivanja dvogodišnjeg stopala.

⁴⁴ U tom periodu ljudske dobi stopalo je najfleksibilnije, jer ga konstituiše hrskavica, koja se većim delom sastoji od vode.

postajala svesna svoje “ženskosti” u društvu. Činom kompresovanja budućeg zlatnog lotosa, anticipirana je bol pri porođaju, radinost u kući, ograničenost ženskog društvenog angažmana i njene individualne slobode. Ipak, praksa je učinila da žene vezanih stopala u svojim unutrašnjim sferama razviju autentični “ženski posao” u vidu ručnog veza, poezije i specifičnog umetničkog rada, koji ih je, u nekom skromnom i privatnom smislu, definisao i zbližavao.

Iz pragmatičnih razloga, idealna sezona za sprovođenje običaja bila je jesen. Tada stopala nisu znojava, a prohladni vetar ih hladi i time umanjuje bol. Takođe, verovalo se da će hladno vreme predstojeće zime ublažiti četvoromesečnu agoniju koja se manifestovala kao stravično pečenje, nesanica i gubitak apetita.

Kako bi se odredio povoljan dan za sprovođenje prakse, konsultovani su astrološki i okultni podaci. Dvadeset četvrti dan osmog lunarnog meseca obeležen je kao jedan od najpodesnijih. Verovalo se da su na ovaj dan kosti stopala meke i lake za oblikovanje.⁴⁵ Još jedan dan, koji je smatran podesnim i srećnim za sprovođenje vezivanja, bio je devetnaesti dan drugog lunarnog meseca, rođendan bodisatve *Guanjin*, budističke boginje milosrđa. Reči molitve: “Neka cvetaju lotosi ispod svakog koraka koji moja kćerka napravi u svom životu”, upućene su baš ovoj boginji, u nadi za blagoslovom, plodnošću i prosvetljenjem, što sve čini vrlo interesantnu kontradikciju u budističkoj religiji.⁴⁶

Priprema koja je prethodila prvom vezivanju stopala podrazumevala je i specijalno napravljen par cipelica, koji je imao isključivo simboličnu funkciju. Cipelice su bile duge od tri do pet cm, po pravilu crvene (boja

⁴⁵ Ovaj dan je bio posvećen Bogu kuhinje (Zaowangye), kome se prinosila žrtva u obliku smese spravljene od pririnča i crvenog pasulja, za koji se verovalo da ima moć da odagna bolest i zle duhove. Smesa je oblikovana u loptice koje su zatim stavljane na peč u kuhinji. U južnom gradu, *Sučou*-u, poznatom po elegantnim lotos cipelama, ovaj dan se slavio i kao rođendan Boginje malih stopala, kojoj su se žene molile u nadi da će njihovim kćerkama podariti meke i gipke kosti.

⁴⁶ Interesantno je da je u Indiji, odakle i dolazi, bodisatva *Guanjin* prikazana kao lep mladić tankih brkova, koji se odmara na steni okruženoj vodom iz koje izlaze cvetovi lotosa. Došavši u srednjovekovnu Kinu, božanstvo se transformiše u milosrdnu boginju, čas prikazanu u obliku žene u belom plaštu, čas u obliku Boginje vode i meseca, koja u desnoj ruci drži grančicu vrbe, a u levoj flašicu vode. Veruje se da je zaštitnica majki i dece, uslišiteljka njihovih molitvi, plamen pretvorila u pupoljke lotosovog cveta, za koje se smatra da su predznak njenom javljanju.

sreće), napravljene od najboljeg materijala koji je domaćinstvo moglo sebi da priušti, i ukrašene finim vezom. Noć pre nego što je vezivanje trebalo da počne, majka bi cipelice odnela na oltar boginje *Guanjin* /ili boginje malih stopala, kako bi ih položila ispred njene statue okružene svećama, voćem i posebno spravljanim knedlama. Verovalo se da će konzumiranjem ovog kulinarskog specijaliteta stopalo postati meko i sićušno kao i sama knedla. Otuda je i eufemistički naziv “crvena knedlasta stopala” upućivao na ona “zdrava”, mala i lepo oblikovana, a naziv “pirinčane knedle” na ona loše vezana stopala.⁴⁷ Pored ovog simboličnog para cipela, mesecima pre nego što proces započne, uz pomoć starijih žena domaćinstva majka pravi trening cipelice i noćne papuče za spavanje namenjene njenoj kćeri.

Pre nego što bi vezivanje počelo, devojčicina stopala su potapana u vruću vodu, kojoj su često dodavani razni sastojci (lekovito korenje, lekovite trave, samleveni bademi, tamjan, dudov koren, tanin, čak i urin), za koje se verovalo da omekšavaju kožu i ubrzavaju zarastanje. Tokom dugogodišnjeg praktikovanja običaja, sakupljena je čitava plejada recepata za relaksiranje kostiju, tradicionalno prenošenih s generacija starijih na generacije mlađih žena.⁴⁸ Omekšavanje stopala praćeno je njegovim sušenjem i skidanjem mrtvog sloja kože. Usledilo bi kratko podsecanje noktiju, kako bi se izbeglo njihovo urastanje, i time sprečile ozbiljne infekcije. Posle noktiju, dolazio je red na masažu stopala i poprašivanje prstiju aluminijumskim puderom.⁴⁹

⁴⁷ Interesantno je da se na kineskom jeziku knedla kaže *diao si*, a stopalo *diao*.

⁴⁸ Jedan od ovakvih recepata spravljao se od vode u kojoj su se kuvale majmunske kosti. U slučaju da je stopalo predugo stajalo u ovakvom rastvoru, toliko bi omekšalo da devojčica, verovalo se, ne bi bila u stanju da hoda. Kako bi stopalo ponovo ojačalo, trebalo ga je potopiti u kupku od bakarnog praha i živog aluminijuma. Drugi postupak omekšavanja kostiju podrazumevao je uranjanje stopala u toplu krv tek rasporene životinje, najčešće jagnjeta ili kokoške, gde bi potopljena ostala dva časa, posle čega bi, neoprana i još lepljiva od krvi, bila brzo vezana. Ovaj običaj je praktikovan u delovima provincije *Šansi*, posebno u oblasti *Datong*. Beverley Jackson, *Splendid Slippers: A Thousand Years of an Erotic Tradition*, Berkeley, California, 1997, pp. 32.

⁴⁹ Aluminijumski puder je korišćen kao sredstvo zaustavljanja krvarenja i znojenja, koji su mogli da izazovu infekcije, svrab i neprijatan miris.

Rendgenski snimak vezanog stopala
(Beverly Jackson, *Splendid Slippers: A Thousand Years of an Erotic Tradition*, Berkeley, California, 1997, pp. 135)

Potrebna sredstva za savijanje, izvrtanje i kompresiju stopala podrazumevala su uobičajene alatke kojima se domaćinstvo inače služilo. Makazama su se sekli nokti, a iglom i koncem zašivali zavoji kako ne bi spali, ili, usled neizdrživog bola bili poderani s tek modelovanog lotosa. Zavoj je bio od belog ili tamnoplavog pamuka (u seoskoj sredini), dug oko 3 m, a širok oko 5 cm.⁵⁰ Nekad se pre upotrebe zavoj potapao u toplu vodu, direktno aplicirao, sušio i skupljao na vezanom stopalu, čime je efekat stezanja bio pojačan. Na severu Kine, stopalo se vezivalo zajedno sa parčićima bambusa ili kože. Ponekad, kako bi se što više skratilo, unutar zavoja stavljani su delići stakla ili porcelana, koji su uzrokovali otvorene rane i brzo otpadanje mesa.

⁵⁰ Zavoj odraslog vezanog stopala najčešće je bio dugačak 4 m, a širok 10 cm.

Vezivanje je počinjalo savijanjem četiri manja prsta ispod tabana. Zavoj je preko gornjeg dela stopala obuhvatao ove prste i čvrsto ih približio tabanu. Palac se nije približavao zadnjem delu stopala, već se blago savijao nagore i unazad, prema gornjištu budućeg lotosa. Prešavši preko središnjeg, unutrašnjeg dela, zavoj bi obmotao palac, spustio se i obmotao gornjište. Zatim se, obmotavši članak, ponovo vratio na gornji deo. Od unutrašnje strane, vratio se unazad i obmotao petu, čime je započet proces približavanja zadnjeg dela stopala prednjem. Vezivanje se obavljalo u osam poteza, pri čemu se zavoj oko prednjeg dela obično obmotavao dva, a oko pete tri puta.

Odvezano žensko stopalo

(Beverley Jackson, *Splendid Slippers: A Thousand Years of an Erotic Tradition*, Berkeley, California, 1997, p. 20)

Do rekonstruisanog lotosa dolazilo se savijanjem, istezanjem i zatezanjem ligamenata i tetiva, što je uslovalo promenu položaja kasnije formiranih kostiju.

Proces vezivanja uzrokovao je:

- skraćivanje dužine stopala
- preoblikovanje tabana, čime je stvoreno ispučenje na gornjištu stopala i duboka pukotina ispod njega
- redukovanje širine tabana.

Po završetku procesa, devojčica bi obula jedan od pari prethodno pripremljenih trening cipelica u kojima je, odmah posle inicijalnog vezivanja, morala da hoda kako joj lotosi ne bi obamrli.⁵¹ Hod na ovako preoblikovanim stopalima mora da je bio strahovito težak. Čak su i kasnije, već priviknute žene, zabacujući kukove, krivudale i bile “... u stanju da padnu

---

⁵¹ Lin Yutang, *My Country and My People*, New York, 1939, p. 167.

pri najmanjem dodiru...”. Budući da se sva težina tela prebacuje na zadnji deo stopala, peta je dobijala pljosnat oblik. Gegajući pokreti učinili su da se neki mišići više koriste, što je imalo uticaj na jačanje određenih delovala tela, kao npr. bedara, prepona i zadnjice. Na nesreću, deo noge između kolena i članka nije se dovoljno koristio, pa su njegovi mišići potpuno atrofirali.

Učestalost odvezivanja i ponovnog vezivanja zavisila je od individue. Neke žene su to radile jedanput u dva do tri dana, a neke jednom nedeljno. Ponavljanjem postupka stopalo je postepeno postajalo sve manje i manje. Kompletan proces završavao se dve godine posle inicijalnog vezivanja, čiji je rezultat bilo stopalo nalik pupoljku lotosovog cveta⁵² ili latici ljljana.

IV

Estetika vezanog stopala

To be carried by shoes, winged by them. To wear dreams on one's feet is to begin to give reality to one's dreams.

Roger Vivier

Seksualnost je jedan od elementarnih fenomena ljudske prirode i kulture. Ona, iako biološki uslovljena, predstavlja i svojevrsni politički konstrukt podložan civilizacijskim manipulacijama. Stoga se sopstveni izraz seksualnosti oblikuje u skladu s običajima i verovanjima kulture u kojoj se živi. Štaviše, izvesno je da je oduvek postojala potreba da se putem “prihvatljivih” oblika njenog ispoljavanja odrede estetski zakoni kojima se ona, u izvesnom smislu, i definiše. U različitim civilizacijama rodila se plejada različitih poimanja, upražnjavanja, zabrana i oblika univerzalne težnje društva da ograniči, diktira i reguliše polne odnose među ljudima.

---

⁵² Cvet lotosa je religijski simbol budizma, daoizma i hinduizma. Biljka pripada porodici vodenih ljljana koji rastu u blatu. Buda je čovečanstvo video kao cvet lotosa koji ostaje neuprljan blatom iz koga izranja. U budizmu on predstavlja simbol istine, iskrenosti i čistote. Takođe je simbol duše koja se oslobodila kaljuge svakodnevice i dostigla prosvetljenje. Zbog semena, lotosov cvet je i simbol plodnosti. Iako pozajmljen od indijskog budizma, lotos je čest motiv i u kineskoj daoističkoj religiji.

Način ispoljavanja individualnog libida nikako nije uslovljen isključivo jednim kulturološkim faktorom, a s obzirom na slojevitu šaru duge kineske tradicije, običaj vezivanja stopala nije nikakav izuzetak. Među brojnim tumačenjima atmosfere pogodne za cvetanje zlatnog lotosa našla se i studija o specifičnom kineskom ukusu, a zatim i o specifičnim postulatima estetike samog rekonstruisanog tela. Savršeno oblikovano, obmotano zavojima i spakovano u ručni vez sićušne cipele, upoređivano s finom skulpturom, tabuizovano i označeno kao najintimniji, najmisteriozniji, pa zbog toga, verovatno, i najprivlačniji deo tela, predstavljalo je, između ostalog, i specifičnu metaforu za ženski seksepil.

Kako bi se smatralo idealnim umetničkim delom i savršenim objektom erotske žudnje, stopalo je moralo da zadovolji određene uslove; moralo je da bude malo, punačko i meko, zašiljeno i ispupčeno u obliku luka, mirisno i elegantno. Naspram mršavih i hladnih, mišićavih i tvrdih, “nepopravljivo vulgarnih stopala”, stajala su ona punačka, meka i nežna, pri dodiru glatka, rafinirana, prijatna za oko, lepa i šarmantna. O njima se moglo suditi, isključivo na osnovu forme, ali se njihova elegancija cenila jedino okom umne pažnje.⁵³

U osamnaestom veku, autor *Fang Sjun* piše nekoliko eseja posvećenih proučavanju zlatnog ljljlana. “Klasifikacije kvaliteta mirisnih lotosa”, jedan je od najranije napisanih radova koji su se bavili stilovima vezivanja stopala i njihovim vrednovanjem⁵⁴. Tekst obuhvata komentare o različitim metodama modifikacije, rangiranim u pedeset osam tipova, i svrstanim u pet osnovnih grupa: latica lotosa, mlad mesec, harmonični luk, bambusova mladica i vodeni kesten.

U okviru tzv. lotos stila, *Fang Sjun* definiše osamnaest primera mogućeg izgleda vezanih stopala, od kojih neke navodimo:

– “latice lotosovog cveta sa svih strana” – perfektno uzana i zašiljena stopala, duga od 7 cm do 10 cm;

---

⁵³ Lin Yutang, *My Country and My People*, New York, 1939, p. 168.

⁵⁴ Pored navedenog eseja, *Fang Sjun* piše i “Zbornik zlatne bašte”, kolekciju izreka i poslovice koje su se odnosile na vezano stopalo. Druga dva njegova eseja analiziraju zavodljive erotske igre u kojima lotosova cipela ima veoma važnu ulogu.

- “cvet lotosa sa svilenim stranama” – ispravno vezana stopala, duža za 2.5 cm.
- “dug i vijugav lotos” – stopala nalik bambusovoj mladici, previše duga i mršava da bi zadovoljila ukus estete;
- “lotos sa jednim listom” – stopala čiji su tabani uzani i ravni;
- “lotos Budine glave” – stopala čija su gornjišta obla i povijena kao punđa na Sakjamunijevoj glavi;⁵⁵
- “lotos koji probada srce” – stopala u skrivenim cipelama s visokim potpeticama;
- “dupli cvetovi” – stopala čiji su prsti oblikovani prema spoljašnjosti; i
- “isprepletana srca” – stopala čije su pete u naborima.

Na kraju liste našao se “tibetanski lotos”⁵⁶, stopalo koje se počelo vezivati u kasnijim godinama; ipak, više cenjeno od “lotosa bunara od žada”, prirodnog stopala koje se, kako bi ličilo na ono vezano, skrivalo u zašiljenoj sandali. U svakom slučaju, bilo kakvo transformisano stopalo vrednovano je više od onog netransformisanog. “U *Fang Sjun*-ovoj botaničkoj bašti ljudskih lotosa, veštačke biljke koje su tokom svog stvaranja prevazišle bol i time postale besmrtne, uvek su nadmašivale one prirodne.”⁵⁷

Fang Sjun-ova vrednosna gradacija devet oblika vezanog stopala:

stopalo besmrtnog kvaliteta – nesvakidašnje vezano stopalo uspravnih kostiju;

dragocen predmet – upadljivo stopalo, brilijantno kao paun, ali s disproporcionalno širokom pozadinom;

čedan predmet – previše dugo i mršavo stopalo, nalik vratu leteće guske;

zavodljiv predmet – stopalo koje je mesnato i kratko, relativno široko i okruglo, ali nikako ženstveno;

⁵⁵ *Sakya* je ime plemena, a reč *muni* upućuje na svetu osobu. Kada je ovaj tibetanski Buda pobedio zlo, pozvao je Boginju zemlje da bude svedok njegovog uspeha.

⁵⁶ Lotos velikih latica koji raste na Tibetu.

⁵⁷ Wang Ping, *Aching for beauty: Footbinding in China*, New York, 2000, p. 104

ekscesivan predmet – uzano i tanko stopalo koje nije
zašiljeno, i čija koža nije dovoljno glatka;

običan predmet – punačko i zaobljeno stopalo, nalik
crvenom kestenu u jesenjoj vodi ili dalekom zelenilu
prolećne planine; i

lažan predmet – stopalo čija je peta toliko velika da
podseća na petu majmuna koji se pentra.

Očito da je malo stopalo uistinu smatrano malim
umetničkim delom, ali samo pod uslovom da je pose-
dovalo tri osnovna kvaliteta: punoću, koja je upući-
vala na voluptuoznu lepotu; mekoću, koja je značila
privlačnu kožu; i mističnu čudesnost koja je, kao re-
zultat duhovne razmene između žene i njenog lotosa,
oplemenjivala idealizovani objekt, a zatim i publiku
koja ga je posmatrala. Proces nastajanja pesme, slike
ili bilo kog drugog umetničkog dela izjednačen je s
procesom kojim se stvaralo zlatno stopalo. Smatralo
se da je ono moglo postati “magično” samo ako je
njegova vlasnica spoznala ono duhovno i besmrtno u
njemu. Ideal ženskosti, a s njim i idealna latica lji-
ljana, podrazumevao je nešto više od fizičke lepote,
nešto što je u sebi nosilo potencijalnu moć trans-
cendencije.⁵⁸

U krajnjoj instanci, detaljno razrađena estetika žen-
skog “umetničkog t(d)ela” ilustruje činjenicu da je
ono uistinu bilo jedno od omiljenih objekata muškog
pogleda. Upravo je procesom preobražaja tela, i ve-
zanim stopalom kao produktum tog preobražaja, ideal
ženskosti stavljen u fokus kineskog društva. Poisto-
većen s kakvim umetničkim delom, čijim se konzumi-
ranjem i stvaranjem kultivisao duh, zlatni lotos je po-
stao “medij, kojim je muškarcu pružano zadovoljstvo
vizuelne orgije”⁵⁹.

⁵⁸ *Su Ši*, poznat i kao *Su Dungpo* (1037. g. – 1101. g.), jedan je od najznačajnijih pesnika i slikara dinastije *Sung*. U tekstu o razumevanju umetnosti, smatra da umetnik/ca, koji/a želi da naslika bambus (ili nešto drugo što ima stalnu unutrašnju prirodu: planine, stene, drveće, valovi, magla, oblaci, nešto što stoji naspram nestalne prirode ljudi, životinja, predmeta, itd.) mora spoznati prvo pravu prirodu te stvari, tako što će u nju prodreti svojim duhom, čime će se s njom i sjediniti. “...Svako može zapaziti netačnosti u prikazivanju oblika, ali ni stručnjaci za umetnost često ne zapažaju greh protiv unutrašnje prirode stvari... Postoji mnoštvo zanatlija koji mogu tačno preneti sve pojedinosti oblika, ali unutrašnju prirodu mogu razumeti samo veliki duhovi.”

⁵⁹ Wang Ping, *Aching for Beauty: Footbinding in China*, New York, 2000, pp. 106 – 107.

Nažalost, do “očaravajućeg” oblika stopala dolazilo se putem neospornog nasilja nad telom. Golo i odvezano, ličilo je na životinjske papke i ženske genitalije, a smatralo se da je duboka brazda u sredini vezanog stopala mogla da asocira na vaginu.⁶⁰ Obuveno, popimalo je falusnu konotaciju, te je podsećalo na muške genitalije.⁶¹ Pokriveno svilom i vezom, ličilo je na pupoljak, laticu ljiljana ili lotosovog cveta, čemu se ne treba čuditi, jer su u kineskom jeziku, kineskoj literaturi i pornografiji cvet ili srce cveta bili više nego česti eufemizmi za ženski polni organ. Oblik vezanog stopala mogao se uporediti i sa oblikom ljutih papričica, vodenog kestenja, kukastih predmeta, luka i četkice za pisanje⁶²

Još jedna metafora kojom se slika običaj vezivanja stopala data je kroz usmenu istoriju izvesne žene, čije je iskustvo zabeleženo u već pomenutom delu autora *Jao Lingsi-a*. Ona svoje savijene prste naziva “mrtvim gusenicama”, čime se povlači paralela između rađanja vezanog stopala i rađanja leptira. Sam proces modifikovanja može se uporediti s različitim fazama razvoja insekta. Gusenica prvo plete mrežu, zatvara se u čauru, potom izlazi, pa se transformiše u leptira. Ipak, suprotno kakvom cvrčku, koji povremeno presvlači kožu da bi rastao, zavoji vezanog stopala su menjani kako bi se zaustavio njegov rast i što više redukovala njegova veličina. Kada je, posle dve godine intenzivnog bola proces bio okončan, stopalo je bilo “umrtvljeno i bezbolno”, nalik “malom grobu”.⁶³

⁶⁰ Uobičajeni test kojim se merio standard vezanog stopala pretpostavljao je mogućnost umetanja srebrnog novčića baš u ovu pukotinu, stvorenu približavanjem prednjeg dela peti.

⁶¹ U životinjskom svetu često se simuliranjem genitalija privlači suprotni pol. Odličan primer takvog udvaranja jeste mužjak jedne etiopijske vrste pavijana koji svoje grudne šare, u obliku ženskih genitalija, koristi da šarmira partnerku u vreme sezone parenja.

⁶² Ovo poređenje je od posebne važnosti. U skladu s različitim obrazovanjem, sazrevanje deteta bilo je obeleženo time što je, u nadi da će svojim radom dostići položaj državnog činovnika, dečak dobijao četkicu za pisanje, a devojčica vezano stopalo ukrašeno cipelom koja je, budući da je bila produkt ručnog rada, simbolizovala njenu marljivost i radinost u domaćinstvu.

⁶³ Wang Ping, *Aching for Beauty: Footbinding in China*, New York, 2000, p. 23.

Lotos cipele ili latice ljiljana?

(Wang Ping, *Aching for Beauty: Footbinding in China*, New York, 2000, pp. 15)

Još jedan aspekt ove vrste oblikovanja tela, saglasan s idealom krhke i nežne, gotovo melanholične kineske ženstvenosti, bila je i estetika specifičnog hoda u lotos cipelama. Stopalo, oblikovano u vidu luka, pretvaralo se u produžetak uspravne noge, čime je prestajalo da bude njen zasebni deo.⁶⁴ Hod je stvarao magičnu iluziju lakoće, elegancije, delikatnosti i nežnosti, nešto što je moralo biti potpuna suprotnost mukama na zlatnim ljiljanima, čiji se vrh simbolično izdizao prema nebeskoj sferi.⁶⁵

Ipak, težnja da se prevazilaženjem gravitacije osoba otisne s podloge u visinu, značila je mnogo više nego puko praćenje modnog trenda. I sam ples legendarne *Jao Niang* na grandioznoj bini cara *Li Jü*-a odavao je utisak kovitlanja na oblaku. No, izgleda da ona nije bila ni prva, a ni jedina “lebdeća konkubina”. Na dvoru *Sjiao Baođuan*-a (vladao: 498 – 501. g.), vladara Severne države *Ći*, konkubina *Pan* je hodala na pozlaćenim laticama lotosa, čime je dočarana gotovo poetska slika u kojoj su, pod svakim korakom, cvetali pupoljci.

⁶⁴ Isti efekat postiže se nošenjem visokih potpetica koje stvaraju iluziju tanje i duže noge, kraćeg stopala, višeg i uspravnijeg tela koje kao da se izdiže iznad zemlje.

⁶⁵ Nekad se hod naglašavao time što se u štiklu cipele stavljalo zvonce. Krajem osamnaestog veka, na porubima elitne ženske suknje zašivane su figurice od žada u obliku konja, koje su pri kretanju udarale jedna o drugu i stvarale prijatan zvuk, stalnu opomenu da hod treba da bude graciozan, nalik plovljenju po vodi.

*Once there was a doe who left imprints of the lotus blossom as she walked. She became the second wife of the Fanyu king and gave birth to a thousand-leaf lotus; on each leaf was a baby boy. Thus she received a thousand sons, who became the Thousand Buddhas of the Good Klapa.*⁶⁶

U kineskoj literaturi “lebdenje na oblacima (vodi)” postalo je metafora kojom je opisan hod žene vezanih stopala. Većina boginja, besmrtnica i talentovanih devojaka, prikazana je tako da im je gornja polovina tela naslikana do detalja, a ona donja sakrivena oblacima platna. Da bi se dočaralo bestežinsko stanje idealne žene čija je telesnost prečišćena od svetovnog mulja i blata, naslikano stopalo jedva da se naslućivalo u magli i talasima slojevite odeće. Posredstvom vezanog stopala, zaklonjenog od zemaljske prljavštine, zavijenog i obuvenog čak i u vreme spavanja, ženi se pripisao atribut božanskog bića, nedostupnog ideala koji je težila da dostigne.

*She is dimly descried like the moon obscured by light clouds,
She drifts airily like whirling snow in streaming wind.
Gaze at her from afar,
And she glistens like the sun rising over morning mists,
Examine her close up,
And she is dazzling as lotus emerging from limpid ripples...*

Cao Zijian, “Boginja reke Lo”⁶⁷

Imajući u vidu da je afinitet prema malom lotosu nesumnjivo bio integralni deo kolektivne seksualnosti kineskih obožavatelja, sledeći korak u njegovom definisanju učinio je da se uspostavi veza između spe-

⁶⁶ Uzeto s rezervom, može biti da je ova naklonost prema nebeskim koracima i lotos aparaturama bila inspirisana indijskom pričom, koju je zabeležio budistički hodočasnik *Sjuan Cang* (596 – 664. g.). Kao produkt kopulacije košute i čoveka, rođena je devojčica s ljudskom glavom i telom, ali i životinjskim papcima. Odgajana među ljudima, pri hodu je ostavljala otiske lotosa na zemlji. Proročanstvo je potvrđeno i ona je rodila hiljadu sinova, od kojih je svaki sedeo na po jednoj od hiljadu latica lotosovog cveta. Interesantno je kako ova priča objedinjuje sve bitnije aspekte običaja vezivanja stopala. U njoj se sreću suprotnosti, ljudsko i animalno, kao što su se u rekonstruisanom stopalu sretali simboli lepote, plodnosti, ženstvenosti, morala, erotske privlačnosti, nasilja i bola. Dorothy Ko, *Every Step a Lotus: Shoes for Bound Feet*, Los Angeles, London, 2001. g.

⁶⁷ Dorothy Ko, *Every Step a Lotus: Shoes for Bound Feet*, Los Angeles, London, 2001.

cifičnog “geganja” žene i njenog polnog organa. Naime, pri hođu se ravnoteža održavala na peti, što je uslovalo da karlica i grudi postanu istaknutije. Stalno korišćenje mišića gornjeg dela noge učinilo je da kukovi i vaginalni refleksi ojačaju što je, navodno, uslovalo uvećanje i zatezanje *mons veneris*-a, a time, verovalo se, i ženski šarm u krevetu, u kome “kao da se svaki put vodila ljubav s devicom”. Pristalice ove teorije⁶⁸ tvrdile su da je seksualni nagon bio utoliko izraženiji ukoliko je stopalo bilo manje. Međutim, ne samo da su ovi argumenti potpuno diskvalifikovani u modernoj nauci, nego je već u daoizmu sâm običaj bio obeležen kao beskoristan, nasilan i neproduktivan.⁶⁹

Pre dve hiljade godina, kineska medicina je ustanovila da je redovan polni odnos od velike važnosti za celokupno ljudsko zdravlje. Balans tela i uma bio je neophodan za uspostavljanje skladnog odnosa s kosmičkim energijama i energijama prirode, što je oduvek bio jedan od osnovnih ciljeva kineske filosofije. U tom smislu, seks je bio preventivna medicinska formula i prirodan način za postizanje ravnoteže u organizmu. Redovni polni odnos vodio je fizičkom, mentalnom i emotivnom zadovoljstvu, obezbeđivao je dugovečnost, ublažavao napetost, impotenciju i umor, jačao je telo, imunitet, samopouzdanje i izdržljivost. Koitus je bio upražnjavan da bi “smirio um i utišao ego”.

Koliko se ova filosofija odnosila na ženu, teško je reći. Ona je bila tu da rodi decu i tako produži porodičnu lozu svog supruga; bila je tu da poštuje propisane standarde vrline; bila je tu da otkloni potencijalnu seksualnu frustraciju i napetost muškarca koji je, pretendujući na karijeru državnog službenika, polagao rigidne i iscrpne ispite. Patrijarhat je oduvek ženu i decu smatrao ekonomskom imovinom. Što ih je više imao, to je bio bogatiji i zadovoljniji. Kako je, u želji za što većim materijalnim bogatstvom i socijalnim statusom, u svojoj riznici kulturno-materijalnih

---

⁶⁸ Među pristalicama našli su se i konzervativni kineski intelektualac *Gu Hongming* i lekar *Čang Dingšeng* koji je, vrativši se sa svojih studija na Zapadu, zauzeo stav protiv običaja za koji je smatrao da uništava seksualnu želju.

⁶⁹ U drevnoj kineskoj seksologiji, stopala ne samo da su bila predmet obožavanja, već su smatrana i mikrokozma i osloncima tela. Preko njihovih tananih nerava telo je povezano sa zemljom, pa se možda baš zbog toga stopalo smatralo i simbolom plodnosti. Verovalo se da se spajanjem tabana “stvarala pećina zadovoljstva” ispunjena seksualnom energijom, vitalnom silom transformacije.

dobara gomilao umetnička dela, tako je i u svojoj porodici gomilao žene malih stopala. Organizovano takmičenje vezanih lotosa, te i njegova pobednica, afirmisali su ustaljenu strukturu kineske patrijarhalne porodice čija je glava, pobedom njihove konkubine, prve žene ili kćerke, akumulirala prestiž i ugled posedovanja što većeg kulturnog kapitala.

I pored konfucijanskih, a posebno neokonfucijanskih nastojanja da regulišu ljudske odnose, utemeljenja filozofskog koncepta rituala (*li*)⁷⁰, zvaničnog ukidanja predbračnih odnosa i uspostavljanja institucije unapred ugovorenog braka, staro kinesko društvo je ostalo poznato po sklonosti ka autentičnim senzualnim zadovoljstvima. Na granici između potrebe da se ljudska žudnja ukroti i potrebe da se ta ista žudnja zadovolji, ovakva vrsta kontradiktorne prirode manifestovala se i kroz dualni karakter vezanog stopala. Ono je u isto vreme bilo otelotvorenje morala i erotskog objekta, u isto vreme i lepo i ružno, komično i tragično, slabo i moćno.

Izvesno je da je u društvu, u kome je žena bila objekat večitog pogleda, na dvoru, u domaćinstvu i bordelu, preplitanje nasilja, bola, patnje i estetike uzrokovalo amorfni spoj ljudskog, životinjskog, biljnog i predmetnog. Ispod modnih trendova, slojeva pamuka i obojene svile, realnost vezanog stopala svodila se na gnoj, krv, žuljeve, otpalo meso i miris o kome je rečeno da je ili potpuno privlačio ili potpuno odbijao, ali se, u svakom slučaju, nije mogao ignorisati. Nasilna rekonstrukcija “prirodnog lotosa” stvarala je “zlatni lotos”, upakovan u blistavu spoljašnjost, čijim bi se raspakovanjem uništio estetski doživljaj ljubitelja i posmatrača. Tako je malo stopalo postalo veliki tabu.

Od vremena dinastije *Sung*, kineska erotska literatura ne manjka u eksplicitnim ljubavnim scenama koje detaljno slikaju nago telo i njegove genitalije. U erotskoj umetnosti dinastija *Ming* i *Čing*, i muško i žensko telo je vitko i vidno glatke kože, što je predstavljalo jedno od glavnih obeležja lepote i statusa.⁷¹ U erotskom slikarstvu, žensko telo se od muškog razlikovalo isključivo po reproduktivnim organima, po obuvenim

---

⁷⁰ Rituali (*li*) – pravila prikladnog ponašanja u javnom i privatnom životu; instrumenti društvene kontrole kojom se uređuju različiti odnosi u zajednici.

⁷¹ Jedina muška tela čija su obeležja bili mišići i malje, bila su tela mongolskih konjanika i ratnika.

vezanim stopalima, a nekad i po ukrasima u kosi. U domenu ovog kulturnog aspekta, zlatni lotos se smatrao znakom raspoznavanja muškog i ženskog pola, a zatim i roda.⁷² Scene različitih poza pri polnom odnosu zapažene su na keramici i rezbarijama, kao i unutar lotos cipela, posebno onih koje su bile namenjene mladoj nevesti i kurtizani.

S izuzetkom prirodnih ljljana boginje *Guanjin* ili neke sluškinje, za razliku od detaljno naslikanih polnih organa, slike odvezanog stopala više su no retke. Jedine zabeležene scene delimično otkrivenog lotosa slikaju ženu kako menja zavoje i obuva cipelu, koja je bila poseban erotski stimulans. Ono što je bilo u cipeli predstavljalo je tajnu koju je uzbuđena publika u svojim erotskim maštanjima mogla da oblikuje kako god je htela. Otklanjanjem ručno izvezene maske narušila bi se draž misterioznog, označio bi se kraj erotskog zadovoljstva i početak banalne istine, bez ikakve preostale mogućnosti da se u njoj uživa i sanja.

Između krajnje restriktivnog ambijenta neokonfucijanskog društva i potrebe za senzualnim zadovoljstvima zlatni lotos je, kao vid naročite neverbalne komunikacije, pokretao imaginaciju i nagoveštavao predstojeće zadovoljstvo. Neretko se erotskom slikom smatrala i ona čiji koncept nije bio definisan ustaljenim pornografskim okvirima obnaženog tela. Bilo je dovoljno prepoznati erotske simbole, a ostalo prepuštiti imaginativnoj invenciji. U kontekstu fetišističke skopofilije, seksualnu uzbuđenost uslovio bi i pogled na malu, crvenu cipelu, koja bi kakvim slučajem provirila ispod pokrivača kreveta, jednostavan otisak cipele u snegu, čak i scena obuće postavljene na lju-ljašci. Dodirivanje i milovanje cipele konstituisalo je finu predigru polnom odnosu, pa nije bilo retko da je muškarac, usled neodoljive želje da poseduje obuću voljene žene, umeo da ukrade lotos cipelu i čarapu, a naročito intimnu spavaću papuču.⁷³

---

⁷² Interesantno je da su u tzv. rodnoj zabuni (gender confusion), šesnaestog i sedamnaestog veka, zabeleženi slučajevi žena preobučениh u muškarce, muških tkalja, transvestije, pa i muškarca vezanih stopala dužine otprilike 15 cm, a širine 5 cm. Ovi muškarci su, najverovatnije, pripadali homoseksualnim, glumačkim i bordelskim krugovima društva.

⁷³ Pojedini erotski crteži prikazuju čak i uzbuđene muškarce koji masturbiraju nad parom "pozajmljenih" rekvizita. Pošto su krađe bile relativno česte (naročito na severu Kine), žene su svoje cipele, pre nego što bi otišle na zabavu, neretko zašivale za svoje čarape, i time sprečavale krađu.

Pamučne papuče za prvu bračnu noć
(Dorothy Ko, *Every Step a Lotus: Shoes for Bound Feet*, Los Angeles, London, 2001, p. 71)

Ovakve situacije mogle su pogubno uticati na ženu iz “dobre porodice” (*liang jia fu nü*), čija je ukradena obuća značila gubitak ugleda (*diu mianzi*). S obzirom na to da je kult ženske čednosti u pojedinim trenucima ličio na psihološku opsesiju, koja je toliko slavila jačinu ženskog karaktera da se u jednom trenutku manifestovala kroz heroizam, a nekad i najekstremnije samožrtvovanje u obliku samoubistva (*xun si*), onda se ne treba čuditi što su devojke savetovane da svoje cipele čuvaju svojim životima. Ozbiljnost slučaja ukradene obuće, kojom se lopov naknadno igrao i zabavljao, parirala je ozbiljnosti slučaja u kome se gubitak nevinosti desio van bračnog okvira. Tako je prikrivanje stopala značilo dobro moralno vaspitanje devojke što je, na nesreću, intenziviralo njegovu privlačnost, a samim tim i neodoljivu želju oduševljenog obožavatelja da ga poseduje.

Izgleda da je suptilno dodirivanje odevnih predmeta koji su nosili izvesno erotsko značenje, a posebno onih na nozi i stopalu, upućivalo na naredni stupanj u udvaračkom procesu.⁷⁴ Ako je mladićev verbalni šarm naišao na zadovoljavajuće reagovanje devojke kojoj se udvarao, on bi najčešće ispustio ili svoj štapić za jelo ili maramicu pri čemu bi, u nameri da podigne predmet, dodirnuo devojčinu cipelu. Ako takva jedna indiskrecija ne bi izazvala šok i ljutnju, onda bi dotična osoba automatski odobrila sledeći korak koji je podrazumevao dalji fizički kontakt (poljubac, zagrljaj, itd.).

---

⁷⁴ Gamašne (*qiku*), koje su često služile da sakriju otečene i nabrekle gležnjeve, bile su još jedan deo odeće čijim se dodirivanjem aludiralo na potencijalni seksualni odnos.

Omiljene pozicije vezanih i mirisnih ljiljana bile su: na dlanu šake, na ramenima i na ljuljaši; među pokrivačima, među uzengijama i među snegom; ispod zavese, ispod zaklona i ispod ograde⁷⁵. Manipulacija stopalima bila je sastavni deo raznoraznih zadovoljstava pri polnom odnosu, od kojih su neka pretpostavljala trljanje svilenih lotosa o muški polni organ; gledanje ženskih genitalija dok muškarac u rukama drži sićušne lotose; stiskanje lotosa u vreme penetracije; lotose na ramenima partnera pri odnosu, itd.

Pošto su bili erotski objekti i pokazatelji lepote, male lotose je trebalo gajiti s puno ljubavi, najskupljim i najboljim sredstvima, što je nekad moglo da preraste u neku vrstu kompulzivne prakse. *Fang Sjun* je u tekstu "Klasifikacije kvaliteta mirisnih lotosa" predložio metode njihovih negovanja. Pored pranja, odstranjivanja otpalog mesa, masaže, odvezivanja i ponovnog vezivanja, izgled vezanog stopala je trebalo da bude privlačan, nikako vulgaran, čedan i pristojan. U tekstu je, gotovo stručno, preporučeno mesto i vreme za promenu zavoja: kada je sunčan dan, kada je žena blago pripita, posle kupanja, posle snova, pre nego što ode na spavanje, posle putovanja, pre nego što se probaju nove cipele, ispred cveća, ispod meseca i ispod lampe. Odgoj rekonstruisanog ljiljana smatran je ličnom i intimnom praksom, zbog čega su muškarci uživali i u voajerskim promatranjima odvezivanja i ponovnog vezivanja, isprobavanja cipela, zavezivanja pertli, pa čak i sasecanja žuljeva, što se sve dešavalo u privatnim ženskim odajama.

Kako se idealizovani deo tela vezivanjem i smeštanjem u odgovarajuću cipelu transformisao u nešto što je podsećalo na genitalije oba pola, sve aktivnosti koje su se inače ticale erogenih zona i samog čina kopulacije, ticale su se i samih mirisnih ljiljana. U oblasti fetiša, eksperti i danas smatraju da se u očima ljubitelja delikatni delovi cipele poistovećuju s anatomijom polnih organa.⁷⁶ Stoga se zlatni ljiljan grizao, mirisao, stavljao u usta i lizao. Neke muškarce je uzbuđivao čak i zvuk pri dodirivanju cipele, čija je neodoljiva aroma smatrana snažnim afrodizijakom i erotskim stimulansom.

---

⁷⁵ Jedan od vidova devojačkog udvaranja momku pretpostavljao je pokazivanje njenih malih crvenih cipela, koje su često virile ispod drvene ograde.

⁷⁶ Flugel J. C., *The Psychology of Clothes*, London, International Universities Press, 1930.

Mali lotos je koristio i uvećanju uživanja pri tzv. društvenim događanjima, banketima i raznoraznim proslavama, od kojih se većina odvijala u prisustvu “uspešnih” kurtizana, veštih u pesmi, muzici, plesu, zavodnju i pružanju seksualnih zadovoljstava. Redovan gost bordela više je voleo da žena koju je odabrao ima lepo oblikovano stopalo nego lepo lice ili velike grudi, što je možda bio slučaj u zapadnoevropskoj javnoj kući. U bordelima viših klasa (kuće vina, čajdžinice i prvorazredni cvetni (ploveći) bordeli – *Hua Fang*), veći deo posete, koji se odvijao pre “odlaska u krevet”, prolazio je u viščasovnoj gozbi, pirovanju, ukusnoj hrani, dobrom piću, pesmi, muzici i društvenim igrama, u kojima su ponekad učestvovali i vezani lotosi. Poznato je da su napisani čitavi priručnici o tome kako najbolje iskoristiti zlatne ljiljane u igrama zavodjenja. Jedna od takvih instrukcija govori o tome da zabavljačica⁷⁷ dozvoli da se vrh njene cipele umoči u čaj ili neko drugo piće pre nego što ga mušterija ispije.

Sudeći po motivu crne mačke koja se probija kroz baštu hrizantema i leptira, verovatno da je ova cipela bila namenjena kineskoj kurtizani ili glumici.

(Beverly Jackson, *Splendid Slippers: A Thousand Years of an Erotic Tradition*, Berkeley, California, 1997)

⁷⁷ Uobičajeni termin za kinesku elitnu prostitutku – *di*, prevodi se kao “zabavljačica” iz više razloga. One *di*, koje su bile izabrane za “posao”, morale su da prođu iscrpljujući i rigidan trening savladavanja niza veština, posle koga su postajale “kurtizane vredne svoje klijentele”. Zbog svog književnog obrazovanja, poetskog talenta, muzičkog i plesnog umeća, često su upoređivane sa japanskim gejšama i grčkim heterama. Njihov zadatak je, pre svega, podrazumevao stvaranje fine i opuštene atmosfere u kojoj su uživali visoki činovnici, kandidati državnih ispita, učenjaci i umetnici, a zatim i zadovoljenje njihovih seksualnih potreba.

Jedna od ovakvih igara podrazumevala je ubacivanje semenki ili sićušnih plodova voća u malu cipelu koja je, pre nego što bi igra započela, išla iz ruke u ruku zadivljenih gostiju. Igra “splav”, za koju se smatra da je vodila poreklo iz dinastije *Sung*, igrana je po unapred određenim pravilima. Kurtizana sa najmanjim i najlepšim stopalima, koja je beležila i rezultat igre, trebalo je da skine svoje cipele, posle čega bi jednu cipelu stavila u lavor, a drugu u čašu. Zatim bi s lavorom u rukama stala pred mušteriju, na rastojanju od otprilike 45 cm, sa koga bi gost pokušavao da semenje lotosa (ili zrna crvenog pasulja, itd.), koje se hvatalo palcem, kažiprstom i srednjim prstom, ubaci u praznu cipelu u lavoru. Svaka mušterija imala je pravo na pet bacanja. Posle svakog neuspeha, bosa kurtizana određivala je kaznu po kojoj je svako ko nije uspeo da pogodi cipelu morao da popije određenu količinu vina. Svako bacanje imalo je svoj naziv. Ubacivanje iz prvog pokušaja, nazivalo se “zvezda padalica”, a pet uzastopnih pogodaka, “pet perli”. Ukoliko seme nije pogodilo čak ni lavor, ili ako je pomerilo položaj cipele, takmičaru je naređeno da za kaznu popije dodatnu količinu vina, nešto otpeva ili odsvira. Nekad je ova igra umela da traje i po četiri ili čak šest časova.

Stvorivši koncept ideje o umetnosti življenja i uživanja, kineska civilizacija je definisala i posebnu vezu između hrane i polnog zadovoljstva. U domenu etimologije, kineski karakter *mei* (lepo) sastoji se iz dva dela, karaktera *yang* (ovca) i karaktera *da* (veliko). Struktura ove reči nesumnjivo ukazuje na to da je nešto što je smatrano lepim moralo biti i ukusno, baš kao što je to bila i porcija začinjene ovčetine. Drevna kineska seksologija posebno je važnim smatrala polne žlezde u kojima su stvarani hormoni ili vatra (*huo*), nešto što je podsticalo obnovu ćelija i tkiva, čime se garantovalo očuvanje ljudskog zdravlja, a samim tim i produžetak ljudske zajednice. Istu funkciju vršila je i pećnica u kojoj se kuvala hrana, bez koje život ne bi bio moguć. U tom kontekstu, izvesno je da je lepo ujedno zaokupljalo pažnju, budilo čula i služilo svrsi. U njemu se moglo uživati ne samo putem pogleda, već i putem mirisa, ukusa i dodira, što je sve svojstveno i konzumaciji zlatnog lotosa. U prilog ovome su i mnogobrojni eufemizmi vezanog stopala, imena plodova i hrane koji su svojim oblikom i svojom jestivošću upućivali na njegovu malu veličinu i zašiljen palac. Pored uobičajenih blagozvučnih naziva, kao što

su: lotos, zlatni lotos, mirisni lotos, zlatni i mirisni ljiljan, bambusov izdanak, vodeni kesten, knedla, crveni pasulj, *congci*⁷⁸ itd., našli su se i simboli: dve mandarinske patke⁷⁹, mlad mesec, dvostruke ili mirisne kuke, itd. Zanimljivo je da se u eseju anonimnog autora navodi osamnaest pozicija tela pri polnom odnosu, u kome glavnu stimulativnu ulogu imaju latice ljiljana, čija imena začuđujuće liče na imena kulinarskih specijaliteta u jelovniku kakvog kineskog restorana. No, *Fang Sjun* odlučno tvrdi da su među najlepšim biljkama, cvećem i hranom, najsuperiorniji “vezani bambusovi izdanci i kesteni”⁸⁰. Oni razumeju ljudski govor, pobeđuju bol i odolevaju promeni godišnjih doba. Lotos specijaliteti su, slično kuhinjskim, budili senzaciju pet čula, pa je mirisanje i kušanje malog stopala predstavljalo važan deo seksualne predigre. Naime, smatralo se da je jedino stopalo vredno pažnje, bilo ono koje je moglo ući u nozdrvu, i ono u čijem je mirisu trebalo uživati kao u smrdljivom francuskom siru.

Nije teško zaključiti da je način na koji se jedno društvo odnosi prema hrani, način na koji je sprema i konzumira, direktan pokazatelj stepena civilizacije koji je to društvo dostiglo. Pronalaskom vatre, ljudska vrsta je evoluirala i produžila život. Kuvanjem se sirovo i divljačko transformisalo u nešto što je bilo ukusno i bezbedno za upotrebu. Slično tome, vezivanjem stopala, kao da je fatalna moć ženskog tela bila ukroćena i stavljena u svrhu moralnog i erotskog zadovoljstva celokupne zajednice, a ponajviše njenog muškog dela. Verovalo se da se i jednim i drugim procesom primitivno transformisalo u civilizovano.

⁷⁸ Kineski kulinarski specijalitet – punjene knedle od slatkog pirinča, uvijene u bambusov list. *Congci* se posebno prave kao žrtvena hrana na festivalu *Duanvu*, koji je posvećen pesniku Ču Juan-u.

⁷⁹ Stara kineska poslovice objašnjava da je brak stvoren iz ljubavnih pobuda kao ključali lonac, u početku strastven, ali osuđen da se vremenom ohladi i postane frigidan. S druge strane, unapred isplanirani brak između dve osobe, koje se često nisu ni poznavale pre svadbene ceremonije, u početku je hladan, ali se vremenom zagreva i postaje sve vatreniji. Ideja idealnog bračnog partnerstva, čiji je simbol bio par mandarinskih patki, podrazumevala je da dve osobe ostvare međusobnu ekonomsku saradnju, postanu najbolji prijatelji i kultivišu instituciju porodice. U ovom slučaju mandarinske patke ukazivale su na dva nerazdvojna stopala.

⁸⁰ Pri inicijalnom procesu vezivanja, devojčice su često grizle vrh četkice za pisanje ili plod vodenog kestena, u nadi da će njihova stopala postati tanana i zašiljena kao i sami predmeti.

Na ovakav oblik rekonstrukcije tela gledalo se kao na peć u kojoj se sirovo pretvaralo u kuvano, a neukroćeno u ukroćeno. Netransformisano žensko telo bilo je ružno. U njemu se nije moglo uživati sve dok se, prošavši kroz kulturu kuhinjske vatre zavoja i prvih trening cipela, nije pretvorilo u knedlu koja se skuvala, i time postala ukusna. Tako su, u kineskoj literaturi i poeziji ženine oči postale bademi, njena usta trešnje, obrazi zrele breskve i dinje, grudi glave pilića, a njeni tanani prsti oljušten mladi luk. Kineska civilizacija pamti da je lepota zaista bila jestiva.

V

Običaj koji razdvaja

Zlatni lotos u braku, porodici i civilizaciji

Religijske i obrazovne institucije, državni mehanizmi i mediji, oduvek su nastojali da iskonstruišu moral koji je, kao jedan od temeljnih osnova ljudske ličnosti, bio i ostao glavno sredstvo kontrole delovanja individue. Ono što je “moralno”, to je i “ispravno”, i ma koliko da je Anatol Frans bio u pravu govoreći da je moral suma predrasuda jedne zajednice, on je neosporan, neophodan, i apsolutno relativan. Ovaj oblik društvenog definisanja i uređenja nije zaobišao ni staru kinesku civilizaciju, u kojoj je specifični vid regulisanja javnog i privatnog života pojedinca bio više nego prisutan.

Rigidna hijerarhija i stroga pravila takozvanog odgovarajućeg ponašanja, nepravedno su smatrana načelima konfucijanske filosofije i religije. Iako je ona sadržala uobičajene izjave o inferiornosti žene u odnosu na muškarca⁸¹, stepen razdvojenosti među polovima nije bio tako strogo primenjivan kao u periodu njene ponovne invencije. Za vreme i posle dinastije *Sung*, kao reakcija na izvesne društvene i političke prilike, kulturološku i hijerarhijsku dekadenciju, a posebno brz uspon budizma koji je, propagiranjem neke vrste asketizma, patnje, celibata i odricanja, predstavljao opasnost po autentičnost uređenja kineskog društva, razvila se neokonfucijanska filosofija. Zvanično usvojena kao preliminarna u definisanju različitih državnih odnosa, njena načela su definisala i osnovno jezgro zajednice, instituciju porodice.

---

⁸¹ Konfucije je rekao: “Samo je žene i inferiorne muškarce (*xiaoren*) teško obrazovati.”

Izgleda da je koncept kontinuiteta, "... večno pulsiranje kroz iščezavanje i novo javljanje..."⁸², bio jedan od važnijih aspekata kineske filosofije koja je za svoj osnovni cilj postavila red i harmoniju u društvu. Brak je bio sredstvo pomoću koga se produžavao život jedne porodice, i to kroz integraciju novih članova, žene koja je dolazila u kuću svog muža, i dece koju je rađala. Porodica je metaforično upoređivana s drvetom čiji je rast u povoljnim uslovima napredovao, a u nepovoljnim stagnirao. Stare i jače grane (stariji članovi), štiteći mladice (mlađe članove) od sunca i kiše (pružena ljubav, obrazovanje, osećaj sigurnosti i pripadnosti domu), odumirale su i padale na zemlju, obezbeđujući hranljive sastojke (duhovnu potporu stečenu putem poštovanja kulta predaka; sećanja i odavanja počte preminulim članovima porodice) potrebne za nastavak života. Time se inicirao nov ciklus nestajanja i nastajanja. Ako su i stari i mladi članovi zajedno radili na konstituisanju porodičnog drveta, ono je raslo i svojom velikom senkom pravilo prijatan hlad, u kome su mogle da uživaju i buduće generacije. Iz godine u godinu, stablo je dobijalo po novi prsten, a koren drveta tonuo sve dublje i dublje u zemlju. U takvom nukleusu idealna žena bila je "mudra majka i korisna supruga", učiteljica svoje dece koja je, poštujući propisane standarde vrline, imala moć da društvo transformiše u pozitivnom smislu.

Portret kineske porodice
(Beverley Jackson, *Splendid Slippers: A Thousand Years of an Erotic Tradition*, Bekeley, California, 1997, p. 53)

Neokonfucijanska dogma nastojala je da uredi "hao-tične seksualne odnose" koji bi u protivnom, smatralo

---

⁸² Radosav Pušić, *Žena – "druga polovina neba"*, Zabavni magazin br. 5, 1996, str. 40.

se, prerasli u nemoralnost, manifestovanu kroz odstupanje od propisanih normi zvanične religije. Neuređeni seksualni odnosi predstavljali su svojevrsnu pobunu i kardinalnu pretnju jedinstvenom poretku carstva. Zbog toga je kontrola onog što jeste, i onoga što nije bilo dozvoljeno strogo regulisana i dosledno sprovedena.⁸³ Javno nadgledanje morala i pokušaji da se ljudska erotika i potencija ukrote, samo potvrđuju moć seksualnosti da putem stvaranja izazove promenu kojom se održava svet.⁸⁴

U to ime, jedan od najpoznatijih i najvažnijih utemeljivača neokonfucijanstva, filosof Ču Si (1130. – 1200. g.)⁸⁵, tvori slogan “*Cunli meiyu*” (“Održati na-

⁸³ Očigledan primer sprovođenja ovakve vrste kontrole nad pojedincem predstavlja slučaj *Sima Čian-a* (145 – 86. g. p. n. e.). Iako zvanični istoričar na dvoru cara *Vu Di-a*, i ujedno jedan od najobrazovanijih učenjaka dugogodišnje dinastije *Čin*, *Sima Čian* biva kastriran i osuđen na tamnicu zbog pokušaja odbrane jednog hanskog generala i različitih političkih ideja.

⁸⁴ Nije ni čudo što institucija kupoprodaje ženskih seksualnih usluga biva uspostavljena veoma rano. Pouzdani podaci beleže da su prve javne kuće otvorene u državi *Či*, u sedmom veku p.n.e.

⁸⁵ Revitalizacija, reinterpretacija i preoblikovanje konfučijanstva u dinastiji *Sung*, uslovalo je nastanak dve neokonfucijanske škole: škola uma/intuicije, čiji je najpoznatiji mislilac bio *Vang Jangning*; i škola načela/principa, čija je filozofija kulminirala u *Ču Si*-evoj misli. Značaj ove filozofije je, pre svega, u njenoj mogućnosti da razjasni i objedini osnovna načela prethodnih ideja u jedan koherentan sistem mišljenja. Jasnim definisanjem velikog načela, principa (*li*), materijalne sile (*qi*), ljudske prirode i ljudskog uma, *Ču Si* je oblikovao svoju filozofiju na osnovama svog prethodnika, filozofa *Čeng Ji-a*, zbog čega se škola principa nazivala i *Čeng-Ču* školom. Ova škola je definisala postojanje jednog sveprisutnog, nematerijalnog i nepromenljivog principa, koji svim stvarima daje suštinu i formu. Ljudski princip konstituiše ljudska priroda, koja je u osnovi dobra. Čovekov um je u svojoj suštini izjednačen s umom univerzuma, sposobnim da razume principe svih različitih stvari. Ljudski um se može usavršiti prevazilaženjem granica i slabosti, čiji je izvor u neuravnoteženosti njegovog fizičkog otelotvođenja. Metod kojim se *Ču Si* koristio pretpostavljao je istraživanje stvari, čime je osoba dostizala puno prosvetljenje mudraca. Samokultivacija i sveobuhvatno obrazovanje vodili su moralnoj disciplini u društvu. Ljudski odnosi, ponašanje i politički problemi bili su jedna od njegovih osnovnih preokupacija. Sticanjem određenog literarnog znanja, kosmički princip, objedinjujuća humanost (*ren*), dovođena je do kulminacije. Osoba je putem ove blagonaklonosti prevazilazila sopstvenu sebičnost i pristrasnost; ona se mogla identifikovati sa svim stvarima, i tako ujediniti i sa umom univerzuma, što se manifestovalo kroz ljubav i kreativnost. Izdvajanjem četiri kineska klasika (“*Anali*”; dva dela “*Knjige obreda*”: “*Veliko učenje*” i “*Doktrina sredine*”; i tekst “*Učitelj Mencije*”) i njihovih komentara, stvorena je osnova državnih ispita i zvanične ortodoksne religije, koja je vladala društvom sve do 1911. g.

čelo kosmosa, odstraniti ljudsku želju.”). Zakon univerzuma (*li*), prethodio je nebu, zemlji, nastanku svih stvari, trima kardinalnim pravilima (vladar usmerava podanika, otac sina i suprug suprugu) i vrlinama (čovokoljublju, pravednosti, prikladnosti, mudrosti i vernosti). Najveći neprijatelj načela kosmosa (*li*) bila je sebična ljudska žudnja (*si yu*), čiji se izvor nalazio u čulima. Kako bi se prevazišla čula, i time kultivisao duh, trebalo je, pored ostalog, čuvati se i “lepih žena”, metaforično poređenih s katastrofalnom poplavom (*huo shui*) koja je, ako se nije držala pod apsolutnom kontrolom, mogla ugroziti hijerarhiju ljudskih uloga u porodici i državi.

Naspram kineskih “fatalnih zavodnica”, kojih je jedan *đunci*⁸⁶ trebalo da se kloni, ako ne u praksi a ono bar u teoriji, pozicionirane su žene iz takozvanih dobrih porodica, čije je moralno vaspitanje vođeno kodifikovanom ženskom etikom i kultom čednosti. Pored teorije o razdvojenim sferama, slika “idealne majke i supruge” svoju potporu imala je i u konceptu tri poslušnosti (devojčica sluša svog oca, žena svog muža, a majka svog sina) i četiri ženska postignuća (ženski govor, ženska vrlina, žensko vladanje i ženski posao). Navodimo neke od zabrana, stavljene u svrhu “prikladnog ponašanja”:

- Majka, žena, kćer ne mogu da učestvuju u političkim razgovorima i aktivnostima;
- Bez obzira na okolnosti, udata žena ne sme da pređe prag neoženjenog muškarca;
- Udata žena ne sme da komunicira s neoženjenim muškarcem;
- Udata žena u poseti svojoj porodici ne sme da sedi sa svojom braćom, niti sme da jede iz istih tanjira s njima .... ;
- Žena pri hodu mora da bude smerna, ne sme da naglašava svoje pokrete;
  - Ženi se pri govoru ne smeju videti jezik i zubi;
- Kada sedne, žena ne sme da pomera ramena i noge;

---

⁸⁶ *Đunci*, plemeniti gospodin ili mudrac, potencijalni je vladar države, koji ima sposobnost da vidi dalje od svoje materijalne dobrobiti, preko personalnog interesa, do opšteg blagostanja svog naroda. On je spokojan, smiren i širokouman; on razume šta je ispravno i vrednuje vrlinu. Naspram njega stoji “mali čovek” (*siao žen*), koji se pod mudračevim uticajem savija kao trava pod naletom vetra.

– Kada je radosna, žena ne sme glasno da se smeje; i

– Kada je ljuta, žena ne sme da povisi glas...⁸⁷

Život porodice započinjao je realizacijom braka, čiji su akteri svoj uzor imali u caru i carici. Carska porodica, koja je imala političku i moralnu odgovornost prema svom narodu, služila je kao uzor drugim porodicama elitnih krugova društva. Radi očuvanja dinastije, informacije je trebalo da budu strogo poverljive, pa je zbog toga fizička sloboda dvorjana, a posebno žena, bila potpuno ograničena. One su čuvane, izolovane i skrivane od javnosti, što je više nego odjeknulo u urbanoj sredini, spremnoj da imitira postavljene standarde ponašanja. Stoga se uzroku popularnosti vezanog stopala može prići i razmatranjem društvenog korpusa, u kome je većina stvari bila podređena carevom užitku, pa tako i užitku finansijski dobrostojećeg i uglednog muškarca. On je imao isključiv pristup bračnim partnerkama, čije su vernost i nevinost uvek trebalo da budu pod nadzorom, i čije je kretanje, što zbog osakaćenog stopala, što zbog postulata kulta čednosti, bilo nemoguće bez odgovarajuće pratnje⁸⁸ i putujuće zatvorene nosiljke.

S obzirom na maksime neokonfucijanskog društva, i te kako treba uvažiti spekulacije o rekonstrukciji stopala kao o gotovo savršenoj metodi kojom je žena, i simbolično i mentalno i fizički, bila ograničena na svoje predodređene unutrašnje odaje, mestu koje je odgovaralo njenoj “pravoj prirodi”. Ona je bila *jin* (negativni princip: tamno, meko, slabo, pasivno, itd.), on je bio *jang* (pozitivan princip: svetlo, čvrsto, snažno, aktivno, itd.); ona je čuvala svoju čednost⁸⁹, on je

⁸⁷ Radosav Pušić, *Žena – “druga polovina neba”*, Zabavni magazin, br. 5, 1996, str. 40.

⁸⁸ U vreme inicijalnog vezivanja stopala, devojčici elitne porodice često je dodeljivana sluškinja koja joj je pomagala pri hodu. Ovakva vrsta odnosa često je prerastala u dugoročno prijateljstvo zasnovano na međusobnoj psihofizičkoj zavisnosti i naklonjenosti.

⁸⁹ Nepouzdana podaci svedoče o tome da je i sam *Ču Si*, u vreme kada je bio na položaju guvernera u provinciji *Fudiani*, upoznao tamošnje žene s “notornim” običajem. Pošto je smatrao da je njihovo seksualno ponašanje, pre i za vreme braka, neprikladno i isuviše slobodno, naredio im je da vežu stopala. Nažalost, posle završetka procesa, žene nisu bile u stanju da hodaju bez dodatnog oslonca. Time je njihovo kretanje bilo sputano, a njihova vernost i porodični imetak osiguran. Iako se smatra da su samu epizodu *Ču Si*-u pripisale kasnije generacije filozofa, južni *Fudian*, a naročito *Čangčou* i *Siamen*, zaista pamte žene sa “izvrsno malim stopalima”.

posećivao bordel. Iako ovo nije bio jedini razlog zbog kojeg je običaj bio tako duboko ukorenjen i zdušno pruhvaćen, izvesno je da je predstavljao sredstvo kojim se osiguravala ritualna odgovornost, autoritet i imovina porodice (uključujući tu i žene i decu), čiji je vlasnik, u skladu s patrilinearnim vidom nasleđivanja, mogao biti deda – otac – sin.

Kako bi se porodična harmonija stvorila i nastavila bilo je neophodno, pored ostalog, popularizovati žensku “čistotu” i njenu izolovanost, što je sve vodilo veličanju ženske vrline uobličene modifikovanim stopalom. Telo, posmatrano kao vlasništvo porodice, klan, pa i monarhije, postalo je plan na kome se dokazivala apsolutna ljudska lojalnost. Društvo je vrednovalo onaj ženski moral koji nije poznavao strah od fizičke povrede.⁹⁰ U tom smislu, deformisano stopalo bilo je pokazatelj svih poželjnih karakternih crta jedne potencijalne supruge i majke.

Odvezani zlatni ljljani, 1924. g.
(Beverley Jackson, *Splendid Slippers: A Thousand Years of an Erotic Tradition*, Bekeley, California, 1997, p. 127)

⁹⁰ U dinastiji *Han* zabeleženi su počeci kulta ženske čednosti (*zheng*) i vrline (*de*). Knjige, koje su se ticale ženskog morala i pravila njenog “pristojnog ponašanja”, predstavljale su kanon ženske etike, kineske klasike, koji su se prerađivali, ponovo štampali i čitali i u kasnijim dinastijama. Jedna od takvih klasičnih knjiga, *Lie nü zhuan* (“Biografije uzornih žena”), predstavlja refleksiju običaja dinastije *Han* na priče iz vremena dinastije *Čou*. Deo koji sadrži biografiju *Gaosing* iz *Liang-a*, tipičan je primer apsolutne odanosti i idealne požrtvovanosti. Mladog ženi znatne lepote umire muž, nakon čega puno dobrostojećih prosaca žele da je ožene. Međutim, ona ih uporno odbija, uključujući tu i samog kralja. Kako bi se oslobodila pritiska ponovne udaje, i time očuvala svoje čedno udovištvo, ona odseca nos i unakažava lice. Ovim postupkom kralj biva toliko impresioniran, da je odlikuje titulom *gaosing*, što znači uzvišeno ponašanje.

To kako se, i za koga ćerka udala, bilo je direktni pokazatelj sposobnosti i uspeha porodice, najčešće ženskog dela domaćinstva, u njenom ispravnom vaspitanju. U naučenom “prikladnom ponašanju” mlade verenice ogledao se ugled roditelja, koji su njenu nemogućnost da produži život natalne loze, putem vezanog stopala, transformisali u društvenu prednost, priliku da, već oko svoje petnaeste godine, sklopi unosan brak. Zlatni ljiljan se smatrao pokazateljem njene vrline stvorene primenjivanjem pravila vladanja (*li*) na njeno detinjstvo i sazrevanje. Budući da unapred ugovoren brak u staroj Kini nije bila individualna već porodična stvar, “muškarac se nije ženio ženom, već snajom”. Nakon što je naučena da bude odana, pokorna, skromna i marljiva, prepoznavši u njoj karakter vredan njene porodice, svekrva ju je birala za ženu svog sina. Tako se u nevestinom karakteru ogledala i reputacija familije kojoj se pridružila. Njena mala stopala predstavljala su savršen primer održavanja nečeg što se smatralo ispravnim porodičnim vrednostima, na kojima su počivale i vrednosti celokupnog društva.

Zajedno s kultom čednosti, vezano stopalo limitiralo je mobilnost žene, a samim tim i njenu mogućnost da zvanično postane deo javnog života. Obeležavanje ženskog tela, u periodu kada je dotična smatrana dovoljno zreloom da razume značaj telesnosti, u smislu realizacije neokonfucijanskog društveno-političkog stava, učinilo je da postane svesna jedine sfere u kojoj je mogla da deluje. Kroz deformisani lotos manifestovala se, i simbolično i fizički ovaploćena funkcija ženskog tela i morala u porodici. Prevazilaženjem bola, ona je trebalo da opravda svoj vrli karakter i obeležje visokog stepena civilizacije kojoj je pripadala.

Razlog za izjednačavanje konstruisanog lotosa sa nadmoći kineskog naroda, može se razumeti u kontekstu konfucijanske i neokonfucijanske politike, koja je potvrdila svoje tradicije, pored ostalog, videla i u prikladno obučenom i ukrašenom ljudskom telu. Ma koliko to danas zvučalo neverovatno, malo stopalo je smatrano autentičnim obeležjem tela, a tako i svojevrstnom oznakom kineske kulture (*wen*) i identiteta. *Ven* je značio kulturu zasnovanu na obredima (*li*), muzici, civilizovanim institucijama, učenosti i jeziku. U skladu s tadašnjim vrednostima, *ven* je stvarao muškarac, učenjak, imućni književnik koji je, ovladavši litera-

tutom i pisanjem, imao apsolutnu nadležnost u javnoj sferi. U tom smislu, vezivanje stopala može se protumačiti i kao oblik ženskog *ven*-a, pomoću koga je “drugi pol”, kroz značaj svog posla u privatnoj sferi, dobio šansu da učestvuje u ideji o enormnom značaju koji je kultura imala u konstituisanju kineske civilizacije. Običaj je učinio da granica između *Han* nacionalnosti i onih “drugih” nacionalnosti, a s njom i superiornost “centralnog kraljevstva” (*zhong guo*) nad “inferiornim varvarima” (*lu*), postanu vidljive i materijalizovane, između ostalog, i u obliku deformisanog ženskog tela.

Iako je konfucijanska tradicija pružala validan argument protiv fizičkog sakaćenja⁹¹, u kasnom šesnaestom i ranom sedamnaestom veku, vezano stopalo nije se smatralo deformitetom, već svojevrsnim dekorom tela. Svaki deo tela (kosa, nokti, itd.) koji je mogao da podleigne manipulaciji i transformaciji, smatran je izrazom kulturnog identiteta i političke pripadnosti. U kineskim enciklopedijama, odeljak o oblikovanju mirisnog ljljiana redovno je bio klasifikovan pored odeljka o “ženskim telesnim dekoracijama” (*nüzhuang*), nekad pored pet stilova frizura, dvadeset jednog načina isertavanja obrva, crvenih noktiju, različitih vrsta pudera i ruževa, i često, odmah nakon odeljka o ispravnom bušenju i ukrašavanju ušiju. Činjenica, da je s ušnih školjki otpadalo manje mesa nego sa stopala, nažalost, nije umanjila usađenu potrebu da se bude lepa.

Ispravno odabrana odeća služila je da ukaže na civilizacijsku i kulturnu razliku između lokalnog stanovništva i suseda⁹², ali i na rodnu distinkciju unutar samog društva. Povezanost odeće, procesa civilizovanja i same politike, očigledna je čak i u “Knjizi promena” (*Yi Jing*), u kojoj se kaže da su tri mitska cara, *Huangdi*, *Jao* i *Šun*, u nameri da ispravno vladaju narodom, puštali da im donji delovi odora slobodno padaju čime je, verovalo se, bila uspostavljena svetska

---

⁹¹ Telo je smatrano nasleđenim od roditelja, pa se kao takvo nije smelo ugroziti. Poznati kineski učenjak osamnaestog veka, Juan Mei, koristi ovaj argument u borbi protiv običaja vezivanja stopala, koji smatra pogrešnim i ravnim činu kremiranja.

⁹² Stepem civilizacije “drugih” nacionalnosti merio se po njihovoj spremnosti da prihvate, imitiraju, usvoje i u svoje kulture inkorporiraju vrednosti (posebno odeću i obuću) nacionalnosti *Han*.

harmonija.⁹³ Prikladna odeća uzeta je kao znak dobrog upravljanja državom koje je, baš kao i proces transformisanja stopala, podrazumevalo pretvaranje haosa u red; varvarskog u civilizovano. Oblačenje i ukrašavanje tela smatrano je kulturnim i političkim, moralnim i simboličnim činom kojim se promovisala vrlina; kojim su se ljudi razlikovali od životinja⁹⁴; kojim su se ljudi različitih staleža razlikovali i među sobom.

Stara Kina sebe je smatrala centrom sveta. Kako bi se razlikovao od varvara koji su upadali na njenu teritoriju, i kako bi sačuvao snažnu naciju, njen narod je svoju odeću shvatio kao znak raspoznavanja civilizovanih i superiornijih. Čak i u svojoj kasnijoj istoriji, Kina se protiv strane dinastije *Ćing* simbolično bunila sićušnim stopalima svojih žena. Da bi očuvao autentične kulturološke vrednosti i obeležja svoje dinastije (lov, streličarstvo, vojnu veštinu, itd.), 1636. g. mandžurski car izdaje edikt po kome odeća i ukrasi *Han* stanovništva moraju biti prilagođeni stilu novopridošle dinastije⁹⁵. Svim muškarcima zabranjeno je da nose široke kragne i rukave, a svim ženama da nose punđe (*shutou*) i vezuju stopala. Onima koji/je su imitirali/le stilove “druge zemlje” (kineska dinastija *Ming*) u odevanju, obuvanju i frizuri⁹⁶, sledila je stroga kazna.

S obzirom na pažnju posvećenu detaljnim telesnim dekoracijama, odeći i obući, kao i mandžurskim po-

⁹³ U ovom slučaju, način na koji odoru nose tri mitska suverena ukazuje na njihovu naklonost prema daoističkoj ideji idealne vladavine, koja podrazumeva državu u kojoj je vladar pasivan; u kojoj vladar “ne dela”; u kojoj se ne meša u privatne živote svog stanovništva; u kojoj se odriče ratovanja i luksuznog života; i u kojoj praktikuje neiscrpljujuću akciju, kojom svoj narod usmerava ka originalnom stanju nevinosti.

⁹⁴ Smatralo se da su neobuvena i gola stopala bila obeležja životinja.

⁹⁵ Odeća dinastije *Ćing* u mnogo čemu imitirala je stil odeće i obuće *Ming* dinastije, ipak sa značajnim i očiglednim inovacijama inspirisanim nomadskim načinom života

⁹⁶ Obredom sakupljanja kose u punđu (*shufa*) obeležavalo se sazrevanje muškaraca nacionalnosti *Han*. Mandžurskim dekretom iz 1640. g., naredeno je da Kinezi briju prednji deo glave, i da umesto punđe, u znak poštovanja strane vlasti, nose perčin. Odsecanje kose s razlogom je bilo shvaćeno kao kastracija, pa tako i gubitak hanskog maskuliniteta i simbolično sakaćenje falusnog integriteta, što je smatrano mnogo štetnijim od fizičke smrti. Protiv naredbe pokušalo se argumentom da se telo, dobijeno od roditelja, nije smelo skrnaviti. Ovakav način protivljenja vezivanju stopala upotrebio se tek vek kasnije.

kušajima da ih promeni i time kinesku kulturu asimilira u svoju, očito da telo nije bilo shvaćeno kao zatvoren fizički entitet, odvojen od svoje okoline. Granice između korporalnosti i spoljašnje sredine nisu bile nešto što se nije moglo menjati. Zbog toga nije ni bilo moguće telo poimati kao kulturološko fiksiran i vremenski konstantan istorijski subjekt. U prilog tome ide i teorija kineske medicine, koja njegovo bivstvovanje zasniva na osnovama kosmologije, a ne anatomije. Naglašavanjem procesa u odnosu na događaj, funkcije u odnosu na anatomiju, i uticaja sredine u odnosu na biološke karakteristike, ljudska transformacija, rast i razvoj viđeni su kao delovi jednog kreativnog regenerativnog i interaktivnog organskog procesa.⁹⁷ Na telu su se videle šare promena u ljudskom životu, porodici, društvu, politici i kulturi.

Cipela sa štiklom severnog stila

(Beverly Jackson, *Splendid Slippers: A Thousand Years of an Erotic Tradition*, Bekeley, California, 1997, pp. 26)

Utoliko više, žensko telo nije imalo šanse da se prvenstveno definiše kao “personalna svojina”. Tome se ne treba čuditi, jer je u Kini dobrobit društva uvek dolazila pre dobrobiti individue. Osoba je trebalo da bude deo celine, da koristi svoj puni potencijal i tako opravda sebe kao ljudsko biće. U uređenoj kineskoj porodici i državi, i muško i žensko telo nije bilo pojmljivo van neokonfucijanskog društvenog uređenja,

⁹⁷ Charlotte Furth, From Birth to Birth: The Growing Body in Chinese Medicine, in *Chinese Views of Childhood*, ed. Anne Behnke Kinney (Honolulu: University of Hawaii Press, 1995), 157 – 191 (quote on 158); Dorothy Ko, The Body as Attire: The Shifting Meanings of footbinding in Seventeenth Century Chi-ba, *Journal of Women’s History*, vol. 8, no. 4. (<http://iupjournals.org/jwh8-4.html>).

iz prostog razloga što se i sama individua nije mogla odvojiti od uticaja zajednice.

Podložno transformaciji, stopalo se nije smatralo osakaćenim delom tela baš zbog toga što su koncepti sakaćenja i deformacije podrazumevali puku fiksnu fizičnost. Percepcija tela, stavljenog u svrhu društvenog blagostanja, ukazivala je na odeću i obuću koja je bila znak određenog socijalnog, moralnog i hijerarhijskog statusa. Pored toga, smatralo se da se nošenjem specijalne dvorske odeće uspostavljala veza između potreba ljudskog društva i samog univerzuma. U tom slučaju, dvorska osoba se smatrala transformisanom. Njeno telo postajalo je koordinata sveta; otvor oko vrata pretvarao se u nebesku kapiju koja je materijalnu sferu tunike odvajala od spiritualne sfere careve/ caričine glave. Nošenjem ovako “prikladne odeće”, u kojoj se sretala simbolika zemlje i neba, materijalnog i duhovnog, aktivirale su se kosmičke sile neophodne za stvaranje harmonije i reda, osnove na kojoj se održavalo carstvo.⁹⁸

Konstruisani kao oblici kineske kulture odevanja koja je označavala civilizacijsku pripadnost, funkcije ženskog stopala i muškarčeve kose bile su neraskidivo povezane. U periodu od sedamnaestog veka, pod uticajem stila i ukusa strane vlasti, vezano stopalo kao da postaje vidljivo. U ranijim kineskim dinastijama njegova popularnost se koncentrisala i čuvala u mirisu i puderu čarape, cipele i suknje, koji su ga skrivali, i time doprinosili njegovom šarmu i njegovoj privlačnosti. *Han* stanovništvo je *san cun jin lian* volelo zbog njegove mistične aure, a nikako zbog njegovog zgnječenog mesa. Mandžurke su donekle uspele da odole izvesnom modnom iskušenju⁹⁹, ne zbog toga što nisu želele, već zbog toga što im je dekretom bilo zabranjeno da vežu svoje “lotose od gvožđa”¹⁰⁰. Pošto je prikladno odeveno telo predstavljalo signal prihvatanja ili neprihvatanja određenog političkog stava

⁹⁸ John Vollmer, *Five Colors of the Universe: Symbolism in Clothes and Fabrics of the Ch'ing Dynasty* (Edmonton: Edmonton Art Gallery, 1980), 19; Dorothy Ko, *The Body as Attire: The Shifting Meanings of footbinding in Seventeenth Century Chiba*, *Journal of Women's History*, vol. 8, no. 4 (<http://iupjournals.org/jwh8-4.html>).

⁹⁹ Mandžurske žene su, zavedene trendom, kao zamenu za kinesku majušnu obuću, stvorile cipelu s platformom.

¹⁰⁰ “Lotos od gvožđa” bio je sinonim za prirodno, nevezano stopalo.

žene su, bilo da su pristale ili odbile da vežu stopala, na neki način, štitele identitete svojih kultura (*wen*), čije su aspekte, ogromnom većinom, stvarali i oblikovali muškarci.

Ne može se zasigurno reći da su vladar i vladajuća elita bili svesni uloge koju je ovaj ženski običaj imao u projektu konstituisanja grandioznog carstva. Ipak, izvesno je da su svi pokušaji da ga sankcionišu bili potpuno uzaludni. Tek je u devetnaestom veku, pod uticajem zapadne i kineske reformatorske misli, njegova popularnost vidno umanjena, a on sam pretvoren u simbol nacionalnog stida. Ono što je smatrano lepim postalo je ružno. Na veliku žalost, ovakav preokret u poimanju simboličnog značenja zlatnog lotosa ženu je još jednom stavio u ulogu žrtve. Ona se svojski trudila da zadrži pravo na svoj rodni identitet. U svakom slučaju, na pitanje zašto su žene nastavljale da vezuju svoja stopala godinama posle njegovog zvaničnog žigosanja i ukidanja, nema jednostavnog odgovora.

*You do not do, you do not do
Any more, black shoe...*

Sylvia Plat, "Daddy"

Moglo bi se reći da je s napretkom civilizacije napredovalo i poimanje žene kao slobodne individue koja zarađuje za sopstveni hleb. Moglo bi se takođe reći da su steznici i vezani lotosi ostali zarobljeni u prošlom vremenu, i da su danas poznati samo putem bajki pred spavanje. Moglo bi se i lagati o tome da "emancipovana" žena ne nosi visoke potpetice, ne ugrađuje silikonske implantate, i ne pegla svoje lice hemikalijama i hirurškim zahvatima ne bi li se osećala bolje. Moglo bi se na trenutak poverovati i u tobožnju ravnopravnost polova u kakvom fiktivnom društvu, u kome multibilionske korporacije ne plasiraju lažnu pilulu besmrtnosti smeštenu u šatulicu kreme protiv bora. Moglo bi se i ne primetiti da je današnje rekonstruisano stopalo poprimilo oblik anoreksične i bulimične petnaestogodišnjakinje koja, čitajući članak o tome kako smršati deset kilograma za nedelju dana, uči o tome šta treba da postane.

Naizgled odumrli oblici alteracije ljudskog tela, indoktrinirani relativizmom kultura u kojima deluju, u ruku nekih drugih vrednosti, definišu mit o savremenoj lepoti. Mehanizmi kontrole individue, pre svega mediji, religijske i državne institucije, danas, kao i hilja-

dama godina unazad, propisujući norme društveno prihvatljivog izgleda, zapravo, propisuju i kodeks prikladnog ponašanja. Bilo kako bilo, evropski i kineski *san cun jin lian*, u osnovi se ne razlikuju puno od kontemporarnih modifikacija tela koje se ponovo stavljaju u funkciju obeležja “ispravnog” stava.

Izvesno je da je istorija, u svom istinskom obliku, apsolutno nesaznatljiva, ali je takođe istina da je ona, ma koliko “lažna”, temelj onoga što je danas prisutno. Koliko se može zaista saznati o vezanom stopalu, teško je reći. Ono nastavlja da živi u okvirima privatne sfere raskošnog dvora, u poeziji, na slici i rezidualnim ostacima neokonfucijanskog društva koje, postavši deo globalnog sela pod zapadnoevropskim uticajem, mutira i stvara novu kulturnu zaveru.

Jedna forma granice zamenjuje se drugom, te je nježno razbijanje u korenu gotovo nemoguće. Nalik konstrukciji zlatnog lotosa, ona je zaštićena jezikom, zavijena u eufemistični paket reči koje je nekada čine tako očiglednom, a opet tako neprimetnom. Lingvističko maskiranje traumatizovane telesnosti ne samo da ublažava ozbiljnost nasilja, već ga u pojedinim slučajevima čini i privlačnim. Naposletku, ono što je svojim blagozvučnim ili skaradnim imenom prisutno u jeziku, kao takvo, prisutno je i u društvu. Slično gvozdenoj devi, srednjovekovnoj napravi za mučenje, čija je spoljašnjost oslikana ekstremitetima i crtama lica nasmejane žene, a unutrašnjost obložena metalnim klincima; slično kovčegu u kome je žrtva umirala u strašnim mukama, lotos cipela, pa i ona savremena, cenzuriše vidljivost posledica kompulzivnog kulturnog, modnog i političkog trenda.

Liang Čičao, ažurni protivnik običaja vezivanja stopala, zabeležio je:

Over the vast universe and throughout the ages, political edification from the sage and virtuous was diffused like the vast seas, but not a word was said or a deed committed for the sake of woman. Women were treated in one of two ways: they either fulfilled a series of duties or served as playthings. They were reared like horses or dogs to satisfy the first need and adorned like flowers or birds to satisfy the second. These two methods of oppression gave rise to three types of punishment. In Africa and India they pressed a stone against a woman's head to make it level, a punishment like our tattooing; in Europe they wanted the woman to have a slender waist, and to accomplish this they punished her by pressing

*wood against her waist; in China the woman had to have her feet bound, a punishment like cutting off the lower legs.*¹⁰¹

Apsolutna transgresija društveno-političkih granica nemoguća je. Različite civilizacije pamte različite oblike rekonstrukcija tela koje je umreženo u misao kulture kojoj pripada. U tom smislu, kineska klasika konstruiše svoje polove na osnovama holistične ideje, a njene rodove u skladu s fiksnom hijerarhijskom strukturom društva. Ako su menstrualna krv (“vodeća” u ženskom medicinskom telu) i energija *cí* (“vodeća” u muškom medicinskom telu) govore o različitosti polova, onda je naizmenično smenjivanje sveprisutnih kosmičkih principa (*jin* i *jang*) govorilo o potencijalnom izjednačenju moći rodova. Žena i muškarac stvarali su život; život koji su stvorili stvarao je novi život, novi život još jedan novi život, i tako u nedogled. I dok se državno uređenje bavilo očuvanjem zajednice, u domenu kineske medicine stvorena je ideja o idealnom androgini biću, u kome su se u savršenoj harmoniji sretali svetli i tamni princip, i time uzrokovali potpuni balans duha, uma i tela.

Kineski običaj vezivanja stopala šokira iz dva razloga. Prvi podrazumeva suludu “hrabrost” da se uopšte pristane na tako visok stepen sakaćenja tela zarad lepote i statusa. Drugi govori o muškoj drskosti da se tako nešto uopšte i zatraži. No, danas smo svedoci baš toga. Kriterijume lepote treba zadovoljiti po svaku cenu, pa makar ta cena bila i cena smežuranih grudi ili smežuranih stopala. I dok je Hans Christian Andersen pisao o Maloj Sireni, koja u ime ljubavi, u zamenu za svoj glas, umesto peraja dobija ljudska stopala, koja sa svakim korakom bole i krvare kao da hodaju po oštrim noževima, nije ni mogao da pretpostavi da je kineska konkubina s ponosom nosila izvezene cipele izvrnutog vrha; nije ni mogao da pretpostavi da je neko živeo njegove reči?

When the Little Mermaid finally stands face to face with her beloved prince, her new feet, which she has traded with her lovely voice, bleed. The prince does not notice it, and she does not complain.

Hans Christian Andersen,
“The Little Mermaid”

---

¹⁰¹ Wang Ping, *Aching for Beauty: Footbinding in China*, New York, 2000, p. 37.

LITERATURA

Knjige

Wnag Ping, *Aching for Beauty: Footbinding in China*, Anchor Books, A Division of Random House, Inc., New York, 2000.

Beverly Jackson, *Splendid Slippers: A thousand Years of an Erotic Tradition*, Berkeley, California, 1997.

Dorothy Ko, *Every Step a Lotus: Shoes for bound Feet*, University of California Press, Berkeley – Los Angeles – London, 2001.

Fang Hong, *Footbinding, Feminism and Freedom: The Liberation of Women's Bodies in Modern China*, Frank Cass, London, Portland, Or., 1997.

Lin Yutang, *My Country and My People*, The John Day Company, New York, 1939, pp. 137-171.

Patricia Buckley Ebrey, *Marriage and Inequality in Chinese Society*, University of California Press, Berkeley – Los Angeles – Oxford, 1991.

Barbara Bennett Peterson, *Notable Women of China: Shang Dynasty to the Early Twentieth Century*, M. E. Sharpe, Armonk – New York – London, 2000.

Women Writers of Traditional China: An Anthology of Poetry and Criticism, editors: Kang – i Sun Chang, Huan Saussy, Stanford University Press, Stanford, California, 1999.

Sherry J. Mou, *Presence and Presentation, Women in the Chinese Literati Tradition*, St. Martin's Press, New York, 1998.

Sue Gronewold, *Beautiful Merchandise: Prostitution in China (1860-1936)*, Harrington Park Press, New York – London, 1982.

Deajn D. Marković, Radosav Pušić, *Erotika u kineskoj umetnosti*, IP "Beograd", Beograd, 1992. g.

Sources of Chinese Tradition volume I, New York – London, 1960.

Marcel Granet, *The Religion of the Chinese People*, Harper & Row Publishers, New York – Evanston – San Francisco, 1975.

R. H. Van Gulik, *Sexual Life in Ancient China*, Leiden, E. J. Brill, 1974, pp. 212 – 222.

Feng Jicai, *San cun jin lian*, Sichuan, 1986.

Charlotte Furth, *A Flourishing Yin: Gender in China's medical history, 960.-1665.*, University of California Press, Berkley and Los Angeles, California, 1999.

VLADANA VELIČKOVIĆ

Naomi Wolf, *The Beauty Myth: How Images of Beauty Are Used Against Women*, 1990.

Linda O'Keeffe, *Shoes: A Celebration of Pumps, Sandals, Slippers & More*, 1997.

Časopisi

Radosav Pušić, *Žena – "druga polovina neba"*, Zabavni magazin, br. 5, str. 40–41, 1996.

Rihard Vilhelm, *Kineska shvatanja smrti*, Kulture istoka, br. 15, str. 9-12.

INTERNET IZVORI

Web sajtovi o vezivanju stopala:

<http://www.mtholyoke.edu/offices/comm/press/releases/binding.shtml>

<http://www.fgmnetwork.org/articles/mackie1998.html>

<http://www.silcom.com/~bevjack>

<http://www.amonline.net.au/bodyart/shaping.htm>

<http://www.amonline.net.au/bodyart/shaping/footbinding.htm>

http://www.northwestern.edu/univ-relations/media/news-releases/*archives96-97/*events/foot.html

<http://iupjournals.org/jwh/jwh8-4.html>

<http://www.curtin.edu.au/curtin/dept/physio/podiatry/sexy.html>

<http://www.curtin.edu.au/curtin/dept/physio/podiatry/fetish.html>

<http://www.curtin.edu.au/curtin/dept/physio/podiatry/falanga.html>

<http://library.thinkquest.org/J0111742/footbinding.htm>

http://www.asis.com/sfhs/women/foot_binding.html

<http://www.beautyworlds.com/chinesefootbinding.htm>

<http://www-ec.njit.edu/~jkc1763/fb.htm>

<http://www.dynastyantiques.com/2BoundFootShoes.html>

<http://www.2heels.com/b.html>

<http://www.ralphmag.org/footbindH.html>

<http://www.towson.edu/~loiselle/foot.html>

<http://www.giantrobot.com/issues/issue07/foot/footmain.html>

<http://academic.brooklyn.cuny.edu/core9/phalsall/studpages/vento.html>
http://www.ucsf.edu/daybreak/1997/11/1104_foot.htm
<http://www.sfmuseum.org/chin/foot.html>
<http://www.parissimo.com/pages/piedgb.htm>
<http://starbulletin.com/98/03/10/features/story1.html>
http://askeric.org/cgi-bin/printlessons.cgi/Virtual/Lessons/Social_Studies/Anthropology/ANT0201.html
<http://ericir.syr.edu/Projects/CHCP/foot.html>
<http://www.kowloontraders.com/jan98.html>
<http://www.csuchico.edu/~cheinz/syllabi/fall99/linzey/what.html>
<http://www.wlu.ca/~wwwws/faculty/mtoye/100b/classbook/shelton.html>
http://www.urbanmozaik.com/2002.march.issue/mar02_fea_footbinding.html

Ostali web sajтови

http://www.personal.psu.edu/faculty/g/j/gjs4/PM-China/ch11_main.htm
<http://academic.brooklyn.cuny.edu/core9/phalsall/texts/banzhao.html>
<http://www.kahealani.com/prostitution.html>
<http://www.chiroweb.com/archives/15/07/14.html>
<http://www.geocities.com/mingvandenbergh/concubinage.html>
<http://www.china.org.cn/e-white/chinesewoman/11-2.htm>
<http://www.world-sex-records.com/sex-247.htm>
<http://www.regenttour.com/chinaplanner/sha/sha-sights-sex.htm>
<http://www.bigeye.com/sexeducation/ancientchina.html>
<http://alternativemarketplace.com/cgi-bin/editor/print.pl?article=92>
http://www.garynull.com/Documents/Continuum/SenseSensualityTaoismSex_Health.htm
http://www.innerself.com/Magazine/Sex_Talk/Sex_Taoist_Style.htm
<http://acc6.its.brooklyn.cuny.edu/~phalsall/texts/yinyang.htm>

NOBELOVA NAGRADA I v KINSEKA KNJIŽEVNOST

Nobelova nagrada za književnost nije jedino objektivno merilo nekog književnog opusa, niti je to najvažnija potvrda vrednosti nekog pisca. Prisetimo se samo književnih gorostasa XX veka koji su ostali bez Nobelove nagrade: Tolstoj, Zola, Ibsen, Kafka, Džojls, itd. Ali, uprkos svemu, ne možemo a da se ne zapitamo zašto je tako bogata književna tradicija kao što je kineska, čitav jedan vek ostala bez priznanja svetske književne zajednice? Zašto Kina, koja ima kontinuiran istorijski tok duži od nekoliko hiljada godina, nema ovu vrstu potvrde vrednosti svog književnog opusa?

Azija je imala malo nobelovaca (Tagora iz Indije, Jasunari Kavabata i Kenzaburo Oe iz Japana).

Možda Kinezi i ne brinu toliko o Nobelovoj nagradi koliko o onome što ona podrazumeva, a to je uvažavanje jedne nacije i njene političke moći.

Početak novog milenijuma (2000. godine) Nobelova nagrada je konačno stigla u kineske ruke, dodeljena je Kinezu Gau Singdijenu (Gao Xingjianu). I kada su svi očekivali da je to ostvarenje sna koji se čitav vek sanjao, izlečenje boljke koja je dugo mučila Kineze, na neki način, zadovoljenje pravde, dodela ove nagrade nije ispunila želje književnog sveta Kine. Naprotiv, ona je u srca većine kineskih književnika unela još veći nemir, sumnju i nespokojsvo. Pokušaćemo da odgovorimo na pitanje zašto je to tako?

Da li je izostajanje nagrade tokom jednog veka, problem kineske književnosti XX veka ili je to problem Švedske akademije nauka i umetnosti? Da li je posredi bilo nerazumevanje jezika, odnosno nepostojanje adekvatnog prevoda? Da li je to bio problem kri-

tike? Naime, u prosuđivanje kineske književnosti XX veka prevod i kritika odigrali su najvažniju ulogu u formiranju vrednosnog suda o kineskim piscima i pesnicima. Očigledno da to nisu nimalo jednostavna pitanja na koja se može tek tako odgovoriti.

Da pogledamo prvo, kako se iz same kineske književnosti traže odgovori na postavljena pitanja.

Na početku XX veka književnost Kine nalazila se na raskršću između sveta stare i sveta nove književnosti. To je bio period u kojem se desio prelaz iz književnosti pisane na klasičnom jeziku (*wen yan wen*) u književnost pisanu na narodnom jeziku (*baihua*); odnosno, iz klasične književnosti prešlo se u modernu književnost. Kao prekretnica uzima se pokret *Četvrti maj* iz 1921. godine. S njim je nastupila radikalna promena ne samo u svetu književnosti već i u istoriji, filozofiji, ekonomiji, politici, kao i svim drugim naukama. Došlo je do promena koje se nisu videle “hiljadama godina”. Liang Čičao (Liang Qichao), Huang Cunsien (Huang Zunxian) isticali su “revoluciju u književnosti”, “revoluciju u poeziji”, “revoluciju u romanu”, i tako je inicirana promena koja je vodila od stare ka novoj književnosti. Posle njih su Čen Duxiu (Chen Duxiu), Hu Ši (Hu Shi), Lu Sin (Lu Xun), perjanice pokreta *Četvrti maj*, proširili zahtev da se: “*raskine s okoštalom i visokoparnom klasičnom književnošću i da se oblikuje narodna književnost koja će svima biti razumljiva, i da se izgradi nova književnost realizma, raskine s nerazumljivom književnošću starog i izgradi lako razumljiva angažovana književnost*”. Bila je to najveća revolucija koja se odigrala u istoriji kineske književnosti. Prvo je pokret za uvođenje narodnog jezika udario temelj književnom stvaralaštvu koje se sada temeljilo u jeziku kojim su svi govorili. Tako dolazi do radikalnog preokreta koji je tradicionalni “najknjiškiji”, “najkonzervativniji jezički obrazac” klasičnog književnog jezika menjao u narodni govor. To postaje jezik nove književnosti i to je preteča modernog kineskog jezika. Liang Čičao (Liang Qichao), Hu Ši, Lu Sin, kao i većina književnika tog vremena, sve svoje snage ulažu u ostvarenje ovog projekta, kreirajući tako novu književnost na novom jeziku. Moramo upozoriti čitaoce da tako stvorena književnost nije nastala transformacijom, razvojem ili poboljšanjem tradicionalne dvehiljadugodišnje kineske književne tradicije, već je uveden potpuno novi diskurs koji je imao drugačiji smisaoni obrazac. U toj epohi stvara-

nja modernog kineskog jezika sve je bilo u procesu nastajanja, bez strogih pravila, bez jasnih kategorija. Nova kineska književnost nalazila se u tzv. eksperimentalnoj fazi. Ona ni u jezičkom ni u stilskom pogledu nije bila dovršena i zrela. Na primer, Hu Šiova zbirka poezije *Pokušaji* (Changshi ji), koja je bila jedna od prvih zbirki kineske nove poezije, gledano iz današnjeg ugla, obiluje pomalo naivnim i nezrelim poetskim slikama i jezičkim izrazom. S druge strane, nova književnost se u potpunosti oslobodila stega tradicionalnih književnih obrazaca, dok se vrednosni sistem novog književnog sveta još nije formirao. Drugim rečima, nije bilo novih teorijskih utemeljenja koji bi ga vodili. Tako je napor, da se kreira nova književna praksa zasnovana na modernom kineskom jeziku, bilo lako “natopiti zapadnim sokovima”. Ne čudi što je ona za kratko vreme bila pod jakim uticajem Zapada. Bez obzira da li se radilo o stilu, konstrukciji rečenice, opštoj koncepciji, tehnici pisanja, teoriji, metodi, književnim pravcima, filozofskoj misli, sve je to nastajalo kao plod istočnog preoblikovanja zapadnog diskursa. Pošto su zapadna književna dela, teorija i razni “izmi” postali kineski uzor, evropeizacijom i generalno vesternizacijom nacionalnog jezika i književne misli, tradicionalna književnost Kine bila je bitno oslabljena. To je rezultiralo formiranjem književnog izraza i jezika koji se nalazio “ni na nebu ni na zemlji” i koji je po svemu bio “ni kineski ni zapadni”. U to vreme, deo kineskih književnika nije mogao da se oslobodi svog lokalnog govora, dok drugi deo nije mogao da se oslobodi uticaja stranih jezika na kojima su čitali. Tako im je u osnovi manjkala sposobnost da na čistom kineskom jeziku izraze svoju misao. Upravo zbog toga su im dela i pisana pod jakim uticajem Zapada i činilo se da je to pre prevodna nego originalna, nacionalna književnost. Deo književnog stvaralaštva Kine iz tog vremena bio je pod jakim uticajem lokalizama, tako da su ta dela bila teško razumljiva. Iz ovog opšteg duha vremena ne mogu se izuzeti ni dva najuspešnija pisca ovog razdoblja, Ba Ćin (Ba Jin) i Lu Sin. Tako je, recimo, Lu Sin, koji je rođen u Šaosinu (Shaoxin), pisao na jeziku koji je bio mešavina klasičnog kineskog, modernog kineskog, lokalnog dijalekta i ponekih stranih reči. Svi koji su imali kontakte s njegovom književnošću imali su teškoću da ispravno razumeju ono “šta je pisac hteo da kaže”. I drugi kineski književnici tog razdoblja posedovali su taj opšti nedostatak vladanja punim jezičkim izrazom.

U enciklopedijskom višetomnom izboru iz moderne kineske književnosti, u knjigama koje se bave periodom prvih deset godina, jezički gledano, imamo potpuno istu situaciju. Tako su dva književnika iz provincije Fudien (Fujian), Lu Jin (Lu Yin) (*Stari znanci s mora* (Haibing gu ren)) i Bing Sin (Bing Xin) (*Supermen* (Chaoren)), u svojim delima imali obilje lokalizama koje nije bilo lako razumeti. Gledano iz ovog ugla, u istom periodu su pisci sa severa Kine bili malo bolji. Imali su bolje uslove za usvajanje modernog kineskog jezika jer je on bio utemeljen na severnom kineskom dijalektu. Zanimljivo je da je jedini pisac ove generacije koji je pisao i govorio na čistom kineskom jeziku bio Lao Še (Lao She). Da pogledamo reči kineskih kritičara: “*Lu Sinova opskurnost (nejasnost), Čou Cuoženova (Zhou Zuoren) suvoparnost, Ba Đinova infantilnost, Guo Možuova (Guo Moruo) nezgrapnost, Čao Šulijeva (Zhao Shuli) prostota, Čang Ailingina (Zhang Ailing) direktnost ... teško je u tome naći književno odnegovani i kvalitetni jezički izraz.*” Zanimljivo je da se ovo stanje ne vezuje izričito samo za period pokreta *Četvrti maj*, to se čak ni kasnije, u tzv. sedamnaestogodišnjoj književnosti (period od 1949. do 1966), nije razrešilo. U tom razdoblju je kao jezički model uzimana revolucionarna književnost SSSR-a. Čak ni osamdesetih godina XX veka, kada je masovno, nekritički preuziman jezički model zapadne književnosti, “književno odnegovan i kvalitetan jezički izraz” nije bilo lako naći.

Nekoliko reči o stilu

I tu su savremena kineska književna dela postajala kopije zapadnih uzora. Tako je i perjanica savremene kineske poezije Sju Čimo (Xu Zhimo), u očima Zapadnjaka bio samo trećerazredna imitacija Eliota. Specijalne veze koje su postojale između Hu Šia i Panda, Cao Jua (Cao Yu) i O' Nila, Bing Sin i Tagore, Ba Đina i Zole, Ai Čina (Ai Qin) i Bodlera, itd., kazuju nam da je u stilskom izrazu književno postignuće kineskih autora bilo ispod nivoa njihovih uzora. Lu Sin je u stvari velemajstor književnog poluproizvoda. Možemo da nabrojimo veliki broj njegovih izuzetnih kratkih priča, ali ne možemo da nađemo neko njegovo veliko delo s kojim bi se on uzdigao kao originalna književna veličina. Njegova zbirka *Divlje trave*, izolovano posmatrana, po svemu je veliko delo. On je tu verno opisao unutrašnji svet čovekove duše;

ali ako ga uporedimo s Ničoom, lako ćemo naći puno sličnih momenata i mesta. Takođe, u *Dnevniku jednog ludaka*, iako je za kineske prilike to originalno delo, posmatrano u njegovoj tesnoj vezi s Gogoljem, Lu Sin je ipak za nijansu slabiji u izrazu. On je snažno kritikovao nasleđe kineske tradicije, međutim, on je imao moto “uzmiizam”, s kojim je čvrsto stao na stranu Zapada, poričući vrednosti Istoka. Iz današnjeg ugla gledano, ovaj njegov “uzmiizam” uticao je na celokupnu kinesku književnost XX veka i postao je generalni nedostatak kineske književnosti i misli. Tako je kineska književnost XX veka pozapadnjačena, a taj moto je učinio da se kineska književnost nađe u situaciji da se nekritički postavi i prema (tradicionalnom) Istoku i prema (modernom) Zapadu. Takva književnost nije mogla da skupi snage da iznedri “treću književnost” koja bi prevazilazila i tradiciju Istoka i modernost Zapada i to u vidu svojevrstne “nove književnosti” Kine. Mi kažemo da je Lu Sin veliki zato što je u svojim razmišljanjima suptilan, ima duboku misao naročito kada kritikuje kinesku tradiciju. Ali, gledano iz ugla čisto književnog izraza, njegova izražajna moć nije tako ubedljiva.

Činjenica je da je književnost u novijim književnim pokretima u Kini sve vreme uzimana kao oruđe. To se mora ozbiljno uzeti u obzir. Niko književnosti nije prilazio kao svetu za sebe. Ona je, gotovo po pravilu, bila puko oruđe za ostvarenje nekog drugog cilja. Tako se uzimala kao: oruđe transformacije društva, oruđe spasa, oruđe kultivisanja karaktera nacije, itd. Ideja Lianga Čičaoa da “*ako želimo prosperitetnu naciju, prvo moramo da imamo prosperitetnu književnost*” bila je njegova iluzija o utilitarnoj književnosti, gde je uloga književnosti bila prenaplašena, a književnost uzeta kao oruđe za izgradnju “nove nacije”; Lu Sin je govorio “*književnost je ta koja direktno nosi i prenosi dao*” i, prema njegovom shvatanju, književnici imaju dužnost i odgovornost da budu “*svetionik koji vodi duh nacije ka budućnosti*”, do ostvarenja konačnog cilja - bitne izmene “sudbine čoveka i nacije”. Kineski pisci su književnosti odredili gotovo božanski zadatak. Oni nisu podigli položaj književnosti u društvu, već su je opteretili visokim zahtevima i uništili sve ono što lepu književnost čini lepom. Dakle, takva jedna ideja izvršila je nesamerljiv uticaj na književnost Kine XX veka. Možda ni tvorci te ideje nisu bili svesni negativnih posledica koje je ona imala na kasniji razvoj moderne kineske književnosti. Čou Cuožen,

jedan od tvoraca te ideje je to još 1930-ih naslutio. Po njegovom mišljenju, tako shvaćena književnost vodi na stranputicu. Ali, kada je kasnije počeo da zagovara moto “neutilitarna književnost” da bi ublažio štetu koja je bila učinjena, već je bilo kasno. Tako je kineska književnost XX veka bila književnost u kojoj je misao bila važnija od lepote. Na ovo je sigurno uticalo i to što je sudbina Kineza u XX veku bila jako teška i na momente tragična. Kineski književnici jednostavno nisu imali previše mogućnosti da se bave aspektima lepog u književnosti. Borili su se za sopstveni opstanak i opstanak nacije. Nedostajali su im spokojno životno okruženje i opuštено raspoloženje u kojima bi živeli i kreativno stvarali. Tako je glavna osobina kineske književnosti XX veka “suptilnost i dubina književnog izraza” čiji je cilj bio da se Kinezi “probude” i kreiraju pravu književnost. Njihova dela upozoravaju, pozivaju na uzbunu, potiskuju instinkt za lepim i na njegovom mestu razvijaju duboko duhovnu misao. Uzmimo opet za primer Lua Sina. U njegovim kratkim pričama pisanje je raznovrsno, tehnika savršena, gotovo svaka priča može da ponese epitet “klasična”. Međutim, period njegovog pisanja ovakvih priča bio je veoma kratak. Od *Dnevnika jednog ludaka* (1918), do poslednje kratke priče *Razvod* (1925), proteklo je samo osam godina. Kasnije je u knjizi *Novostvorene priče* napisao još nekoliko istrorijskih kratkih priča i nekoliko proznih dela koja se nalaze u zbirci *Divlje trave*, i to je sve. Sve svoje snage je ulagao u borbu koja je vođena protiv torture i poniženja, vojne diktature, imperijalizma zapadnih sila, itd., i ta borba je bila borba na život i smrt. Objektivno, njegovi eseji su bolji od kratkih priča, a njegove kratke priče su bolje od njegovih kritika. Ali, on se u najboljem stvaralačkom dobu opredelio za kritiku jer je smatrao da je “kritika kao bodež” koji može zderati ono najtrulije u telu kineske tradicije.

Glavni tokovi kineske književne misli XX veka bili su ispunjeni duhom prosvetiteljstva i humanizma. Na Zapadu je to uveliko bilo prihvaćeno i tako obično, dok su u kineskim nenormalnim društvenim okolnostima oni bili presađeni i kopirani. Za Kinu onog doba, oni su predstavljeni kao nešto avangardno. Tako su kineski pisci samo mehanički ponavljali životne istine koje su već bile potvrđene u zapadnoj kulturnoj matrici. To, dakle, nisu bile neke novine koje su kreirali kineski pisci. Tako je Lu Sin (1881-1936), koji je u to vreme već napisao svoje najznačajnije radove *Krici*,

Sumnja, Divlje trave, itd., i čije se književno dostignuće moglo meriti s delima ondašnjih nobelovaca, Lu Sin koji je izuzetno dobro poznao kinesku književnu scenu dvadesetih i tridesetih godina XX veka, cenio da on sâm “nije dorastao” i da “nije još dovoljno truda uložio” da bi dobio tako značajnu međunarodnu nagradu. On je to detaljnije objasnio u pismu gospodinu Taiju Čingnungu (Tai Jingnongu). Kada je 1927. godine Šveđanin Sven Hedin došao u Kinu radi arheoloških istraživanja, razgovarao je s tadašnjim kineskim književnim kritičarem Liuom Bannungom (Liu Bannongom) i izložio mu ideju da Lua Sina kandiduje za Nobelovu nagradu. Tom prilikom se Liu Bannung, preko Tai Čingnungua, raspitao šta Lu Sin misli o tome. A Lu Sin je 25. septembra ovako odgovorio Taiju:

Brate Čingnung,

Primio sam tvoje pismo od 17. septembra. Molim te prenesi moj pozdrav gospodinu Bannungu i zahvali mu se na njegovim dobrim namerama u moje ime i u ime Kine. Ali mi je žao što to ne mogu da prihvatim.

Nobelovoj nagradi nije dorastao ni Liang Čičao, a to nisam ni ja. Potrebno je još puno truda da uložim da bih dobio taj novac. Na svetu ima veliki broj pisaca koji su bolji od mene, a nisu mogli da dobiju tu nagradu. Na primer, onaj roman koji sam preveo “Mali Džon”¹, koji ni u snu nije mogao da potekne iz mog pera, pa ni autor tog romana nije dobio nagradu.

Možda je moja prednost u tome što sam Kinez i što se oslanjam na ovu reč “Kina”; ako je tako, onda se to ne razlikuje od Čen Huančanga (Chen Huanzhang) koji je u Americi dobio doktorsku titulu na temu “Krematistika Konfucijeve porodice”. Smešno je to.

Cenim da Kina nema čoveka za Nobelovu nagradu, najbolje je da Šveđani ne obraćaju pažnju na nas i da je ne dodele nikome odavde. Ako oni spuste svoj kriterijum samo zbog toga što smo mi žute rase, time će samo nahraniti kinesku taštinu, i to tako da Kinezi zaista pomisle da se ravnopravno mogu nositi s književnim gorostasima drugih zemalja. To će loše uticati na nas.

---

¹ *Mali Džon* je bajka koju je napisao Holandanin F. Van Eeden (1860-1932) i koja je objavljena 1887. godine. Lu Sin ju je 1926. preveo i prvo izdanje je štampala izdavačka kuća Veiming še januara 1928. Ova knjiga je do 1959. godine doživela sedam izdanja u Kini i u Hongkongu. Ovo delo je imalo neosporni uticaj na Lu Sina i direktno ga je inspirisalo na stvaranje zbirke *Jutarnji cvetovi se skupljaju u predvečerje* (*Zhao hua xi shi*).

Ono što sada vidim pred očima je mrkla noć; malo sam iscrpljen i malo neraspoložen; da li ću posle ovoga biti sposoban da stvaram, veliko je pitanje. U slučaju da mi zaista uspe da dobijem tu nagradu a da posle nje ne napišem ni slova, zar nije to greh prema svima? A u slučaju da nastavim da pišem, možda će napisano biti slično književnim delima carske akademije, a zaista nema ničeg vrednog što se u tome da pročitati. Bolje da nastavim po starom, bez priznanja i bez slave.

Ovo pismo je napisano skoro deceniju posle pokreta *Četvrti maj*, i ovo je jedan od najkorektnijih i najrazumnijih pristupa kineskog pisca Nobelovoj nagradi. On nije cinično omalovažio tu nagradu, niti ju je preterano veličao. Iako su na književnoj sceni Kine u to vreme već bili Guo Možuo, Ju Dafu (Yu Dafu), Čou Cuožen, Je Šengtao (Ye Shengtao), Bing Sin, Mao dun (Mao Dun), itd. Dvadeset godina posle tog pisma, pojavili su se: Ba Ćin, Lao Še, Cao Ju, Šeng Congven (Sheng Congwen), Li Ćiežen (Li Jieren), Čang Henšuei (Zhang Henshui), Ding Ling (Ding Ling), Čang Ailing, Lu Ling, itd., književnici koji su zaista naporno stvarali i koji su napisali vredna dela kao što su: *Pogranični grad* (Bian Cheng), *Zapis o zlatnom katancu* (Jin Suo ji), *Pozornica života i smrti* (Sheng si chang) i *Blago talasanje stajaće vode* (Si shui wei lan). Ovaj poslednji naslov ocenjen je kao kineska Madam Baterflaj. Bilo je to delo veoma prefinjenog jezika, dubokih misli i bez evropskih uticaja, po svemu izuzetno delo tog vremena. Međutim, Lu Sin je procenio da niko od njih nije zaslužio Nobelovu nagradu.

Njegova isključivost je kod određenog broja ljudi izazvala negodovanje, rekli su da je Lu Sin bio ljubomoran i da nije bio velikodušan, ali se ne može reći da nije bio objektivan. S druge strane, njegova ocena kineske književnosti donela je nevideni psihološki pritisak kineskim piscima, pritisak od kojeg se oni dugo nisu oporavili. Nisu, jednostavno, mogli da izađu iz Lu Sinove senke. Dobro, ako Lu Sin kaže da ne zaslužuje tu nagradu, a on je inače smatran pojmom, klasikom, duhom nacije, ko to onda u Kini zaslužuje Nobelovu nagradu? Švedska akademija se jednom prilikom žalila da kinesko Udruženje pisaca, s malim brojem udruženja drugih zemalja, nikada nije dostavilo svoje predloge kandidata za Nobelovu nagradu. Ba Ćin (1904-2005), koji je doskora bio predsednik kineskog Udruženja, priznao je da je od Švedske akademije dobio pismo u kojem se traži da Kina imenuje

kandidate, ali on nije odgovorio na njega. Ne može se reći da to baš nema veze s Lu Sinovim pismom.

Nažalost, pokret za novu književnost je tek činio prve korake kada su se na književnoj sceni Kine počeli pojavljivati razni stilovi i razne škole. Bilo je to u svakom pogledu veoma živo vreme. Zabeleženo je da je kineska književnost ušla u period svog prvog stvaralačkog vrhunca u duhu realizma. Zbog svih uticaja i zbivanja u kineskom društvu, na kraju dvadesetih godina XX veka, oživela je levo orijentisana književnost i glavni nosioci od tog trenutka, pa sve do kraja XX veka, bili su: revolucionarna književnost, levičarska književnost, ratna i antifašistička književnost i književnost revolucionarnog realizma. Pogotovo što je svojim govorom u Jenanu Mao Cedung 1945. godine, na skupu koji je bio posvećen kulturi i umetnosti Kine, presudno destruktivno uticao na razvoj multipolarne književnosti novog kineskog doba. Kineska utilitarna književnost je u tom trenutku dostigla svoj vrhunac, da bi se na kraju Kulturne revolucije, u toj bezumnoj političkoj borbi, ona pretvorila u jezičko i književno ludilo koje je definitivno vodilo pomračenju uma. Pisaci su postali političke marionete, a književna kritika je postala politička kritika. Umesto humanističkih tema dominirale su teme klasne tematike, a književni sadržaji su zamenjeni trenutnim događajima iz društvenog i političkog života. Svrha književnosti bila je u krajnjem politikanstvu. Od tridesetih do osamdesetih godina XX veka, književnim stvaralaštvom dominirala je utilitarna krilatica “kako jedna strana da uništi onu drugu”. To je zamenilo univerzalne teme kao što su velika ljubav, velika tragedija i saosećanje s patnjama čovečanstva. Taj utilitarni način razmišljanja uništio je temelje književnog stvaralaštva i svu njegovu stvaralačku inspiraciju. Grupa pisaca koja je posle pokreta *Četvrti maj* pokazala svoj neskriveni talent, kao što su Guo Možuo, Ding Ling, Mao Dun, Cao Ju, kao i većina levo orijentisanih pisaca, upali su u tu zamku i tako uzalud rasipali svoj književni talent. Deo književnika je svoja dela opteretio “idejnim” sadržajima, dok im je književna vrednost postala slabija strana. Od književnosti je traženo da bude sluškinja politike. Ona je postala puko oruđe politike i robinja političkih zahteva. U tom periodu retko se sretalo neko delo koje je imalo veliku umetničku vrednost. Sve što je u tom periodu stvoreno, manje-više, bilo je za jednokratnu upotrebu. Na primer, Mao Dunovo rano delo *Pomračenje (Rishii)* mnogo je vrednije

od njegovog kasnije napisanog dela *Ponoć (Ziye)*. *Ponoć* je pisana tako što je postojao unapred zadati kliše koji je trebalo ispuniti sadržajem. Tu nema nijednog lika koji je uspešno opisan. Naracija i zaplet su dati po modelu klasne borbe i naravno da ono nije moglo da uđe u širi krug dela koja su bila predviđena za Nobelovu nagradu. Ba Āin i Cao Ju su, takođe, svoje najproduktivnije i najzrelije doba stvaralačkog života, skoro trideset godina, poklonili ovom trendu kineske književnosti i straćili svoj talenat na tu vrstu pisanja. A Cao Ju je, koristeći se prostim i vrlo grubim principom klasne borbe, ispravljao i uveliko unakazio svoja ranije pisana dela. To su bili zastrašujući postupci. Ba Āin je tek krajem osamdesetih drugi put ušao u ozbiljan stvaralački period. Ali je tada već imao oko osamdeset godina. Napisao je veliko prozno delo *Knjiga istine (Zhenhua ji)* u kojem je opisao teret i kajanje kineskih intelektualaca koji su se budili iz “košmara”. Oni koji dobro poznaju Kinu i stanje u kineskoj književnosti, znaju da je u Kini bilo malo ovakvih ljudi. Zapravo, oni su prava retkost. U slučaju da je Nobelov komitet njemu dodelio nagradu što bi, s jedne strane, i bilo prirodno, kineski književnici ne bi imali nikakvu primedbu. Međutim, iako je *Knjiga istine* dobro napisana knjiga, za svetsku književnost koja se gotovo svakodnevno menjala i napredovala, kao i za svetske književne kritičare, ovo Ba Āinovo delo nije moglo da pobudi veću pažnju i divljenje.

Tridesetih i četrdesetih godina XX veka samo su tri pisca bila malo obojena političkim bojama: Li Čiežen, Šen Congven i Čang Ailing. Oni su mogli da budu mogući primereni kandidati za Nobelovu nagradu, ali im prilike nisu išle naruku. Ovde naročito treba istaći Šeng Congvena. Kada su svi punom parom pisali u maniru političke i utilitarne književnosti, on je to jednostavno izbegavao i manuo se uticaja politike. Govorio je o prirodi i moćima božanskog, istraživao je dubine ljudske duše i čovekovu prirodu i, kao što je istakao kritičar Ču Guangčian (Zhu Guangqian), književna paleta Šenga Congvena bila je ispunjena ljudskom prirodom i karakterima. Ovakav njegov izbor učinio je da mu dela budu uvek “aktuelna”. Njegovo književno stvaralaštvo je, po načinu pisanja, veoma blisko J. Kavabati, japanskom nobelovcu. Posle 1949. godine, kada su svi drugi stvarali po diktatu politike, on je izabrao “ćutanje”. Svoj književni talenat darovao je dugogodišnjem istraživanju “kostimografije

kineske starine”. Možemo reći da je pre 1949. godine njegov doprinos svetskoj književnosti bio u opisu lepota i dubina ljudske prirode, a da je posle 1949. godine njegov doprinos bio u “lepoti ćutanja”. U tom činu, ogledala se priroda predanog pisca. Upravo zbog njegovog pribegavanja ćutnji, on nije unakazio ni svoje delo ni svoju dušu. Tek posle osamdesetih godina XX veka on ponovo započinje da piše književne tekstove. Njegovo književno delo tada je prevedeno na švedski. Svet ga je ponovo zapazio. Godine 1988, Švedska akademija uvrstila ga je u uži izbor za Nobelovu nagradu. Iz nekih izvora saznajemo da je već bila doneta odluka da mu se ta nagrada i dodeli ali je, nažalost, on 10. maja iste godine napustio ovaj svet i opet utonuo u “večno ćutanje”. Po priči švedskog akademika Mankvista, kada je dobio vest da je Šeng Congven preminuo, bio je jako zabrinut. Odmah je kontaktirao kinesku ambasadu, raspitujući se da li je ova vest tačna. Iz ambasade je dobio sledeći odgovor: mi ne znamo ko je Šeng Congven. “*Otišao sam da potražim novinara Ženmin žibaoa akreditovanog u Švedskoj. On je utrošio 24 sata da uspostavi vezu s Pekingom, i tek onda mi je potvrdio vest o njegovoj smrti.*” Igrom sudbine, Kina je opet ostala bez Nobelove nagrade za književnost, ali je Šeng Congven i ovog puta izbegao “utilitarnoj” manipulaciji druge vrste.

U prošlom veku, pored Šenga Congvena, stvarao je još jedan pisac koga je igrom sudbine mimoišla Nobelova nagrada. Bio je to Lao Še.

Krajem sedamdesetih godina XX veka završila se Kulturna revolucija. Prema mišljenju nekih svetskih kritičara, kineska Kulturna revolucija podsećala je na “Aušvic”. Naime, posle Aušvica, Zapadnjaci su potpuno promenili svoj odnos prema filozofiji, religiji i književnosti. Kulturna revolucija je za kinesku književnost imala potpuno isti efekat. Osamdesetih godina, prateći reformski kurs kineske politike i kinesko otvaranje prema svetu, sve više se podsticala slobodna misao. Tako je kineska književnost polako izlazila iz ružnog i lažljivog sveta u koji je bila stavljena. Uz ispravljanje kursa, iz jednog stanja uvenuća i beživotnih sokova ponovo je oživela i počela da se razvija. Reafirmisana je tradicija prosvetiteljstva pokreta *Četvrti maj* koja se polako vraćala duhu realizma. Pored toga, javio se i drugi stvaralački talas koji je posle dvadesetih, tridesetih godina XX veka, opet zapljusnuo Kinu. Obično se književnost perioda 1978-1985.

naziva “književnost post-Kulturne revolucije”, a ima i onih koji je nazivaju “književnošću novog doba”. Stvaralačke karakteristike tog vremena vezuju se za analiziranje Kulturne revolucije, glavni tokovi su se pleli oko “književnosti ožiljaka” koju su pokrenuli Liu Sinvu (Liu Xinwu) i Lu Sinhua (Lu Xinhua) (uglavnom je reč o kritici ondašnje politike i društva) i “književnost promišljanja” čiji su glavni predstavnici bili Vang Meng (Wang Meng), Čang Sienliang (Zhang Xianliang) (*Pola muškarca je žena*) i Ba Đin (*Knjiga istine*). Pored ovih književnih pravaca, javila se i “književnost reformi”, čiji su glavni predstavnici Điang Celung (Jiang Celong) i Gao Sjaošeng (Gao Xiaosheng); te “književnost humanističkog ustrojstva”, s predstavnicima Čangom Đijem (Zhang Jie) (*Kad čovek dođe u srednje godine*), Dajjom Houjingom (Dai Houying) (*Eh čovek, čovek*) i Tieom Ningom (Tie Ning) (*O, Sjangsje*).

Kao godina preokreta uzima se 1985. Neki kritičari su književnost te godine nazvali “postnovovekovna književnost”. Književni jezik više nije bio jedinstven i više je u njemu bilo dijaloga. U tom periodu se prevode brojna dela zapadne književnosti i filozofije, uključujući i dela zapadnog modernizma kao i dela raznih misaonih škola i pravaca nastalih posle Drugog svetskog rata. Kina je imala dobro utemeljenu tradiciju realizma koja se oblikovala već u vreme pokreta *Četvrti maj*. Tako je savremena kineska književnost polako dobijala jasniji profil. Sve više je posedovala svoj osobeni koordinatni sistem i utemeljenje. Kod pisaca su bili sve prisutniji široki vidici, novi pogledi i ideje, nove metode i novi načini razmišljanja. Bilo je to vreme njihovih izuzetnih uspeha koje nije bilo lako zanemariti. To se naročito videlo u tehnici pisanja i izražavanja. Za relativno kratko vreme kineski pisci su opet skrenuli pažnju svetskih kritičara. “Književnost traženja korena”, koju predstavlja Han Šaogung (Han Shaogong) (*Rečnik mosta Ma*); “avangardna književnost”, čiji predstavnici Ma Juan (Ma Yuan), Li Tuo (Li Tuo), Ju Hua (Yu Hua), Su Tung (Su Tong), Sun Ganlu (Sun Ganlu), Ge Fei (Ge Fei), Čan Sjeue (Chan Xue), uvode revolucionarne metode kako u naraciji, tako i u stilu i izrazu. Tu je još i poezija škole “Današnjica”, a najznačajniji pesnici su: Bei Dao (Bei Dao), Šu Ting (Shu Ting), Gu Čeng (Gu Cheng), Jang Lien (Yang Lian), kao i nekolicina mlađih književnika kratkih priča. Do devedesetih godina XX veka pojavila se grupa pisaca koja se mogla svrstati u

“novi realizam”: Liu Čenjun (Liu Zhenyun), Fang Fang (Fang Fang), Či Li (Chi Li), Ču Fuđin (Chu Fujin), itd., čija su se dela bavila trivijalnostima svakidašnjice i problemima malih, običnih ljudi, kao i temama koje su vezane za promene kineskog društva u uslovima reformi i otvaranja tržišta. Na književnoj sceni dolazi do multipolarizacije i supkulturalizacije. Treba napomenuti da je u Kini prisutna i tzv. postmodernistička književnost u kojoj stvaraju pesnici tzv. treće generacije kao što su: Ču Ven (Zhu Wen), Han Dung (Han Dong), za koje se kaže da pripadaju “marginalnim tokovima”. Oni sami tvrde da su prekinuli s prethodnim trendovima i stvaracima. Zbog takvog načina ophođenja i ponašanja, nazivaju ih i “generacijom pokidanih veza”. Tu pripadaju i predstavnici pravca “novi ljudi” (xinxin renlei) među kojima su Vei Hui (Wei Hui), Mien Mien (Mian Mian), koji opisuju isključivo lične doživljaje i iskustva. Neki od njih su postali toliko popularni na zapadu da su njihove knjige uvršćene među najčitanija dela svetske književnosti.

Da se malo vratimo unazad, 1983. godine dolazi do pokreta koji je usmeren “protiv zagađenja duha”. Izbija veliki sukob između predstavnika realizma i modernizma. Iako je sve to kratko trajalo, ostavilo je velike posledice na kinesku književnost i kulturu uopšte. Brojni talentovani i uticajni mladi pisci i pesnici napuštaju Kinu i sele se u Ameriku, Kanadu, Australiju, Francusku, Englesku, Holandiju, itd. Gao Singđijen (Gao Xingjian), nobelovac iz 2000. godine, baš je te godine kao disident napustio Kinu i otišao u Francusku. Neki od njih su kasnije napustili pisanje, mahom iz egzistencijalnih razloga. To je, svakako, za novu kinesku književnost bio veliki gubitak. Drugi udarac modernoj kineskoj književnosti nanela je tržišna ekonomija. Bezbroj je primera među piscima koji, iako veoma talentovani, iako su osamdesetih godina napisali vredna književna dela, devedesetih počeli da se bave biznisom. Na primer, Čang Sienliang, A. Čeng, itd.

Glavni nedostatak književnog stvaralaštva ovog perioda jeste u tome što je on vremenski bio veoma kratak, i što kao takav nije mogao da pusti dublje korene. Upravo zbog toga je on, po rezultatima i plodovima, bio dosta ograničen. Zbog izgubljenog dragocenog vremena u prethodnom periodu, svi su pokazali razumljivu žurbu, a otuda i površnost koja je, čini se, bila nužna. Dakle, književnici Kine su svoja dela stvarali u takvom okruženju. Između sebe su se

takmičili ko ima “novije” ideje, “savremenije” teme, ko je “smeliji”, ko je “brži”. Osetio se njihov vapaj za uspehom, za stvaranjem sopstvenog imidža i imena. Jasno je da nije postojala vremenska distanca, a da ne govorimo o gomilanju znanja i udubljivanju u problematiku. A to bilo neophodno ako se želelo stvoriti veliko umetničko delo. Iz tog razloga, na prvi pogled, književna scena bila je raznovrsna, puna života, ali, pažljivije gledano, zaista je bilo teško pronaći vredno književno delo. Tako da se ni tu nije video neki suštinski napredak. Kineski književni kritičari sami priznaju: *Od kraja 80-ih do početka 90-ih, novi književni trendovi koji su smatrani kao novine u književnosti u suštini su bili ponavljanje i varijacije već pređenog puta. Ta vrsta varijacija na stare teme klonila se ispitivanja duše i duha čoveka. Ona je samo ovladala nekim tehnikama zapadne književnosti i primenila ih u praksi. Kopirala je modele i tehnike pisanja modernizma i postmodernizma na Zapadu. Tu su romani toka svesti, eksperimentalne drame, moderna poezija, izražavanje libida, itd. Teme književne i umetničke kritike su postale egzistencijalizam, receptivna estetika, poststrukturalizam, postkolonijalizam, feminizam, pa čak i globalizam; sve su to pojmovi potekli na Zapadu, i u ovom domenu najbolji kineski kritičari su samo bili replika zapadnih teorija i tamo ustanovljenih terminoloških sistema.* Književnost novog razdoblja ponovo upada u zamku pokreta *Četvrti maj*, tako da stvaralačka kulturna delatnost postaje kopiranje i širenje zapadnog jezičkog sistema i vrednosnih matrica. Ovakav način stvaranja nije doprineo razvoju sopstvenog književnog izraza, već je sve više zapostavljao sopstvene kulturne korene. Suzbijana je originalna stvaralačka snaga. To je jedan od glavnih razloga zašto se kineska književnost našla na marginama svetskih književnih tokova. Ona, jednostavno, nije mogla da iznedri takve velikane kao što su bili Igo, Kafka, Tolstoj, Dostojevski, itd. U kineskoj književnosti XX veka nedostajala je vera koja nosi svoju sopstvenu širinu i dubinu, nedostajali su joj i stil i forma i tehnika. Bez obzira na teme, na istorijsku spoznaju sadašnjeg i budućeg vremena, kineska književnost nije mogla da stvori delo koje će imati svoj osobeni pečat i svetu odaslati univerzalnu poruku. Nije bilo dela koje bi svetskim književnim kritičarima i znalcima bilo od značaja i vrednosti; nije bilo dela koje bi svi bez ostatka pozdravili, koje bi otvorilo nove horizonte svetskog književnog izraza. To je, otprilike, bilo generalno stanje u kojem se nalazila kineska književnost XX veka.

Pomenuli smo brojne kineske pisce, kao što su Lu Sin, Ven Jiduo, Lin Jutang, Lao Še, Šeng Congven, Ba Đin, Ai Ćing, Ćian Ćongšu, Vang Meng, Žu Ćiduan (Ru Zhijuan, Šen Žung) Shen Rong, Mo Jan itd. Među njima tri imena: Lu Sin, Lao Še i Šeng Congven, pripadaju samim vrhovima kineske književnosti. Oni su, po svemu, imali najveće šanse da dobiju Nobelovu nagradu. Ali, nažalost, nijedan od njih nije ostvario ovaj san.

Naravno, ima i puno objektivnih razloga zašto ceo jedan vek nije bilo kineskih pisaca na spisku dobitnika Nobelove nagrade. Da se prvo pozabavimo kriterijumima za dodelu ove nagrade.

Na osnovu želje samog Nobela, nagrada za književnost trebalo bi da pripadne nekome ko je “na polju književnosti stvorio delo puno idealizma”. Međutim, takav princip isuviše je uopšten. Šta znači idealizam? Koliko u njemu ima osnovnih principa morala i estetike i kakvi su ti principi? Da li on naglasak stavlja na klasično, večno, ili moderno, trenutno, savremeno? Ćak iako izaberemo kritički ugao koji najviše odgovara idealizmu, neizbežno je prisustvo subjektivnog momenta koji svaka kritika u sebi nosi. Stoga su akademici Švedske akademije, iako su dali veliki doprinos objektivnosti, ipak pokazali i vidljiva ograničenja i nedostatke. Lako je primetiti da se u prošlom veku nije radilo o nepromenljivim književnim kriterijumima. Oni koji su sudili o vrednostima književnih dela bili su pod uticajem promena načina života i opšteg umetničkog duha epohe, ili pod uticajem ličnog estetskog ukusa. Na primer, početkom prošlog veka članovi Komiteta za dodelu Nobelove nagrade za književnost smatrali su da su anarhizam, protivljenje religiji i crkvi, realizam, pravi protivnici idealizma. Tako su izostavljeni svi koji su pisali u tom maniru. Prisetime se samo Tolstoja, Ibzena, Zole, itd. U drugoj polovini prošlog veka, krilatica “moralna snaga” bila je glavni razlog što je Solženjicinu dodeljena nagrada. U prvoj polovini XX veka među članovima Komiteta dugo je imao prevagu klasični pogled na estetiku, tako da oni nisu pažnju posvećivali moderno objavljenim književnim delima. Do Nobelove nagrade nisu došli i takvi majstori pera kao što su bili Kafka, Rilke, Lorens, Prust i Džojls. Kada analiziramo razvojnu nit kineske književnosti i istoriju dodele Nobelove nagrade, nije teško otkriti da je objektivno postojao vremenski diskontinuitet među njima. Gledano iz ugla književnog ukusa, kineska književnost se još jednom mi-moišla s opštim principima Nobelovog komiteta.

Vreme	Kriterijumi za dodelu Nobelove nagrade	Razvojna nit kineske književnosti
1. Prvih dvadeset godina XX veka	Književni pogledi su bili dosta konzervativni, čuvani su "uzvišen i čist idealizam", harmonija, umerenost i sklad kao glavni estetski kriterijumi. Za vreme Prvog svetskog rata prisutan je bio neutralni stav, tako da su u tom periodu pisci iz severnog dela Evrope dobijali Nobelovu nagradu (Selma Lagerlef (1909), Verner von Heidenstam (1916), Karl Gjellerup i Henrik Pontoppidan (1917), Knut Hamsun (1920)). Drugi poznati pisci nisu uzimani u obzir. Tako da je prostorni okvir regiona iz kojih su pitali nagradeni bio uzano omeđen.	Krajem XIX i početkom XX veka kineska književnost se nalazila u prelaznom periodu, prelazila je put od tradicionalne, stare književnosti ka novoj. Jezik književnog izraza išao je od klasičnog ka govornom. Nova kineska književnost još je bila u začetku.
2. Dvadesete godine XX veka	Švedsku akademiju ulazi puno novih lica, tako se i kriterijumi za dodelu Nobelove nagrade menjaju. Uvažavan je klasični umetnički stil, a "idealizam" se cení kao sastavni deo humanizma.	Počeli su da se razvijaju pokret <i>Četvrti maj</i> , pokret za uvođenje govornog jezika u književnost i prosvetiteljska književnost. Obrača se pažnja na inovacije u književnom stvaralaštvu, ulazi se u produktivni period nove književnosti; glavne teme su: buđenje naroda, sloboda duha, otkrivanje i razvoj pitanja koja se vezuju za sudbinska dešavanja čoveka.

Vreme	Kriterijumi za dodelu Nobelove nagrade	Razvojna nit kineske književnosti
3. Tridesete godine XX veka	<p>Nobelova nagrada za književnost se direktnije vezuje za aktuelni vremenski trenutak i više se pažnje posvećuje popularnim, modernim i klasičnim delima. Perl Bak dobija Nobelovu nagradu. Mnogo je ljudi imalo rezervisan stav prema ovoj odluci, ali je Akademija odgovorila da književnost namenjena masama i običnim ljudima zaslužuje više pažnje i podsticaja.</p>	<p>Nova književnost je u procvatu, sa Zapada je uvezen romanizam i kritički nastrojani realizam XVIII i XIX veka; kasnije se upalo u zamku politikanstva i politika je direktno određivala pravac razvoja kineske književnosti. Glavna struja je realizam levičarski nastrojenih pisaca.</p>
4. Posleratna književnost	<p>U ovom prilično dugom periodu kriterijumi su doživeli nekoliko vidljivih promena: glavni predstavnik moderne poezije (Eliot) je 1948. godine dobio Nobelovu nagradu. S njim je posle pola veka konačno moderna književnost dobila priznanje Nobelovog komiteta za književnost. Posle Eliota, veliki procenat dobitnika Nobelove nagrade bili su pesnici i pisci moderne književnosti. S druge strane, autori neknjiževnih tekstova, kao što su: Bernard Rasel (1950), Vinston Čerčil (1953), Žan-Pol Sarrtr (1964), dobijaju Nobelovu nagradu za književnost. U osnovi, razni književni pokreti modernizma dostižu svoj vrhunac.</p>	<p>Od četrdesetih do sedamdesetih godina XX veka završen je proces književnog integrisanja. Posle Maovog govora o kulturi i umetnosti u Jenanu, ratna tematika odnosi preovlađujući uticaj u književnosti. Književnost oslobođenih oblasti ili revolucionarna književnost, postaje glavni tok moderne kineske književnosti. Od 1949. do 1966. godine preuzimana je revolucionarna književnost SSSR-a, a potom dolazi književnost Kulturne revolucije.</p>

Vreme	Kriterijumi za dodelu Nobelove nagrade	Razvojna nit kineske književnosti
5. Sedamdesete godine XX veka	Nobelova nagrada za književnost ulazi u period "pragmatizma"; pažnja je usmerena na to koju pomoć Nobelova nagrada ima na dalji razvoj i ulogu dobitnika te nagrade u društvu kojem pripada. Svetu se uspešno otpravljaju "nova <i>poznata</i> lica".	Sedamdesetih godina XX veka Kina je još pod bremenom Kulturne revolucije. Dominiraju politički pokreti i političarska književnost koji gotovo da prekrivaju sve. Skoro da je potpuno zamrla stvaralačka aktivnost i izraz koji ukazuju na fenomene "čiste književnosti" i "čiste forme".
6. Osamdesete i devedesete godine XX veka	To je doba informatike i multipolarne kulture. Komitet za dodelu Nobelove nagrade prioritet daje sposobnostima koje idu ka sažimanju i rekapitulaciji u okvirima svetske književnosti. Istovremeno, obraća se pažnja i na formalni smisao dela, kao i na njegovu unutrašnju književnu zakonitost.	Početkom osamdesetih godina ponovo je oživela tradicija prosvetiteljske književnosti pokreta <i>Cenrti maj</i> . Vraća se duh realizma. Sredinom osamdesetih uvodi se modernizam, koji je na Zapadu već otišao u istoriju, kao i razne škole i pravci koji su bili u trendu posle Drugog svetskog rata. Radali su se brojni pokreti kineskog modernizma, da bi se posle njih pojavila avangardna književnost. Osnovna struktura književnog i kulturnog stvaralaštva tog doba jeste sukob između realizma i modernizma. A onda se, devedesetih, javlja književnost namenjena masama ili tzv. popularna književnost. Na talasima tržišne ekonomije pojavili su se i multipolarni književni izrazi, kao i razne druge književne izražajne forme (književnost na Internetu, multistijska književnost, itd.), kao i postmodernistička književnost. Među njima je najsavremenija po izrazu tzv. književnost trenutka.

Iz poređenja koja su data u priloženim tabelama, nije teško doći do zaključka.

Dvadesete i tridesete godine XX veka bile su plodne za Kinu (najznačajnija je moderna književnost), a to je bilo razdoblje kada Nobelov komitet nije puno obraćao pažnju na neevropsku književnost i nove književne forme. Zatim, Kina je ušla u dug period mučnog i teškog rata protiv japanske agresije, a onda je usledio građanski rat (1945-1949). Posle osnivanja NR Kine, književna politika i pravci razvoja bili su potpuno drugačiji od duha koji je zagovarao Nobelov komitet. Potonjih deset godina Kulturne revolucije (1966-1976) godine su kada sami Kinezi gube "književni" izraz. Devedesetih godina u Kini je došlo do pokretanja talasa modernizma, a na Zapadu, posle Drugog svetskog rata, modernizam u svetskoj književnosti nije više bio u centru pažnje.

Drugi objektivni razlozi jesu razlika u jeziku, književni i kulturni izraz. Istočna kultura je u svojoj dugoj istoriji formirala nezavisnu matricu vrednosti, formi saznanja, pogleda na lepo, kao i samosvojnu tehniku naracije. To je prirodna teškoća koja se stavlja pred zapadni svet. A to se posebno ogleda na polju razumevanja, objašnjenja, recepcije i doživljaja nekog dela, odnosno, komunikacije uopšte. Na primer, u prošlom veku umetnički izraz kineske književnosti bio je tesno povezan s političkim dešavanjima. Zapadnjacima koji ne poznaju tako dobro savremenu političku scenu Kine i kinesko društvo, teško je da razumeju i shvate zašto u kineskim književnim delima ima toliko političkog naboja. Puno stručnjaka sa Zapada gleda na kinesku književnost samo kao na oruđe i materijal za razumevanje kineskih političkih i društvenih prilika, kao i običaja Kineza. Oni nemaju interesovanje da u tome vide književno i umetničko delo. Postoji i puno nesporazuma i predrasuda o samim temeljima kineske civilizacije. Zapadnjaci teško shvataju kineske kulturne matrice kao što su odanost vladaru, poštovanje roditelja i starijih osoba, krvne veze, povlačenje iz sveta itd., i nije im lako da prihvate onu vrstu lepote i erotskog zanosa koje se nalaze u Feng Jicaijevom delu o "lotosovom cvetu", niti su u stanju da u drugim romanima Fenga Jicaija osete izraze erotskog i muževnog u, recimo, dopola obrijanoj glavi i perčinu kineskog muškarca. Ljudi na Zapadu jednostavno nisu sposobni da u potpunosti razumeju i osete lepotu

kineskih romana *Polja belong jelena* (Bai lu yuan), *Kad se prašina slegne* (Chenai luoding; kod nas je prevedeno sa engleskog kao “Crveni makovi”), *Rečnik mosta Ma* (Ma qiao Cidian), koji su u Kini tretirani kao uspešna književna i umetnička dela. Da pogledamo i primer Vanga Siaopoa (Wang Xiaopoa) i njegovih dela. On je sjajno karikirao likove zadojene levičarskim idejama iz perioda Kulturne revolucije, i nedvosmisleno je kritikovao taj istorijski period opisujući bezgranične mogućnosti čoveka. Kada Kinezi čitaju njegova dela odmah shvataju i dive se onom što ide iza reči. Oni su sposobni da u trenu razumeju tanane niti njegovog humora i karikiranja. Međutim, za ljude sa Zapada nije moguće tako lako ući u njegov jezički svet i ambijent.

Reprezentativan primer je i Đin Jung, čiji su romani najpopularniji u kineskom kulturnom prostoru. Njegovi čitaoci nisu samo narodne mase, već i najelitniji intelektualni krugovi. Njegovo delo je veoma uticalo na sve njih. Međutim, za zapadnu publiku njegovi romani nemaju tako očaravajuću moć. Čitaoci na Zapadu, jednostavno, mnogo ne vole romane koji opisuju junake iz sveta borilačkih veština. Oni ne razumeju istorijsku pozadinu koju njegovi romani nose, ne razumeju kineske borilačke veštine i tradicionalnu kulturnu matricu iz koje oni potiču, a da ne govorimo o njegovom shvatanju junaka i junaštva. Predmet nerazumevanja je i duhovna potka iz koje izvire njegovi junaci, a to su klasične konfucijanske ideje: *zhong* (odanost), *shu* (saosećanje), *ren* (ljubav, milosrđe), *yi* (pravičnost), *li* (rituali), *zhi* (mudrost, znanje), *xin* (vera, čast). Otuda članovi Nobelovog komiteta ne mogu tako lako da shvate vrednost pojedinih kineskih književnih dela. Prirodno je i što im onda ne mogu odati zaslužen priznanje. Jasno je da oni ne mogu gajiti ista osećanja prema ovim delima kao kineski čitaoci i kritičari. Iz ovog ugla gledano, kineski autori su bili u veoma nezahvalnoj poziciji.

Naravno, ne treba zaboraviti da je i politički faktor delimično odigrao svoju ulogu u tome da Kinezi ne dobiju Nobelovu nagradu za književnost. Hladni rat, koji je trajao skoro pola veka, doveo je do udaljavanja dve kulture.

Da sada pogledamo kada se desio prvi kontakt između Nobelove nagrade i kineske kulture. Bilo je to prilikom dodele Nobelove nagrade 1938. godine

američkoj književnici Perl Bak². Povodom svečanosti koja je organizovana u njenu čast, ona je rekla: *Iako ne predstavljam zvanični stav svoje zemlje, ipak ću govoriti za Kineze, jer ako tako ne učinim neću biti verna sebi. Tolike godine je život Kineza bio i moj život. On je postao bitan deo mene. Moja domovina i moja druga domovina-Kina, za mene imaju puno sličnosti. Ali ono što je najvažnije jeste naša ljubav prema slobodi.*

U čestitki koju je primila od Švedske akademije, istaknuto je da je njeno delo najbliže idealu Nobelove nagrade. Saosećanje koje je ona pokazala prevazilazi rasne prepreke, a u umetničkom izrazu je isticala uzvišene ideale čovečanstva. Čitaoci ne mogu ostati ravnodušni kada u njenim knjigama (*Dobra zemlja, Majka*) čitaju o kineskim životnim nedaćama i teškoćama.

Posebno je dirljiva sudbina Kineskinja.

U kineskoj književnosti XX veka, osim Lua Sina, u opisu sudbine Kineskinja niko nije prevazišao Perl Bak. Dodela Nobelove nagrade ovoj književnici proširila je vidike ljudi sa Zapada. Kroz njena dela saznali su za druga egzistencijalna stanja i živote koji su po svemu drugačiji. Kroz njena dela upoznavali su Kinu onog vremena. S druge strane, možda ni ona sama nije slutila da će zapadni svet tako dugo biti u okvirima klišeja koje je ona ponudila o kineskoj kulturi. Možemo bez preterivanja reći da i danas, iako je prošlo poprilično godina od tada, delimično dominira njen pogled na Kinu i Kineze. Brojne su kineske spisateljke koje žive van Kine i koje pišu po modelu i o temama koje je Perl Bak inicirala.

Perl Bak je naredne godine imenovala Lina Jutanga, autora dela *Mudrosti života i Moja zemlja i moji ljudi*, ali je Nobelova nagrada iz mnogih razloga, i ovoga puta, zaobišla kinesku kulturu i književnost.

Poznati kineski profesor književnosti koji živi i radi u Švedskoj, Huang Cuju (Huang Zuyu) 1984. godine objavio je tekst u lokalnom časopisu, gde se kritički osvrnuo na Švedsku akademiju koja tradicionalno omalovažava Kinu, azijske zemlje generalno, i sve ne-

---

² Perl Bak, (1892-1973) je kao mala s roditeljima došla u Kinu i tek je u svojoj 35. godini napustila Kinu. Rano je počela da čita kineska klasična dela. Volela je Kinu i dobro je poznavala njenu kulturu. Nju je doživljavala kao svoj drugi zavičaj.

evroatlantske zemlje. Akademija je povodom toga izdala saopštenje za javnost gde su, s jedne strane, priznali svoj propust prema književnostima neevropskih jezika, a s druge, oni su tu vrstu odgovornosti prebacili na mali broj kvalitetnih prevoda. Nekoliko godina kasnije, Mankvist³ (akademik Švedske akademije) će na skupu u Šangaju, koji je bio posvećen kineskoj savremenoj književnosti, još jednom izjaviti da je glavni razlog što kineski pisci do sada nisu dobili Nobelovu nagradu nedostatak kvalitetnih prevoda na zapadne jezike.

Takav stav Švedske akademije razljutio je brojne kineske književnike koji su postavili pitanje: “Da li se nagrada dodeljuje prevodilačkom ili književnom opusu?” Poznati kineski književnik Čien Čungšu je direktno u lice Mankvistu uputio veoma oštre reči: “Kažite nam istinu, da li vi zaista imate pravo da glasate? Kao sinolog, šta ste vi uradili? Kažete da je nužno da se kinesko delo prvo prevede na engleski jezik pa da se tek onda kandiduje za Nobelovu nagradu. Zašto književna dela drugih zemalja mogu da učestvuju u izboru iako su pisana na njihovom maternjem jeziku?”

Možda je ovakva reakcija kineskih pisaca razumljiva. Objektivno, baš zbog nedostatka dobrog i kvalitetnog prevoda i interpretacije, izuzetna kineska književna dela nisu mogla da se pojave u svetu, niti im je bilo moguće da postignu svetsku popularnost.

U jednom prilično dugom periodu, formalizam je vladao kritičkim i estetičkim principima zapadnih književnih kritičara. Kad bi pročitali kineska dela koja u prevodu obiluju misaonim sadržajima ali su u jezičkom pogledu ispod svakog nivoa, naravno da nisu

---

³ Mankvist, poznati švedski sinolog, koji je 1985. godine postao član Švedske akademije za književnost. Trenutno je član nekoliko akademija i visokih kulturnih i naučnih ustanova i član je Komiteta za dodelu Nobelove nagrade za književnost. Četrdesetih godina XX veka učio je kod poznatog švedskog i evropskog sinologa Bernharda Kalgrena (1889-1987). S njim je studirao klasičnu fonologiju, književnost pre dinastije Čin, Knjigu pesama, Cuo Čuan, Čuang Ci, itd. Posle toga je u Kini, u provinciji Sečuan, istraživao lokalne jezike. Pedesetih godina je na Stokholm univerzitetu dobio doktorsko zvanje iz kineskog jezika. Šezdesetih godina XX veka bio je predsednik *Borda Skandinavskog instituta za azijsko istraživanje*, a osamdesetih godina je u dva navrata bio predsednik Evropskog društva za izučavanje Kine.

obraćali posebnu pažnju na njih. Moramo priznati da je Švedska akademija zaista našla dobar izgovor. Iz jezičkog ugla gledano, književnost jeste umetnost jezika. Jezik ne samo da je nosilac književnog dela, već je i osnovni konstituent književnosti. Osim toga, jezik je istovremeno i osnovni medij za popularizaciju književnosti. Većina kineskih pisaca piše samo na kineskom jeziku. Retki su oni koji su u stanju da stvaraju u višejezičkoj sredini. I, da bi se njihova dela uopšte predstavila svetu, nužno ih je prvo prevesti na neki svetski jezik. Jezik je medij poigravanja misli. Način razmišljanja je bitno određen sintaksom i semantičkom strukturom. Tvorba reči i modifikatori svakog jezika bremeniti su istorijskim iskustvom, načinom izražavanja lepog, vrednosnim pogledima i kulturnim matricama. Književnost, natopljenu ovako dubokim smislom veoma je teško, uz pomoć prevoda, “interpretirati”. Književni prevod je kreativna aktivnost. I čak najverniji prevod u nekim momentima “menja” ritam i atmosferu originala, tako da se u tim elementima prevod nikada ne može približiti originalnom delu. Naročito je to prisutno u momentima kada izražava određeno nacionalno raspoloženje, emocije, poseban način života, metafore neke kulturne matrice. To je jedino moguće naslutiti iz kulturnog kruga kome tradicionalno pripadamo i to je ono neizrecivo psihološko iskustvo i civilizacijski temelj koji nas bitno određuje. Dakle, svima je jasno da prevod neizbežno osiromašuje originalno delo i da nikada u potpunosti ne izražava duh originala. Otuda, pisac Čang Čengči smatra da je “lepa književnost neprevodiva”. Jedna od najpoznatijih pesnikinja Šu Ting je jednom prilikom, kada je govorila svoju pesmu “Staro grobno mesto crvenogardiste”, na Petim pesničkim susretima u Jerusalimu, izgovorila i ove reči: *Sumnjam da je posle prevoda ostalo puno izvornih sokova pesme! Čak iako ovdašnja publika zna šta je Kulturna revolucija, iako zna šta je crvena garda. Razlika između kulturne matrice dva naroda je tako velika; kako onda publika da razume posebnu težinu koju nose pojedini izrazi i reči?* Šeng Congvenovo delo *Pogranični grad* i Ba Đinova *Porodica*, tipični su primeri loše urađenog prevoda na engleski jezik. U prevodu *Porodice*, iz originala jedino je prepoznatljiv dijalog. Puno dužih opisa, čak i većih celina koji su teži za razumevanje, prevodioci su svojevolejno odstranili. ... *To je ubistvo za delo samo; čak se može reći da je to mučenje za čitaoce ...*

pitam se kako tako loše urađeni prevod može ubediti druge da je reč o dobroj književnosti? Ba Āin je tako pisao u svojim memoarima. On je izražavao puno nezadovoljstvo prevodima svojih dela.

Nažalost, među 18 akademika Nobelovog komiteta gotovo ceo prošli vek nije bilo nijednog koji je mogao da čita na kineskom. Tek se od 1985. godine, kada je Mankvist postao član Švedske akademije za književnost, pojavio neko ko je bio u stanju da čita kineska književna dela u originalu. Ostali su morali to da urade uz pomoć prevoda. Oni, prirodno, nisu ni mogli kineska dela da stave u krug dela koje treba posebno čitati i o kojima treba razmišljati kao delima koja ulaze u uži izbor za nagradu. Kažu da je u biblioteci Akademije veoma malo kineskih knjiga.

Trenutno na Zapadu, od onih koji mogu da prevode kineska dela na strane jezike i da pri tom sačuvaju kvalitet originala, imamo samo nekineze (Mankvist, Goldblat, itd.). Sami Kinezi nisu uložili puno truda u ovo. Kina ima jednu izdavačku kuću *Waiwen chubanshe*, koja je sedamdesetih i osamdesetih godina izdala izvestan broj naslova kineskih romana na stranim jezicima (uglavnom na engleskom). Ali, radi se o veoma lošim prevodima, tako da je i to prošlo nezapaženo.

Mankvist je stručnjak koji je preveo puno kineskih književnih dela. Počeo je 1948. godine prevodom klasičnog dela *Zapis o izvoru breskvinog cveta* (Taohuan yuan ji). Do 1987. godine nanizao je 40 godina prevodilačkog staža. Njegovi prevodi obuhvataju dela iz drevnog razdoblja, klasičnog razdoblja, kao i savremena i moderna dela. Ako računamo od knjiga *Zapis o vodenoj obali* (Shuihu zhuan), *Hodočašće na Zapad* (Xi Youji), sve do dela Lao Šea, Vena Jidua, Ai Činga, Šenga Congvena, brojnih kineskih pesnika, ima više od 100 prevoda. Kada je postao član Akademije, skrenuo je više pažnje na “živu kinesku književnost”. Posebno se okrenuo modernoj kineskoj književnosti. Dela Bei Daoa, Gao Singđijana, Li Žuia su, zapravo, preko njegovog prevoda postala poznata književnom svetu Švedske.

Ako je Mankvist najaktivniji i najuspešniji prevodilac za švedski jezik, onda je to Goldblat za engleski jezik. Goldblat je u Kini cenjen kao vodeći prevodilac savremenih i modernih kineskih dela. Preveo je veliki

broj kineskih naslova⁴. U Severnoj Americi, pored Goldblata, postoji još jedna grupa prevodilaca koji uporno rade na prevođenju kineske književnosti: Orville Schell, Jeffrey Kinkley, Wang David Der-Wei, Michael S. Duke, itd.

Očigledno da u širenju kineske književnosti nije dovoljno samo oslanjanje na zapadne sinologe. S jedne strane, to je izbor ograničen tržištem, a s druge, određen je ličnim ukusom. To se dobro može videti na Mankvistovom primeru. Naime, on prevodi samo nekoliko kineskih književnika. Zato njegovi prevodi ne daju celovitu sliku kineske književnosti danas. Sâm je priznao da nije ni čuo, ni pročitao dela drugih izuzetnih modernih pisaca, kao što su Čang Čengči i Čang Vei (Zhang Wei).

Često smo svedoci da velika književna dela, koja su bitno uticala na kinesko društvo, nema ko da prevede i predstavi svetu. Međutim, dela koja u Kini nemaju veliku publiku, koja nemaju ni književni ugled, ni vrednost, usled dopadanja pojedinim zapadnim sinolozima, po njihovom prevodu i preporuci, preko noći postaju hit i stiču svetsku slavu. Gao Singđijan je najbolji primer za to.

Početak novog milenijuma, Kineze je najviše iritirala Nobelova nagrada za književnost koja je dodeljena Gau Singđijanu. Švedska kraljevska akademija je to ovako obrazložila: “Zahvaljujući njegovom delu koje ima svetsku vrednost, dubokoj analizi i razumevanju života i čudesnom, prefinjenom jeziku, njegovo delo je otvorilo nove horizonte kineskom romanu, umetnosti

⁴ Siao Hungino (Xiao Hong) *Hulan he zhuan*, *Shang shi jie*, *Xiao Hong xiao shuo xuan*; Čen Žuosijevo (Chen Ruoxi) *Yi xian zhang*; Huang Čunmingovo (Huang Chunming) *Nisi yi zhi lao mao*; Jang Điangovo (Yang Jiang) *Gan xiao liu ji*; Li Angovo (Li Ang) *Sha fu*; Duanmu Hungliangovo (Duanmu Hongliang) *Hong ye*; Čang Đieino (Zhang Jie) *Cheng zhong de cibang*; Bai Sienjungovo (Bai Xianyong) *Nie zi*; Ai Peino (Ai Pei) *Lu du mu*; Đia Pingvaovo (Jia Pingwa) *Fuzao*; Liu Hengovo (Liu Heng) *Hei de xue*; Lao Guiovo (Lao Gui) *Xuese huanghun*; Su Tunovo (Su Tong) *Mi*; Gu Huaovo (Gu Hua) *Zheng Nu*; Vang Šuovo (Wang Shuo) *Wan de jiushi xin tiao*; Li Žuijevo (Li Rui) *Jiu Zhi*; Hung Jingino (Hong Ying) *Ji e de nur*; Vang Čengheino (Wang Zhenhei) *Meigui meigui wo ai ni*; Ču Tienovo (Zhu Tianwen) *Huang ren shouji* i kineske savremene priče *Kad je predsednik Mao pročitao, neće mu se dopasti*. Goldblat veoma uvažava Moa Jena, preveo je gotovo svako njegovo delo. Od onih koja su već izdata ima: *Hong gaoliang jiazu*, *Tiantang suantai zhi ge*, *Jiu guo*, *Feng ru fei teng*.

i dramati.” Uz te reči, on je postao 93. dobitnik Nobelove nagrade i prvi dobitnik koji piše na kineskom jeziku.

Prirodno bi bilo da se ceo kineski svet raduje zbog toga što je kineska književnost koja je dugo bila u senci zapadne, konačno dobila svog predstavnika. Međutim, Gaova nagrada je dovela do mnogih nedoumica. Brojni kritičari, profesori i pisci izrazili su svoje negodovanje i posumnjali u opravdanost dodele ove nagrade. Postavilo se i pitanje autoriteta Švedske akademije. Drugi su se prema toj odluci odnosili s hladnim prezirom i jednostavno se distancirali. Takva reagovanja možda ni članovi Komiteta za dodelu nagrade nisu predvideli.

Prvo je usledilo reagovanje kineskog Udruženja pisaca. U zvaničnoj izjavi rečeno je da Kina ima veliki broj izuzetnih dela i pisaca, i da se može navesti najmanje dvesta imena koja su zaslužnija od Gaoa⁵. Komitet za dodelu Nobelove nagrade očigledno ne poznaje pravo stanje u Kini. Čini se da ovaj izbor nije učinjen na osnovu kriterijuma koji u prvi plan ističe vrednost književnog dela, već da je primarno bio motivisan političkim razlozima. To pokazuje da je Nobelova nagrada za književnost dobro ispolitizovana i da na taj način polako gubi od svog autoriteta. Posle ovakve izjave, u Kini je zabranjeno objavljivanje nje-

⁵ Gao Singdian je rođen 1940. godine u provinciji Điangsi (Jiangxi), novine ga uvek predstavljaju kao dramskog pisca, slikara, romanopisca, prevodioca, režisera i kritičara. U ranom periodu svog stvaralaštva dok je bio u Kini, on je bio poznat po svojim avangardnim dramskim komadima. Bio je koautor drama *Autobuska stanica*, *Apsolutni znak*, koje su kasnije izvođene i izazvale burnu reakciju publike. Kasnije je napisao dramu *Divljak*, u kojoj je koristio još više eksperimentalnih metoda. *Apsolutni znak* je uvršćena u jednu od deset najboljih drama za pedeset godina postojanja nove Kine. Njegova dela nisu puno objavljivana u Kini. A 1981. godine izdao je malu knjižicu eseja i književnih kritika, pod naslovom *Crte o tehničarima modernih romana*. Kada se 1986. godine u Kini pokrenula hajka na one koji “zapadnim idejama zagađuju duh” kineskog naroda, njegova drama *Druga strana obale* je zabranjena. Naredne godine je napustio Kinu i otišao u Francusku. Posle dve godine se, kao politički disident, nastanio u Parizu i dobio je francusko državljanstvo. U svom disidentskom periodu, napisao je romane: *Planina duše* i *Biblija jednog čoveka*, pa dramu *Bekstvo*, itd. Svrstava se u jednog od najvažnijih erotskih pisaca moderne Kine. Zagovara krajnji individualizam u stvaralaštvu i književna dela naziva “tvorevinama piščevog trenutnog raspoloženja, s kojim razni ‘izmi’ nemaju nikakve veze”. Sam sebe je nazvao “bezizamskim” stvaraocem.

govih dela. Međutim, posledice koje je izazvala ova nagrada daleko su prevazilazile uobičajene književne okvire. Sve je od samog početka bilo obojeno političkim bojama.

Možda je izjava kineskog Udruženja pisaca bila ishitrena, jer ne samo da su razljutili starce iz Švedske akademije, već su i ozbiljne kritičare primorali da začute. Jer, čim bi progovorili, postali bi oruđe u rukama “zvaničnih organa”. Brojni pisci u Kini su, s jedne strane, želeli da zadrže distancu od zvaničnog stava, a s druge, nisu mogli da se odupru ličnom opredeljenju i kritičkom stavu. Jedino što im je preostalo bilo je – da začute. Ostali su samo malobrojni “buntovnici” ili Gaovi prisni prijatelji koji su pisali pozitivne kritike. Tako je poznati kritičar Liu Caifu (Liu Zaifu), izneo mišljenje da Singđijanova dela predstavljaju najbolje romane i drame moderne kineske književnosti i da on svakako zaslužuje tu nagradu. Pisao je da je on jedan “univerzalan daroviti stvaralac” koji je individualnu duhovnu vrednost stavio na najviše mesto piramide života; da je on u dramskom stvaralaštvu postigao veliki uspeh i da je otvorio puteve eksperimentalne drame u Kini koji su dosta uticali i na druge dramske stvaraoce sveta. Henri Čao, profesor na Londonskom univerzitetu, veoma se pohvalno izrazio o njemu i njegovom delu. Govorio je da je Gao u svom delu ostvario “čanovski smisao u eksperimentalnoj drami”.

Najžešće kritike na Gaovo delo došle su od kritičara, pisaca i profesora književnosti sa Tajvana, Hong Konga, kao i iz Amerike. Neki misle da čak ni Lu Sin ne zaslužuje pohvale koje su pri dodeli Nobelove nagrade izrečene Gaou. Drugi, pak, kažu da iako je njegovo delo pisano na kineskom jeziku, njegovo književno opredeljenje jeste drugačije u odnosu na glavne tokove kineske književnosti. Njegovi vrednosni sudovi i humanističko opredeljenje takođe su različiti, tako da on iz ugla zapadne kulturne matrice i mišljenja sudi i gleda na Kinu. Francuska misao i Sartrov egzistencijalizam izvršili su više uticaja na njega nego što je to uradila kineska civilizacija. Ima i ekstremnijih mišljenja koja ističu da treba uputiti čestitku Francuskoj i francuskom Ministarstvu za kulturu, jer je Francuz Gao Singđijan dobio Nobelovu nagradu a ne, kako se to prikazuje, Kinez Gao Singđijan. To je francuski ponos a ne kineski. Zato i ne

treba govoriti kako je Kinez 2000. godine dobio Nobelovu nagradu za književnost.

Kad pregledamo sve kritike koje su upućene Gaovom delu možemo ih, otprilike, podeliti u tri grupe, odnosno teme koje govore o: njegovoj originalnosti, njegovom jeziku i njegovoj misli.

Najviše je rasprava vođeno oko njegove originalnosti. Neki su uporedili Gaovu *Autobusku stanicu* s Beketovom dramom *Čekanje Godoa*, a njegovo *Bekstvo* sa Sartrovim *Bez izlaza*. Oni su došli do zaključka da je od sadržaja, zapleta, forme, do filozofskih ideja, Gao u potpunosti imitirao zapadne autore. Dok u njegovom romanu *Planina duše* sve vrvi od vidljivih tragova (u sadržaju, stilu, naraciji, jeziku, toku svesti) Džojsovog *Ulisa*. Zato se ističe da u sumnju treba dovesti njegovu originalnost. Pa ako je već tako, čime je on to uticao na svetske dramske tokove?

Gao Singdijan je pri dodeli Nobelove nagrade u svečanom govoru veliki deo posvetio umeću jezičke veštine i eksperimentisanju jezikom. Pošto se u kineskom jeziku često izostavlja subjekat, a glagol nema ni rod ni vid, on je u svom delu pokušao da mu lice bude zamena za lik. Pored toga, on je tok svesti preimenovao u "tok jezika" i za to je tvrdio da je to njegov jezički eksperiment i originalni doprinos. U celoj knjizi ne postoji glavni lik na kojem se temelji radnja, niti postoji jedna priča koja čini okosnicu romana. Inače, po strukturi, *Planina duše* je veoma složena knjiga; po stilu je mešavina putopisa, mita, zagonetke, legende i istorijskih priča, zabeleški, raznih zapisa usmene i pisane tradicije. U jedno je stavljeno prvo lice jednine "ja" i drugo lice jednine "ti". Drugi je duhovno otuđenje prvoga. Treće lice jednine "on" je, u stvari, posmatranje i razmišljanje o "meni" (ja). A "ona" je prirodna posledica "on", istovremeno je i seksualni partner "drugog" u sferi duhovnog lutanja. Za one koji su upućeni, ne treba posebno isticati da ova tehnika stvaranja nije njegovo originalno delo (ovde se opet dovodi u sumnju njegova originalnost) jer je pisac s Tajvana Čeng Čingven (Zheng Qingwen) još 1968. godine takvom tehnikom poigravanja licima, napisao kratku priču *Vrata*, koja je na Tajvanu dobila najvišu književnu nagradu. Kad pažljivo pročitamo *Planinu duše*, lako se da videti da on nije vešto koristio ovu tehniku prelaženja iz lica u lice. Pogotovo kada se u priči pojavi drugi lik, neizbežno se koristi "on/ona" da zameni taj lik, tada nastaje zbrka

koja vodi do brojnih nejasnoća i stvara haos u priči. Rečenice postaju slične brzalicama u kojima se nazmenično javljaju dva “on”, dva “ona”, i čitaoci su na velikim mukama. Čak se i sâm gubi u tom poigravanju. Ričard Eder (Richard Eder) je 18. 12. 2000. godine u *Njujork tajmsu* uputio oštre kritike na račun ovog dela: *Gao Singđijan ne samo da nije ovladao ovom tehnikom pisanja, on kao da ratuje sa svojim stilom... Nedostatak nije teškoća u razumevanju, već nejasno napisan tekst.* Pol Grej (Paul Gray) je u nedeljniku *Tajms*, od 11. 12. 2000. godine, uputio kritike uz reči da je veoma mučno čitati ovo delo, i dodao “*sumnjam da je Nobelovu nagradu dobio na osnovu ovog dela*”. Nemački sinolog i prevodilac Volfang Kubin je to ovako prokomentarisao: *Gaova dela su u većini slučajeva obična. Imaju mnogo boljih i poznatijih kineskih pisaca koji imaju važniju ulogu u kineskoj književnosti danas.* Kritičari iz Švedske su takođe komentarisali “*Gao nije napisao grandiozno delo, niti je napisao delo istančanog jezika i stila, a kamoli delo koje će nas podsećati na Prusta ili Džojasa.*”

Njegovo drugo delo, *Biblija jednog čoveka*, u stvari je nastavak *Planina duše*. I ovo delo ima samo treće lice jednine “on” i drugo lice jednine “ti”, i isto je bez glavnog lika koji prati radnju, međutim, u tom delu je književno umeće na još nižem nivou. “*...Jezik je vrlo grub, mučno ga je čitati. Da je u Kini, takav roman bi izdavač vratio na doradu.*” Ovako je profesor Sju Đilin (Xu Jilin) sa Šangajskog Normal univerziteta to prokomentarisao. Čak se i Mankvist, obožavalac i promoter Gaoa, složio s ovakvim sudom.

Zbog lošeg jezika i stila, Gao Singđijan je u kinesku književnost uneo i nedoumicu druge vrste. Prirodno je da delo koje je nagrađeno Nobelovom nagradom bude uvršćeno u srednjoškolsku lektiru i postane obavezna literatura za studente kineske književnosti. Možda bi se to delo moglo koristiti i kao primer u nastavi, ali *Planina duše* i *Biblija jednog čoveka*, s ovakvim jezikom, profesore dovode u nezgodnu priliku. Naime, kako ih analizirati? Jedan nastavnik iz hongkonške gimnazije je to ovako prokomentarisao: *Gaov roman je veoma nerazumljiv i plašim se da srednjoškolci to ne mogu da čitaju. Ako ova generacija čak nema vremena da pročita ni klasična dela kao što su poezija dinastije Tang ili dela Lua Sina, pa kakve veze ima ako ne pročita i Gaovo delo. Ne mora svako delo, koje je dobilo Nobelovu nagradu, da bude pročitano.*

Verovatno je ovaj nastavnik izneo mišljenje većine kineskih čitalaca.

Gao Singđijan je za svoje pisanje rekao da je to “hladna književnost”, odnosno “*književnost koja nema nikakvih obaveza ni prema čitaocima, ni prema društvu; to su samo reči i pisanije pisca, drugi mogu a i ne moraju to da slušaju i čitaju; svi idealizmi su samo sanjarije*”. On se nadao da će tako ostati po strani od “izama” i pravaca u književnosti, kao i od političkog opredeljenja svih boja.

Njegov stav je izazvao protivljenje i negodovanje brojnih kolega i kritičara. Oni smatraju da je takav čin Gao Singđijana, čin kojim je on izbacio svaki idealizam, kao i krajnje sebična briga samo o sebi, trenutnom uživanju, u suprotnosti s testamentom koji je ostavio Nobel. Ovakav stav je isto tako naljutio deo kineskih disidenata koji su u isto vreme kad i on napustili Kinu; na primer, njegova drama *Bekstvo* (opisuje demonstracije studenata 1989. godine) razljutila je disidente jer je u ovom delu on odbacio idealizam i cinično je opisao borce koji teže demokratiji i slobodi. U tim kritikama se kaže... *on nema saosećanja, on nema sažaljenja, samo prezir i cinizam prema demonstrantima i žrtvama. On samo zna da priča prazne priče i da se s visine igra politikom, i onda da se sâm svemu tome divi. Jedino što mu polazi za rukom je opis žena i erotskog uživanja. I u tome se otkriva njegov krajnje dekadentan i hladan stav prema svetu.*

Ta hladnoća u njegovom delu pominje se i u tekstovima poznatog američkog Kineza Cao Čangćinga (Cao Changqing), koji kaže da likovi u njegovom romanu nemaju saosećanja, ni zrnice ljudskog. Oni mogu da izbegavaju svaku politiku, mogu da ne prihvate odgovornost prema društvu, čak i odgovornost jednog muškarca prema ženi, ali ne mogu da nemaju najelementarniju moralnu odgovornost koju svaki čovek po prirodi stvari treba da ima. On u svakom delu pozajmljuje malo sadržaja egzistencijalizma, ali je potpuno zaboravio na reči jednog od doajena egzistencijalizma, Sartra: *Iako je književnost jedno, a moral drugo, mi ipak moramo da osetimo duboko u sebi moralni zakon koji dolazi iz korena samog estetskog naloga.*

Za erotski deo, za koji većina smatra da je područje Gaovog majstorstva, Cao smatra da je to samo opis *seksa bez ljubavi, u kome čak nema mesta ni elementarnoj emociji.* U tome je prisutno samo iskorišća-

vanje ženskog tela. Cao se ne slaže ni s mišljenjem Švedske akademije koja se pohvalno izrazila o njegovom stvaralaštvu govoreći da je *erotska tema njegovo delo učinila delom koje obiluje životnom snagom i strašću. Provokativni izazovi su osnovni ton njegovog stvaralaštva.*

Tako je Gao, posle desetogodišnjeg zaborava od strane kritičara i književnih krugova, posle dobijanja Nobelove nagrade, postao glavna meta žestokih kritika koje su stizale sa svih strana.

Kada se jedna stoletna želja ostvari i kada to nije ono što se očekivalo, razočaranje je možda dvostruko veće. Kineske književne krugove je iritirala Švedska akademija koja je posle čitavog veka ignorisanja, na kraju, na pogrešan način protumačila trenutno stanje u kineskoj književnosti. Ona je *neobjektivno i krajnje haotično izvrnula književnost Kine, kao da se ruga s njom.* Njihova ljutnja prema Akademiji samo je preusmerena na Gaoa i oni smatraju da je dodela nagrade njemu učinila da se svet s potcenjivačkim stavom odnosi prema kineskoj književnosti.

Objektivno gledajući, i Gaovo mesto u književnosti, kao i stav da je reč o velikom majstoru književnog zanata, modelirao je i promovisao sâm Mankvist. Prema priči Gaovog prijatelja, kritičara Liu Caifua, Gao je dramski pisac i autor koji se sviđa Mankvistu. Pre svega, dopadaju mu se njegove drame. Decembra 1988. godine, kada je Liu bio u Švedskoj, Mankvist mu je radosno pokazao rukopis od oko 400 000 karaktera koji je Gao Singđijan tek bio završio. Pošto je Mankvist teško čitao Gaov rukopis, Liu ga je poneo u Kinu da zamoli nekoga da to otkuca i pošalje nazad. Nakon tri godine, Mankvist je to preveo na švedski.

Kasnije je Mankvist pisao svom prijatelju profesoru Ma Senu na Tajvan, moleći ga da pomogne da se *Planina duše* prvo pojavi na Tajvanu. Tako je *Planina duše* 1990. godine izašla na Tajvanu, skoro u isto vreme kad se pojavilo i izdanje na švedskom. Međutim, tajvansko izdanje je hladno primljeno i niko nije obratio posebnu pažnju na ovo delo. Uticaj *Planine duše* je bio daleko od očekivanog u poređenju s delima koja su se pojavila te godine. Na primer, knjige Kundere, Oea, Grasa, itd. Zbog zvanične zabrane objavljivanja Gaovih dela u Kini, čak i posle dodele Nobelove nagrade, ovo delo nikada nije zvanično izdato. Tako da šira javnost u NR Kini, kao i pisci, kritičari i

čitaoci, nisu ni imali priliku da vide šta piše u knjizi *Planina duše*. Pa nije li to za jednog pisca koji piše na kineskom jeziku, u najmanju ruku, tužno?! Činjenica je da ova knjiga nije imala puno čitalaca. Činjenica je da ona nije izvršila neki poseban uticaj na kineske književnike. Zato su reči koje su se čule na dodeli nagrade, da je Gao *otvorio nove horizonte kineske moderne dramske umetnosti i romana*, po mnogo čemu, krajnje pretenciozne.

Uprkos kratkom vremenu distribucije Gaovog dela, nemanju čitalačke publike, reagovanjima književnog sveta Kine, čim je dobio rukopis, Mankvist je odmah pohvalio književno dostignuće Gaovog dela *Planina duše*, istakavši da ono prevazilazi sve do sada viđeno. Očigledno da je Mankvist bio taj koji je spojio procese šireg izbora dela za nagradu i odluke da se nagrada dodeli Gaou. On je već odlučio da je Gao jedini kandidat za Nobelovu nagradu. Nije uspostavljena ni vremenska distanca, nije konsultovano mišljenje drugih stručnjaka (recimo, za delo Jasunari Kavabate, nobelovca iz Japana, od trenutka imenovanja do konačne odluke, bilo je potrebno sedam godina). Čak je i Mankvistov prijatelj, profesor Ma Sen sa Tajvana, otvoreno priznao: *Mankvist ima svoj lični ukus. Ne može se reći da su oni koji se njemu dopadaju bolji pisci od ostalih*. To je potvrdio i sâm Mankvist izjavom u jednom intervjuu: *Ma ne zanimaju me! Ne interesuje me njihovo (kineskih književnih kritičara) mišljenje. Njihova mišljenja ne utiču na mene. I zašto bih ja uopšte i bio pod njihovim uticajem? U slučaju da oni kažu da Gao Singdijan nije dobar pisac, da je on trećerazredni pisac, u redu, to je njihovo pravo, ali to nimalo ne utiče na mene*.

Rezultati ovog dramskog zapleta imaju i drugu stranu medalje. To je faktor *Kina*. Baš kao što je to Lu Sin proročanski predvideo u svom poznatom pismu pre sedamdeset godina. Na početku novog milenijuma, NR Kini je bila potrebna Nobelova nagrada da bi podigla imidž i proširila svoj uticaj. Tako bi na velika vrata ušla u svet i dala svoj doprinos svetskoj književnosti. S druge strane, i Nobelovoj nagradi za književnost bila je potrebna kineska književnost da bi tako istakla svoj međunarodni karakter. Jer, kao međunarodna nagrada, bez Kine čije stanovništvo čini petinu čovečanstva, ona dovodi u sumnju svoj uticaj, autoritet i prestiž. Pod takvim okolnostima dodeliti nagradu jednom Kinezu bilo je dobro za obe strane.

To je presudno odlučivalo i o izboru i o proceduri dodele nagrade 2000. godine. Nužno je bilo da dobitnik bude iz Kine, zemlje koja je ovu nagradu čekala čitav vek (i ovaj uslov i ovakvo razmišljanje je očigledno bilo motivisano neknjiževnim razlozima. Jer, da nije tako, zašto bi te godine bilo čak tri kandidata iz Kine koji su ušli u uži krug: Bei Dao, Gao Singđijan i Mo Jen. Pri tom, ne treba zaboraviti da je Kundera izdvojen na stranu); zatim, nužno je bilo da dobitnik nagrade bude iz NR Kine ali da ne bude podržan od oficijelnih vlasti Pekinga, tako da su automatski iz ovog kruga ispali Li Ao s Tajvana i Vang Meng, nekadašnji ministar kulture NR Kine; nužno je bilo da je dobitnik disident koji nosi pečat “borca za demokratiju i slobodu”, a da pri tom ne dođe do velikih političkih i diplomatskih posledica (na ovaj način je eliminisan pesnik Bei Dao, čiji je politički stav iritirajući za Peking); nužno je bilo da delo bude obojeno nacionalnim kineskim bojama, a da ima i karakter modernog, eksperimentalnog duha, kao i postmodernističkog ambijenta (tako je ispao Ba Ćin, koji je stari pisac na zalasku karijere i koji je izgubio stvaralački elan i inspiraciju), itd. Tako je ispalo da je izbor najboljeg književnog dela bio kao igra na sreću, brojne kombinacije su bile u opticaju, umesto da to bude jedan krajnje ozbiljan i odgovoran pristup.

Procena vrednosti Gaovog dela, prvog nobelovca koji piše na kineskom jeziku, i njegovog mesta u književnosti, nešto je što zahteva istorijsku distancu i sud vremena. S druge strane, ne postoji neki apsolutni standard na osnovu kojeg bi se procenila njegova književna vrednost. Da li je on iznad ili ispod nekoga, nešto je što zavisi od individualnog suda. Za današnje pisce ona dva pitanja (šta da pišem i kako da pišem) koja su čitav vek mučila Kineze, više nisu ni tako aktuelna, ni tako važna. Zato dodela nagrade Gao Singđijanu nije bila ni njegova namera, ni njegova greška, on je naprosto postao oruđe u rukama onih koji su se “poigrali Kinom”. Možda je on, kao njegov uzor Sartr, mogao da odbije tu nagradu ili da kao Lu Sin jednostavno kaže “nisam je zaslužio”. To je ono što je bilo do njega i za šta je imao punu slobodu. Da je tako postupio, to bi i za njega i za kinesku književnost imalo veliki značaj. To bi, verovatno, bio njegov veliki doprinos kineskoj književnosti.

Kada je kinesko Udruženje pisaca kritikovalo odluku Švedske akademije rečima da navodno iznad Gaoa

ima bar dvesta imena kineskih pisaca koji su bolji od njega, kritičari van Kine bili su malo obazriviji i moglo bi se reći objektivniji, rekavši da postoji bar 20 imena koja pišu na kineskom i koja imaju veći uticaj i značaj od Gaoa. Međutim, taj spisak do dana današnjeg nije stigao do Švedske akademije. Razlog za to treba tražiti među samim kineskim kritičarima koji nisu smogli ni snage ni hrabrosti da naprave takav spisak. Sastaviti takav spisak nije nimalo lako. Onaj koji bi se prihvatio tog posla morao bi da razume kinesku književnost, morao bi da bude krajnje savestan i da nema nikakvih zadnjih namera. Kinesko Udruženje pisaca, kao najuglednija i najpozvanija ustanova u Kini, to nikada nije uradilo; institucije ili profesori koji su van zvaničnog uticaja NR Kine (iz Tajvana, Hong Konga, kineske zajednice iz Amerike, Kanade, Evrope, itd.), takođe nisu ponudili nijedan spisak imena onih koji su bolji od Gaoa. Jedino se na Internetu može doći do takvog spiska, a on je rezultat javne ankete. Naime, kineski čitaoci su naveli imena najomiljenijih pisaca kineskog govornog područja koje su želeli da vide kao kandidate za Nobelovu nagradu (videti u prilogu, uz naše objašnjenje).

Uticajne privatne novine s juga Kine, "Nanfang du shi bao" 2003. godine uložile su 150 000 juana, da bi osnovale do sada najveći nagradni fond za "godišnju književnu nagradu za dela na kineskom jeziku". Pri tom se zalažu za princip objektivnosti i nezavisnosti. Oni koji odlučuju o nagradi ne podležu nikakvom pritisku (komercijalnom, političkom, ličnom) i samo se trude da se na svetlo iznese umetnički kvalitet dela i njegov društveni uticaj. Ova nagrada u sebi nosi šest nominacija: najistaknutiji književnik za prethodnu godinu, nagrada za roman godine, nagrada za esej godine, nagrada za poeziju godine, nagrada za književnu kritiku, nagrada za najboljeg debitanta u književnosti. Nagrada za najistaknutijeg književnika u prve tri godine (2003, 2004, 2005) dodeljena je: Ši Tiešengu, Mo Jenu i Ge Feiu, i to je bilo prihvaćeno od svih. Treće godine (2005), nagradni fond bio je duplo uvećan, čime je proširen i uticaj ove nagrade. Neki kažu da je to u stvari kineska Nobelova nagrada za književnost. Tako je ova nagrada stekla ugled u krugu književnog sveta koji piše na kineskom jeziku. Na taj način se promovise književni duh, duh narodnog, kreativnog stvaralaštva. To je način da se pronade novi put za razvoj kineske književnosti. Ova nagrada, koju

su osmislili i organizovali sami Kinezi, svakako želi da skrene pažnju svetskih književnih kritičara.

Nobelova nagrada je samo jedna od nagrada za književnost, i ona svakako nije garant najviših književnih dometa. To je samo jedna od mogućih potvrda za stvaralaštvo koje se dodeljuje nekom piscu. A kada govorimo o književnom ukusu, svaka komisija koja učestvuje u dodeli neke književne nagrade ima svoj lični ukus i stav. Svako ima svoje favorite i svoj spisak. Na primer, u pomenutoj Internet anketi ne nalazi se nekoliko imena koja su veoma poznata i cenjena u svetu od strane zapadnih sinologa i kritičara, a prema mišljenju kineskih kritičara, nisu toliko uticajna (Li Žui, Čan Sjue, Jang Lien).

Postoje brojni načini da se prikaže odnos kineske književnosti i Nobelove nagrade. Ovo je samo jedan od mogućih pogleda koji baca bar delić svetla na pozornicu na kojoj igra i dalje traje.

Prilog

Slede imena koja su rangirana po broju osvojenih glasova:

Đin Jung (Jin Yong) iz Hong Konga, rođen 1924. godine. Od 1955. godine piše i objavljuje istorijske romane koji za temu imaju borilačke veštine; danas se osamnaest naslova (neki naslovi imaju po nekoliko tomova) uzimaju kao njegova najznačajnija dela. Kineska književna scena XX veka bez njega je nezamisliva. Njegova publika obuhvata sve slojeve kineskog društva. Glavna dela su: *Legenda o kondorovim herojima*, *Nebeski mač* i *Zmajeva sablja*, itd.

Đia Pingva (Jia Pingwa), NR Kina, rođen 1952. godine. On piše o običajima pojedinih mesta u Kini i pripada književnom pravcu "traženja korena", kao i traženju lepog u književnosti. Najpoznatija dela: *Napušteni grad* i *Grad Šang*.

Li Ao (Li Ao), s Tajvana, rođen 1935. godine. Tajvan ga je 2000. godine imenovao za Nobelovu nagradu za delo *Pe-kinški hram Fayuan*. Njegova književnost je krajnje politički obojena.

Vang Suo (Wang Suo), rođen 1958. godine, devedesetih godina jedan od najčitanijih pisaca Kine. Pripada grupi postmodernističkih i najkomercijalnijih pisaca. Deo njegovih romana poslužio je kao scenario za kineske filmove. Najpoznatija dela su: *Pola je vatra, pola je more*; *Igra je baš otkucaj srca*.

Ju Hua (Yu Hua), rođen 1960. godine, cenjen i od kineskih i od svetskih književnih kritičara. Pripada avangardnoj književnosti. Teme njegovih dela su zlo, nasilje, smrt. Glavna dela su: *Živeti*, *Braća*.

Vang Anji (Wang Anyi), rođena 1954. godine, jedna od najuspješnijih kineskih spisateljki. Specijalnost joj je pisanje o ženama i o životu u Šangaju. Po brojnosti i raznovrsnosti dela je bez premca. Najpoznatija dela: *Selo Sjaobaočuang*, *Trilogija ljubavi*.

Su Tung (Su Tong), rođen 1962. godine, počeo da piše 1983. godine. On je predstavnik avangardne književnosti, da bi se kasnije vratio neorealizmu. Ima veliki krug obožavalaca. Neki romani su filmovani. Najvažnija dela su: *Žena i konkubina* (filmovano pod naslovom *Crveni lampioni visoko okačeni*), *Pirinač*.

Bei Dao (Bei Dao), jedini pesnik koji se nalazi na ovom spisku. Rođen 1949. godine. Počeo je da piše poeziju krajem Kulturne revolucije. On je jedan od osnivača uticajnog časopisa "Danas" i pesničkog pravca istog imena. Najpoznatije pesničke zbirke su: *Rukopis grada Sunca*, *Odgovor*. Zbog političkog angažovanja, 2000. godine nije uspeo da dobije Nobelovu nagradu.

Ge Fei (Ge Fei), rođen 1964. godine. Čuveni roman *Zagonetni brod* objavio je 1987. godine. Pripada avangardnoj književnosti. U njegovim romanima ima puno misterija i zagonetki. Glavna dela su: *Braonkasto jato ptica*, *Lice čoveka breskvinog cveta*.

Han Šaogung (Han Shaogong), rođen 1953. godine, pripada jednom od glavnih predstavnika književnosti "povratak korenima". Glavna tema njegovih dela je kritički odnos prema tradicionalnoj kulturi i psihološkom profilu nacije. Poznata dela su: *Tatatata*, *Rečnik mosta Macíao* (napisan pod uticajem Pavićevog *Hazarškog rečnika*).

Mo Jen (Mo Yan), rođen 1955. godine. Njegovo jedanaesto mesto je iznenađenje, jer je reč o izuzetno uticajnom književniku. Kažu da je kineski Markes, Fokner iz Šandongu. Glavna dela su: *Crvena polja sirka*, *Bujne grudi i obilni guzovi*.

Ši Tiešeng (Shi Tiesheng), rođen 1951. godine, 1979. godine je počeo da piše. Njegovo stvaralaštvo je neodvojivo od njegovog života. Iako je telesno hendikepiran, u njegovom delu je istaknut izuzetno zdrav i bogat um. Važnija dela su: *Beležnica iz stare sobe*, *Zapis o nevažnim stvarima*, *Zabeleške pacijenta* (za ovo delo je dobio najvišu kinesku književnu nagradu).

Čen Žan (Chen Ran), nazivaju je i kineska Diras. Rođena je 1962. godine. Predstavnik je moderne književnosti koja opisuje položaj i život žene u urbanim sredinama. Piše o otuđenju, sukobima i nerešivim duševnim situacijama. Jedna je od glavnih predstavnica ženske književnosti. Glavna dela su: *Nema mesta za rastanak*, *Nazdravimo prošlim danima*, *Privatni život*, itd.

A Čeng (A Cheng), rođen 1949. Proslavio se prvim delom *Kralj šaha* (1984). Opisuje atmosferu i običaje određene kulturne sredine u Kini, kao i trajne vrednosti i radosti

života. Dela su puna filozofskog naboja. Glavna dela su: (trilogija) *Tri kralja (Kralj šaha, Kralj drveća, Kralj dece)*.

Čang Vei (Zhang Wei), rođen 1955. godine, pripada književnosti traženja korena. Teme njegovih dela su raznovrsne i duboke. Opisuje društvo, određena mesta, istorijske događaje. Važnija dela su: *Drevni brod, Basna septembra, Porodična hronika*, itd.

Han Dung (Han Dong), Lu Jang (Lu Yang) i Ču Ven (Zhu Wen), oni su predstavnici pesnika "treće generacije" i romanopisaca koji su rođeni posle 1960. Sebe predstavljaju kao deo "prekinute generacije". Njihova dela su uperena protiv vodeće društvene struje, ona u sebi nose elemente nihilizma i dadaizma. S poezije prelaze na romane, glavna dela su: Han Dungovo *Moj Platone*, Lu Jangovo *Jurenje u Pekingu*, Ču Venovo *Volim dolare, Zbog samoće*, itd.

Ma Juen (Ma Yuan) je rođen 1953. godine. On je izuzetno važan pisac za avangardnu književnost 80-ih godina XX veka. U romanu *Boginja iz Lase* prvi put je primenio specifičnu tehniku u kojoj u opisima nema uzroka i posledice. Njegovo delo je dosta uticalo na potonje pisce. Od tradicionalnog "šta da pišem" došlo se do "kako da pišem". Ma Juen je glavni predstavnik kineske avangardne književnosti.

Hung Jing (Hong Ying), pesnikinja i romanopisac, nastanjena u Engleskoj. Rođena je 1962. godine. Dobitnik je brojnih književnih nagrada u zemlji i inostranstvu. Najpoznatija dela su: *Kći reke, K, Žena dobrih manira* itd.

UMIRUĆA REKA

To se dešavalo negde krajem septembra ili početkom oktobra svake godine. Ribe koje su meštani zvali *suza*, pristizale su od gornjeg toka Umiruće reke, plaćući.

U to vreme, ribari se još nisu oporavili od umora i uzbuđenja koje im je darovala sezona ribarenja na jegulje. No, čim su osetili miris prvog snega, bez obzira koliko bili umorni, ponovo su spremali pribor za ribarenje. U svakom slučaju, morali su da ulove nekoliko *suza* da ne razočaraju žene i decu, to je bila kruna jedne lepe, plodne godine.

Suza je vrsta ribe koja živi samo u Umirućoj reci. To je bila pljosnata riba, okruglastog tela, crvenkastih peraja i plavičaste krljušti. Pojavljivala se samo posle prvog snega u godini. U vreme kada je stizala, cela reka bi odzvanjala od njenih jadikovki.

Kada bi je neko uhvatio, kanule bi joj dve suze kao dve niske bisera. Njen tamnocrveni rep lagano bi mahao, dok se plavičasta krljušt kupala u sjaju. Mekana peraja bi se kao meh širila i spuštala. Žene su onda brže-bolje *suze* koje su muževi nahvatali puštale u veliki drveni sud i kao molitvu ponavljale reči utehe: “U redu je, nemoj više da plačeš; u redu je, nemoj više da plačeš; u redu je, nemoj više da plačeš...” I *suze* iz Umiruće reke zaista bi prestajale da plaću. One bi plivale u toj drvenoj posudi kao da su dobile neočekivanu toplinu utehe, i delovale su tako bezbrižno i mirno.

Ako ribari nisu želeli da slušaju tužnu jadikovku Umiruće reke s početka zime, jedino im je preostalo da pecaju *suze*.

U noći kad padne prvi sneg, *suze* su obično doplivavale iz gornjeg toka Umiruće reke. Ribari su zato

---

ranije na obali ložili logorske vatre. *Suze* su uglavnom bile narandžaste boje i iz daljine su izgledale kao iskričave i sjajne zlatne činije. Žene ovog područja obično su imale visoke veđe, teške očne kapke i debele usne, kada bi hodale čuli bi se tabani kako kao doboši dobuju zemljom. Bile su plodne, rađale su decu. Imale su i začuđujuće dobar apetit. Vobile su da nose tamnoplavu ili svetlosivu maramu na glavi. I mlade i stare žene češljale su kosu u pundu. Izgledale su kao jake i čvrste crne breze zasadene pored Umiruće reke.

Ribari nisu znali gde se tačno nalazi izvor Umiruće reke. Jasno im je bilo samo da je reka izvirala iz nekog mesta koje je bilo severnije od severa. Rečni tok joj nije bio bogzna kako širok, a površina vode joj je bila mirna kao ogledalo. Čak ni usred leta, u sezoni monsuna, reka nije bila ustalasana i nemirna. Tada bi se vodena izmaglica s površine reke vijala šireći se na obale i pokrivajući tako šumski pojas oko reke. Reka je verovatno bila veoma duboka.

Kad je kasnojesenji vetar hujeći kroz šumu brutalno cepao grane i lišće sa kojih je nestajala svežina i zelena boja, lišće na kojem su bili vidljivi znaci uvenuća, starica Jisji je pripremala pribor za ribarenje na *suze*. Suva i onako pogrbljena, ona je već ušla u sedamdeset osmu godinu. Sušeno voće i pečurke bili su joj omiljena hrana, često je govorila nešto sama sa sobom. Ako čamcem kreneš gornjim tokom Umiruće reke i prođeš pored ovog malog ribarskog sela Ađa, i ako poželiš da popiješ šolju toplog i mirišljavog čaja, onda obavezno svrati kod Jisji. Kod nje je uvek bilo spremljenog duvana koje su muškarci obožavali i nekoliko bronžanih lula koje su stajale uredno poređane na kuhinjskoj komodi. Samo je trebalo da se opustiš i da uživaš.

Nije bilo teško upoznati Jisji. Ako kreneš zemljanim putem u selo Ađa, onim putem koji odiše mirisom svežih riba, i ako ti neočekivano u vidokrug uđe devojka, vitka, lepih oblina, visokog nosa, crvenih i sočnih usana, e takva je bila Jisji, mlada Jisji. Baš tako je ona izgledala pre pedeset godina. Punda joj je bila visoko podignuta, oči blistave, zubi beli kao sneg. Leti je uvek nosila dugu sivkastu pamučnu suknju koja je padala po zemlji. A kako je samo slatka i zanosna bila dok je grickala živu ribu. Ako je neko kojim slučajem od ribara bolovao od gastritisa ili ako nije imao dobar

apetit, bilo mu je potrebno samo da zamisli kako Jisji gricka živu ribu, kako njeni oštri zubi žvaću sjajnu krljušt i sveže belo meso i da čuje onaj čudesni zvuk koji je bio poput muzike, bolesnici bi naprečac ozdravljali i dobijali jaku želju za jelom. A i sada ako želiš da sretnoš Jisji, isto nije teško. Ako se kojim slučajem susretnoš s pogrbljenom staricom u selu Ada, staricom čije oči kada podigne pogled, zasvetlucaju sjajem kao bela riblja krljušt, to nije mogao biti niko drugi do Jisji, stara Jisji.

Sneg je počeo da pada u rano jutro, oko pet, nečujno. Jisji je imala nekoliko ružnih snova. U snu je bogu uputila puno poganih reči. Dok je još tako gundala, činilo joj se da je čula neko šuškanje na oknu prozora kao kad se nožem ljušti krljušt. Stigao je prvi sneg i *suze* će zaploviti Umirućom rekom. Bilo joj je malo hladno i jedan napad stravičnog kašlja ju je potpuno probudio. Obukla se i sišla s kreveta. Založila je vatru u šporetu i na gvozdeni oklop stavila dva krompira da se peku. Zatim je upalila fenjer i pažljivo pregledala da li mreža za ribarenje ima rupa. Jedan kraj mreže je okačila na ekser na zidu, dok je drugi kraj vezala za bravu na vratima. Tako je između zida i vrata bila razapeta beličasta ribarska mreža, duža od deset metra. Ličila je na tanku izmaglicu. Kad je plamičak lampe zaigrao, srebrnobela mreža je dobila boju čilibara, a Jisji kao da je tada osetila miris smole. Ovu mrežu je Jisji sama plela. Čvorovi su bili ravnomerno raspoređeni iako joj prsti odavno nisu bili tako spretni dok je tkala s čunčićem u ruci. U selu Ada gotovo da nije bilo onog ko nije koristio mrežu ispletenu njenim rukama. Dok je bila mlada, mladi i snažni ribari uvek su joj donosili po klupče belog svilenog konca iz grada i molili je da im isplete mreže raznih veličina. Naravno, ona je od njih dobijala marame, nakit, dugmad i slične sitnice. Jisji je volela da muškarci gledaju kako ona plete mrežu. Plela je pod jarkim suncem, plela je i pri vodnjikavoj mesečini. Ponekad bi tako zaspala pored nezavršene mreže. Bela svetlucava mreža je oko nje bila namotana kao da je umrežila sirenu.

Jisji je ispružila staračke ruke ka mreži uz nekoliko psovki upućenih bogu, zatim je okrenula krompire da vidi da li su pečeni. Skuvala je vodu i napravila sebi čaj. Dok je ona tako doručkovala, napolju je svanivalo. Kroz sivkasto zamagljeni prozor videla se Umiruća reka okupana crnim sjajem. Jisjijina brvnara gle-

dala je pravo na reku. Šumski pojas na drugoj obali bio je nepregledan. Ni traga od ptica. Jisji je gledala nebo i opet ju je uhvatio san. Nešto je gundala u bradu i vratila se u krevet da još malo dremne. Kad se ponovo probudila, čula je da joj neko lupa na vrata. Bio je to Hu Huiiov unuk Hu Dao. U naručju je držao paket čaja i suvih šljiva. Verovatno se žurio pa je zaboravio da stavi šubaru. Na kosi mu se skupio debeo sloj snega, kao da je na glavi nosio bele lepinje, a uši su mu od studeni bile crvene kao šipak. Brižno i nepovezano je govorio: “Tetka Jisji, šta sad da radim? Taj mali zaista ne zna da bira vreme. Ailian se ne oseća dobro, izgleda da neće moći da izdrži danas. Eh, i *suze* će uskoro pristići, šta da radim? Baš nije vreme...”

Jisji je uzela čaj i suve šljive i stavila ih na kuhinjsku komodu, onda je pogledala u bespomoćnog Hua Daoa. Svi muškarci su isti. Tako su nervozni i izgubljeni kad prvi put treba da postanu očevi. Jisji je volela da ih gleda takve.

“Ako se ne porodi dok *suze* ne pristignu, onda tetka Jisji ti slobodno idi na ribarenje. Eh, stvarno nije pravo vreme, rekli su joj da joj je termin tek za pola meseca. Oh, i ovo dete, šta ima da se takmiči sa *su-zama...*” Hu Dao je samo ponavljao stojeći pokraj vrata spuštenih ruku. S vremena na vreme bacio bi pogled kroz prozor. Šta je moglo da bude napolju? Sneg, bio je samo sneg.

U selu Ađa živel je legenda po kojoj će se onome ko u vreme *suza* ne uspe da ih ulovi, dogoditi velika nesreća. Naravno, do sada se nikome to nije desilo, jer su ribari svake godine u ovo vreme čekali pored Umiruće reke i uvek su imali bogat ulov. Za razliku od drugih riba *suze* upecane u mrežu uvek su bile žive. Držali bi ih u drvenoj posudi punoj vode do narednog podneva, onda bi ih ponovo puštali u reku.

Kada su ih puštali, više nisu plakale jecajući.

Da li je iko ikada video tako čudesnu ribu?

Jisji je poslala Hua Daoa nazad kući da stavi vodu da provri. Pojela je onaj preostali pečeni krompir, popila još jednu šolju vrućeg čaja i vratila je pribor za ribarenje na svoje mesto. Zatvorila je vratanca šporeta, vezala je srebrnosivkastu maramu na glavu i izašla iz kuće.

Selo Ađa, koje je imalo malo više od sto kuća, pod snegom je delovalo još manje. Zavejane drvene ku-

ćice ličile su na komade ušćerenih šljiva. Jisji je pogledala u pravcu Umiruće reke, i ona je izgledala nekako mršava. Gotovo da je mogla da oseti tanani drhtaj reke pri dolasku *suza*. Setila se Hu Daovog dede Hu Huia koji je sada ležao u borovoj šumi na drugoj obali reke. Taj jadni stari ribar, u svojoj sedamdesetoj godini, postao je žrtva crnog medveda. Mladi Hu Hui bio je vešt jahač i strelac, najiskusniji ribar u zajedničkom lovu na velike kornjače. Iako nije bio visok, a nije bio ni naročite lepote, bio je srce-lomac svih devojaka u Ađi. I Jisji je u to vreme bila izvrstan ribar. Ne samo da je znala da jede živu ribu, već je umela i da veze, da kroji i šije, da pravi rakiju. Hu Hui je često svraćao kod nje tražeći da popuši duvan. On je pomogao da se sagradi Jisjijina brvnara. Tada je Jisji pomalo i naivno gajila nadu da će je jednog dana Hu Hui oženiti jer je ona bila najbolja devojka u selu. Međutim, Hu Hui je kasnije oženio Caiču koja nije bila ni lepa, ni vredna domaćica. Na dan Hu Huiove ženidbe, Jisji je čistila ribe pored Umiruće reke. Videla je kako svatovi prolaze pored reke i među njima ugledala Hu Huia kako izgleda tako glupavo s crvenim svilenim cvetom na grudima. Uzela je drvenu posudu i na glavu mu izlila svu prljavu vodu punu krljušti. Smejala se na sav glas, a Hu Hui joj je uzvratilo setnim osmehom. Onako prljav, uz smrad ribe na sebi, otišao je po mladu. Jisji se kupala u suzama stojeći pored Umiruće reke. Svom snagom je grickala jednu pegavu ribu sitnih krljušti.

Jedne godine u vreme ribarenja na *suze*, Hu Hui je rekao Jisji zašto se nije oženio njome. Govorio je: “Ti si tako pametna, sve znaš sama da uradiš. Možeš sama da se izdržavaš i živiš. Muškarci bi, živeći s tobom pod istim krovom, izgubili sposobnost za preživljavanje. Previše si sposobna.”

Jisji mu je ljutito odbrusila: “Da li sam kriva što sam sposobna?!”

Smatrala je da ako ribareva žena ne zna da ribari, ako ne ume da ostavlja zimnicu i suši ribe, ako nije vešta u pravljenju rakije i pletenju mreža, onda nije nimalo privlačna i slatka. Tu su koreni njenog tragičnog života. Svi muškarci u Ađi divili su joj se, voleli su da piju njenu rakiju, voleli su da piju njen čaj, da puše duvan koji je ona sušila i da uživaju u njenom živahnom izrazu lica kad bi jela živu ribu. Svi su voleli njene snežnobebe zube, ali nije bilo nijednog muškar-

ca koji je hteo njome da se oženi. Umiruća reka je danima i noćima tekla, a Jisji je iz dana u dan starila.

Šume su na obalama postajale sve gušće.

Kada je zašla u srednje doba, Jisji je volela da peva. Pevala je kad čisti ribe pored reke; pevala je kad je u jesen išla u planinu da bere pečurke; pevala je kad je za zimnicu sušila povrće na krovu; pevala je i kad je u predvečerje hranila kokoške. Njena pesma je bila kao pramen dima koji se lagano diže s ognjišta i širi po selu. Kad bi muškarci čuli njenu pesmu, probadao ih je oštar bol u predelu srca, kao da su čuli plač *suze*. Onda bi dolazili do nje, tražili duvan da puše i blagim glasom neprekidno ponavljali: eh, Jisji, Jisji. Onda bi Jisji prestala da peva. Spretno bi seckala listove duvana, glancala bi bronzane lule da budu što blistavije. Volela je da sluša kako je muškarci dozivaju i tada bi se ponašala kao nekakva poslušna, mala devojčica. Ali kad bi muškarci koji su popušili njen duvan, očistili lulu lupkajući je o đon cipela, odlazili kući, Jisji bi ostajale samo išarane senke drveća pod mesečinom. Kad je Jisji prekoračila prag četrdesete, prestala je da peva. Čutljivo je i mirno dočekala prve sede. Išla je od kuće do kuće pomažući ženama pri porođaju. Kako je samo zavidela porodiljama na njihovom bolu i sreći.

Do sada se još nije srela s porođajem koji se desio baš na dan *suza*. Molila je boga da se to dete rodi pre smiraja sunca da bi i ona mogla da se pojavi pored Umiruće reke među ribarima koji su pecali *suze*. Ismevala je sebe zbog svog smešnog ponašanja. Stajala je u snegu i upućivala molitve bogu, a tog jutra mu je uputila toliko ružnih reči.

Hu Daova žena se opružila u krevetu sva okupana znojem od bolova. Vlažnim očima netremice je gledala Jisji. Starica je oprala ruke i raspitivala se kada su počeli bolovi i kako se sada oseća. Hu Dao je nervozno šetao gore-dole na sred sobe. Čas bi se spotakao o drvenu posudu i vodu prosipao svuda po podu, čas bi uz buku oborio šilo za probijanje leda koje je bilo oslonjeno na zid. Jisji nije mogla više da ga gleda takvog. Preteći mu, isterala ga je napolje. Shvativši da je njegovo prisustvo dodatno stvaralo napekost, on je bespomoćno krenuo ka vratima. Pri izlasku se sapleo o prag i ispružio se na zemlju koliko je dug.

Bio je smešan ali i čudesno sladak.

Na severnom zidu u dnevnoj sobi bio je okačen Hu Huiov portret. Na njemu, nakrivio je crnu kapu na

glavi, a u ustima je, smejući se, držao dugačku lulu.
Baš tako je izgledao kad je bio mlad.

Kad je Jisji prvi put videla ovaj portret, posrtala je od silnog smeha. Hu Hui je došao iz grada i čim je zakoračio na kopno pravo se uputio ka njenoj brvnari. Pokazao joj je ovaj portret i ona je videla drugačijeg Hu Huia. Vikala je uz smeh: “Pravi pravcati smešni majmun! Ko te unakazi tako?!”

Hu Hui joj je odgovorio: “Kada me jednog dana ne bude, e tada na mene nećeš gledati kao na smešnog majmuna.”

I zaista, sad kad je ostarela Jisji zamućenih očiju gledala ovaj portret mladog Hua Huja, preplaviše je tuga i seta.

Po podne. Porodilja se posle dvočasovnog mučenja smirila i nije delovala kao da će se uskoro poroditi. Jisji se bojala da će to možda potrajati još četiri-pet sati, a *suze* samo što nisu stigle. Kroz prozor je videla kako su se ljudi uputili ka Umirućoj reci noseći drva za loženje. Tu je bio i čopor pasa koji je jurcao po snegu.

Jesenje predvečerje je opalo lišće u šumi činilo teškim, a slana je bojažljivo pružala svoju blagu senku po staklu prozora, kao vlažni trag suza. Zalazeće sunce je tonulo u nepreglednu šumu na drugoj obali reke. Tog trenutka je Jisji ugledala Hu Huia kako dolazi s gornjeg toka reke. Išao je ka njoj, iz daljine je delovao kao mrav koji lagano mili ka njoj; polako se približavao i ličio je na nespretnog žapca; a kad je pred nju došao, izgledao je kao mali, slatki pekinezer koji maše repom.

Jisji mu je uz osmeh ispričala kako ga je maločas gledala kao mrava, žapca i pekinezera. I on se zadovoljno osmehivao. Bacio joj je jednu tek upecanu ribu sitnih krljušti i gledao je kako slatko jede. Kad je ušla u slabo osvetljenu sobu da mu skuva čaj, naglo ju je otpozadi zgrabio oko struka i priljubio svoje usne na njene, na usne koje su još mirisale na svežu ribu. Miris kojim su odisala njena usta bio je specifičan, taj miris je još samo imala Umiruća reka. Hu Hui ga je dugo udisao i uvlačio u sebe.

“Kako sam izgledao kad sam onako iz daljine dolazio k tebi?!” upitao ju je Hu Hui grickajući usne.

“Kao mrav.” Jisji je ubrzano disala.

“Na šta sam ti ličio kada sam se približavao?” Hu Hui ju je još čvršće stegao oko pasa.

“Na žapca.” Jisji je tiho odgovorila.

“A sada kad stojim tu pred tobom?” Hu Hui joj je opet ugrizao usne.

“Na pekinezera koji maše repom.” Dok je to izgovarala, jeza je prostrujala njenim telom. To je zbog suve trave koja joj je pala s kose na vrat, pa je zagolicala.

“A kad sam na tebi, ovako licem u lice?” Hu Hui ju je poneo do kreveta i spustio da legne, lagano joj otkopčavajući bluzu.

Jisji mu ništa nije govorila. Nije znala na šta liči. A kad joj je Hu Hui svu svoju emociju, snagu i strast podario, Jisji je uz ljuljuškanje i jecanje izustila: “Sad ličiš na tigra-ljudoždera.”

Voda za čaj je proključala na šporetu. Čulo se lupkanje poklopca o čajnik. Jisji više nije bilo stalo do vode, pustila je poklopac da poigrava na čajniku. Dok su se oni onako okupani znojem konačno razdvojili, čajnik pun vode je potpuno ispario, a celu sobu je ispunila topla para.

Krajem tog nezaboravnog predvečerja, Jisji je pomislila da će je Hu Hui sigurno oženiti. Ona će za njega kuvati čaj, spremati ručak, čistiti ribe, hraniti svinje i izroditi mu decu. Međutim, Hu Hui se oženio drugom ženom. Kad je Jisji prosula onu prljavu vodu od čišćenja ribe na mladoženjinu glavu, osećala je da je tog dana sunce bilo tako bledo i surovo. Od tada više nije dala Hu Huiju da prekorači prag njene brvnare. Njen duvan i čaj probali su drugi muškarci, ali ne i Hu Hui. Kad je Hu Hui umro, celo selo mu je došlo na sahranu, samo ona nije. Stojeći pored prozora onako stara, zurila je u Umiruću reku koja je danima i noćima tako tekla. Sve vreme joj je odzvanjalo lupkanje poklopca o čajnik punog kipuće vode.

Porodilja je ponovo počela da jeca. Jisji se tek tada odvojila od Huiovog portreta, pomerajući noge mrmrljala je sebi u bradu: “Eh, kako samo ličiš na pravog pravcatog smešnog majmuna.” Zatim je opet nešto progundala na račun boga i tek je onda otišla do porodilje.

“Tetka Jisji, da li ću umreti?” Porodilja je ispod pokrivača ispružila ruku.

“Sve žene koje prvi put rađaju misle isto što i ti, ali nijedna nije umrla zbog toga. Dok sam tu, niko neće umreti.” Jisji ju je tešila brišući joj znoj s čela. “Gledam ti u stomak, verovatno nosiš blizance.”

Porodilja se ponovo uspaničila: “Kako ću sad roditi dvoje, pa roditi jedno nije nimalo lako.” U sledećem trenutku je već počela da psuje muža: “Hu Dao, idi do đavola. Gde si sad? Uradio si mi to i onda te baš briga za sve. Hu Dao, zašto ti sada ne rodiš, samo znaš za svoje zadovoljstvo...”

Jisji se krišom smejala. Napolju je padao mrak. Hu Dao je već počistio svinjac i dao svinjama suve trave. Nacepao je drva i skupio cepanice u gomilu da bi ih poneo na obalu i noću ložio vatru. Sneg je slabije padao. Ako se čovek ne zagleda pažljivo, pomislio bi da je već stao.

Jisji je osetila bol u srcu. Čula je lajanje seoskih pasa. Ljudi su počeli da lože vatru na obali. Porodilja se ponovo smirila. Puno se znojila. Čaršav pod njom bio je mokar. Jisji je upalila sveću. Porodilja je, izvinjavajući se, govorila: “Tetka Jisji, idi slobodno na ribarenje. Ako ti nisi tamo, sve to gubi smisao.”

To je bila istina. Svake godine pored snežne Umiruće reke, Jisji je uvek mogla da uhvati desetine, čak stotinu skakutavih *suza*. Njena drvena posuda privlačila je poglede svih na obali. Deca bi se vragolasto igrala *suzama* milujući im glave i repove i dizala bi halabuku. Roditelji bi im tada prilazili i grdili ih: “Nemojte slučajno da oštetite *suzine* krljušti!”

Jisji reče: “Ako odem na ribarenje, ko će da ti pomogne oko porođaja?”

Porodilja pomeri noge i upita: “Tetka Jisji, ako ne uhvate *suze*, da li će neko umreti zbog toga?”

Jisji odgovori: “Ko bi to znao? Tako kaže legenda. Ipak, svi su do sada uspevali da upecaju *suze*. ”

Porodilja je opet tiho upitala: “Kad sam bila mala, pitala sam roditelje zašto *suze* plaču, zašto *suze* imaju plavičastu krljušt, zašto se pojavljuju tek posle prvog snega u godini. Moji nisu mogli da mi odgovore. Tetka Jisji, da li vi znate zašto?”

Jisji je tužno opustila ruke i promrmljala: “Odkud ja to znam! Treba pitati Umiruću reku, jedino ona zna zašto.”

Porodilja je ponovo zajecala.

Napolju se potpuno smrklo. Logorske vatre su se razbuktavale pored Umiruće reke, na mahove se čuo glas kao da neko plače i jeca. Ribari su brže-bolje zauzeli pozicije i bacili su srebrnobeličaste mreže u reku. Drvene posude pune vode odavno su bile pripremljene. Žene sa sivkastim ili plavičastim maramama čvrstim koracima šetale su se gore-dole uz obalu. Planina na drugoj obali reke je bila prekrivena šumama sa čijih su grana visile ledenice, a mesec se začudo pojavio u punom sjaju i odskočio visoko na nebu. Hladna mesečina je obasjavala reku. Logorske vatre, drvene posude i ribarska tamnocrvena lica. Ona jadikovka kojoj nije bila potrebna mesečina a koja je već ispunila ceo prostor između neba i zemlje, dopirala je s gornjeg toka Umiruće reke.

Vuuuuuu .....vuu .....vuuuuu.....

Kao da su hiljade i hiljade malih čamaca otplovili uz reku. Kao da se sve ovozemaljsko opalo lišće skupilo u Umirućoj reci. Kao da su se najtužnije melodije koje su ikada od isvirane iz svih muzičkih instrumenata ovog sveta ulile u jedno, u Umiruću reku. Tužna melodija je uvela celo ribarsko selo Ađa u neku vrstu religioznog transa. Jedan ribar je prvo upecao jednu *suza* koja je lagano mahala repom i pustila niz krupnih suza. Njegova žena je hitro spustila *suza* u drvenu posudu, zatim ju je tiho tešila: “U redu je, nemoj više da plačeš; u redu je, nemoj više da plačeš...” Naranđasti plamičci čudesne logorske vatre obojili su joj lice u bronzano, dok su joj maramu bojili u bleđo-plavo.

Vuuuuuu .....vuu .....vuuuuu.....

Duboka noć. Hu Dao je već uhvatio sedam *suza* iz Umiruće reke. Iskoristio je mali predah i dotrčao je kući da vidi da li se žena porodila. Jadna žena je razrogačenih očiju zurila u plafon s beznađežnim izrazom lica.

Zar će se to dete roditi tek kad prođu *suze*?, Jisji je pomislila.

“Tetka Jisji, da budem ja malo pored nje, vi idite na ribarenje. Ionako sam već uhvatio sedam *suza*, a vi još uvek nemate nijednu.” Reče Hu Dao.

“Šta vredi to što ćeš ti biti ovde? Ne znaš ništa o porođaju.” Odgovori Jisji.

“Kad ona bude htela da rodi, dotrčaću po vas. Možda...”, Hu Dao je malo zamučao, “možda će ona tek sutra roditi.”

“Neće ona izdržati do ponoći. Sigurno će se poroditi pre dvanaest.” Govorila je Jisji.

Popila je čaj, malo se osvežila i potom je zamenila sveću. Pričala je porodilji neke bisere svoje mladosti. Porodilja se smejala dok je slušala priče.

Oko jedanaest sati noću, došao joj je najjači napad, porodilja više nije jecala već je vikala iz sveg glasa. Jisji je rekla Hu Daou da upali još jednu sveću. Vodenjak joj je pukao, zatim je Jisji videla glavu deteta koja se kao zrela jabuka pojavila. Jisji je osetila kako joj je srce zaigralo od radosti. Ohrabivala ju je: “Ajde, još malo, već ga vidim; ne budi tako razmažena, moram još i na ribarenje da idem...”

Konačno, onaj crveni plod je ispao iz majčinog tela, živahan plač se kao miris voća širio po sobi.

“Oh, to je devojčica. Kakav samo glas ima. Kad bude porasla sigurno će voleti da jede živu ribu!” Jisji je simireno čekala da se i drugo dete rodi. Deset minuta je prošlo. Pa je prošlo i dvadeset minuta, porodilja je počela ubrzano da diše i uz vrisak još jedan zreo plod je došao na svet i snažno zaplakao. Bio je dečak!

Jisji je uzbuđeno rekla: “Hu Dao, Hu Dao, baš si srećnik. Odjednom si dobio dvojke, sina i ćerku.”

Hu Dao je bio sav ushićen i vrteo se kao pčela na cvetu. Gledao je svoju ženu očima punim zahvalnosti, kao da je gledao u svog heroja. Porodilja se najzad smirila i opušteno ležala na umrljanoj i vlažnoj postelji, kao svaka ponosna majka na svetu.

“Tetka Jisji, još nije kasno, možete da idete na obalu na pecanje *suza*.” Porodilja je progovorila iscrpljenim glasom.

Jisji je oprala ruke, popila je još jednu šolju čaja, vezala je maramu i tek onda napustila Hu Daovu kuću. Kad je prolazila kroz dnevnu sobu zapazila je da onaj portret više nije na zidu. Bila je začuđena. Zar je moguće da je ono što je malopre videla bio samo Hu Huiov duh?! Kad je izašla u dvorište, vazduh je bio tako svež, ispunio joj je pluća. Lepo je osećala da su joj svaki umor i briga nestali. Hu Dao je tamo nešto palio, plamen vatre se razigrao.

“Šta pališ?” Upita Jisji.

Hu Dao odgovori: “Dedin portret. Rekao je da ako on ne može da doživi da vidi svoje praunuče, onda će njegova slika to videti; i kada mu se rodi praunuk, onda više nema potrebe da bude okačen na zidu.”

Posmatrajući vatru koja se lagano gasila, tužno je pomislila: “Hu Hui, zaista si video svoje praunuke, samo što potomci familije Hu nisu od Jisji.”

Hu Dao je nastavio: “Deda mi je rekao da čovek može samo da se pobrine za jednu ili dve generacije potomaka, i ne dalje od četvrte generacije. Onda se na stare počinje gledati kao na čudovišta. Zato je želeo da zapalimo njegov portret kako ga niko više ne bi pamtio.”

Plameni jezičci vatre topili su mali deo snega na zemlji, potom su se smanjivali i gasili. Pod svetlima sveće koje je dopiralo iz sobe, sneg na zemlji je izgledao kao da je obojen bojom limuna. Osluškujući tihi plač iz pravca Umiruće reke i Jisji je plakala. Suze su joj ovlažile lice. Više nije mogla da žvače živu ribu. Kako su samo nekada sitne krljušti krckale u njenim ustima i zvučale veselo i stvarno. A sada su joj zubi ispali, stravično, ni desni više nisu bili u svežecrvenoj boji, postali su tamnoplavičasti, kao dva krila vremešnog zida kojeg su stalno lizali plamenovi vatre i dima. Ona je potpuno posedela i kosa joj je postala ređa, kao usamljeni žbun divljih trava pored mračnih zimskih jama.

Jisji se tako u suzama vraćala svojoj brvnari. Prebacila je mreže za ribarenje preko pogrbljenih ramena, uzela je drvenu posudu, teškim i umornim koracima išla je ka obali. Logorske vatre pored Umiruće reke bile su kao savršen umetnički predmet. Više se nije čuo onaj tužni zvuk koji je dolazio sa površine vode. Umiruća reka je izgledala tako tiha i smirena. Zemlja pokrivena snegom na drugoj obali reke bila je osvetljena logorskim vatrama i delovala je kao da je popločana zlatom. Jisji je bacala mreže u reku i s naporom napunila drvenu posudu vodom, zatim je stajala pored reke čekajući *suze* da se upecaju. Posle ponoći mrak nije bio tako beskrajno dug. Čula je kako ljudi prolaze pored nje. Setila se one prljave vode koju je prosula na Hua Huija. Tada se ničega nije bojala. Bila je tako snažna. Kad čovek izgubi vitalnu snagu, tako se bolno oseća. Bilo je hladnije. Što je više mogla, Jisji

je povukla maramu ka grudima. Počela je da izvlači prvu mrežu koja je klizila po površini vode. Osećala je da joj je nekako lako pod rukama, Jisjijino srce je počelo da tone. Mreža je bila prazna, nije uhvatila nijednu *suzu*. Blednjikava mreža se raširila po obali i sjedinila sa snegom. Jisji se nije predavala, makar jedna *suza* će se sigurno upecati u njenu mrežu. Nije verovala da će otići odavde praznih ruku. Posle nekog vremena, na nebu su se pojavili prvi zraci. Jisji je počela da izvlači drugu mrežu. Pažljivo je to činila, osetila je da je ovog puta mreža bila mnogo teža. Noge su joj podrhtavale, pomislila je da sigurno ima desetak prelepih *suza* u mreži. Ali, kad se kraj mreže otkrio na površini vode, shvatila je da je mreža opet bila prazna. Tiho je psovala nešto na račun boga i srušila se na zemlju. Kako je to moguće? Zar nije osetila da joj je mreža ovog puta teža? Zar je moguće da je ona već toliko oslabila da joj je čak i prazna mreža postala toliko teška?

Svanulo je. Logorske vatre su se neprimetno gasile. Planina na drugoj strani reke se isticala. Brojni ribari počeli su da vraćaju upecane *suze* nazad u reku. Jisji je čula kako *suze* pri ulasku u reku udaraju površinom vode. *Suze* su nastavile svoje putovanje niz reku. Jisji se pričinjavalo da je videla njihova crvena peraja i plavičasta tela, videla je kako mašu repom i graciozno plivaju. "Svaka im čast", pomislila je Jisji. Tako male a umeju svake godine da preplivaju celu Umiruću reku, a čovek može da se zadrži samo na jednom delu Umiruće reke. Oni koji uspeju u tome nastaviće da žive, da stare; a oni koji ne uspeju, pretvoriće se u grob pored nje i opet će je slušati i opet će je gledati.

Jisji je promukla. Tako je strašno želela da otpeva nešto pored Umiruće reke. Nije imala snage ni za to. Dve prazne mreže ležale su jedna pored druge. Jutarnji sunčevi zraci su ih milovali i svaki njihov čvor blistao je nežnim sjajem.

Ribari koji su pustili svoje *suze* u reku, vraćali su se kući vodeći žene, decu i pse. Žene su nosile drvene posude i mreže. Na toplom pepelu logorskih vatri ostali su veseli tragovi psećih šapa. Jisji je polako ustala, skupila mreže i ostala sama na pustoju obali. Kad se vratila ka svojoj drvenoj posudi i htela da je uzme, iznenađeno je ugledala desetak prelepih plavičastih riba kako se opuštено igraju i plivaju u blistavoj vodi! *Suze* su joj potekle. Podigla je glavu i

---

ČI CIDIEN

---

gledala u pravcu u kojem su otišli ribari i njihove žene. Oni su skoro stigli do svojih brvnara kada se na horizontu pojavio trag rumenila. Ribarsko selo Ada tonulo je u mir i spokoj kao u vreme začetka. Jisji je malo zavrtela glavom, htela je bogu da kaže nešto u ime zahvalnosti, međutim, iz njenih usta opet su izletele samo psovke i kletve.

Jisji je svom snagom dovukla drvenu posudu do obale. Kleknula je dahćući, koščatim rukama je jednu po jednu *suzu* puštala u Umiruću reku. Čim je ovo poslednje jato *suz*a kliznulo u vodu, hitro je otplivalo niz Umiruću reku.

S kineskog preveli:
Đin Sjaolei i Radosav Pušić

LU SUN

PROLAZNIK

Iz Divlje trave

VREME: Nekog dana u sumrak

MESTO: Neko mesto

LICA

STARAC

Oko sedamdeset godina, sede brade i kose, u dugoj crnoj odeždi.

DEVOJČICA

Oko deset godina, kestenjaste kose, vranih očiju, u dugom belom muškom haljetku s crnim kvadratima.

PROLAZNIK

Između trideset i četrdeset godina, iscrpljen ali nesalomiv, mračnog pogleda, crnih brkova, razbarušene kose, odrpane crne jakne i pantalona, bosih nogu u iznošenim cipelama, ispod miške nosi torbu, oslanja se na štap od bambusa njegove visine.

Na istoku se nalazi nekoliko drveća i ruševine; na zapadu napuštena i oronula zajednička grobnica; između je izbleđeli trag puta. Na kućici napravljenoj od blata vrata su otvorena ka tom putu; pored vrata je suv panj.

(Devojčica taman hoće da pomogne Starcu da ustane s panja)

STARAC

Dete. Ej, dete, što si stala?

DEVOJČICA

(Gleda na istok)

Dolazi neko, pogledaj.

LU SUN

STARAC

Nema veze. Pomozi mi da uđem unutra, sunce zalazi.

DEVOJČICA

Ja... hoću da vidim.

STARAC

Oh, kakvo dete! Svakog dana vidiš nebo, vidiš zemlju, vidiš vetar, zar ti nije dovoljno lepo? Ništa nije lepše od toga. A ti baš hoćeš da vidiš ko dolazi. Koje god stvorenje izlazi kada sunce zalazi, neće ti ništa dobrog doneti. ... Bolje da uđemo.

DEVOJČICA

Ali već je blizu. Ah, to je prosjak.

STARAC

Prosjak? Neće biti.

(Prolaznik teturajući se izlazi iz šumice na istoku, nakon kratkotrajnog oklevanja, polako prilazi starcu)

PROLAZNIK

Je l' lepo veče, gospodine?

STARAC

Ah, lepo! Zahvaljujem. Kako ste?

PROLAZNIK

Gospodine, biću drzak i zamoliću vas za čašu vode. Strašno sam ožedneo od puta, a ovde nema ni bare ni barice.

STARAC

A, može, može. Izvolite sedite.

(Devojčici)

Dete, donesi vode, neka čaša bude čista.

(Devojčica ćutke ulazi u kućicu)

STARAC

Gospodine, izvolite sedite. Kako se zovete?

PROLAZNIK

Zovem? Ne znam. Sâm sam od kada me pamćenje služi. Ne znam koje mi je pravo ime. Dok hodam, ljudi me po svom nahodanju nazivaju raznim imenima, a ja ih i ne pamtim. Štaviše, nisam čuo dva puta da su me oslovlili istim imenom.

STARAC

Da, da. Pa onda, odakle dolazite?

PROLAZNIK

(Uz malo oklevanje)

Ne znam. Hodam ovako od kada me pamćenje služi.

STARAC

Dobro. Mogu li da vas pitam, onda, kuda idete?

PROLAZNIK

Naravno da možete. Samo što ja ne znam. Od kada me pamćenje služi, ja hodam ovako, idem na jedno mesto, a to mesto je napred. Samo se sećam da sam mnogim putevima prošao i da sam sada ovde došao.

A onda ću da nastavim u onom pravcu

(Pokazuje na zapad),

napred!

(Devojčica pažljivo nosi drvenu čašu i daje mu je)

PROLAZNIK

(Uzima čašu)

Mnogo ti hvala, devojče.

(Popije vodu u dva gutljaja, vraća čašu)

Mnogo ti hvala, devojče. Baš se retko sreće takva dobrotu. Stvarno ne znam kako da se zahvalim!

STARAC

Ne treba da se toliko zahvaljujete. Nemate ništa od toga.

PROLAZNIK

Da, nemam ništa od toga. Ali, sada mi se malo povratila snaga. Odmah krećem napred. Gospodine, čini se da dugo živite ovde, možda znate kakvo se mesto nalazi napred?

STARAC

Napred, napred je grob.

PROLAZNIK

(Začudeno)

Grob?

DEVOJČICA

Ne, ne, nije. Tamo ima tako mnogo divljih ljiljana i ruža, često idem tamo da se igram, da ih gledam.

PROLAZNIK

(Gleda na zapad, kao da se nasmešio)

Da. Na tim mestima ima tako mnogo divljih ljiljana i ruža. I ja sam često išao da se zabavim gledajući ih.

Ali, ono je grob.

(Starcu)

Gospodine, a šta se nalazi iza onog groba?

LU SUN

STARAC

Iza? E, to ne znam. Nisam tamo išao.

PROLAZNIK

Ne znate?!

DEVOJČICA

Ni ja ne znam.

STARAC

Znam samo šta je na jugu, na severu i na istoku, odakle ste vi došli. To su mesta koja najbolje poznajem, a možda su i najbolja mesta za one kao što ste vi. Ne zamerite što malo više pričam, po mom mišljenju vi ste već toliko umorni da je bolje da se vratite, jer ako nastavite, možda nikada nećete završiti svoje putovanje.

PROLAZNIK

Možda nikada neću završiti svoje putovanje? ...

(Razmišlja, iznenada se prene)

A, neće moći! Ja moram da idem. Ako se vratim, tamo nema nijednog mesta bez nečega čuvenog, nema nijednog mesta bez zemljoposjednika, nema nijednog mesta bez progona i kaveza, nema nijednog mesta bez licemernog osmeha, nema nijednog mesta bez lažnih suza. Mrzim ih, ne vraćam se!

STARAC

Ma nije baš tako. I vi možete naići na iskrene suze koje će vas žaliti.

PROLAZNIK

Ne. Ja ne želim da gledam njihove iskrene suze, ne želim da me oni žale.

STARAC

U tom slučaju, vi
(Odmahuje glavom)
morate da nastavite.

PROLAZNIK

Da, moram da nastavim. Osim toga, često ispred ima jedan glas koji me požuruje, koji me doziva, koji mi ne dá da stanem. Ali šteta je što su mi se stopala već odrala od hodanja, sva su isečena i izgubio sam mnogo krvi.

(Podiže jednu nogu i pokazuje Starcu)

I zato nemam dovoljno krvi. Treba mi da popijem malo krvi. Ali, gde da nađem krv? A neću ni da pijem bilo čiju krv. Moram da popijem malo vode, da bih

---

LU SUN

---

nadoknadio krv. Na putu uvek ima vode, pa mi nikada nije nedostajala. Samo što mi se snaga prilično razvodnila, jer mi u krvi ima suviše vode. Danas nisam naišao ni na jednu jedinu baricu i zbog toga sam manje hodao.

STARAC

A možda nije zbog toga. Sunce je zašlo, mislim da je bolje da se odmorite malo, kao ja.

PROLAZNIK

Ali onaj glas ispred zove me da nastavim.

STARAC

Znam.

PROLAZNIK

Znate? Poznat vam je taj glas?

STARAC

Da. Izgleda da je nekada i mene dozivao.

PROLAZNIK

Isti glas što mene sada doziva?

STARAC

To već ne znam. Zvao me je nekoliko puta, ja nisam obraćao pažnju na njega, pa je prestao da me doziva. Ne sećam se baš najbolje.

PROLAZNIK

Ah, ah, niste obraćali pažnju na njega.
(Izgubi se u mislima, iznenada se prene, osluškuje)
Neće moći! Bolje je da nastavim. Ne mogu da stanem. Al' šteta je što su mi se stopala već odrala od hodanja.
(Sprema se da krene)

DEVOJČICA

Evo ti!
(Pružajući mu parče platna)
Da uvijek rane.

PROLAZNIK

Mnogo ti hvala
(Prihvati)
devojče. Stvarno... Stvarno se retko sreće takva dobrota. S tim ću moći još dalje da hodam.
(Sedne na razbijenu ciglu, hoće da uvijek članak platnom)
Ali, neće moći!
(Upne svu snagu da ustane)

LU SUN

Devojče, da ti vratim, nema dovoljno za zavijanje.
Osim toga, to je suviše ljubazno, nemam načina da se
zahvalim.

STARAC

Nema za šta da joj se zahvaljuješ, nemaš ništa od
toga.

PROLAZNIK

Da, nemam ništa od toga. Ali to je za mene najlepša
milostinja. Pogledajte, je l' ima nešto takvo na meni?

STARAC

Ne treba da prihvatate to tako ozbiljno.

PROLAZNIK

Da. Ali ja ne mogu drugačije. Bojim se da je sa mnom
to ovako: kada bih primio nečiju milostinju, bio bih
kao strvinar koji je ugledao lešinu pa kruži okolo,
priželjkujući da svojim očima vidim njenu propast; ili
bih prokleo na propast sve osim nje, čak i sebe, jer
zaslužujem kletvu. Ali ja još nemam tu snagu; a kada
bih je i imao, ne bih želeo da joj se desi takva sudbina,
jer one izgleda nikada ne žele takvu sudbinu. Mislim
da je tako najispravnije.

(Devojčici)

Devojče, odlično ti je ovo platno, ali je suviše malo,
vraćam ti ga.

DEVOJČICA

(Uplašeno, povuče se nazad)

Ne treba mi! Uzmi ga!

PROLAZNIK

(Kao da se smeje)

Oh, oh, ... je l' zato što sam ga držao?

DEVOJČICA

(Klima glavom, pokazuje na torbu)

Stavi ga tamo, šale radi.

PROLAZNIK

(Utučeno napravi korak unazad)

Ali kako da hodam s ovim na leđima? ...

STARAC

Ne možete da nosite jer nećete da se odmorite. Od-
morite se malo, pa će sve biti u redu.

PROLAZNIK

Tako je, odmor...

(Razmišlja o nečemu, ali se iznenada prene, osluškuje)

Ne, ne mogu! Bolje je da krenem.

STARAC

Uopšte nećete da se odmorite?

PROLAZNIK

Želeo bih da se odmorim.

STARAC

Pa, onda se odmorite malo.

PROLAZNIK

Ali ja ne mogu...

STARAC

I dalje vam se čini da je bolje da nastavite?

PROLAZNIK

Da. Bolje je da nastavim.

STARAC

Pa onda je bolje da krenete.

PROLAZNIK

(Protegne se)

Dobro, da se oprostim. Mnogo vam hvala.

(Ka Devojčici)

Devojče, vraćam ti ovo, uzmi ga nazad.

(Devojčica se uplaši, ustručava se, hoće da se sakrije u kućici)

STARAC

Ponesite. Ako je preteško, možete ga baciti na groblje kada god želite.

DEVOJČICA

(Krene napred)

Ah, ah, neće moći!

PROLAZNIK

Ah, ah, neće moći.

STARAC

Onda ga okačite na divlji ljljan ili ružu.

DEVOJČICA:

(Zatapše rukama, smejući se)

Dobro!

PROLAZNIK

Ah, ah...

(Kratko zavlada ćutanje)

STARAC

Pa, do viđenja onda. Idite s mirom.

(Ustaje, Devojčici)

Dete, pomози mi da uđem. Gle, sunce je već odavno
zašlo.

(Okrene se ka vratima)

PROLAZNIK

Mnogo vam hvala. Ostajte s mirom.

(Okleva, zadubljen u misli, iznenada se prene)

Ali ja ne mogu! Moram da idem. Bolje je da
krenem...

*(Smesta podigne glavu, skupivši snagu kreće put
zapada)*

*(Devojčica pomaže Starcu da uđe u kućicu i odmah
zatvara vrata. Prolaznik teturajući se ulazi u divljinu, a
noć pada za njim)*

2. mart 1925.

Prevod s kineskog:
Mirjana Pavlović

O piscu

Lu Sun (鲁迅, 1881–1936), pravo ime Džou Šužen (周树人). Kineski književnik, publicista, prevodilac. Nazivaju ga “ocem kineske moderne književnosti”. U prozi se opredelio za realizam, dok je njegova vrlo bogata politička publicistika bila marksistički orijentisana. Počinje da piše prozu 1918. godine, objavivši pripovetku *Dnevnik jednog ludaka* (狂人日记), koja je ujedno i prvo kinesko prozno delo na govornom jeziku. U svojoj pripovednoj prozi direktno napada različite aspekte tadašnjeg kineskog društva kao što su licemerje konfucijanskog morala i patnja izazvana neznanjem. Lu Sunove pripovetke sabrane su u zbir-kama *Poklič* (呐喊, 1923), *Lutanja* (彷徨, 1926) i *Ponovo ispričane priče* (故事新编, 1936). Njegova dela prevedena su na više svetskih jezika, uključujući i naš.

O Divljoj travi

Divlja trava (野草) je zbirka Sunove poezije u prozi objavljena 1926. godine. Sastoji se od dvadeset dve pesme u prozi i dramskog teksta *Prolaznik* (过客), a napisana je izrazito subjektivno i poetično. U zbirci prevladava piščeva obuzetost “silama mraka”.

SASTAVLJENE HUMKE

Ispred kapije dvorišta dve oronule ruke spretno su vrtele uglačano i istanjeno vreteno od šljivinog drveta. Zamotuljci kudelje svetložute boje, jedan za drugim uvlačili su se u vretenasti vir i činilo se da tome nema kraja. Zajedno su se spleli s vremenskim nitima koje su se tako namotavale oko onog vretena šljivine boje. Žuta zemlja koja je prekrivala planinske padine i livade prvo je u sitne mrvice samlela popodneve sunčeve zrake, a onda su se oni milosrdno rasuli na sve strane. Odjednom se osetilo da zalazeće sunce nije palo iza planina na zapadu, već da je zapravo zaronilo u njene staračke, mutne oči.

A tamo, nedaleko od nje, njen stari je s još nekim ljudima upravo otkopavao humku. Lopate i motike udarale su o kamenje i cigle, pa su se zvonki zvuci metala izlomljeno i hladno mešali sa sveobuhvatnim milosrdem zalazećeg sunca. Njen stari je nekada bio politički komesar u selu. Sada odavno to više nije bio. Ono što se nalazilo u humci je sve ovo vreme predstavljalo njegovu teskobu.

Ta humka je samotno stajala tamo čitavih četrnaest proleća i jeseni. U njoj se nalazilo telo devojke iz Pekinga, koje se odavno pretvorilo u pepeo i sjedinilo sa žutom zemljom.

“Jadnica, da nije umrla, do sada bi sigurno imala gomilu dece koja se motaju oko nogu...”

Trunka ženskog sažaljenja upućena drugoj ženi se, takođe, zajedno s nitima kudelje namotavala oko vretena – danas je bio devojčin sretan dan. Danas je bio dan njenog venčanja. Seljani su se dugo dvoumili i dogovarali, na kraju su ipak skupili novac i našli joj “muža”. Onda su opet zajedno odlučili da joj zasnuju porodicu, njoj koja je četrnaest godina bila tako sama. Zvali su i proroka da donese svoj sud, rekao im je

da njih dvoje ne samo da odgovaraju po horoskopu, već odgovaraju jedno drugom i po vremenima i datumima rođenja.

Na grob su položili dva sanduka išarana crvenim i zelenim bojama. Nisu bili veliki jer su bili namenjeni samo zemnim ostacima. Svaki od njih bio je okićen crvenim konopcem. U jednom šarenoofarbanom sanduku nalazio se kostur muškarca kojeg su seljani otkupili, a drugi je još bio prazan. Kad budu otvorili grob, izvadiće devojkicu i onda će je staviti u novi sanduk i potom će ih sahraniti u jedan grob. Posle toga, svaka porodica će poslati svog predstavnika koji će otići kod predsednika sela i gostiti se rezancima od heljedinog brašna, sa sosom od ovčetine i šargarepe. I te troškove će snositi seoska zajednica. Ova devojkica je provodila tako samotne dane da se ljudima srce kidalo od tuge. Roditelji su joj bili u Pekingu, udaljeni hiljadama kilometara. Školski drugovi i drugarice odavno su se vratili u grad, otišli su ne osvrnuvši se za njom. Niko nije ostao osim nje, jer ona nije imala gde da ode. Dok je još bila na ovom svetu, otišla je sama. Sada, kad je već četrnaest godina bila na onom svetu, "sklopili" su joj brak. Morali su da učine sve da joj svadba protekne besprekorno i veličanstveno.

Lopate i motike su udarale o humku koja je bila sagrađena od cigala i betona. Ponekad su se suvim vazduhom razletale iskre. Neko se brižno dosetio ovogodišnje žetve: "Ako i dalje ne padne kiša, do jeseni će biti neviđena suša..."

Velika suša bila je očigledna, pa je zaključak bilo lako izvesti. Niko nije odgovorio. Samo se na sve strane čulo zveckanje alata.

"Da je pala kiša k'o one godine, onda bi sve bilo u redu i mi bi bili bez briga."

Neko je prestao da kopa i reče: "Da nije bilo onako velike kiše, ni Jusjang ne bi poginula."

Tada su svi prestali da kopaju i u srcu im se javilo ono što je već odavno bilo pokopano u odaje prošlosti.

"Ma šta reče, misliš li da je ona crna zmija dozvala kišu one godine?"

Stari komesar se uozbiljio: "Čisto sujeverje!"

"Nemam kuraži da budem toliko sujeveran, ali je ona crna zmija bila jako čudna."

Stari komesar se još jednom ozbiljnim tonom obratio:
“To je samo sujeverje!”

Međutim, ni ovog puta nije bio ubedljiv, pa je onaj ko je malopre govorio nastavio: “ Nisi sujeveran, aaa?! Pa šta se onda desilo ovih dana sa dečurlijom u školi? Svi su se razboleli, čak i učitelji. Odavno mi već smeta to što se komemoraciona prostorija za Jusjang koristi kao učionica. Samo ćemo navući nesreću jer smo u blizini jednog tako samotnog duha.”

“A da ne koristimo tu komemoracionu prostoriju kao učionicu, ko bi nam sagradio školu u selu?”

“Samo da smo manje krčili njive Dacai¹, sve bismo imali...da nas nisi vodio da krčimo njive Dacai, možda bi i Jusjang ostala živa!”

Ove reči su već bolele.

Stari komesar se skamenio za tren, onda je izvadio dogorelu cigaretu iz usta. Na filteru se lepila i presijavala slina koju je izvukao zajedno s cigaretom i onda ju je pokidao. Odjednom je pocrveneo i silno se zakašljao. Iako stari komesar odavno više nije bio komesar, drugi, pa i on sâm, nisu mogli da zaborave da je nekada obavljao tu dužnost.

Neko je hteo da ih umiri, pa reče: “To što govorite nije tačno. Živeti ili umreti, to je svakome suđeno. Ko može tome da se suprotstavi? Onog puta da nije bilo one crne zmije, Jusjang ne bi poginula. Ona crna zmija je zaista bila čudna, lepo smo Jusjang bacili kanap, kad ono, zmija se uspuzala uz njega...”

Ova priča se ponavljala već četrnaest godina. Niko od prisutnih nije bio raspoložen da pominje to; ponovo su se čuli hladni zvuci metala koji su udarali o kamenje.

One godine, stari komesar je vodio seljane i klince-školarce iz Pekinga. Mukotrпно su radili cele zime i proleća, iskrčili su ispred sela tri njive Dacai, pa je njihovo selo zbog toga od vlasti okruga dobilo crvenu zastavu. Međutim, niko nije ni sanjao da će posle prve letnje oluje, planinska bujica odneti dve njive. Kad je drugi put nagnula vodena stihija, klince-školarci su iz

---

¹ Njive Dacai: za vreme Kulturne revolucije Mao Cedung je njive u mestu Dacai proglasio uzorom kako treba da izgledaju sve seoske njive.

kuće starog komesara uzeli onu crvenu zastavu i postavili je na njivu. Zakleli su se da će se boriti s planinskom bujicom i da će braniti njivu Dacai. Bujica je bila kao razjareni bik, za tren je probila zemljanu branu. Klinci su, držeći se za ruke, na način kako se to prikazivalo onda u filmovima, skočili u vodu. Stari komesar je trčao po kiši, onda je pao na kolena i zamolio ih da izađu iz vode. Kada su izvukli školarce iz vode, novoodlomljeni deo brane je bacio Jusjang u vodu. Muškarci su se s kanapom od kudelje u rukama sjurili nekoliko stotina metara dalje. Jusjang je na mahove izranjala i na talasima plutala mlatarajući rukama. Na kraju je nekako uspela da se uhvati za kanap koji su joj bacili. Kada su počeli da vuku kanap da bi je izvukli iz vode, odjednom se pojavila crna zmija debela kao čovekova ruka. Njen rep se obmotao oko Jusjangingog struka, dok joj se telo, brzo kao munja, vijalo kanapom i gmizalo ka ljudima visoko podignute glave, palcajući crvenim jezikom na sve strane. U trenu se vlažno telo zmije pružilo i postalo dugačko nekoliko metara. Ljudi koji su vukli kanap kriknuli su od straha i tako ispustili kanap. Dug i debeo kanap je zajedno s crnom zmijom prvo snažno udario o površinu vode, a zatim se podigao visoki talas, da bi se sve to izgubilo u virovitim naletima vode. Bujica je tek na jednoj krivini udaljenoj petnaestak kilometara izbacila Jusjang na obalu. Muškarci koji su prvi stigli do nje, rekli su da voda može čoveku da skine odeću jer je Jusjang bila gola, kao od majke rođena. Još su rekli da nikada nisu videli tako mlado i belo telo, i da joj je oko struka bila modra masnica od stiska crne zmije.

Kasnije su novine pisale o Jusjang. Kasnije je predsednik okruga došao i sazvaio skup od nekoliko hiljada ljudi. Kasnije su sagradili one komemoracione sobe. Kasnije je podignut grob sa spomenikom. Na prednjoj strani spomenika bilo je urezano: *primer svih školaraca, heroj Okruga Ljuljang*, a na drugoj strani je pisalo: *Čen Jusjang, žena, rođena 5. 5.1953, u jednoj radničkoj porodici železničara u Pekingu. Trideset sedmu gimnaziju u Pekingu završila je 1968. godine, a januara 1969. godine je došla u selo Božja dolina, da u proizvodnom timu Zemljana padina, u komuni Skretnica, u planinskom području Ljuljang, živi i radi sa seljanima. U borbi s planinskom bujicom, braneći njive Dacai, 17.8.1972. godine herojski se žrtvovala i dala svoj život za njih.*

U novinama je jednom pisalo o njoj, pa je onda sve utihnulo. Skup od nekoliko hiljada ljudi održao se jednom i više nikad. Ali je samotni grob, podignut kod ulaza u selo, sve vreme uznemirivao seljane:

“Ostaviti samotni duh kod glavnog ulaza u selo, bojimo se da će to selu doneti nesreću.”

Međutim, zbog Jusjanginih školskih drugova, a još više zbog odluke koju je doneo partijski komitet okruga, grob je ostao kod ulaza u selo. U novinama i na spomeniku nije se pominjala ona crna zmija, a seljani nikako nisu mogli da zaborave taj kobni događaj koji im je i sada terao strah u kosti. Bili su ubeđeni da se u ovom grobu, sagrađenom od cigala i betona, skupljaju neka neobjašljiva i neizreciva seta i tuga. U trenu je iscurilo vreme i eto već je prošlo četrnaest godina. Jusjangini školski drugovi su otišli i nikada se više nisu vratili. Predsednik okruga se promenio ko zna koliko puta, a ove devojke se više niko nije sećao. Samo su vremenom među ciglama i kamenjem izrasle neke zelene trave.

Otklonili su cigle i kamenje, pa su se lopate lakše i slobodnije kretale u mekoj žutoj zemlji. Polako se grupica ljudi spustila u jamu, samo se videlo zacementiranje srebrnastosjajnih motika i ovlaš vlažna zemlja koju su bacale motike. Odjednom im se ukazalo prazno ispod nogu i lopata im je propala u nekakvu šupljinu. Iako je to bilo očekivano, nesvesno su uzdrhtali:

“Stigli smo?”

“Stigli smo.”

“Sad polako, nemoj da je povrediš.”

“Znam.”

Stari komesar je pružio flašu rakije koju je poneo sa sobom.

“Neka uzmu svi po gutljaj da oteraju dah tame.”

Oni koji su znali da piju i oni koji nisu znali da piju, nategli su po gutljaj, zadah opojnog mirisa rakije širio se s dna jame.

Daske su bile lošeg kvaliteta, pa je mrtvački sanduk već bio u raspadnutom stanju. Rukama su skinuli istruleli poklopac, ukazao se beličasti kostur. Vazduh se u grobu još jednom nekako stegao i smrzao. I to bi trebalo da je bila predvidiva scena, ali svi su stali kao skamenjeni pred kosturom. Među kopačima je bilo i

onih koji su pre četrnaest godina videli belo i mlado telo koje je sraslo s ovim kosturom. Još su se sećali one vesele, živahne devojke koju je ovaj kostur nosio. U poslednjem trenutku, kad ju je bujica progutala, njene dve duge kikice još su plutale površinom vode i crvene vunene mašnice s kikota treperile su im pred očima. Sada je ostao samo bleštavobeli kostur koji leži u žutoj zemlji s mirisom truleži. Kostur koji su razaznavali i koji ih je onako iz zemlje, s dna grobnice, zapljusnuo mirisima raspadanja .

Stari komesar je spustio novi šareni sanduk dole uz reči:

“Brzo, prvo da premestimo Jusjang u ovo. Pazite, prvo glavu.”

Ljudi su užurbano počeli da rade. Zatim su se čuli zvuci lupkanja kostiju o daske koji su sablasno odzvanjali. Te kosti i ti zvuci podstakli su neke drevne i mirnije teme:

“Svima isto dođe. Kraj je svima isti bez obzira kako je ko živio... čak i nasledniku zmajeva, caru, isto dođe.”

“Na putu ka podzemnom svetu, nema razlika između starih i mladih. Eh, jadvnice, zašto si se toliko mučila? Čak si iz Pekinga došla kod nas u ovu staru planinu da ovde ostaviš kosti?!”

“Zar je ta zemlja u Pekingu toliko drugačija da ne može da te primi u sebe?!”

“Pa ipak nije isto. Kad budeš ti umro sigurno se neće okupiti nekoliko hiljada ljudi.”

“To mi i ne treba. Dovoljno mi je da mi samo odani sin nosi zastavicu na čelu povorke i da me isprati orkestar za sahrane.”

Stari komesar ih ozbiljnim tonom preseče: “Opet te feudalne priče.”

Neko mu je cinično uzvratio: “U redu, ti si onaj koji ne gaji nikakvo feudalno sujeverje. Kad ti budeš umro, neka ti bude isto kao i državnim službenicima, neka te zapale, sprže na tihoj vatri. Onda ću te lično ispratiti volovskim kolima.”

Prsnuli su u smeh koji je kao grom eksplodirao na dnu grobnice i odjednom su prestali da se smeju kao nožem presečeni. Stari komesar je počeo da kašlje i lice mu je pocrvenelo, iz krvavocrvenih očiju ispale su mu dve staračke suze. Neko je viknuo:

“Hej, gle’, ovaj je još uvek tu!”

Četri-pet crnih glava se skupilo i desetak očiju se razrogačilo. Pogledi su im se usredsredili na crvenu plastičnu koricu.

“To je Jusjangina!”

“To je knjižica *Citati predsednika Maoa* koju je Jusjang koristila.”

“Ej-eja, ona je još tu. Knjiga je istrulila, a korica je još čitava.”

“Ej-eja...”

“Eja-jaaa...”

Neko posebno raspoloženje za koje je bilo teško reći da li je iznenađenje ili divljenje, a možda i strah, kružilo je i lebdelo tu među zidovima grobnice. Kada se prošlost iskopa i kada ponovo oživi, čoveku to jednostavno utera strah u kosti. Neko je sumnjičav upitao:

“Šta da radimo s tim? Da je premestimo zajedno s Jusjang?”

Tada je stari komesar neočekivano eksplodirao, ludački je počeo da viče na ljude u grobnici:

“Što da ne premestite i to? Što? To je bila Jusjangina stvar, ako joj to ne ostavimo kome ćemo to da damo, zar ćeš ti to da uzmeš?! Ti, kučkin sine, možda još misliš kako da se obogatiš? Premesti je! Čak ako joj pronadeš i jednu jedinu vlas kose, premesti i nju, premesti je s njom. Premesti je!”

Ljudi su bili zaplašeni, niko se nije usuđivao da mu odgovori. Jedino se čulo teško disanje koje se činilo težim nego što jeste.

Verovatno je vika doprla i do nje, ono vreteno ispred kapije se zaustavilo. Podigla je oronulu ruku, zaklonila veđe da bi zaštitila oči od sunca:

“Matori, matori, zar je i danas vreme za tvoje gazdovanje?”

Otvorenu grobnicu su ponovo zatvorili. Cigle i kamenje koji su ranije pokrivali grob, nisu ponovo upotreбили. Novi grob od žute zemlje skromno je stajao tamo. Na beskrajnoj žutoj zemlji, pokriven blagim zracima zalazećeg sunca, delovao je tako mirno i spokojno, kao da zaista u njemu više nije bilo ni trunke tuge i sete.

Stari komesar je otvorio poslednju paklu cigareta koje su bile kupljene iz seoske zajedničke kase. Prebrojao ih je — svako je mogao da dobije po dve cigarete, toliko im je i podelio; promućkao je flašu rakije — ostalo je još malo na dnu. Tako su sedeli na zemlji pored groba pijuckajući rakiju i pučkajući cigarete. Kad je flaša obišla jedan krug, iz dubine srca im je nadošla neka čudesna toplina. Neko je cigaretom pokazao spomenik i upitao:

“Šta ćemo sa spomenikom?”

“Šta 'šta ćemo'?”

“Pa sa spomenikom. Ranije je bila samo Jusjang u grobu i ovaj spomenik je podignut samo za nju. Sada ih je unutra dvoje. I on ima svoje ime i prezime. Uostalom, on je ipak glava porodice.”

To je bio veliki problem.

Svi su začutili. Oblak dima im se dizao nad glavama. Kroz maglu su uprli pogled u starog komesara. Starac je uzeo još gutljaj rakije, ljutina rakije mu je probadala srce.

“Neka. Neka on izvini. Za ovaj spomenik je Jusjang dala svoj život. Da li će je drugi pamtiti, baš nas briga, ali mi nikako ne smemo da je zaboravimo!”

Niko nije progovorio. Opet su se dizali oblaci dima. Stari komesar je ustao otresajući prašinu sa zadnjice:

“Ajde, idemo kući na svadbeni ručak.”

Videla je kako su se oni kod groba razišli. Vreteno se ponovo zaustavilo. Uzela je vlas kudelje i stavila je u usta, polako ju je omekšavala pljuvačkom dok je u sebi razmišljala o stvarima koje joj je stari dao da uradi. Sunce koje je već zalazilo, činilo je da samotna planinska divljina pred njenim očima izgleda još gušća. Mirna misao se lagano izvlačila kroz vlas kudelje iz usta i topila se u sivilu predvečerja.

Prisustvovali su svadbenom ručku. Dvoje starih su vrteći vreteno probdeli do duboko u noć. Zatim se vreteno zaustavilo.

“Ideš?”

“Idem.”

Pružila mu je korpicu koju je ranije pripremila.

“Sve je tu, cigarete, rakija, pogače, jela i mirišljavi štapići. Pogledaj i ti.”

“U redu je.”

“Idi i reci Jusjang da je mladić zmija u horoskopu, datum i vreme njegovog rođenja se poklapaju. Mi smo na ovom svetu vezani samo krvlju i mesom a ne kao oni na onom svetu, oni su jedno drugom bliski do kostiju. To je tek prava bliskost!”

“Opet tvoje sujeverje!”

“Ako nisi sujeveran, zašto si čekao gluvo doba noći i šta sad radiš?”

“Nisam kao vi.”

“Kako nisi kao mi? Ma baš me briga za sve drugo, samo znam da je Jusjang jadna. Pa živela je kod nas dve godine, kao da nam je rođeno dete...”

Suze su kod žene uvek bile brže od reči.

Muškarac nije podnosio ženske suze, okrenuo se i otišao.

Nije bilo ni zvezda ni meseca. Mrkli mrak.

Ono vreteno šljivine crvene boje opet se zavrtelo pod uljanom lampom. Zamotuljci kudelje su se jedno za drugim lagano uvlačili u vretenasti vir. Odjednom se jak kašalj čuo s groba. Srce joj se steglo. Kašalj je odzvanjao dubinom studene mrkle noći, kao da je dolazio iz šupljine trulog stabla starog drveta. Ličio je na plač, ličio je na smeh.

Nekog je probudio u selu. Utrnulo telo mu je bilo ukopano u mrak, u strahu je načulio uši ne bi li nešto čuo.

S kineskog preveli:

Din Sjaolei i Radosav Pušić

SVILA I TREŠNJEV CVET

Šta sve opterećuje odnose NR Kine i Japana danas?

Odnosi NR Kine i Japana su slojeviti i jednostavnim formulama teško uhvatljivi. Dugo je Kina, kao civilizacijska inspiracija, Japanu bila uzor i predmet divljenja. Zatim je na scenu stupila želja da se Kina prevaziđe tako što će se osvojiti i pokoriti.

Tojatom Hidejoši (Toyatomi Hideyoshi), veliki vojskovođa koji je ujedinio Japan, u naponu snage poželeo je da izvrši invaziju na Koreju, a da potom osvoji Kinu i celu Aziju. U istoriji Japana su ta dva pokušaja zauzimanja Koreje poznata kao “ratovi za odvracanje Koreje” ili “pogranični ratovi”.¹ Japanski hod ka militarizmu, kažu neki istoričari, započeo je odmah po padu Tokugava šogunata i početkom Meidi (Meiji) restauracije, 1868. godine. Oligarsima Meidi restauracije postala je bliska krilatica “bogata zemlja, snažna vojska”. Uspostavljanje Meidi vlade značilo je ukidanje tradicionalnog kastinskog sistema; vojna kasta nepovratno gubi povlastice i uvodi se sistem regrutovanja za armiju. Sada je celokupno stanovništvo bilo odgovorno za odbranu zemlje i svaki stanovnik Japana postao je potencijalni vojnik. U dokumentu vlade ističe se pet konfucijanskih vrlina – odanost, ceremonijal, hrabrost, vera i štedljivost, ali se uopšte ne pominje čovekoljublje, vrлина koja je za Kinu bila najvažnija.² U periodu od 1868. do 1890. godine Japan se više fokusira na modernizaciju i ekonomski

¹ U tim ratovima je više od 20 000 Korejaca uzeto za taoce i poslato na rad u Japan. Među njima je bilo učenih ljudi, grnčara, doktora, itd.

² Mičio Morišima, *Zašto je Japan “uspeo”*, Beograd, 1986, str.35

napredak, da bi tako uhvatio korak s razvijenim zapadnim industrijama. U to vreme postaje opet popularna doktrina Saigo Takamoria /Saigo Takamori/ o novom osvajanju Koreje. To će se i ostvariti invazijom i porobljavanjem Koreje 1910. godine.³ To je puno značilo za razvoj ondašnjeg Japana⁴, koji je svakim danom izrastao u moćnu kolonijalnu silu.

Šta su osnovni razlozi za razvijanje japanskog militarizma i imperijalizma? Istoričari uglavnom navode sledeće:

Japan je želeo da postane moderna imperijalna sila. U tome je potpuno imitirao zapadne zemlje.

Japan se brinuo za svoju bezbednost.

Uspešnim okončanjem rata s Rusijom 1905. godine, Japan je postao svestan svoje moći; ovaj rat je igrao bitnu ulogu u razvoju japanskog militarizma. Osetio je da su velike sile, na neki način, bile zatečene njegovim “privrednim i vojnim čudom” i čini se nisu ozbiljno računale s njim.

Japan je čvrsto, gotovo fanatično verovao u svoju lidersku ulogu u Aziji.

³ Japanci brutalno anektiraju Koreju 1910. godine i započinju svoju 36 godina dugu kolonijalnu upravu. Korejski jezik je zabranjen, Japanci pokušavaju Korejcima da nametnu da svojoj deci daju japanska imena, nameću im i šinto religiju, ali bez uspeha. Stotine hiljada Korejaca je poslato u Japan kao robovska radna snaga, i više od 100 000 Korejki korišćeno je kao seksualno roblje.

⁴ Pobedom u rusko-japanskom ratu Japan je stekao čvrsto uporište u Mandžuriji, što su priznale ne samo velike sile već i sama Kina. Anektiranjem Koreje, Japan postaje kolonijalno carstvo i kontrolisao je ogromne oblasti koje je sada mogao da eksploatiše. Narod Koreje bio je prisiljen da saraduje i protiv svoje volje na velikom zadatku stvaranja nukleusa “moderne države” u Japanu koja će moći da se takmiči sa Zapadom. I u Koreji i na Tajvanu sprovedena je politika oštre diskriminacije; u periodu 1910-1925. nadnice isplaćivane domaćim radnicima bile su za 40% niže u odnosu na japanske, a ponekad čak i 50% niže. Japanska preduzeća ostvarivala su u ovim kolonijama ogroman uspeh. Japanci su u Koreji preduzimali velike istraživačke ekspedicije, pa su mnogi Korejci ostajali bez svoje zemlje. Korejski pirinač je otkupljiv po niskim cenama i odvožen je u Japan. Korejski radnici koji su se doselili u Japan imali su mnogo niže nadnice i živeli su lošije. U vreme velikog zemljotresa, koji je 1923. godine pogodio oblast Kanto, pronele su se glasine da Korejci koriste situaciju da izazovu nered, pa je 6 000 nevinih Korejaca u Tokiju uhapšeno i kasnije masakrirano. Ubijeni su i neki Japanci pod sumnjom da su Korejci. (Mičio Morišima, *Zašto je Japan “uspeo”*, Beograd, 1986, str.130)

Japan je želeo da zaštiti svoje ekonomske interese.

Japan je u osnovi bio dobar učenik zapadnih imperijalnih sila. Želeo je da bude isto što i one, ni manje ni više od toga. Tako je isprovocirao: Britaniju, Nemačku, Ameriku, Francusku, Belgiju, Holandiju, Rusiju i Italiju, da ga stave na listu “opasnih” zemalja, odnosno, zemalja koje ugrožavaju njihovu prevlast u svetu. Oligarsi Meidi restauracije nameravali su da ostvare sva prava i privilegije koje su te zemlje imale u Aziji i na drugim mestima u svetu. Svest da je prvo potrebno modernizovati zemlju, pa tek onda krenuti u osvajanje sveta, bila je osobenost te epohe. Zato su za samopoštovanje nacije, za ulivanje samopouzdanja, za potvrdu da je Japan na pravom putu, ratovi s Kinom 1894-1895. i Rusijom 1904-1905. godine, bili od presudne važnosti. Upravo u tom periodu Japan ubrzano razvija vojsku. Otac moderne japanske vojske Jamagata Aritomo (Yamagata Aritomo) zagovara ekspanzionizam kao bezbednosnu meru. Engleska je 1902. godine, da bi parirala Rusiji na Dalekom istoku, sklopila sporazum s Japanom. Pomaže mu u obuci i jačanju vojske. U kasnom XIX veku se javlja čitava plejada japanskih pisaca koji zagovaraju ekspanzionizam Japana (najizrazitiji predstavnik je Fukuzava Jukiči (Fukuzava Yukichi 1835-1901). Kao teorijsku potku uzimaju društveni darvinizam, po kojem kroz proces prirodne selekcije opstaju samo jake države i kulture. Svest da je Japan bio prva azijska zemlja kojoj je uspelo da u vojnom sukobu pobedi jednu moćnu zapadnu silu (Rusiju), navela je Japan, a i dobar deo Japanaca, da poveruje da je to božansko providenje koje ih stavlja na čelo pokreta za oslobođenje Azije od zapadne dominacije. Tu i treba tražiti razlog za vatrenu retoriku i ideologiju nekoliko uticajnih ultranacionalističkih organizacija i tajnih društava (Društvo Amur ili Crni zmaj je bilo najpoznatije). Ta opsednutost preuzimanjem liderstva u Aziji nužno je vodila sukobu s vodećim silama Zapada. To je bilo vreme kada se razvija i rasna teorija o nadmoći i čistoti Jamato (Yamato) rase.

Nepravredni sporazumi koje je Japan bio primoran da 1858. godine potpiše s Amerikom, Francuskom, Holandijom i Rusijom, kod Japanaca je izazivao potajni bes i želju za osvetom. Ako imamo na umu ekonomsku stagnaciju 1920. godine i katastrofalan zemljotres 1923. godine, očigledna je bila potreba Japana da se

vratu u ekonomsku ravnotežu snažnim izvozom svojih proizvoda. Kina im se učinila kao najveće i najbliže tržište. U njoj je, po mišljenju japanskih stratega, što hitnije bilo potrebno obezbediti sva komercijalna i transportna prava. Mandžurija se učinila kao stvorena za to. Presudnu ulogu u strateškom planiranju i realizovanju takvog poduhvata imalo je tajno Društvo Crnog okeana (osnovano 1881. godine) čije će čedo i naslednik biti Društvo Amur ili Društvo Crnog zmaja (osnovano 1901. godine). Članovi ovih društva postaju aktivni kako na domaćoj, tako i na inostranoj političkoj sceni.

Dolaskom cara Hirohite (Hirohito) na presto 1927. godine, pokrenuta je epoha “svete harmonije” koja je formalno trajala od 1926. do 1989. godine. U japanskoj istoriji ovo je poznato kao Šova (Showa) restauracija. Car je u centar ideološkog miljea postavio neošintoizam, koji je određen kao “državna šinto” ideologija.⁵ Ova ideologija će u periodu od 1930. do 1940. godine biti dominantna. To je bilo vreme intenzivnog slavljenja cara i premoći tradicionalnih japanskih vrednosti nad zapadnim vrednosnim matricama i uticajima. Sve je to vodilo ka paradoksalnoj situaciji koja će se tragično ispoljiti tokom Drugog svetskog rata. Naime, službu naciji i odanost caru s jedne, i poziv na modernizaciju s druge strane, organizuju i vode ultranacionalisti. Niču nova tajna društva. Društvo Trešnjje (Sakurakai) osnivaju armijski oficiri. Ono zagovara samožrtvovanje na način na koji to čini trešnjjev cvet. To neverovatno mešanje tradicionalnih japanskih simbola i mitskih slika s modernim trenutkom jeste paradoks iz kojeg izranja nova japanska država. U tu svrhu će biti upotrebljen i “put ratnika” (bushido), tradicionalni kod japanskih samuraja, koji će veličati samodisciplinu, jednostavan život i lojalnost gospodarstvu, odnosno caru. Tako se na čudesan način militari-

---

⁵ Svetilište *Yasukuni Shinto* osnovano je 1879, dok je sâm hram sagrađen 1869. godine u čast onih koji su umrli za cara tokom Meidi restauracije, i ono postaje za Japan i Japance važno duhovno i političko mesto. Tu su svi oni koji su dali život za širenje carstva, svi koji su umrli za Japan. Uredbom iz 1899. godine, Ministarstvo obrazovanja zabranjuje religiozna učenja u školama, ostaje samo državni šinto kao osnova moralnog obrazovanja. Državni šinto teži da se ujedine vera i politika, religija i država. Japanski koncept rasne superiornosti, kažu neki istoričari, više je izražen kroz termine duhovnosti, morala, emocija i odanosti.

zam spaja s državnim socijalizmom, gradeći hibrid kojeg su pojedini historičari opisali kao militantni socijalizam. Na tom tragu Kita Iki (Kita Ikki 1885-1937), inače član Društva Amur, 1919. godine objavljuje knjigu pod naslovom *Generalni plan za reorganizaciju Japana*. U njoj je sabrano sve ono što je bio duh tog vremena u Japanu. Kratkotrajan pokušaj da se hipernacionalističkom, antiparlamentarnom i ekstremno desnom usmerenju Japana promeni kurs, učinjen je u periodu Velike ispravnosti (1912-1926. godine). To se poklapalo s dolaskom princa Jošihita (Yoshihita) na presto. Zapadni uticaji su sve prisutniji. Japan je već 1919. godine u Versaju prihvaćen kao velika vojna i ekonomska sila sveta. Upućeni u "visoku" politiku ga opisuju kao člana velike petorke novog svetskog poretka. Postaje stalni član Lige naroda i dobija sva prava u kineskoj provinciji Šandung, prava koja su do tada pripadala Nemačkoj. Naravno, ne treba posebno isticati da je u Kini ovo dočekano kao gubitak sopstvenog suvereniteta i da je izazvalo talas antijapanskih demonstracija.

Četiri sile: Japan, SAD, Britanija i Francuska su, sporazumom od 13. decembra 1921. godine, priznali *status quo* na Pacifiku. Zanimljivo je da se već 1920. godine u japanskoj armiji javljaju dve frakcije, jedna je ona koju predvodi pukovnik Sadao Araki (Sadao Araki, frakcija Kada Ha), a druga je ona koju predvodi general Kazušige Ugaki (Kazushige Ugaki, frakcija Tosei Ha). Prva je bila sačinjena od radikalnih ultranacionalista, a drugu su činili umereniji konzervativci. Armija postaje sve izolovanija od civilne vlade i njena moć osetno raste. U japanskoj ratnoj mornarici su takođe podele. I tu su dve frakcije, jedna koja želi da se izgradi jaka mornarica po uzoru na mornaricu SAD i Rusije, i druga koja smatra da ekonomska moć Japana ne dozvoljava takav razvoj i da sve treba uskladiti s mogućnostima i vremenom. Treba zapaziti da se i jedna i druga struja ne razlikuju puno po ciljevima, već samo po metodama kako doći do cilja. Kratkotrajno prevagu odnosi struja koja ne želi brz rast japanske mornarice, ali se za samo nekoliko godina sve bitno menja. Godina 1927. je presudna. General Giči Tanaka (Giichi Tanaka) postaje premijer. Ostale su upamćene reči koje je jednom prilikom izgovorio:

“Da bismo obezbedili stvarnu vlast nad Mandžurijom i Mongolijom, moramo upotrebiti te zemlje kao svoje

baze i uzimajući kao izgovor potrebu da se naša ekonomija razvija, prodreti u ostale delove Kine. Kada budemo u Kini obezbedili sva svoja prava i poseli sva njena bogatstva, poći ćemo da osvojimo Indiju, Arhipelag, centralnu Aziju, Malu Aziju i najzad Evropu.”⁶

Kao zamenika ministra inostranih poslova parlament bira Kaku Moria (Kaku Mori). Iako je Mori civilno lice, on je bio u tesnoj vezi s ultranacionalističkim krugovima. Njihovi predstavnici će kasnije predvoditi zloglasne armije Zaibatsu i Guandong. Pod jakim uticajem Moria i njegovih sledbenika, Tanaka oblikuje novu intervencionističku politiku u Mandžuriji i Mongoliji. Tanaku je 1928. godine smenjen i za premijera izabran Osači Hamaguči (Osachi Hamaguchi), koji formira novi kabinet. Hamaguči ima nameru da iz svog kabineta udalji radikalne predstavnike militantne struje. Međutim, militantni krugovi 14. novembra 1930. godine organizuju atentat na njega. Atentat je izvršio Tomeo Sagoja (Tomeo Sagoya) član ultranacionalističkog tajnog društva *Za ljubav zemlje*. Iako je Hamaguči preživeo, morao je da bude hospitalizovan i za neko vreme udaljen iz političkog života. Vratio se na samo mesec dana 1931. godine, da bi se ubrzo konačno povukao s tog položaja. Zamenjuje ga Reičiro Vakacuki (Reiijiro Wakatsuki). U Japanu se uporedo s jačanjem ratne politike razvijaju i brojni anti-ratni pokreti. Činilo se da će militantno raspoloženi Japanci izgubiti uticaj i moć u društvu. Međutim, nekoliko događaja iz osnova menja sve. Pojavu Amerike i njenu ulogu na Pacifiku većina Japanaca doživljava kao direktnu pretnju Japanu. Dolaskom Hirohita na presto, jačaju militantni krugovi. Period od kraja Prvog do početka Drugog svetskog rata (1918–1939) je u Japanu bio ekstremno haotičan. Strane diplomate i novinari su mišljenja da je Japan u tom periodu lovio u mutnoj vodi, i da su evropski nesporazumi bitno doprineli japanskom uspehu. Ostaju zabeležene i reči Tošio Širatoria, japanskog diplomate, predstavnika ekstremista, koji je u razgovoru sa zapadnim diplomatama rekao da, ako Engleska može da drži Indiju sa 70 000 vojnika, onda i Japan može Kinu sa 100 000 ili 200 000 vojnika.⁷

⁶ Jovan Vagenhals, *Kamikaze*, Beograd, 1955, str. 9.

⁷ Videti tekst William Henry Chamberlina u časopisu *Izvor* br. 4, 1939.

Rat u Kini Japan predstavlja kao krstaški rat za oslobođenje Azije od prevlasti bele rase. Tasuo Kawai je kao zvanični predstavnik Ministarstva spoljnih poslova, 1939. godine, dao sledeću izjavu:

“Evropa i Amerika zahtevale su da Azija zauvek ostane njihova kolonija ili bar polukolonija. Ali, nijedan azijski narod, ni Japanci, ni Kinezi, ni bilo koji drugi narod, neće trpeti ovakvo stanje u Aziji.”

Ovo vreme bi se, krajnje uprošćeno, moglo opisati kao borba između militantnih organizacija i tajnih društava s jedne, i moderno nastrojenih krugova s druge strane. Nažalost, armija Guandong i tajna policija Kempeitai postaju saveznici militantnih ideologa tajnih japanskih društava. Činilo se da je Japan na pragu ostvarenja sna o “bogatoj zemlji i snažoj vojsci”. Naruku Japanu išle su i prilično haotične prilike u Kini. Kinesko društvo se kretalo po osi sučeljenih suprotnosti: tradicionalno-moderno, obrazovano-neobrazovano, bogato-siromašno, slobodoumno-konzervativno, polukolonijalno-nezavisno.

SENKE RATA

Masakr u Nandingu

Vilijam Kirbi (William Kirby), profesor s Harvarda, opravdano je postavio pitanje – da li u moralnom smislu ima ikakve razlike ako ubijemo 100 000, 300 000 ili 50 000 ljudi. Van svake sumnje je da je u Japanu nekoliko godina pred, i za vreme Drugog svetskog rata, postojala osmišljena politika terora i ubijanja.

Jedan od retkih veterana iz Nandinga, dr Nagatomi kaže:

“Ja sam ljudima odrubljivao glave; ubijao sam ih mučeći ih glađu; spaljivao sam ih, spaljivao sam ih žive. Više od 200 ljudi sam tako ubio. Zaista nemam reči kojima bih opisao šta sam učinio. Bio sam pravi sotona.”

Hiljade nevinih ljudi je spaljeno živo. Ubijani su u velikim grupama i bacani u Dugu reku (Chang Jiang). Divljački je silovan veliki broj žena. Preživeli kineski civili i nekoliko stranaca koji su u to vreme bili u Nandingu daju potresna svedočanstva o razmerama ovog zločina.

Komandant japanskih snaga, general-major Sasaki Toniči (Sasaki Tonichi) pod zapovedništvom princa-komandanta Asaka Jasuhikoa (Asaka Yasuhikoa) 14. decembra 1937. godine izdao je naređenje: “ubiti sve zarobljenike”. Japanska vojska započinje sistematsko ubijanje civila po Kini i to pod sloganom: ubiti sve, spaliti sve, opljačkati sve. Japanski vojnici su započeli orgije smrti kakve nisu videne u modernoj istoriji. Pod vođstvom princa Asaka Jasuhikoa i ujaka japanske carice Nagakoa, japanska vojska je iz Nandinga opljačkala: kinesko zlato i srebro, drevne arheološke predmete, žad, umetničke predmete od porcelana, slike, antikvitete, knjige. Sve je to transportovano u Japan.

Frank Tilman Durdin (Frank Tillman Durdin) je u to vreme pisao za *Njujork tajms*. Izveštava da je video japanske trupe kako upadaju ne samo u radnje, nego i u kuće, bolnice, izbegličke kampove.

Mek Daniel (Mc Daniel), iz *Chicago Daily Tribune*, zapisao je u svom tekstu “Nandinški horor opisan u dnevniku ratnog reportera”:

“Moje poslednje sećanje na Nanding bilo je – mrtvi Kinezi, mrtvi Kinezi, mrtvi Kinezi!”

Reporter *Tokyo Asahi Shimbuna* Jošio Morijama (Yoshio Moriyama) je 14. decembra 1937. izveštavao da je po osvajanju Nandinga više od 30 000 Kineza odmah dovedeno u podnožje gradskih zidina i streljano. Većina su bili žene, deca, starci.

Japanski ratni izveštač Jukio Omata (Yukio Omata) je pisao da se od jutra do večeri neprestano ubija.

Iz dnevnika japanskog vojnika (objavljen 4. avgusta 1984. godine u *Tokyo Asahi Shimbun*), koji je služio u 23. regimentu 18. divizije, pod danom 15. decembar 1937. godine, stoji da su japanski vojnici iz dosade ubijali Kineze. To im je bila zabava. Spaljivali su ih žive, ili su smišljali neke druge načine kako da im oduzmu život.

Ostaju upamćene reči Jasuđi Kanekoa (Yasuji Kaneko):

“Kad ubiješ drugog, trećeg, prestaješ da misliš o tome.”

Azuma, prvi japanski vojnik koji je u knjizi objavio ono što je činio u Kini u svojim dnevnicima *My Nan-king Platoon*, kaže:

“Danas imam 86 godina, ali se borim sa smrću kao da sam mladić. Ovaj put to nije za cara, već za pravdu i istoriju.”

On je masakr u Nandingu uporedio s holokaustom, rečima:

“Ovo su dve najnehumanije tragedije u Drugom svetskom ratu.”

Velečasni John Magee je svojom kamerom zabeležio masakr na 16 mm kameri. Veruje se da je to jedini dokumentarni film o ovom masakru.

Nemački diplomata George Rosent je poslao kopiju ovog filma nacističkoj vladi u Nemačku uz duži raport u kojem kaže da je japanska armija bila “silovita ratna mašina”. On je zahtevao da se taj film prikaže Hitleru. Kineski i japanski naučnici su znali za taj film, ali nisu mogli da odrede gde se on nalazi. Japanci su govorili da bez opipljivih dokaza nema ni dokaza da se zločin uopšte i dogodio.⁸

Džon Reb (John H.Rabe, kasnije visoki predstavnik Simensa) je nekada bio nadzornik u Međunarodnoj zaštićenoj zoni u Nandingu. On je na 2117 strana svog dnevnika opisao neizreciva zverstva japanskih vojnika. Kao što je Šindler spasao veliki broj Jevreja, tako je i Reb s još nekoliko stranaca, od sigurne smrti uspeo da spase živote 250 000 Kineza. Kinezi su ga nazvali “živi Buda Nandinga”. On je kao lider lokalne nacističke partije i upravnik zaštićene zone, pisao Hitleru i molio ga da utiče na Japan da prekine sa zverstvima u Nandingu.

Ursula Rainhard (Ursula Reinhardt, praunuka Džona Reba) je 12. decembra 1996. godine iz Berlina u Njujork prvi put donela i pokazala osam knjiga njegovih dnevnika. Iris Čang (Iris Chang) je u svojoj knjizi *Rape of Nanking* koristila dosta materijala iz ovih dnevnika.

---

⁸ Kada je posle pada Berlinskog zida, 1990. godine, otvoren nemački arhiv u Potsdamu, na svetlo dana je izronio Rosentov raport. Posle dužeg traganja, četiri role filma i njegovi dnevnik pronađeni su u biblioteci Yale University i u kući Davida Mageea, sina John Mageea.

Mini Vanrtin (Minnie Vanrtin), američka misionarka iz malog grada u Mičigenu je kao dekan koledža u Nandingu, u kampus smestila 10 000 žena i devojaka. Kinezi su je nazvali “boginja milosrđa” i “živa boginja”. Kada su joj Japanci naredili da napusti koledž, ona je odbila uz reči: “To je moj dom, ne mogu da ga napustim.” Kasnije (1940) je doživela nervni slom i vraćena je u Ameriku. Izvršila je samoubistvo 1941. godine.

Posle rata Tokijski sud⁹ i kineski sudovi nejednako su vrednovali i dali različite podatke o razmerama zločina u Nandingu. Kina kaže da je u Nandingu ubijeno oko 260 000 ljudi, dok SAD, da ih je ubijeno oko 40 000.

Zanimljivo je da se oko Nandinga razvila lepeza različitih priča. Ali ono što je neosporno i što niko ne poriče, to je da se zločin dogodio. Pa šta je onda sporno?

Prvo, sâm naziv.

Za zločin počinjen u Nandingu se kaže: Silovanje Nandinga (Rape of Nanjing), Užasi u Nandingu (Nanjing Atrocities), Nandinški incident (Nanjing Incident) i Nandinški masakr (Nanjing Massacre). Na kineskom je ustaljen izraz Veliki masakr u Nandingu (Nanjing da tusha). U Japanu se češće sreće izraz Nandinški incident, mada se ređe koristi i izraz Nandinški masakr. Sam naziv sugerise razmeru zločina i mogućí broj žrtava, ali i potpuno oprečne poglede na isto.

U dokumentu br. 1702, kutija 134 zapisa sa suđenja IMTFE (The International Military Tribunal of the Far East), kaže se da je Tribunal utvrdio da je ukupan broj civila i zarobljenika koji je ubijen u Nandingu prvih šest nedelja japanske okupacije, više od 200 000.

---

⁹ Posle 1945. godine u Tokiju je u zatvoru *Sugamo* bilo zatočeno 80 ratnih zločinaca, od čega je 28 uhapšeno pre nego je oformljen IMTFE. Okrivljeno je devet civila i devetnaestoro profesionalnih vojnika, i to: četiri bivša premijera (Hiranuma, Hirota, Koiso i Tojo), tri bivša ministra inostranih poslova (Matsuo, Shigemitsu i Togo), četiri bivša ratna ministra (Araki, Hata, Itagaki i Minami), dva bivša ministra mornarice (Nagano, Shimada), šest bivših generala (Doihara, Kimura, Matsui, Muto, Sato, Umezu), dva bivša ambasadora (Oshima i Shiratori), tri bivša eksperta za ekonomiju (Hoshino, Kaya i Suzuki), jedan carski savetnik (Kido), jedan radikalni teoretičar (Okawa), jedan admiral (Oka) i jedan pukovnik (*Hashimoto*).

Godine 1946. glavni pomoćnik suda u Nandingu zaključio je da je u masakru stradalo 260 000 Kineza.¹⁰

Drugo, problem je i u tome šta se određuje pod imenom Nanding.

Naime, oni koji žele da minimiziraju žrtve, pod Nandingom podrazumevaju samo zaštićene zone, malu oblast u okviru gradskih zidina. Drugi kažu da se pod Nandingom mora podrazumevati grad s predgrađima. Tako se i šest sela oko Nandinga, koja su pripadala gradskoj teritoriji, moraju svrstati u Nanding.

U Japanu, istoričari koji zastupaju maksimalistički broj žrtava govore o 100 000 do 200 000 mrtvih i zalažu se za tezu da nema razlike između civilnih i vojnih žrtava. Očigledno je da različito geografsko određenje uslovljava i različit broj žrtava.

Međutim, ono što nije sporno jeste da su Kinezi divljački ubijani. Nije sporno ni to da je veliki broj Ki-

¹⁰ U nandinškom Tribunalu za ratne zločine, japanski general Tani Hisao, komandant VI divizije, navodi više od 300 000 žrtava. Hara Tomio, japanski profesor istorije s Waseda univerziteta, na osnovu svojih istraživanja došao je do sličnih zaključaka. (*The Great Nanjing Massacre*). Isti zaključak iznosi i japanski novinar Honda Katsuichi, u svojoj knjizi *The Road to Nanjing*. Japanski istoričar Kasahara Tokushi s Tsuru univerziteta, autor knjige *The Nanjing Incident*, zaključuje da je oko 200 000 ljudi masakrirano u, i oko Nandinga. Fujiwara Akira, profesor Hitotsubashi univerziteta i autor *The Japanese Army in Nanjing*, dolazi do sličnih zaključaka, i pominje da je 200 000 i više vojnika i civila stradalo. Slično misle i Yoshida Yutaka i Joshua Fogel (University of California). Ali ima i onih koji umanjuju zločine Japana. Nobukatsu Fujioka, šef japanskog društva za reformu udžbenika, prof. s Tokio univerziteta, 1999. godine tvrdi da žene tokom Drugog svetskog rata nisu bile seksualno roblje nego prostitutke i da se zločin u Nandingu nije nikada dogodio. Osamichi Higashinakamo, profesor intelektualne istorije i pisac Toshio Matsumura, knjigom *Big Doubts about Nanking Massacre*, 2000. godine, pokušavaju da iskrive istinu o Nandingu. Japanska nacionalistička grupa je 23. januara u Osaki, organizovala konferenciju u Osaka *Peace Center* s temom "Najveća laž XX veka", tvrdeći da se masakr 1937. godine nikada nije dogodio. Ista grupa je 1998. promovisala film koji je Hideki Tojo prikazao kao heroja a ne kao ratnog zločinca. Gradonačelnik Tokija Shintaro Ishihara sve vreme nandinški masakr predstavlja kao veliku laž. Japanski ministar pravde, Nagano Shigetō je maja 1994. godine tvrdio da je rat na Pacifiku Japan vodio da bi oslobodio Aziju i da je nandinški masakr isfabrikovan. Japanski ministar za obrazovanje *Shimamura Yoshinobu* tokom 1995. godine, konstantno umanjuje japanske zločine u Drugom svetskom ratu. Azuma Shiro je, 1987. godine, bio prvi japanski vojnik koji je priznao i uputio žrtvama duboko izvinjenje za masakr u Nandingu.

neza poginuo braneći Nanding. Ali nije sporno ni to da su Japanci ubili veliki broj ranjenika i zarobljenika, kao i veliki broj civilnog stanovništva. Ono što ni najveći japanski nacionalisti i desno orijentisani političari Japana ne spore jeste da je prilikom zauzimanja Nandinga ubijen veliki broj kineskih vojnika i hiljade zarobljenika. Neki zarobljenici su imali vojničke, a neki civilne uniforme. Ne spori se da je bilo silovanja, pljački i paljenja grada.

Činjenice rata su da civili stradaju. Ali, Japanci su imali obavezu da ranjenicima pomognu, a ne da ih brutalno ubijaju.

Ako se koriste strogi kriterijumi i ako se za svaku žrtvu traži materijalni pisani dokument, kako to neki čine, onda se svesno radi na minimizaciji zločina. Jer je to u svetlu ratnih dejstava i namernog uništavanja dokaza, nemoguće uraditi.

Neki istoričari postavljaju i pitanje legitimnosti usmene istorijske predaje i svedočenja. Ostaje činjenica i da su veliki broj dokumenata napisali Japanci. Druge dokumente su autorizovali zapadni svedoci. Opravdano je postaviti pitanje: ako nije bilo zločina, zašto je Japan većinu dokaza i dokumenata vezanih za ovaj događaj uništio? Neki kažu da čak i fotografije “ne govore istinu”, da istoričari moraju proveriti izvore svojih dokaza. U slučaju fotografija, to znači: ko ju je načinio, gde i kada. Ponekad ni to nije baš tako lako učiniti.

Dalje se napominje i da proces zapisivanja reči drugih nije neutralna aktivnost. Lično sećanje, objektivna dokumenta, propaganda, sve su to parcijalni izvori. Ako prihvatimo sve ove primedbe, proizlazi da je najbolje o zločinima ćutati jer, navodno, nije moguće stvoriti objektivnu sliku onoga što se dogodilo.

Ali, jedno od presudnih pitanja jeste i to ko je taj ko odlučuje koji će se “fakti” prihvatiti a koji odbiti. Zašto se dubokom emocijom natopljena svedočanstva neposrednih svedoka ne uvažavaju? Neki kažu, zato što su pristrasna. A kakva i mogu biti svedočanstva neviđenih zločina nego prožeta dubokim emocijama i pristrasna?!

Nandinški masakr je 1990-ih ponovo otkriven u SAD. Posle decenija gotovo potpune indiferentnosti, pažnju javnosti je skrenula brutalnost kojom se Japan služio u Drugom svetskom ratu.

Po svedočanstvu Ričarda Lamberta (Richarda Lamberta) (Asia Pacific: perspectives in electronic journal, may 2004) u muzeju Jušukan (Yushukan) koji je otvoren jula 2002. godine, o Nandingu stoji da je general Macui Ivane po ulasku japanskih trupa u grad vojnicima podelio mape s obeleženim četvrtima zaštićenih zona i naselja stranaca. Rekao je trupama da će oni koji ne budu poštovali vojne zakone biti strogo kažnjeni. Zatim se kaže da je pozvao kineske trupe da se predaju, ali je kineski vojni zapovednik Tang Šeng-či (Tang Shengzhi) ignorisao taj poziv. Naredio je svojim ljudima da brane grad do smrti. Kinezi su bili poraženi i suočeni s teškim posledicama. A onda, kao u bajci, slede reči da su posle toga stanovnici Nandinga živeli u miru.

U istom muzeju bacanje “novog svetla” na japansku modernu istoriju kazuje i da su SAD krive za rat s Japanom i da taj rat Japan nije mogao da izbegne.

Za Kinu je ovakvo interpretiranje istorije ne samo “iskrivljena istina”, već i svesno izrugivanje žrtvama. Da li je onda, kako neki ističu, u Japanu ponovo na delu militarizam i rastući ekstremizam? Kada je 4. septembra 2000. godine gradonačelnik Tokija (Ishihara) iskoristio vežbu protiv zemljotresa da izvede najveću vojnu vežbu koju je Japan video posle Drugog svetskog rata, pri kojoj je više od 7 000 vojnika marširalo tokijskim ulicama praćeno tenkovima i helikopterima, pokazala se očigledna želja nekih političkih krugova u Japanu, da se Japan bar za trenutak vrati na istorijsku pozornicu kao velika vojna sila.

Prikrivanje zločina uticalo je da se izgrade pojedini stereotipi o kolektivitetu Japanaca, kao o ljudima koji ignorišu nacionalne ratne zločine i koji učestvuju u prikrivanju svoje sramne prošlosti. Međutim, ako imamo na umu da su za većinu strašnih istina rata dokaze otkrili baš Japanci, jasno je da takav stereotip ne odgovara istini. U Japanu postoje ljudi koji se ozbiljno bave preispitivanjem sopstvene prošlosti. Ali, u svetlu malog broja dokaza i agresivnog nastupa ultranacionalista, to nije nimalo lako.

Zato su i danas aktuelna pitanja: kako je moguće analizirati i razumeti neki događaj kada se svesno uništavaju tragovi zločina i kada se i ono malo dokumentovanih istina pokušava manipulacijom obezvređiti? Šta učiniti da se odnosi Kine i Japana ne prikažu krajnje uprošćeno, samo kroz vizuru ratnih zločina?

Bakteriološki i hemijski rat u Kini

U Biltenu za atomsku nauku je oktobra 1981. godine objavljen izveštaj Roberta Gomera (Roberta Gomer), Džon Pauela (John W. Powell) i Bent Rolinga (Bent V.A. Roling), pod naslovom *Japans Biological Weapons:1930-1950 A Hiden Chapter in History*. On prvi put u SAD otvorenije progovara o nekim, do tada skrivenim, aspektima japanske vojne i političke doktrine u prvoj polovini XX veka. Autori upozoravaju da će svaki čitalac s osećanjem za pravdu i osećanjem za pristojnost biti, u najmanju, ruku zgrožen nad činjenicama koje su potvrdili istoričari i naučnici. Tu vrstu osećanja, kažu oni, ne izazivaju samo grozote koje su počinili japanski vojnici, nego i reakcija Ministarstva rata SAD i ondašnje Vlade SAD.

Ovi dokumenti osvetljavaju jedno od najgnusnijih poglavlja rata na Pacifiku. Naime, Japan je obilato koristio biološko oružje u ratu protiv Kine i Sovjetskog Saveza. Godinama su japanska i američka vlada uspešno čuvali ovu tajnu. Te 1981. godine, prvi put se s tako odgovornog mesta pokrenulo i pitanje odgovornosti Vlade SAD. Iz kojih pobuda su zvaničnici SAD prikrivali istinu? Odgovor je jednostavan, iz želje da se SAD ekskluzivno domognu rezultata japanskih eksperimenata u korišćenju bakterija i mikroba kao moćnog oružja. SAD su tako garantovale imunitet ratnim zločincima Japana, preuzimajući njihove laboratorijske beleške i rezultate eksperimenata. U tim dokumentima se vidi da je Japan 1930. bio spreman za testiranje biološkog oružja. Koristio ga je protiv kineskih trupa i civila, a s nepoznatim rezultatima i protiv Rusa. U njihovoj glavnoj eksperimentalnoj stanici u Mandžuriji, ubijeno je više od 3 000 ljudi.

Kodirano ime jedinice koja je odgovorna za smrt velikog broja ljudi, bilo je 731. Ona je bila locirana nekoliko kilometara od Harbina. Zna se da su postojale još dve slične japanske stanice u Kini i to jedinica 100 u okolini Čangčuna (Changchun) i Odeljenje Tama u Nandingu. Obe ove jedinice su kao i jedinica 731 radile eksperimente na ljudima. Među zarobljenicima je bio i neutvrđeni broj američkih ratnih zarobljenika, koji su zarobljeni tokom prvih godina rata i koji su odvođeni u logore u Mandžuriji. Zvanični izveštaji potvrđuju da su vlada i vojni vrh SAD bili svesni ove činjenice kada su odlučili da se odreknu proganjanja japanskih zločinaca. Neklasifikovani dokumenti, do kojih su došli autori ovog izveštaja, po-

kreću i pitanje odgovornosti velikog broja visokorangiranih američkih zvaničnika. Prvi javni pokazatelji o užasima kojima su bili izlagani i američki ratni zarobljenici potiču sa suda ratnim zločincima u Kaba-rovsku. Japanski zarobljenici su svedočili da je nad Anglosaksoncima sproveden program testiranja na zarazne bolesti. Tako se kaže da je izvesni Minata 1943. godine, poslat kao istraživač u jedinicu 731, dobio zadatak da američke zarobljenike ispita koji im je stepen imuniteta na zarazne bolesti.

U izveštaju se dalje kaže da je 7. juna 1947. godine, Alva Carpenter (Alva C. Carpenter), šef štaba generala Meka Artura (Douglas MacArthura), vezom iz Vašingtona, izražavao sumnju o pouzdanosti ratnih izveštaja o japanskom biološkom oružju, uključujući izveštaje japanske Komunističke partije koji potvrđuju da su ti eksperimenti rađeni. U izveštaju stoji da je nad Amerikancima rađeno ispitivanje biološkog oružja u Mandžuriji ali i u logorima i institutima u Tokiju i Kjotu.

Karpenter 27. juna ponovo zove Vašington i ističe da je Išijeva (Ishii) grupa izvršila povredu ratnog prava. On se plaši da Sovjeti ne dođu do dokaza da su Japanci koristili biološko oružje protiv Kineza i drugih. Daje preporuku da se Iši i njegova grupa ne optužuju kao ratni zločinci.

Hubert (Cecil F. Hubbert), član Državnog pomorskog koordinacionog komiteta je 15. jula 1947. ispiti-
vao japanske zarobljenike i na osnovu saznanja i on daje preporuku da se priča o ovome prikrije. Uz to izražava bojazan da će sve izaći na videlo ako Rusi i njihovi tužioci to iznesu tokom suđenja u Tokiju. Izražava bojazan da bi Rusi mogli otkriti i da su Amerikanci bili žrtve japanskog biološkog programa.

U svojoj knjizi *The Pacific war*, Ienada Saburo (Ienada Saburo), daje nekoliko zanimljivih detalja o jedinici 731. On kaže da je na Tokijskom carskom univerzitetu Kjušu (Kyushu), ova jedinica radila određene vivisekcije na oborenim američkim pilotima.

Projekat japanskog biološkog oružja započet je 1931. godine, kada je Japan krenuo u okupaciju Kine i kada je japanski doktor Iši Širo (Ishii Shiro) ubedio svoje pretpostavljene da mikrobi mogu biti ubojito i jeftino oružje, koje će dovesti do imponantnih rezultata. Na osnovu ovog izveštaja, mi doznajemo da je u ono vreme Iši raspolagao jednom od najsavremenijih labo-

ratorija na svetu. Imao je svoj aerodrom, zatvor za eksperimente na ljudima, krematorijum gde su spaljivani leševi i arsenal bombi s biološkim i hemijskim oružjem.

Kada su u ponoć 8. avgusta 1945. sovjetski tenkovi prešli sibirsko-mandžursku granicu, Japan je za nedelju dana kapitulirao. Za tih nekoliko dana, Japanci su uništili svoje instalacije za pravljenje biološkog oružja u Kini, pobili preostale zarobljenike i utrošili oko trideset sati na spaljivanje leševa u krematorijumu. Osoblje i neki značajniji delovi opreme prebačeni su u Južnu Koreju. Izveštaji govore da je deo te opreme završio u Japanu. Slajdovi, laboratorijske beleške i istorije svih slučajeva na kojima su rađeni eksperimenti, transportovani su u Japan.

Kao najviša vojna tajna, 6. maja 1947, iz Tokija u Vašington poslat je krajnje zanimljiv telegram. U njemu se kaže da se potvrđuju izveštaji koji i Sovjeti imaju – bilo je eksperimenata nad ljudima. Zatim se kaže da je u avgustu 1945. uništeno 400kg suvih antraks organizama. Išija su Amerikanci označili kao verovatnog tvorca ovog programa.

Iši traži da se za njega i njegove starešine i saradnike, u pisanoj formi, garantuje imunitet, a za uzvrat, spreman je da u detalje opiše svoj program. Iši je tvrdio da ima široka teorijska znanja, uključujući stratešku i taktičku upotrebu biološkog oružja u defanzivne i ofanzivne svrhe. Sve to, na osnovu agenasa koji su korišćeni u oblastima na Dalekom istoku i na osnovu iskustava prilikom upotrebe biološkog oružja u oblastima s hladnom klimom...

Posle ispitivanja dva Japanca, učesnika biološkog programa, raste interesovanje Sovjetskog Saveza za japanski program biološkog oružja. Kopije ovih ispitivanja predate su Americi. Iz njih se vidi da su Japanci vršili: eksperimente na lokalnom kineskom stanovništvu; da njihov program ima široku upotrebnu skalu, i da su istraživali i biološko oružje za uništenje useva. Ove informacije su procenjene kao informacije od velike obaveštajne vrednosti za SAD. Dr Fel (Fell), predstavnik Ministarstva odbrane SAD, kaže da većina ovih eksperimenata nije poznata Americi. Pošto Japanci žele da sarađuju s Amerikom, preporučuje se da se to uradi obaveštajnim kanalima, a ne putem evidencije ratnih zločina.

Raport koji su 12. decembra 1947. godine podneli dr Edvin Hil (Edwin W.Hill) i dr Džozef Viktoru (Jo-

séph Victoru) iz Kamp Detrika, Merilend, opisuje i neke tehničke detalje koje su im saopštili Japanci.

Hil i Viktoru su obavili intervjue s brojnim japanskim ekspertima koji su bili uključeni u program biološkog oružja. Pokazano je da su oni proveravali rezultate eksperimenata na ljudima, biljkama i životinjama. Tako, svedoče da je dr Ota Kijoši (Ota Kiyoshi) opisao svoje eksperimente s antraksom, uključujući i broj ljudi koji je njime bio inficiran, kao i broj onih koji su umrli. Razgovarali su i s Išijem, s dr Hajakava Kijošijem (Hayakawa Kiyoshi) i s Jamanouči Juđirom (Yamanouchi Yujirom). Hil je sačinio detaljan izveštaj o ovim razgovorima. On navodi da su Japanci široko eksperimentisali s infektivnim bolestima na ljudskoj i biljnoj vrsti. Na te eksperimente utrošili su milione dolara i godine rada. Ove informacije je nemoguće dobiti iz američkih laboratorija, jer u njima nisu dozvoljeni eksperimenti na ljudima. Ovde treba pridodati i izveštaje dr Edvard Vetera (Edward Wetter) i mr Stublefilda (H.J.Stubblefielda), koji su datirani na 1. jul 1947. Ovi izveštaji su bili pristupačni ograničenom broju vladinih i vojnih službenika SAD. Iši je nudio i 8 000 slajdova dobijenih s autopsija ljudi i životinja. To su bile jedine informacije o direktnim uticajima biološkog oružja na čoveka u to vreme u svetu. Veter i Stublefild su, takođe, navodili da Sovjetski Savez verovatno raspolaže malim delom ovih tehničkih informacija i da je nedopustivo da se na sudu za ratne zločine u Tokiju ovi podaci iznesu i tako daju na uvid svim nacijama. Kaže se da je u interesu nacionalne bezbednosti i odbrane SAD, da se to ne desi. Dalje se ističe da su podaci koje nude Japanci od velike vrednosti za istraživanje i rad SAD na programu biološkog oružja. Zatim, slede reči koje su za nas ključne:

“Za nacionalnu bezbednost SAD vrednost ovih japanskih činjenica o biološkom oružju je toliko važna, da daleko prevazilazi značaj vrednosti sadržanih u kažnjavanju ratnih zločinaca.”

Hubert 15. jula odgovara na izveštaj Veter-Stublefilda i kaže da se slaže s njihovim preporukama, ali da uočava i određene komplikacije. Naime, upravo se vodećim nemačkim naučnicima za iste zločine sudi u Nirnbergu. Međutim, uprkos svemu, SAD donosi odluku da se zbog vitalnog značaja informacija o biološkom oružju, ova japanska grupa zaštiti. Vlada SAD se obavezala da nijednom članu ove grupe ne sudi za

ratne zločine. Ako Sovjeti pokrenu nezavisnu istragu, treba sve učiniti da se oni primoraju da sve to predaju Tribunalu u Tokiju; postoji stalna opasnost da Sovjeti otkriju da su i Amerikanci isto bili žrtve japanskog programa biološkog oružja.

Tako Džems Keleher (James J.Kelleher Jr.) iz Odeljenja za specijalne operacije DOD (Department of Defense), potvrđuje da su postojali neoborivi dokazi da su Japanci u Mandžuriji tokom 1943. i 1944. godine eksperimentisali biološkim oružjem i da su stradali i američki zarobljenici. Keleher dodaje da ovu informaciju treba tretirati kao veoma osetljivu. Ovakav stav američkih zvaničnika bio je dovoljan razlog da se američka javnost tek posle gotovo četrdeset godina upozna s detaljima ovih događaja.

Zanimljivo je da se tih godina i na sâm pomen činjenica vezanih za biološko oružje u međunarodnoj zajednici (Rusija, Kina), odmah kretalo s agresivnim poricanjem istog od strane Japana i SAD.

Tokom rata u Koreji, Kina je optužila Ameriku da koristi usavršeno japansko biološko oružje. Odmah je sve odbačeno uz reči da nema dokaza da je Japan raspolagao bilo kakvim biološkim oružjem tokom Drugog svetskog rata. Po okončanju rata, Amerika je vršila pritisak na Sovjetski Savez da vrati hiljade japanskih zarobljenika koji su držani u Sibiru.

Iako je NR Kina dala spisak 11 gradova koji su bili napadnuti japanskim biološkim oružjem, iako postoje pouzdani dokazi za sve, broj žrtava je izuzetno teško utvrditi. Veliki broj umrlih vodio se kao “prirodna smrt usled bolesti”.

Ako se pogleda štampa na Zapadu iz tog vremena, primećuje se upadljivo ćutanje vezano za ovu temu. Osim nekoliko kratkih natpisa, nema skoro nikakvih tragova.¹¹

---

¹¹ *Pacific Stars and Stripes*, oficijelni organ armije SAD, 1. januara 1946. izveštavao je da su Amerikanci bili među žrtvama Išijevih eksperimenata. Nedelju dana kasnije, isti izveštaj objavio je i *Njujork tajms*. Do 1956. godine Federalni biro za istraživanje prihvatio je činjenicu da su zatvorenici iz SAD bili korišćeni u biološkim eksperimentima. U februaru 1950. godine je *Izvestija*, list sovjetske vlade, preneo vest da su septembra 1946. godine dali tužiocu SAD, šefu međunarodnog suda Alijanse, veoma ozbiljne dokaze o japanskim eksperimentima biološkim oružjem. Do 1960, nije bilo javnog interesovanja za ove činjenice.

Kinezi su obavestili međunarodnu javnost da su Japanci 27. oktobra 1940. godine bacili kugu na Ningbo. Postoje podaci koji ukazuju da je samo jedinica 731 mesečno proizvodila osam tona zaraženih bakterija.

U Aziji su žene namerno bile zaražene sifilisom, da bi Iši pratio tok bolesti i da bi tražio lek za nju.

Neki članovi jedinice 731 ostavili su pisani trag o svojim zločinima u vidu sećanja, to su: Akijama Hiroši (Akiyama Hiroshi), Kimura Bumpei (Kimura Bumpei) i Sakaki Riohei (Sakaki Ryohei).

Kao neprocenjivo važno svedočanstvo jeste i delo Jošinage Haruko (Yoshinaga Haruko), izuzetno hrabre žene, koja je napravila dokumentarni film o jedinici 731. Tokom 1976. godine on je prikazan u Tokiju. Američka štampa novembra 1976. godine objavljuje komentar na ovaj film. Pominje se da su neki japanski zločinci u tom filmu rekli da su ovu priču ispričali i američkim autoritetima. Jedan od njih, po imenu Kumamoto, otvoreno kaže da je doktor Iši bio u Americi i izdejstvovao slobodu za sve njih. Tu kaže i da su Kitano Masađi (Kitano Masaji) i Kasahara Širo (Kasahara Shiro) dali svoje pisane izveštaje predstavnicima SAD.

Predsednik Nikson je 25. novembra 1969. godine javno odustao od upotrebe biološkog oružja, uz reči: "Biološko oružje ima masivne, neopisive i potencijalno nekontrolisane posledice. Ono može prouzrokovati globalne epidemije i oštetiti zdravlje generacija. Zato sam odlučio da se SAD odreknu upotrebe biološkog oružja, kao i svih drugih metoda biološkog rata."

Samo nekoliko godina posle toga, iz armijskih krugova SAD stigla je izjava da se program nastavlja u domenu defanzivnih ispitivanja.

Dakle, zbog nacionalnog interesa SAD i krajnje pragmatične politike, general Iši i dobar deo ratnih zločinaca Japana, posebno članovi zloglasne jedinice 731, dočekali su prirodnu smrt. Nije im suđeno ni za jedan zločin. Starost je bila jedina nevolja koju su imali tokom svog posleratnog života.

Prikazivanjem dokumentarnog filma Jošinage Haruko o njihovim zločinima 1976. godine, prvi put je široj

javnosti Japana, Evrope i Amerike bila prezentovana i dostupna ova “vest”.

Nikolas Kristof (Nicholas D. Kristof) je u *Njujork tajmsu* 17. marta 1995. godine objavio tekst o suočavanju Japana sa stravičnim grozotama koje je činio u Drugom svetskom ratu.¹² Detaljno je opisao najšokantnije, najokrutnije zločine koje je civilizovani svet video. Najveći šok za širu javnost bio je taj što je Amerika zaštitila ove zločince da bi dobila podatke o eksperimentima biološkog oružja na ljudima. Sve je to učinjeno u ime ideala demokratije i slobode i “američke civilizacije XX veka”. Na suđenju ratnim zločinima 1949. godine u Sovjetskom Savezu, govorilo se o jedinici 731. Tu se pominju visoki oficiri

¹² Među prvim osobama u Americi koje su otkrile zločine jedinice 731 bio je John W. Powell Jr., koji je preuzeo očevu publikaciju objavljenu u *China Weekly* juna 1953. godine. Zbog tog teksta je njegov otac odmah vraćen u Ameriku. Po povratku u SAD doživio je pakao proganjanja i maltretiranja. John W. Powell Jr. je saradivao i na danas već čuvenom izveštaju o japanskom biološkom oružju koji je publikovan 1981. godine. Međutim, prvu detaljniju knjigu o ovoj jedinici objavila su dva britanska novinara Peter Williams i David Wallace, pod naslovom *Unit 731: Japan Secret Biological Warfare in World War II*, London; Hodder and Stoughton, 1989, koja je 1992. godine prevedena na kineski (Tajvan). Na temeljima ove knjige američki profesor Sheldon Harris kompletirao je svoj sveobuhvatni rad pretočen u knjigu *Factories of Death: Japanese Biological Warfare 1932-1945 and the American Cover-up*, New York: Routledge, 1994. Od 1995. godine imamo seriju tekstova o zverstvima jedinice 731, i to u *Njujork tajmsu* od 17. marta 1995. na str. A1, pa *The Independent*, London, na str. 14 od 16. aprila 1995, pa *Los Angeles tajms* na B5 od 26. aprila 1999, pa *Boston Globe* na A1 od 31. maja 2001, pa *Njujork tajms* na A12 od 4. marta 1999, pa od 7. marta 1999, na str. 4 sekcije 4; pa *Vašington tajmsa* A17 od 10. marta 1995, pa *Vašington post* na A1, od 5. marta 2000, pa *Dejli telegraf*, London, str. 15, od 7. decembra 1991, *Vašington post* na str. A15, od 28. avgusta 2002.

Ako hronološki pogledamo kako je američko javno mnjenje saznavalo da su i Amerikanci bili žrtve japanskih eksperimenata, onda bi to ovako izgledalo: 1976. godine *Nippon TV* skreće pažnju javnosti dokumentarnim filmom “The Horror of Unit 731”. Novembra 1976. Jošinaga Haruko, producent ovog TV dokumentarca, prvi put javno izgovara da su i Amerikanci bili žrtve ove jedinice.

1981. godine Morimura Seiči, autor novele *The Devil's Gluttony*, bestselera u Japanu, skreće pažnju javnosti.

1981. godine u oktobru John W. Powell u biltenu za atomsku nauku objavljuje tekst o japanskom biološkom oružju od 1930. do 1945, i njime skreće pažnju američkog Kongresa.

japanske armije koje su Rusi zarobili i koji su svedočili o tome, to su: Rjuidi Kađicuka (Ryuji Kajit-suka, Takeacu Takahaši (Takeatsu Takahashi) (japanska Guandong armija), Kijoši Kavašima (Kiyoshi Kawashima), Tošihida Niši (Toshihida Nishi), Tomio Katasava (Tomio Karasawa), Maso Onone (Maso Onone), Zensaku Hirazakura (Zensaku Hirazakura), Kazuo Mito (Kazuo Mito), Normicu Kikuči (Normitsu Kikuchi), Judi Kurušima (Yuji Kurushima), svi članovi jedinice 731. Ova svedočenja su javno objavljena u Sovjetskom Savezu, u Moskvi, kao knjiga (1950. godine) Foreign Language Publishing House.

Tokom Drugog svetskog rata, američki i britanski obaveštajci u Kini imali su veoma pouzdane informacije o biološkom i hemijskom oružju koje su koristili Japanci. Dobijali su ih iz prve ruke, od Kineza. Naročito je to važno za misiju u Čungćingu (Chongqing). Te informacije su išle preko ambasadora Vellingtona (Wellingtona) i preko čuvenog kineskog intelektualca i jednog od glavnih predstavnika kineskog pokreta za Novu kulturu, Hu Šia (Hu Shi) u Vašingtonu.¹³

Neposredno pre kapitulacije Japana, jedinica 731 je pustila na hiljade inficiranih pacova i time je kugom zarazila 22 sela u kineskoj oblasti Heilungđiang (Heilongjiang), u provinciji Đilin (Jilin). Tako je direktno ubila 20 000 Kineza. Kineski sud za ratne zločine sudio je dr Jataro Uedi (Yataro Ueda), dr Jukio Jošizavi (Yukio Yoshizawa), dr Masanji Nati (Masanji Nata), itd., kao i oficiru Kempeitajia Mibu Saitou (Mibu Saito). Njihova svedočenja su sabrana u knjizi koja se pojavila u Kini 1989. godine. Tu se iznose novi zastrašujući detalji o japanskim zlodelima. U njoj se navodi da je čak i beba od samo tri dana starosti bila podvrgnuta eksperimentima.

Poznato je da je Japan planirao napad biološkim oružjem na SAD. Čak je decembra 1944. poslao oko 200 balona s klicama zaraženih bakterija na SAD. Oni su

---

¹³ Interesantno je da je 5. jula 1942. godine, predsednik Ruzvelt uložio snažan protest Japanu posle japanskog napada biološkim oružjem na kineski grad Čengde (Chengde).

uzrokovali smrt sedam ljudi. Todo je zdušno podržavao Išijev program biološko-hemijskog oružja.¹⁴

Ima istoričara koji smatraju da su Amerikanci od samog početka znali za japanski program biološkog oružja, ali da ga nisu uzimali ozbiljno. *Rocky Mountain Medical Journal* je avgusta 1942. godine objavio tekst “Japanese Use the Chinese as Guinea pigs to the test Germ Warfare”. Amerikanci su znali i da je Iši kreator i vođa ovog programa.

¹⁴ Priču o biološkom oružju u Japanu treba vezati za kraj Prvog svetskog rata i za Medicinski biro japanske armije koji je vodio major Terunobu Hasebe. Njega nasleđuje Ito s timom od 40 naučnika. Međutim, to su sve bile preteče glavnog programa koji je osmislio Iši (diplomirao medicinu na Kjoto univerzitetu 1920. godine, 1924. se ženi ćerkom predsednika Univerziteta Torasaburo Akira. Doktorirao je 1927. godine. Pristupa armiji i vrši propagandu za ozbiljno razvijanje biološkog oružja. Kako raste japanski militarizam, tako Iši dobija sve više moći. On je kao vojni ataše poslat 1928. godine u Evropu, pa zatim i u Ameriku, da bi se upoznao s biološkim istraživanjima na Zapadu. Osnovni stav mu je bio da je biološko oružje ekonomičnije za Japan zemlju malih prirodnih resursa. U vojsci, za svoj program dobija podršku pukovnika Tetsuzan Nagata, šefa za vojna pitanja; pukovnika Yoriniichi Suzukia, koji je bio šef Prve taktičke sekcije armijskog Generalštaba; pukovnika Ryuiji Kajitsuka iz Medicinskog biroa armije; pukovnika Chikahiko Koizumi, armijskog doktora-generalala (na kraju rata on je bio ministar zdravlja i ubio se kada je pokrenuta procedura da mu se sudi kao ratnom zločincu). On je inače poznat i kao otac hemijskog oružja. Ovaj program dobija podršku i od ministra armije i kasnije ministra obrazovanja Sadao Arakija, lidera frakcije “Carski put” u japanskoj armiji. Iši je dizajnirao filter za vodu, koji je zaustavio širenje meningitisa u oblasti Shikoku, i tako je postao najpoznatiji japanski bakteriolog. Rasipao je novac i uživao je u kućama za zabavu. Posle 1931, Iši odlazi u Mandžuriju gde je planirao da preko “bezzvrednih” kineskih života Japan dovede do najmoćnijeg oružja. Dve ovakve jedinice ustanovljene su 1936. Jednom je rukovodio Iši i ona je za javnost imala naziv *Epidemic Prevention and Water purification Department of the Kuantung Army* (Odeljenje Guantuške armije za epidemijsku prevenciju i pročišćavanje vode). Ovaj naziv nije promenila sve do 1941, kada postaje jedinica 731. Druga je bila jedinica *Wakamatsu*, po imenu njenog komandanta Yujiro Wakamatsua, koja je kasnije postala jedinica 100. Za javnost je to bila *Department of Veterinary Disease Prevention of Kuantung Army* ili Odeljenje za prevenciju od veterinarskih bolesti Kuantung armije. O ranoj istoriji ove jedinice sve knjige na Zapadu crpele su podatke iz japanskih knjiga i to: *Fifty Year History of the Tokyo Army Medical College* (Tokyo, 1988), Seiichi Morimura, *The Devils Gluttony* u tri knjige, Tokyo, 1982-1985 Kei'ichi Tsuneishi, *The Germ Warfare Unit that Disappeared*, Tokyo, 1981, Kei'ichi Tsuneishi i Tomizo Asamo, *The Bacteriological Warfare Unit and the Suicide of Two Physicians*, Tokyo, 1982 (ove knjige su koristile materijale iz Kabarovska, i obe knjige su konsultovale posthumno objavljen rad Saburo Endoa, koji je 1933. godine bio pukovnik u jedinici 731).

Iako je Amerika bila četiri godine iza Engleza, ona je (počela da radi na programu biološko-hemijskog oružja 1943. godine) imala brz razvoj i masovnu proizvodnju. Najveći uspeh Amerikanaca je, po svedočenju prof. Harisa, bio zaleđen i osušen virus koji je mogao da se prenese na neprijateljsku teritoriju. I, po njegovom mišljenju, sasvim je bilo prirodno to što su Amerikanci želeli da vide rezultate jedinice 731.¹⁵

¹⁵ Nedelju dana po kapitulaciji Japana, Senders je s prvom grupom Amerikanaca došao u Japan. Senders je u što kraćem roku trebalo da locira gde je ta mašina za pravljenje biološkog oružja i gde je Iši. Tri meseca je trajalo njegovo ispitivanje. Ispitivao je i komandanta guandongške armije Yoshijiro Umezua, pa Išijevog zamenika *Tomosa Masuda*, pa Junichi Kanekoa, ali se nije susreo s Išijem. Sandersa je odmah prevario njegov prevodilac, inače bivši Išijev student, Rzoichi Naito (boravio u Americi 1939. godine sa zadatkom da iz Rokfeler instituta uzme uzorak žute groznice. U tome nije uspeo.) On je inače bio veoma blizak Išijev saradnik. Sanders je najviše uticao na Mek Artura rečima: "Moja preporuka je da obećamo Naitou da niko ko je bio umešan u program biološkog oružja neće biti osuđen kao ratni zločinac."

Sanders je proveo samo deset nedelja u Japanu i naredeno mu je da se vrati. Drugu etapu istraživanja vodio je njegov kolega Detrik i stariji pukovnik Arvo Tompson (Arvo T. Thompson), veterinar. Po povratku Sanders je bio zaražen tuberkulozom i bio je nesposoban za rad sledeće dve godine. četrdeset godina kasnije, on je govorio Williamsu i Wallaceu: "Sećam se da sam Avro Tomsonu (ubio se 1948), koji je bio zadužen za sledeću etapu istraživanja, rekao o antraks bombama i eksperimentima na ljudima. Rekao sam mu da posebno obrati pažnju na eksperimente s antraksom i na *uji* bombe."

Kada je Tompson stigao u Japan, Međunarodni sud za ratne zločine je tek počeo da radi i da sudi japanskim ratnim zločincima klase A. U to vreme je general-major Kitano, komandant jedinice 731 od 1942. do 1944., vraćen u Japan iz Kine, radi istražnih radnji. Iši je u novinama proglašen mrtvim i tobožnji pogreb mu je organizovan u njegovom rodnom gradu. On je od 17. januara do 25. februara 1946. bio na ispitivanju kod Tompsona. Išijeva taktika je bila da govori što je moguće manje i da minimizira opseg i stepen razvoja japanskog biološkog oružja. Nije priznavao eksperimente na ljudima i umešanost cara Hirohite. Svu odgovornost je prebacivao na sebe. Tompson je kao i njegovi prethodnici bio prevaren. Svoj izveštaj Tompson je završio maja 1946.

Glavni tužilac Tokijskog suda Joseph B. Keenan (demokrata iz Ohaja) je prihvatio sugestiju Mek Artura i sprečio je sovjetsku optužbu protiv japanskih ratnih zločinaca koji su koristili biološko oružje.

Šef Mek Arturovog obaveštajnog biroa Charles Willoughby bio je upućen u slučaj jedinice 731, tako da je štitio sve njene članove. Ideja je bila da ništa od toga ne sme da padne Sovjetima u ruke. Iako je Thomas H. Morrow (pravnik iz Ohaja) bio tužilac, iako je David N. Sutton putovao u Kinu da bi prikupio dokaze o biološkom ratu u Kini, tokom popodneva 29. avgusta 1946, Mek Artur je naredio da nijedna rečenica o jedinici 731 ne sme biti izrečena pred Međunarodnim sudom za Daleki istok u Tokiju. Uz specijalno ovlašćenje Vlade SAD, glavni tužilac Keenan je sve držao pod kontrolom.

Hladni rat Sovjetskog Saveza i SAD je počeo govorom Vinstona Čerčila marta 1946. o “gvozdenoj zavesi” koja se spustila na Istočnu Evropu. Maršalovim govorom juna 1947. na Harvardu, u kojem je izrazio spremnost da SAD pomognu Zapadnoj Evropi, hladni rat je dobio svoje uobličjenje. I konačno, hladni rat otvoreno stupa na pozornicu svetske istorije juna 1948. kada dolazi do Sovjetske blokade Berlina. U ovom svetlu se mora tumačiti razlog zašto su SAD toliko želele da se domognu premoći u proizvodnji biološkog oružja.

Od 1976. godine raste interesovanje Amerikanaca za ove događaje. Utvrđeno je da je u samo jednom navratu od 1 485 belih zarobljenika u Mukdenu, bilo 1 174 Amerikanca. Prve zime (1942-1943) u Mukdenu je stradalo 430 belaca, većinom Amerikanaca. Nekoliko njih je preživelo. Među živima je bio i Gregori Rodrigez (Gregory Rodriguez) iz Oklahome. On je pokušao da saopšti istinu o jedinici 731, ali je Kongres ostao gluv za njegove reči. Kongres SAD je bio gluv i za istinu da je u tragičnom Batan maršu smrti, od 12 000 Amerikanaca preživelo samo 4 000; da je u Borneo maršu smrti, od 2 700 Amerikanaca, preživelo samo šest.

Britanski major Robert Peaty je sačuvao dnevnik koji je vodio dok je bio zatvoren u Mukdenu. On nedvosmisleno ističe da je jedinica 731 koristila ljude u eksperimentalne svrhe. Australijski doktor R. J. Brennan je, takođe, sačuvao dnevnik i detaljno je opisao kako su vršeni eksperimenti nad njima.

Sin Rodrigeza je više od deset godina, u ime svog oca i preživelih iz Mukdena, u Vašingtonu lobirao, u želji da se svetu saopšti istina.

Džek Roberts (Jack Roberts, iz medicinskog korpusa kraljevske armije) i Frenk Džems (Frank Jemes) se slažu da je prve zime umrlo 430 ljudi.¹⁶

Kina je 5. marta 1951. optužila Ameriku da koristi biološko oružje, i te optužbe su trajale sve do kraja rata u Koreji – 1953. Međunarodni komitet sastavljen od renomiranih “levo” orijentisanih naučnika otišao

---

¹⁶ Sedamnaestog decembra 2002. Gary K.Reynolds iznosi podatak da su, od 130 000 američkih ratnih zarobljenika u Drugom svetskom ratu, više od 27 000 zarobili Japanci. Od 19 000 američkih civila, Japanci su uhvatili 14 000.

je u Kinu i Severnu Koreju, da istraži kineske optužbe. Među njima su se nalazili i Robert Openhajmer (Robert Oppenheimer), otac atomske bombe, i Džozef Nidam (Joseph Needham), jedan od najvećih sinologa XX veka. Rezultati su bili pozitivni.

Teško je utvrditi broj ljudi na kojima su vršeni eksperimenti jedinice 731. Naučnici navode broj koji se kreće između 850 i 10 000. Od njih niko nije preživio.¹⁷

Njujork tajms je 25. februara 1997. na strani D7 objavio tekst Rioiči Naitoa (Ryoichi Naito), osnivača i direktora Green Cross Corporation, farmaceutske kompanije koja je postala najveći proizvođač krvnih proizvoda (blood product) u Japanu. I on je jedan od bivših Išijevih oficira. Dr Hisato Jošimura (Hisato Yoshimura), koji je naređivao eksperimente, postao je predsednik Kyoto Medical College, a bio je i savetnik japanske ekspedicije na Antarktiku.

¹⁷ Međutim, 1986. godine javile su se četiri žrtve koje su ostale u životu: John H. Hatcher, James Frank, Gregory Rodrigues Jr. i William Triplett (napisao je i knjigu o jedinici 731). Frank James, koji danas živi u Redwoodu, novembra 1942. godine prebačen je kao ratni zarobljenik iz Šenjanga (*Shenyanga*) u Mandžuriju. Svedoči da ga je po dolasku japansko medicinsko osoblje s maskama na licu polilo nekom tečnošću po licu i dalo mu neku injekciju. Uzelo mu je krv i pustilo buve u paviljon u kome su zarobljenici spavali. Kada se 1945. godine vratio u Ameriku, armija SAD mu je dala da potpiše dokument kojim se obavezuje da nikada neće pomenuti ni reč o iskustvu u logoru japanske jedinice 731. I on, za 40 godina, zaista nije rekao ni reč. Na tokijskoj TV je 1976. godine jasno izrečena tvrdnja da je postojala jedinica TAMA. Pet preživelih članova ove jedinice je pred kamerama otkrilo da su oni izbegli suđenje za ratne zločine u zamenu za davanje rezultata svojih ispitivanja predstavnicima SAD. Zanimljivo je da su tokom suđenja dvojica (Yosuke Matsuoka i Osami Nagano) optuženih umrla prirodnom smrću, da je jedan (Shumei Okawa) doživio nervni slom prvog dana suđenja i da je poslat u psihijatrijsku bolnicu, da bi 1948. godine bio slobodan čovek. Preostalih 25 optuženi su po više tačaka optužnice. Sedmorica su osuđeni na smrt vešanjem, šesnaestorica na doživotne kazne zatvora i dvojica na manje zatvorske kazne. Trojica od 16 je umrlo u periodu od 1949. do 1950. godine u zatvoru. Preostali su pušteni uslovno ili potpuno u periodu između 1954. i 1956. godine. Oni su proveli u zatvoru manje od osam godina za smrt miliona ljudi. Dva bivša ambasadora su osuđena na sedam i na dvadeset godina zatvora. Jedan je umro posle dve godine u zatvoru, a drugi (Shigemitsu) je pušten 1950, da bi 1954. godine bio imenovan za ministra inostranih poslova Japana. Osuđeni na smrt su: Doihara Kenji (1883-1948), Hirota Koki (1878-1948), Itagaki Seishiro (1885-1948), Kimura Heitaro (1888-1948), Matsui Iwane (1878-1948), Muto Akira (1898-1948) i Tojo Hideki (1884-1948).

Premijer Kiiči Mijazava (Kiichi Miyazawa) se 1992. izvinio narodima azijsko-pacifičkog regiona rečima: "U prošlosti, narodi azijsko-pacifičkog regiona pretrpeli su neizmerne patnje i bol zbog ponašanja moje države. Želim da izrazim duboku grižu savesti i žaljenje." To je bilo prvo izvinjenje koje je uputio jedan japanski premijer u svom javnom obraćanju. Japan se izvinio i Americi za Perl Harbur (1994, 1995). Međutim, neko je primetio da oni govore o sopstvenom žaljenju, a ne o žaljenju Japana kao države.

Japan se 1997. godine obavezao da s tla Kine ukloni sve mine zaostale iz Drugog svetskog rata. To je povereno organizaciji *Organization for Prohibition of Chemical Weapons* (OPSW), koja je i 2000. godine potvrdila da će preostalo hemijsko oružje ukloniti s tla Kine. Japan se obavezao da da novac, tehničku podršku i stručnjake koji će pomoći da se do aprila 2007. godine reši ovo pitanje. Međutim, posle četiri godine od potpisivanja ovog protokola (2003), ispostavilo se da je Japan rešio samo manji broj slučajeva. A do avgusta 2003. je u više od deset kineskih provincija ovim oružjem povređeno više od 2 000 Kineza. Japan 7. juna 2005. godine donosi odluku da utroši 1,9 bilion USD da u Kini sagradi fabriku za uništavanje preostalog hemijskog oružja, i da do kraja aprila 2007. reši problem hemijsko-biološkog oružja u Kini. Ako samo površno pogledamo izveštaje iz Kine, jasno je zašto se Japan odlučio za ovakav korak.

Kineski radnici su prilikom izgradnje puta u unutrašnjosti Kine 1995. godine, naleteli na hemijsko oružje, dvojica su na mestu ostala mrtva, ostali su pretrpeli teške povrede. Tim koji je radio na izgradnji puta otkrio je 2000. godine 20 000 metalnih kanistera punih hemijskog oružja, koji su ležali zakopani na vrhu planine Žuta brda u okolini Nandinga. Prvi put je jasno pokazano i dokazano da je Japan radio na masovnom razvijanju i stacioniranju hemijskog oružja na tlu Kine. U mestu Čičihar (Qiqihar), u severoistočnoj Kini, u avgustu 2003. godine, greškom je ostalo nepokriveno pet burića napunjenih iperitom, koje je ostavila japanska armija prilikom povlačenja iz Kine. Otrovalo se više od 40 ljudi. Jedan je kasnije umro od posledica trovanja. Dva deteta koja su se igrala u blizini reke u mestu Dunhua, u provinciji Đilin (Jilin), jula 2004. godine su se ozledili iperitom. Deca su opisala kako je sa dna reke odjednom nešto počelo da

izlazi iz burića. Tri kineska radnika su juna 2005. ozleđena zaostalim japanskim biološkim oružjem.

Portparol japanskog Ministarstva inostranih poslova je 12.8.2003.godine izjavio da japanska vlada priznaje da je 4.8.2003. godine u mestu Čičihar u Kini došlo do povređivanja Kineza hemijskom oružjem koje je japanska vojska ostavila na tlu Kine. Uz to je upućeno i izvinjenje i žaljenje zbog ovog incidenta. Kada je Kina zatražila da joj japanska vlada dostavi spisak svih lokacija na koje su tokom i pred kraj Drugog svetskog rata bačene bombe sa sličnim punjenjem, da se priloži njihov broj i kategorije hemijskog oružja, japanska vlada je odbila da pruži te informacije.

Petoro Kineza koji su povređeni biološkim i hemijskom oružjem je 15. 5. 2003. godine otišlo u Tokio, da na sudu potraži zadovoljenje. Njihova tužba je u tokijskom sudu odbijena kao neosnovana, uz obrazloženje da NR Kina nema pravo na zvanično izvinjenje ili nadoknadu štete. Ovo je naišlo na brojne osude kako u Kini tako i u međunarodnoj zajednici.

Međutim, pošto Kina za 700 000 bombi ima neoborive dokaze koji terete Japan, ovaj put je Japan prinuđen da prizna učinjeno.

Međutim, nije samo Kina ta koja od Japana zahteva da prizna ratne zločine i nadoknadi štetu, i SAD sve otvorenije nastupaju po tom pitanju. Senat i Pravni komitet SAD su 28. juna 2000. saslušali priču preživelih iz Batan marša smrti i sa Brodova pakla, kao i iskustva iz logoraškog rada za japanske kompanije Nippon Steel Corporation, Mitsui Mining i Mitsubishi Mining. Kolin Pael je 17. juna 2001. izjavio da će pre susreta s japanskim ministrom inostranih poslova ponovo razmotriti pitanje nadoknade štete američkim ratnim zarobljenicima.

Bendžamin Garet (Benjamin C. Garrett), jedan od vodećih eksperata za hemijsko oružje, posetio je Kinu i utvrdio je da je Japan na tlu Kine u Drugom svetskom ratu upotrebljavao šest tipova bojnih otrova: Phosgene, Hydrogen Cyanide, Bromobenzyl Cyanide i Chloroacetophenon, Diphenyl-cyanoarsine i Diphenylchloroarsine, Arsenic Trichloride, Sulfur mustard i lenisite.

I dan-danas je po Kini razbacano između 700 000 i 2 000 000 bombi s hemijsko-biološkim punjenjem.

One korodiraju i svakog trenutka njihova sadržina može biti aktivirana.

U skladu s kampanjom obnavljanja zahteva da se obeštete japanske žrtve, jedan od nekadašnjih glavnih pregovarača sa predstavnicima zloglasne jedinice 731, M. Sanders, dao je intervjuu televiziji NBC (15. avgusta 1995). Ovaj razgovor je emitovan pod naslovom *Factory of Death: Unit 731*. Tom prilikom je izjavio da je počinjena velika greška što su oprošteni kriminalni zločini Japanaca tokom Drugog svetskog rata.

*Žene zlostavljane kao seksualno roblje
u "kućama za utehu"*

Iz izveštaja sastavljenih na osnovu ispitanih japanskih ratnih zarobljenika, imamo podatke da je, recimo, u Burmi u jednoj "kući za utehu" postojao cenovnik koji su ustanovile japanske vlasti. Tako su obični vojnici od 10-17 časova mogli da posećuju žene i svaki vojnik je sa ženom provodio 20-30 minuta. Za tu "uslugu" su plaćali 1,5 jena. Vreme od 17-21 bilo je rezervisano za vojnike NGO, provodili su kod žena 30-40 minuta i plaćali su tri jena; od 21-24 žene su posećivali oficiri i provodili su kod njih 30-40 minuta, plaćali su pet jena. Zapisnici kazuju da je u centralnim delovima Burme ovo bila uobičajena cena. Oficiri su mogli da ostanu celu noć ako plate 20 jena. Ovaj novac se slivao u vojničku kasu. U ovim kućama za utehu sve je bilo dobro organizovano. Svaka od njih imala je po dva muškarca iz jedinice, čiji je zadatak bio da prate ponašanje vojnika i da prave spisak posetilaca. Vojna policija je takođe imala redovne kontrole. Iz ovoga se vidi da je japanska vojska sve držala pod kontrolom i da joj ništa nije moglo promaći. Svedočenja govore da je, recimo, za kuću "Kyoei" bio napravljen raspored odlazaka vojnika po rodovima vojske. Tako je nedelja bila rezervisana za predstavnike Generalštaba, ponedeljak za konjicu, utorak za inženjeriju, sreda je bio slobodan dan predviđen za sportske aktivnosti, četvrtak za medicinsko osoblje, petak za brdsku artiljeriju a subota za transportne jedinice, dok je nedelja bila predviđena za odmor. Oficiri su bili povlašćeni jer su mogli dolaziti svake večeri. Pedantno je vođena evidencija o svakome ko je ulazio u "kuće za utehu". Žene su mogle nekoga da odbiju samo ako je bio previše pijan. Vojnici su snabdevani kondomima. Sve devojke su prošle

obuku koja im je omogućavala da se same staraju o ličnoj higijeni. Jednom nedeljno ih je posećivao japanski vojni lekar.

Odakle su dovođene žene koje su japanski vojnici primoravali da rade u “kućama za utehu”? Iz: Koreje, Kine, Vijetnama, Filipina, Tajlanda, Singapura, Burme, Indije, Japana, Indonezije, Holandije, Engleske, Australije, itd.

Jedan od prvih koji je ovu temu književno obradio bio je japanski pisac Senda Kako (Senda Kako 1973). On je na temeljnom istraživanju iskustava običnih vojnika koji su bili u ratu, napisao knjigu koja je u Japanu postala bestseler.

Japanski istoričar Hirofumi Hajasaki (Hirofumi Hayasaki) s Kato Gakuin univerziteta iz Jokohame jasno pokazuje da su istraživači Centra za istraživanje dokumentacije japanske ratne odgovornosti u Jokohami pokazali da je japanska vojska od kompanije za proizvodnju gumenih proizvoda trebala 20 miliona kondoma. Kineski profesor Su Čiliang (Su Zhiliang) sa šangajskog Shifan univerziteta kaže da su UN utvrdile da je oko 200 000 žena bilo primorano da učestvuje u ovim aktivnostima japanske vojske. On tvrdi da je samo u Šangaju bilo 90 “stanica za utehu” i da je svaka pod svojom upravom imala oko 500 žena. Koordinator Međunarodne kampanje za nadoknadu štete, Ken Arimicu (Ken Arimitsu) tvrdi da samo pritisak drugih država, a posebno SAD, može naterati vladu Japana da promeni svoj stav.

Prva je o tragičnom položaju žena u japanskim javnim kućama progovorila 1991. godine, Korejka Kim Haksun (Kim Hak Soon). Posle nje su se javile i druge žrtve. Iste godine japanska vlada reaguje tvrdeći da nema dokaza da su Korejke na silu odvođene u “kuće za utehu”. To znači da nema ni osnova za bilo kakva izvinjenja, odgovornost ili odštetu.

Kim Haksun im se obratila ovim rečima:

“Vratite mi moju mladost. Kada sam imala 17 godina pod pretnjom japanskih vojnika ‘ubiću te’, odvedena sam u Stanicu za utehu. Opluživala sam na liniji fronta u stanicama za utehu desetine vojnika dnevno. To nije bilo humano. Još imam noćne more. One neće prestati sve do moje smrti. Nosila sam se s tim poslednjih 50 godina. Kako je moguće da se desi tako užasna stvar? Slušala sam samo isprazne reči, Japan

mi je slomio srce. Posle rasvetljavanja šta se zaista desilo, želim izvinjenje. Želim da istorijske činjenice prenesem mlađim generacijama.”

Šta je japansku vladu predratnog i ratnog vremena opredelilo za ovakve postupke? Japanski autoriteti su smatrali da ako uz vojsku budu žene, efekat na vojnike će biti krajnje pozitivan. Drugo, institucijalizovanim javnim kućama japanska vojska je htela da spreči širenje polnih bolesti, naročito sifilisa. Otvaranjem “kuća za utehu” uz samu liniju fronta, značilo je i da japanski vojnici nemaju razlog za odsustvo. Na početku rata, japanska vlada je žene tražila putem posrednika, preko oglasa u novinama koje su cirkulisale u Japanu i japanskim kolonijama. Bilo je žena koje su se dobrovoljno javljale na ove konkurse, iz čisto ekonomskih razloga. Međutim, njihov broj je zanemarljiv. Mnoge žene su u ovo uvučene na prevaru. Druge su jednostavno kidnapovane. Kako je rat odmicao, žene su jednostavno dovodene kao deo “ratnog plena”. Žene su, i to iz svedočanstava preživelih jasno proističe, bile podeljene u četiri kategorije. Novopridošle žene su bile najviše cenjene jer su bile potpuno zdrave. Ukoliko bi posle određenog vremena neka obolela, bila je prepuštana sama sebi. Mnoge su izjavljivale da su im se polni organi bukvalno raspadali. Tokom ratnih godina, na hiljade vojnika ih je silovalo. Japanska vlada je sve do 1992. godine odbijala bilo kakvu vezu s ovim događajima. Čak je u junu 1980. godine zvaničan stav vlade bio da su sve javne kuće bile pod upravom privatnih lica i da to s državom nema nikakve veze. Međutim, japanski istoričar Jošimi Jošiaki (Yoshimi Yoshiaki) je u arhivi japanske agencije za narodnu odbranu tokom 1992. godine otkrio kompromitujuće dokaze u vidu dokumenata, koji su ukazivali da je vojska bila direktno umešana u organizovanje i otvaranje ovih “kuća za utehu”. Od tog trenutka oficijelna pozicija japanske vlade postaje neodrživa. Bivši premijer Jasuhiro Nakasone (Yasuhiro Nakasone) je u svojim memoarima publikovanim 1978. godine, javno izneo da je kao mornarički poručnik za svoje vojnike otvorio “kuću za utehu”. Kada je zatražena njegova odgovornost, on se branio rečima da nijedna žena nije bila primorana da to radi. Japan je 1995. godine osnovao “Fond za azijske žene”, s ciljem da obešteti preživele obeščašćene žene. Sve je to proteklo bez oficijelnog izvinjenja premijera ili bilo kog člana vlade. U svoju odbranu, japanska

vlada iznosi podatke da su i zapadne vojske praktikovale slične mere za svoje vojnike. Armija SAD je, po njihovim rečima, posle okupacije Japana imala javne kuće za svoje vojnike prijavljene pod imenom *Recreation and Amusement Association*. Sve vojske u svim ratovima imaju potrebu za ovakvim merama (Vijetnam, Bosna, Kongo, Kosovo). Međutim, postoji bitna razlika. To je bila zvanična politika japanske države koja je sprovedena skoro četrnaest godina (1932-1945). Japanci su na silu odvodili žene i primoravali ih da se bave tim poslom. Tačan broj žena je teško utvrditi, jer su Japanci posle rata uništili veliki broj dokumenata koji bi ih mogao kompromitovati. Procenjuje se da je bilo između 150 000 i 200 000 žena obuhvaćenih programom “kuća za utehu”. Preživelo ih je oko 500.

Tekst japanske feministkinje Macui Jajori (Matsui Yayori 1934-2002) iz 1984. godine, koji se pojavio u *Asahi Shinbonu*, jeste prvi objavljeni tekst u nekim značajnijim japanskim novinama na ovu temu. Ona je kasnije inicirala ženski sud za japanske ratne zločine koji su počinjeni protiv žena u Drugom svetskom ratu.

Prema svedočenju japanskih lekara, a jedan od preživelih je i Aso Decuo (Asso Detsuo), utvrđeno je da su većinu činile žene od 14 do 19 godina. Po njegovom svedočenju, najmlađa je bila devojčica od 11 godina. Ukoliko bi se koja žena zarazila, dobijala je injekciju 606 protiv začeća. A ukoliko bi bolest uzimala maha, ženu su jednostavno ubijali.

Dakle, stav japanske vlade je, otprilike, izgledao ovako: prvo se potpuno poricalo postojanje “kuća za utehu”; s pojavom prvih nagoveštaja o mogućim dokazima osamdesetih godina XX veka priznaje se postojanje sistema seksualnog robovanja, ali se i dalje tvrdi da je reč o običnoj prostituciji i da su žene tu dolazile dobrovoljno i iz čisto ekonomskih razloga. Pokriće se tražilo u novcu koji su vojnici uredno plaćali za uslugu. Posle 1992. godine i otkrića kompromitujućih dokaza, japanska vlada je bila primorana da prizna zločin, ali se na sve moguće načine sve ovo i dalje odugovlači.

Poseban izvestilac UN o nasilju nad ženama, Radika Komaraavami (Radhika Coomaraswamy) je 1996. godine preporučila japanskoj vladi da prihvati punu odgovornost za sistematsko vođenje i postojanje “kuća za utehu”. Dve godine kasnije (1998), Gej Mek Dugal

(Gay Mc Dougall), izvestilac o sistemima silovanja i seksualnog robovanja, podneće izveštaj s priloženim dokazima i analizom pravne odgovornosti Japana, kao i preporuke da se uspostave mehanizmi za procesuiranje okrivljenih. Iako je predsjednik vlade Japana 1993. godine priznao moralnu odgovornost Japana, kompenzacija i procesuiranje zločina ne idu baš lako.

U tom kontekstu, japanskim sudovima se podnosi osam pojedinačnih tužbi, tri iz Koreje, dve iz Kine, po jedna s Filipina, Tajvana i Holandije. Žrtve zahtevaju odštetu. Sud donosi četiri presude u kojima odbacuje tužbe. Obrazloženje je da je prošlo pedeset godina od počinjenih dela i da su slučajevi zastareli. Japan kao država nije obavezan da žrtvama da bilo kakvu kompenzaciju.

Dvadeset sedam Korejki 1994. godine podnosi tužbu, koju japansko tužilaštvo ne uzima u razmatranje. Japanska vlada izdaje saopštenje u kojem se kaže da bi pokretanje postupka podelilo japansku javnost i time ugrozilo državnu bezbednost. Uz to, tvrdi da je na Tokijskom procesu suđeno ratnim zločincima i da je to za Japan završena priča.

U aprilu 1996. godine, predstavnik Kine u UN je prvi put zahtevao da Japan plati odštetu za žrtve seksualnog zlostavljanja tokom Drugog svetskog rata.

Demokratska partija, Komunistička partija i socijaldemokratske partije Japana su oktobra 2000. godine zajedno otvorile račun za pomoć ženama žrtvama rata. Decembra 2000. godine akcija je proglašena neuspešnom.

Tokom 2002. godine bilo je i mišljenja da, pošto preživele žene imaju između 70 i 80 godina, japanska vlada čeka da one umru i da tako sećanje na ove događaje samo od sebe izbledi.

U Seulu se 2003. godine, posle tridesetogodišnjeg istraživanja zločina, prvi put objavljuje lista korejskih žrtava. Među njima su i korejski radnici koji su poslani na prinudni rad u Japan. Tu su imena 413 407 Korejaca.

Tadokoro Kozo (Tadokoro Kozo) iz 114. divizije, u intervjuu datom 1971. godine kaže:

”Nije bilo nijednog vojnika japanske armije koji nije silovao. Po učinjenom, obično smo ih ubijali. Nismo želeli da ostavimo bilo kakvu nevolju iza sebe.”

Pred sudijama ženskog Međunarodnog suda za ratne zločine su 4. decembra 2001. prikupljeni brojni dokazi. Svedočilo je 35 preživelih žena. Ovaj sud je osnovan u Tokiju 8-10. decembra 2000. Tokom suđenja bilo je prisutno više od 75 preživelih. Utvrđeno je da primarna odgovornost leži na Japanu koji je tokom pedeset šest godina propustio da uhapsi i osudi zločince koji su odgovorni za ove zločine. Japan nije uputio oficijelno i puno izvinjenje za učinjeno, niti je dao adekvatnu nadoknadu žrtvama. Ovaj sud je imao za cilj da natera vladu Japana da shvati sramotu koja leži na prikrivanju zločina, ali on svakako ima i veliku moralnu snagu. Tužioci smatraju da je učinjen zločin protiv čovečnosti. Stav suda je da su po članu 2. povelje suda, za silovanja i primoravanje na seksualno robovanje pre i tokom Drugog svetskog rata, krivi: car Hirohito, Macui Ivane (Matsui Iwane), Hata Šunroku (Hata Shunroku), Terauchi Hiasaiči (Terauchi Hisaichi), Itagaki Seiširo (Itagaki Seishiro), Todo Hideki (Tojo Hideki), Umezu Jošidiro (Umezu Yoshijiro), Kobajaši Seizo (Kobayashi Seizo) i Ando Rikiči (Ando Rikichi).

Ovaj zločin institucionalizovan je i sproveden od strane japanske vojske. Tužioci takođe traže da se car Hirohito i Jamašita Tomojuki (Yamashita Tomoyuki) osude i kao zločinci protiv humanosti za masovna silovanja i ubistva koja su učinjena na Filipinima (Manpanique) 23 i 24. novembra 1944. Tužioci su mišljenja da Japan snosi međunarodnu odgovornost za učinjena nedela, i da međunarodna zajednica želi da vidi da je Japan dao odgovarajuću nadoknadu žrtvama.

Pred kamerama je svedočilo 35 svedoka. Sudije su njihovo svedočenje prihvatile kao istinito i punovažno. Tu su i priznanja nekih bivših vojnika i oficira, svedočenja eksperata, izveštaji specijalnog izvestioca UN, a sudijama je stavljen na uvid i veliki broj drugih dokumenata i činjenica. Procenjeno je da su japanska vlada i vojska, u želji da zagospodare azijsko-pacifičkim regionom, konstantno na osvojenim teritorijama činili brojne zločine (ubistva, torture, silovanja, prisiljavanje na prinudni rad i život u nehumanim uslovima). Japanska vojska je prvu "kuću za utehu" osnovala u Kini 1932. godine, tokom operacije ulaska u Kinu kroz Mandžuriju. U decembru 1937. godine ulaskom u Nanding, japanska vojska je pored stravičnih zločina otvarala i "kuće za utehu". Ovo se nije ograničavalo samo na Kinu. I u drugim delovima Azi-

je u kojima je bila prisutna japanska vojska otvarani su punktovi za seksualne usluge. Dalje se ističe da je seks japanskim vojnicima bio “uteha” za izloženost krajnje nestabilnim emocijama, frustracijama i strahu. Postojao je još jedan važan razlog, sprečavanje upada špijuna u redove vojske preko javnih kuća i prostitutki. Tako je doneta odluka da punu kontrolu nad tim sektorom preuzme vojska. Formula je bila “jedna žena na 100 vojnika”. Novoosvojene kolonije su im bile izvor devojaka i žena. Na Tajvanu su žene mamilu nudeći im posao pomoćnika direktora korporacija. To je naročito važilo za Tajvansku kolonijalnu korporaciju za trgovinu (Taiwan Colonial Trade Corporation TCTC). Tajvanke svedoče da je japanska vojna komanda bila direktno uključena u to.

Utvrđeno je da su najveće žrtve ovog zločina vezanog za seksualno iskorišćavanje i robovanje, bile žene Koreje i Kine, onda i drugih zemalja (Singapur, Indonezija, Timor, Holandija, Australija, Engleska, itd.). Japanska vlada je često ponavljala da su sve te žene zapravo bile prostitutke. Međutim, sud je nepobitno utvrdio da to nije istina. Čak i prostitutke, kojih je u manjem broju bilo među tim ženama, nisu mogle da biraju ni klijente, ni njihov broj, ni vreme kada će pružati svoje usluge. Kako se bližio kraj rata, žene u “kućama za utehu” su masovno ubijane. Vojni i vladini službenici Japana snose punu odgovornost za ovaj zločin. To je dokaz da je priroda samog sistema, na kojem je funkcionisala japanska država, u tom periodu bila kriminalna.

Vivijan Bulvinkel (Vivian Bullwinkel) je jedna od trideset dve medicinske sestre iz Australije koja je provela određeno vreme u japanskim logorima. Sebe je ohrabivala da preživi i ispriča priču o onome što je doživela. Po povratku u Australiju, Vivijan Bulvinkel i Vilma Oram (Wilma Oram) radile su zajedno u Heidelberg Military Hospital do juna 1946. Vivijan je sa svojom kolegicom, isto bivšim ratnim zarobljenikom, Beti Džefrej (Betty Jeffrey), obišla celu Viktoriju u potrazi za novcem kojim će otvoriti Memorijalni centar medicinskih sestara stradalih u Drugom svetskom ratu. Centar je bio zamišljen kao mesto sećanja na sve žrtve. Tokom svog života ona je nastavila da intervjuiše žrtve i prikuplja dokumente koji bi ove događaje sačuvali od zaborava. Tako je na najbolji način odala poštu četrdeset i jednoj medicinskoj se-

stri s broda *Vyner Brooke* koje se nikada nisu vratile kući. Umrula je 3.jula 2000.¹⁸

Zanimljivo je da se do 1980. malo pažnje posvećivalo odgovornosti Japana za ono što se dešavalo narodima Azije i misijama UN u samom Japanu. Ali je srazmerno dosta knjiga publikovano o japanskim patnjama u Hirošimi, Nagasakiju i u bombardovanim japanskim gradovima od strane avijacije SAD. Od 1980. Japanci su morali da priznaju da su oni u Drugom svetskom ratu bili više agresori nego žrtve.

Patnje žena koje su služile kao “uteha” japanskim vojnicima, nisu završene okončanjem rata. One su produžene usled činjenice da japanska vlada nije želela da prizna svoju odgovornost.

Ultranacionalisti tvrde da je rat Japana bio rat za oslobađanje Azije od tiranije zapadnog kolonijalizma, da je pustošenje Nandinga izmišljotina i da su žene u “kućama za utehu” bile dobro tretirane od strane japanske vlade.

Kada postavljamo pitanje šta opterećuje odnose Kine i Japana danas, onda je i postupak od 13. juna 2005. godine, kada je japanski ministar za obrazovanje i kulturu Nariaki Nakajama (Nariaki Nakayama) izbacio lekcije o seksualnom robovanju iz srednjoškolskih udžbenika, svakako jedna od tih stvari.

U svetlu izrečenog, razumljivo je reagovanje NR Kine na događaj koji se desio oktobra 2003. godine u Kini, u Čuhaiju (Zhuhai). Naime, 400 japanskih turista je zakupilo ceo hotel i angažovalo 500 kineskih prostitutki. Orgije su trajale tri dana. Ceo događaj možda i ne bi pobudio toliko pažnje da nije reč o ranama koje još nisu zacelile. Broj od 400 japanskih gostiju koji “orgijaju” u hotelu u Kini, Kineze je pod-

---

¹⁸ Tokom japanskog napredovanja u Drugom svetskom ratu šest medicinskih sestara je zajedno s pacijentima evakuisano iz Singapura. Zatim je brodom *Empire Star* krenulo 63 medicinske sestre i 3 psihoterapeuta, koji su posle teškog puta nekako stigli u Australiju. Drugih 65 medicinskih sestara su krenule na put brodom *Vyner Brooke*, koji su japanski vojnici potopili u blizini obala Sumatre. J. J. Blanch (intervjuisana 6.maja 1998) je 1942. godine nakon invazije japanskih vojnika na Malajsko poluostrvo uhvaćena i kao ratni zarobljenik prebačena u Singapur. Zatim je odvedena u logor na Sumatri. U zarobljeništvu se upoznala sa sestrama Vivijan Bulvinkel, Beti Džefrej i Vilmom Oram.

setilo na divljanje japanskih vojnika tokom Drugog svetskog rata u “kućama za utehu”. U NR Kini je ovo doživljeno kao sračunata provokacija.

SENKE MIRA

U poslednjih nekoliko godina politička elita u Japanu, Kinu vidi kao opasnost za dalji razvoj Japana. O Kini govori kao o “militarizovanoj Kini” koja pretili japanskoj bezbednosti.¹⁹ Poznavaoi prilika ističu da ako već govorimo o “opasnosti” ona prvenstveno dolazi od sve moćnije kineske ekonomije. Deo japanskih stručnjaka svesno preuveličava krah japanske privrede, kao što preuveličava snagu kineske.²⁰

Japan je od 1983. godine počeo da postavlja pitanje svoje transformacije u “zemlju veće političke moći”. Međutim, mišljenje većine istraživača je da uprkos želji Japana, sve dok je pod jakim uticajem Amerike, on neće moći samostalno da donosi odluke. S jedne strane, Amerika je ta koja Japanu omogućava da bude to što jeste, ali s druge, Amerika je i ta koja ograničava njegov uticaj i značaj. Ovakav, u najmanju ruku protivrečan odnos Amerike i Japana, među većinom Japanaca izaziva pomešana osećanja. Razlog za to je

¹⁹ Međutim, kada se govori o vojnim budžetima dve zemlje ne kaže se koliko oni tačno iznose, niti se naglašava da je Kina zemlja koja je po broju stanovnika deset puta brojnija od Japana, i da joj je teritorija 26 puta veća od teritorije Japana. Ne kaže se ni da vojni budžet NR Kine ne iznosi ni polovinu japanskog (po proceni kineskih vojnih stručnjaka, japanski vojni budžet je sedam puta veći od kineskog), pa je opravdano pitati zašto Japan ne predstavlja opasnost po Kinu, već Kina predstavlja opasnost po Japan?!

²⁰ Mada se ovako razmišljanje delimično može potkrepiti nekim momentima u razvoju japanske privrede. Ako imamo na umu da se od 2002. godine u japanskoj ekonomiji uočava blagi pad, da je na osnovu japanskih statističkih podataka, 29 kompanija bankrotiralo (što premašuje 1997. i 2001, kada je bankrotiralo 14 kompanija), pa ako se tome doda i rastuća nezaposlenost i smanjenje kupovne moći i ulaganja, za Japan su to dovoljni pokazatelji da se ulazi u period izazova u kojem se postavljaju brojna pitanja. Nezaposlenost je u januaru 2002. bila 5,3%, u februaru 5,2%, da bi u oktobru dostigla 5,5%. Prevedeno na jezik brojeva, to je oko 3 700 000 ljudi bez posla. Dakle, u odnosu na januar iste godine, nezaposlenost je uvećana za 150 000 ljudi. Za Japan je neminovnost da se dalje mora razvijati u okruženju sve jače Kine, koja povećava svoj uticaj na svetsku politiku, ekonomiju i vojna pitanja.

što Japan ima svoje interese koji se često ne poklapaju s američkim. Amerika, očigledno, ne želi da vidi Japan kao “moćnu političku silu”.

U vreme velike finansijske krize tokom 1997-1998, krize koja nije ni okrnula Kinu, i Kina i SAD su odbile Japan i njegovu inicijativu za stvaranje azijskog monetarnog fonda (AMF). Međutim, motivi za ovo odbijanje bili su različiti. SAD su strahovale da bi ih takav jedan korak Japana definitivno istisnuo iz regiona Pacifika²¹, dok Kina, jednostavno, nije želela da Japanu pruži priliku da obnovi privrednu hegemoniju u regionu i da se ponovo nametne kao vodeća politička, ekonomska i vojna sila Azije.

Jugoistočna Azija je danas jedan od najdinamičnijih i najvitalnijih regiona globalne ekonomije. Većina naučnika i analitičara smatra da su razvijene trgovinske veze Kine i Japana u suprotnosti s razvojem njihovih političkih odnosa. Od trenutka kad je Kina krenula u ekonomsku ekspanziju, Japan sve više na nju gleda kao na pretnju. Naime, dok je Kina sedamdesetih i osamdesetih godina XX veka bila još ekonomski slaba, Japan je imao simpatije prema njoj, sada to više nije slučaj. Ako pogledamo ekonomske odnose Kine i Japana, kao i određene statističke pokazatelje, onda vidimo da su:

2002. godine njihovi ekonomski odnosi premašili 100 milijardi dolara;

2003. godine njihova ekonomska razmena dostigla je 120 milijardi dolara;

2004. godine njihova spoljnotrgovinska razmena je 215 milijardi dolara.

²¹ Ne čudi onda što je Tatsuro Yoda objavio (u elektronskoj formi) doktorsku tezu *Recalibrating Alliance Contributions* koja raspravlja o odnosima u američko-japanskoj alijansi. On razvija tezu o dva polja, jednom ekonomskom i drugom političkom. Akcenat stavlja na budućnost alijanse Amerika-Japan. Primetna je želja Japana da se redefinišu partnerski odnosi sa SAD. U tom svetlu se podseća da je još Takashi Inoguchi juna 2004. isticao kako je Regan 1983. u japanskom parlamentu rekao: “Nema toga što naše dve zemlje zajedno ne mogu da učine!” Te da je ambasador SAD u Japanu Mike Mansfield, na pitanje novinara da opiše odnose SAD i Japana, rekao da su to najvažniji bilateralni odnosi na svetu. U tom kontekstu se navodi i paralela između veze Regan-Nakasone (1980-ih) i veze Buš-Koizumi (2000-ih).

NR Kina je za samo nekoliko godina postala najveći trgovinski partner Japana. Trgovina s Kinom čini 20,1% od ukupne japanske trgovine. SAD su pale na drugo mesto sa 18,6% (Politika30.07.2005). Za samo dve godine (2002-2004) udvostručena je spoljnotrgovinska razmena Kine i Japana.

Ako je evidentno da su ekonomski odnosi sve tešnji i da su postali motor ekonomskog razvoja i Kine i Japana, kako je onda moguće da politički odnosi vrtoglavo stagniraju. To se najbolje videlo tokom 2003. godine, baš na godišnjicu (25 godina) potpisivanja "Sporazuma o prijateljstvu i miru". Najviši funkcioneri NR Kine i Japana nisu razmenili posete, iako su se sastajali i razgovarali na teritoriji treće zemlje.

Kada pročitamo vest da su krajem novembra 2004. na samitu koji je održan u glavnom gradu Laosa Vientijanu, zemlje ASEANA zaključile sporazum s Kinom i Indijom, s ciljem da se stvori azijski trgovinski blok, i kada tu nigde ne vidimo Japan kao zemlju koja čini jedan od temelja te saradnje, onda postaje jasnije zašto Japanu smeta ekonomski jaka Kina. Iako ekonomski moćna zemlja, Japan je u političko-ekonomskim tokovima azijsko-pacifičkog regiona sve više gurnut u drugi plan. To je za njega potpuno nova situacija i on iz toga traži izlaz.

Evidentno je da što je Japan usamljeniji i na neki način politički izolovaniji u Aziji, on postaje sve bliži Americi i militantnom duhu prošlosti. S jedne strane, to je u interesu desnice i vladajuće Liberalno-demokratske partije²², a s druge, dobar izgovor za Ameriku da pokaže zemljama u Aziji koliko je značajno njeno prisustvo u Japanu i u Aziji uopšte. Amerika je, iz ovog ugla gledano, faktor stabilnosti. Kini se može reći kako je nužno da Amerika ostane u Japanu kao brana japanskom militarizmu (koji ona na izvestan

---

²² Po okončanju hladnog rata, Japan je u skladu sa promenama na međunarodnoj političkoj sceni video šansu da izmeni svoj Ustav, pa su 1992. godine doneti PKO zakon o saradnji i Zakon o mirovnim trupama UN kojim se omogućava japanskoj vojsci prvi put posle Drugog svetskog rata da napusti tlo Japana. Posle toga, doneti su i Zakon o odbrambenim merama Amerike i Japana i Zakon o prilikama u okruženju, da bi 15. 5. 2003. godine došlo do radikalnih promena, te se donosi i Zakon o specijalnim prilikama gde se vrši izmena ranijeg ustava i dozvoljava upotreba vojnih snaga – "snage za samoodbranu", van teritorije Japana.

način podstiče)²³; a Japanu se može reći kako se bez Amerike Japan ne može suprotstaviti kineskom ekonomskom i vojnom jačanju. Iz ovoga je lako zaključiti da približavanje Japana i Kine nije u interesu SAD i da će SAD učiniti sve da do toga nikada ne dođe.

Konzervativne partije u Japanu žele da promovišu Japan kao veliku zemlju koja preuzima odgovornost za svoje postupke. Međutim, uočljivo je da s povećanim aktivnostima na ovom polju, raste i japanski nacionalizam. Veliki broj Japanaca (oko 56,9%) podržava promenu japanskog Ustava. Naučnici kažu da je nastojanje da se Japan pozicionira u svetu kao važna zemlja, u tesnoj vezi s opadanjem japanske ekonomske moći 90-ih godina XX veka. Naime, s opadanjem ekonomske moći i uticaja u svetu (iako se i dalje radi o drugoj/trećoj ekonomiji sveta), japanski političari uočavaju da se ta praznina nečim mora popuniti. Time je odabran politički kurs koji na unutrašnjem planu traži reforme a na spoljašnjem planu se daleko oštrije postavlja prema određenim problemima. Ta kombinacija “reformi” i oštrog kursa spoljnje politike, među običnim svetom stvara iluziju o prevelikom značaju i snazi Japana kao političke i vojne sile. Međutim, sve što on politički čini, pod budnim okom je zemlje koja, praktično, i danas najviše oblikuje politiku Japana – SAD. Tako, želja Japana da bude “Engleska Azije”, nije toliko usmerena prema Kini iako je, naravno, i to jedan od faktora, već pre ka SAD. Naime Japan traži više samostalnosti i povlašćeniji položaj u okviru alijanse sa SAD. Iz toga proističe i krajnje komplikovan odnos Japana i SAD. S jedne strane, Japan ne može bez SAD, a s druge, želeo bi da se što pre potpuno oslobodi uticaja SAD. Japan je uvek dobijao “male” nagrade za poslušnost i služenje američkim interesima i politici. Ne treba zaboraviti da je 1950. godine sa sukobom u Koreji, pre-

---

²³ Herbert P. Bix iz Bostona (predavao na Hitotsubashi univerzitetu u Tokiju) je napisao knjigu “Hirohito i stvaranje modernog Japana”, u kojoj tvrdi da je Vlada SAD sistematski varala ceo svet. Zbog hladnog rata, Sjedinjenim Državama je bio potreban Japan kao antikomunistička zemlja u Aziji. Bix je, koristeći oficijelne dokumente, jasno pokazao da je Hirohito znao za sve ratne zločine u Kini i da je duboko bio uključen u ranu strategiju ulaska japanske vojske u Kinu. On je odobravao alijansu s Hitlerom i Musolinijem, kao i plan napada na Perl Harbur.

kinut započeti kurs demokratizacije Japana, pa je zemlja koja je trebala da bude demilitarizovana i utemeljena na načelima zapadnih demokratija, zbog tadašnjih okolnosti, postala nešto drugo. Na osnovama starog državnog aparata promovisano je “meko” militarizovanje Japana, ali ovaj put u službi SAD. Tokom hladnog rata Japan je Americi bio potreban kao konstitutivna monarhija i kao važan činilac u antikomunističkom bloku u Aziji. Posle praštanja zločina, japanska vlada i vojska uništavaju dokaze koji mogu poslužiti kao dokazni materijal u kažnjavanju zločinaca, uključujući i dokaze o ulozi cara Hirohite. Tada je Japanu učinjen još jedan ustupak, dato mu je pravo da ima 10 000 vojnika koje su nazvali “snage za samoodbranu”. U periodu hladnog rata desničarsko opredeljenje japanske vlade je uzelo maha, a i ultranacionalizam je bio u porastu. Japanske snage za samoodbranu (SDF Self Defense Force) su u svetlu geopolitičkih potreba SAD (ovde se prevashodno misli na rat u Koreji, kasnije u Vijetnamu, kao i na borbu SAD protiv komunizma), jačale. Štiteći Hirohita od suda za ratne zločine, Amerika je udarila temelje japanskom “nepoznavanju” sopstvene moderne istorije, i “oprala” je Japan od ratne krivice, izmenivši tako udžbenike istorije. Na taj način se manir ignorisanja međunarodnog prava i dela protiv čovečnosti pokazao kao princip koji se zadržao do današnjih dana u vladajućim krugovima Japana. Japansko sukobljavanje sa susedima (ne samo s Kinom) rezultat je nesuočavanja s istinom istorijskih fakata i s onim šta je on činio u Aziji tokom Drugog svetskog rata. Konzervativizam uzima maha, a pojedini političari u Japanu vešto manipulišu s nedovoljno utemeljenim poznavanjem istorije od strane japanske omladine.

Dugoročno, japanska spoljna politika se temeljno i strateški vezuje za politiku SAD.²⁴ Međutim, današnji odnosi Amerike i Japana nisu isti kao u periodu hladnog rata, kada je Amerika bila bezbednosni kišobran za Japan.

---

²⁴ Po okončanju hladnog rata, Amerika i Japan su prošli kroz fazu istraživanja i opipavanja, pa su 1996. godine potpisali Sporazum o bezbednosti. Od tog trenutka, Japan je od politike “s Kinom ograničiti uticaj i moć SSSR-a (Rusije)”, promenio pravac i sada nastoji da “s Amerikom ograniči uticaj i moć Kine”. Devet godina posle ovakvog kursa svoje strateške politike, Japan je došao u sukob s velikim brojem zemalja Istočne Azije.

Japan danas, kao i nekada, ima strateški cilj da postane lider u Aziji i svetu. S druge strane, Americi je potreban Japan da bi u ovom delu sveta ostvarila ono što je njen interes – globalna hegemonija. Međutim, ako Japan jednog dana zaista toliko ojača kao što planiraju japanski stratezi i političari, onda na dnevnom redu neće biti samo zaoštavanje odnosa s Kinom i Korejom, nego zaoštavanje odnosa i s Amerikom. Ovo uzajamno “iskorišćavanje” Japana i Amerike motivisano je različitim namerama. Japan želi jačanje vojne moći²⁵ i veće prisustvo u svetu, dok Amerika želi japanske vojnike i novac u odbrani američkih interesa svuda po svetu.²⁶ SAD dugoročno ne mogu dopustiti Japanu da samostalno odlučuje o svojoj sudbini. U tom odnosu Amerika je ta koja odlučuje i upravlja, a Japan je taj koji sluša i sledi. Japan će to činiti dok uz pomoć Amerike (kao nekada Engleske) ne postane jaka vojna i politička svetska sila. Dok se ti planovi ne ostvare, Japan će “slušati” i “slediti” Ameriku. Americi je Japan značajan zbog vojnih baza koje omogućavaju američko prisustvo u blizini Indijskog i Pacifičkog okeana i šireg regiona oko njih. Amerika sličan odnos ima i s Južnom Korejom i Australijom, mada je Japan i tu pod specifičnim tretmanom. Naime, ni u Južnoj Koreji ni u Australiji Amerika nema svoju stalnu mornaričku bazu. Japan je jedina zemlja u svetu koja ima stalno stacioniran američki nosač aviona. Japan za američku vojsku obavlja veći deo poslova oko pripreme i održavanja baze. Za Japan je odnos s Amerikom još lakše videti i prepoznati. Amerika je bezbednosna sigurnost za Japan u slučaju su-

²⁵ Da samo faktografski osvetlimo 2003. godinu. Marta 2003, narušavajući 30 godina star zakon o mirovnoj upotrebi neba, Japan je lansirao prvi par izviđačkih satelita. Aprila 2003. japanske vazduhoplovne snage za odbranu (*ASDF Air Self Defence Force*) su u periodu od 21. aprila do 2. maja održale zajedničku vežbu s vazduhoplovnim snagama SAD. Jula 2003. japanska vlada prvi put posle Drugog svetskog rata šalje 1000 vojnika u Irak pod vođstvom SAD. Oktobra 2004., Japan tajno razmatra mogućnost da postane nuklearna sila.

²⁶ U oktobru 2003. posle proglašenja pobeđe nad Irakom od strane SAD, međunarodna zajednica je organizovala konferenciju u Madridu da se pomogne obnovi Iraka u posleratnom periodu. Francuska i Nemačka su odbile da daju sredstva, tako da su glavne osovine tog fonda SAD i Japan. U Zalivskom ratu 1991. godine, Japan je učestvovao s 500 vojnika i šest minolovaca, i podržao je taj rat s 10,8 miliona USD (od ukupno 600 miliona USD).

koba s nekom trećom zemljom, Amerika je za Japan ne samo bezbednosna sigurnost, već i jedini bezbednosni partner. Međutim, postoji još nešto što povezuje Ameriku i Japan – NR Kina. Za Ameriku, Kina je jedina zemlja koja ima potencijal da zaustavi njenu globalnu dominaciju u XXI veku. Za Japan je Kina zemlja koja je zbacila Japan s vodećeg mesta ekonomske sile u regionu. Zato ne čudi što su 2005. godine i Japan i Amerika Kinu označili kao bezbednosnu pretnju. Japan se s Amerikom slaže da je Tajvanski moreuz strateško mesto i za Ameriku i za Japan. Japan pregovara s Amerikom da se na njegovom tlu sagradi komandna i kontrolna baza za raketnu odbranu. Pa, da li to Japan zaista postaje “Engleska Dalekog istoka”?

Iz naše perspektive je veoma teško odgovoriti na ovo pitanje. Većina istoričara smatra da to u datim uslovima nije moguće realizovati.

Ministri inostranih poslova Kine, Rusije i Indije su 2. 6. 2005. godine, u vidu zajedničkog saopštenja, postavili jasne smernice za XXI vek. To su: demokratizacija međunarodnih odnosa, poštovanje međunarodnog prava, jednakost i uzajamno uvažavanje, saradnja i nastojanje da se izgradi multipolarni svet s UN kao najpozvanijim organom međunarodne zajednice. Tokom tog sastanka su dodali da ako bilo koja forma terorizma bude ugrožavala mir u svetu, da su tri zemlje spremne da mu se zajednički suprotstave. Tom prilikom su razmatrani brojni aspekti međusobne saradnje i to na polju: transporta, poljoprivrede, prirodnih resursa, visoke tehnologije, itd. Tri države će zajedno raditi na sprečavanju zagađenja životne sredine u pacifičkom regionu. Zatim je naglašeno da je njihova saradnja u interesu dugoročne koristi za sve tri zemlje, kao i to da će njihova saradnja doprineti miru u svetu.

Pre izvesnog vremena, jedan američki general je rekao da se partnerstvo Amerike i Japana prvenstveno ogleda u tome da se ograniče i spreče uticaji militarista u Japanu, kao i njihovih nacionalističkih pristalica. Japan strahuje da će Amerika svojim samostalnim delovanjem na kraju pokvariti američko-japanske političke veze. Japan je već primetio da je, po nekim međunarodnim pitanjima, on primoran da stane na stranu Amerike. Koliko će dugo trajati ovaj

“brak iz računa” i da li su Japan i SAD “prijatelji zauvek”, pitanja su koja u poslednje vreme često postavljaju japanski analitičari.

Posle terorističkih napada na Ameriku, deo japanskog političkog vrha opet je video svoju šansu da se, izmenom Ustava, ozakoni slanje japanskih trupa van zemlje. To je prvi korak ka budućem samostalnom angažovanju japanskih vojnih snaga.²⁷ I najzad posle drugog Zalivskog rata, dolazi do redefinisavanja “partnerskih” odnosa Japana i SAD. S agresivnijim nastupanjem Japana u spoljnoj politici i s “libelarnijim” odnosom SAD prema japanskim vojnim snagama, došlo je i do, po svemu prirodno, približavanja Južne Koreje NR Kini.

Pitanja bezbednosti su u prvom planu.

Jedan od načina da Japan zaokruži svoju spoljno-političku sliku velike sile bio je pokušaj da se on ravnopravno tretira u međunarodnoj politici i da uđe u UN kao jedna od njegovih stalnih članica. Japan je javno oglosio da ga od 117 zemalja više od 100 podržava u nastojanju da uđe u UN. Krajem marta 2005. godine, u NR Kini dolazi do širih protesta stanovništva protiv ulaska Japana u UN. U protestima učestvuje i pedeset pet članova južnokorejskog parlamenta. Japanskom sudu se predaje zahtev 260 Kineza i Korejaca koji traže od Japana ratnu odštetu u visini od 13 000 000 japanskih jena.²⁸ Ministarstvo kulture Japana 5. aprila 2005. objavljuje da su udžbenici nove

²⁷ Ovde treba uočiti jedan paradoks, što je Japan prisutniji u svetu sa svojom vojskom i što više izgleda da mu se ostvaruju snovi o jakoj državi, to on sve manje ima mogućnost da samostalno odlučuje kako upotrebiti sopstvenu vojsku i sve je vidljivija njegova uloga marionete.

²⁸ Tokom hladnog rata postojao je odnos u severoistočnoj Aziji gde su “Japan, Južna Koreja i Amerika činile njen južni trougao” a “Kina, Severna Koreja i SSSR, njen severni trougao”. Severni trougao je od trilateralnog postao bilateralni, dok se južni trougao još nije raspao i dalje postoji. Problem nuklearnog oružja Severne Koreje počinje da vrši uticaj na sve. Međutim, najveći uticaj je primetan u politici Južne Koreje koja je direktno pogođena novonastalim događajima. Zato nije teško zaključiti zašto je u pregovorima oko Severne Koreje stav Južne Koreje od početka različit od stavova članica “južnog bloka”. Južna Koreja po ovom pitanju traži pomoć od NR Kine, i strateški je vrlo izvesna mogućnost približavanja Južne Koreje i NR Kine. U isto vreme, polako dolazi i do pogoršavanja odnosa Japana i Južne Koreje, iako to još nije toliko jasno izraženo.

istorije krajnje desno nastrojeni²⁹, pisani za fakultete i srednje škole, sasvim u skladu sa zakonom i da počinje priprema za njihovu širu upotrebu.³⁰ To je uslovalo da i vlade i narodi NR Kine i Južne Koreje otvoreno ulože svoj protest. Istog dana, portparol japanskog MIP-a ističe kako po pitanjima istorije japanska vlada nema nikakvih promena. Korejci 7. 4. 2005. pozivaju na bojkot japanske robe.

Kinezi smatraju da se Japan i dalje prema njima odnosi s pozicija velike sile, iako je Kina ekonomski jača nego pre nekoliko godina. Raste sumnja u sukob strateških interesa dve zemlje. Krajem 2005. ponovna poseta Koizumija šinto hramu, gde se, među uspomenama na žrtve Drugog svetskog rata, neguje i uspomena na japanske ratne zločince koji su ostavili krvave tragove u Kini, Koreji i celoj Aziji, nailazi na opštu osudu u celoj Aziji.

Kinezi su upozorili Koizumija da ih ta poseta na 60 godina od Drugog svetskog rata duboko vređa. Kinezi napominju da su Japanci zaboravili drevnu poslovicu “ako nekog udaraš, ne udaraj mu na obraz; ako nekog povređuješ, ne povređuj mu srce.”

Očigledno je da nije moguće u kratkom roku rešiti nagomilane probleme. Oni se uvećavaju i činjenicom

²⁹ Na pitanje kineskih novinara kakav je stav japanske vlade po pitanju udžbenika, japanski ambasador u Pekingu je odgovorio: “Smatram da postoji nerazumevanje Kineza u odnosu na stav japanske vlade prema istoriji i udžbenicima istorije. Reč je o nesporazumu. Da bi upoznali kakav je stav japanske vlade prema istoriji, bilo bi dobro da kineski narod pogleda koje je sve reformske poteze japanska vlada povukla neposredno posle Drugog svetskog rata u politici, društvu, međunarodnim odnosima, itd. Japanska vlada se 15.8. 1995. jasno odredila prema Drugom svetskom ratu i sve što je bilo potrebno, tada je rečeno. Mi smo pokrenuli rat i to nije bilo dobro; mi smo prouzrokovali tragediju u Aziji i mi se u to ime duboko izvinjavamo i izražavamo saosećanje s narodima Azije.”

³⁰ Reči su moćno oruđe ali i oružje. Kada se u japanskim udžbenicima reč agresija zameni rečju napredovanje, invazija s proširivanje borbene linije, brutalna agresija postane veliki istočnoazijski rat, ističući da se rat vodio s ciljem da se oslobode azijske zemlje od zapadne kolonizacije, onda se uz pomoć poluistina i laži kreira kontekst koji mladi Japanci mogu doživeti pogrešno i izvesti pogrešne zaključke i o svojoj istoriji i o ulozi Japana u svetkim tokovima. To, nesumnjivo, vodi ka budućim tragedijama, nikakao ka prosperitetu i miru. Nezadovoljni ovakvim tumačenjem istorije, naučnici Južne Koreje i NR Kine su uz pomoć svojih kolega istomišljenika u Japanu osmislili zajednički projekat u kojem su zajedničkim naporima napisali seriju udžbenika koji su se u maju 2005. pojavili u Tokiju. Naziv ovih udžbenika je “Savremena istorija istočne Azije”.

da na političkoj pozornici Japana dolazi do promena stavova prema vrednovanju istorijskih događaja i po mišljenju određenog broja istoričara, do vraćanja točka istorije unazad.

Prema Tajvanu Japan ima izrazito antikineski stav. Japanska vlada je decembra 2004. pozvala u goste tajvanskog predsednika Lija Denghuija da poseti Japan. I očigledno je da je Japan odabrao politiku nanošenja političke štete Kini.

Ako imamo na umu da je Kina jedan od dva glavna prioriteta japanske spoljne politike (drugi je Amerika), onda se postavlja pitanje da li su politički postupci Japana najpromišljeniji. Činjenice su da i posle šezdeset godina od okončanja Drugog svetskog rata japansko oružje i dalje među Kinezima odnosi žrtve³¹, da je japanska vojska u Kini od 1932-1945. godine imala ne tri već 60 timova za biološko istraživanje (naknadno utvrđeno) i da je povredila ili ugrozila živote 270 000 Kineza³². Ako ovome dodamo i rast

³¹ Krajem Drugog svetskog rata tokom povlačenja, japanska vojska je za sobom bacala rojeve buba zaraženih kolerom, tifusom, antraksom, bubonskom (žlezdanom) kugom, i drugim bolestima, na jugozapadnu kinesku provinciju čediang i posebno na grad Ningbo. O tome su govorila dva kineska doktora pred Tokijskim sudom. Tužba iz 1997. godine zahteva od japanske vlade kompenzaciju i izvinjenje za 180 kineskih žrtava koje su još u životu. Ovaj brutalni čin je za 6 godina ubio 50 000 ljudi. Kineski autoriteti kažu da je posle 60 godina u krvi pacova, mačaka, pasa i drugih životinja moguće naći pozitivna antitela žlezdane kuge. I danas svake godine izvestan broj Kineza oboli naprečac od tifusa. Japan je Kini ostavio problem koji još uvek nije rešen i koji odnosi ljudske živote.

³² U Kini su osnivana istraživačka odeljenja i baze za proizvodnju biološkog oružja. Tako je 1932. godine u kineskoj provinciji Heilungdjang, u oblasti reke Beijin osnovana istraživačka jedinica japanske kopnene vojske za pravljenje biološkog oružja. Na osnovu tajnog naređenja japanskog cara, u Harbinu je osnovana jedinica 731. Slične jedinice Japanci su imali i u Čangčunu, Peking, Nandingu, Guangčouu, ittd. Na tom poslu bilo je angažovano više od 10 000 ljudi. Ali, samo je jedinica 731, 1945. godine, ostavila uredno vodene beleške o eksperimentima koji su radeni na više od 3 000 ljudi. Broj ubijenih nije poznat. Pouzdano se zna da je Japan 1938. godine u provincijama Čediang, Điangsi i Hunan koristio biološko oružje. U Nandingu je bila jedna od najvećih japanskih baza za pravljenje biološkog oružja i vršenje eksperimenata. U ulici čungšan čunglu bila je smeštena 1644. jedinica japanske vojske. Tu se nalazila Centralna bolnica kopnene vojske. Bolnica je imala četiri sprata i tu su vršeni eksperimenti s hemijskim i biološkim oružjem. Ova jedinica je zapošljavala više od 1 500 ljudi. Proizvodili su klice kolere, trbušnog tifusa i kuge. Na osnovu najnižih kvota, procena američkog profesora Harisa je da je za šest godina postojanja u ovoj bolnici stradalo najmanje 1 200 ljudi.

tenzija (19. februara 2005) zbog spora oko pet ostrva koje Kinezi zovu Diao yu tai, a Japanci Senkaku, koja se nalaze u blizini velikih rezervi prirodnog gasa, sve to još više usložnjava odnose.

Kina smatra da je problem u tome što Japan nikada nije temeljno i sveobuhvatno izvršio proces denacifikacije, na način na koji je to uradila Nemačka. On se nikada u potpunosti nije suočio s istinom o učinjenim zločinima u Kini i drugim zemljama regiona.

Kada se svake godine odaje počast poginulima od atomske bombe u Japanu, kada se napominje da se ne sme zaboraviti istorija, što je legitimno i ispravno, dobro bi bilo da se ne misli samo na istoriju koja se tiče američkog bombardovanja Japana i bacanja atomske bombe.³³ Vredelo bi da se ne zaboravi i istorija koja se odnosi na ulogu Japana u Aziji i u Kini u Drugom svetskom ratu. Kinezi kažu da je to isto kao da ne zaboravljate da ste pozajmili novac drugom čoveku ali lako zaboravljate da i sami dugujete i da morate da "vratite dug".

ODABRANA LITERATURA

Yakov Berger, *On the Fidelity of China's Economic Growth and the "Chinese Threat"*, A Russian Journal on China, Japan and Asia-Pacific Region, number 1, 2003, str. 46-63.

Yuri Totrov, *American Intelligence in China (1945-1956)*, Far Eastern Affairs, number 2, 2002, str. 100-116.

Ishikawa Matsutaro, *The Meiji Restoration and Educational Reforms*, Acta Asiatica, No 54, Tokyo, 1998, str. 24-47.

Amano Ikuo, *Educational Reforms in Modern Japan before and during World War II*, Acta Asiatica, No 54, Tokyo, 1998, str. 48-74.

Watanabe Akio, *Japan's Dual Roles in the Asian Drama: War and Development*, Acta Asiatica, No.71, Tokyo, 1996, str. 84-103.

Raymond Lamont-Brown, *Kempeitai*, Sutton Publishing Limited, Great Britain, 1998.

Iris Chang, *The Rape of Nanking*, New York, 1997

George Hicks, *The Comfort Women*, New York, 1995

³³ Japanska vlada je 1944. godine mobilisala 230 000 Korejaca da se bore u njenim redovima. Većina ih je poginula. U Hirošimi 1945. godine od atomske bombe nisu stradali samo Japanci, stradalo je i oko 100 000 Korejaca koje je japanska vlada mobilisala i poslala na prinudni rad u Hirošimu.

Haruko Taya Cook, Theodore F. Cook, *Japan at war: an oral history*, New York, 1992

Kojima Shinji, *Trends in the Study of Modern Chinese History in Japan: The Postwar Era*, Acta Asiatica, Tokyo, 1992, str. 1-22

Aruga Tadashi, *Reflections on the Impact of the Pacific War on Japanese-American Relations*, Japan Forum, London, No 1, 1992, str.69-72

John Crump, *Anarchist Opposition to Japanese Militarism, 1926-1937*, Japan Forum, London, No 1, 1992, str.73-79

Qin hua ri jun Nanjing da tu sha shi gao, Jiangsu guji chuban she, 1987

Mičio Morišima, *Zašto je Japan "uspeo"*, Beograd, 1986,
Zheng Zhensun, *Riben qin hua tu pian shi liao ji*, Xinhua chuban she, 1984.

Robert Gomer, John W. Powell, Bert V. A. Roling, *Japan's Biological Weapons: 1930-1945 A Hidden Chapter in History*, Bulletin of the Atomic Scientists, USA, 1981

Pjer Renuven, *Pitanje Dalekog istoka 1840-1940*, Beograd, 1965.

Jovan Vagenhals, *Kamikaze*, Beograd, 1955.

M. J. Marinković, *Japanci i Japan*, Beograd, 1935.

BORILAČKE VEŠTINE KINE

Pored kuhinje, slikarstva i opere, borilačke veštine (vušu) Kine spadaju u one sadržaje koji se odmah prepoznaju kao “kineski”. *Vušu* su ranije razvijane kao sastavni deo vojne obuke u cilju sticanja dobre fizičke kondicije i umeća borenja. Tokom kineske istorije razvili su se brojni stilovi borenja. Najpoznatije i najčešće upražnjavane forme su: “duga pesnica” (changquan), “južna pesnica” (nanquan) i “nadmoćna pesnica” (taijiquan). Harmonija, mir i tolerancija, su osnovne osobine ovog aspekta kineske duhovnosti.

Tradicionalno, kineske borilačke veštine se mogu deliti po jednom od ova tri principa:

1. unutarne ili spoljašnje (zavisno od toga iz kojeg dela tela se izvode pokreti)
2. južne ili severne (ukazuju na mesto nastanka)
3. Šaolin, Vudang ili Emei (Šaolin je stil koji se razvio iz metoda borbe koji se praktikovao u hramu Šaolinu, u provinciji Henan. Vudang je daoistička planina u provinciji Hubei, a Emei je budistička planina u provinciji Sičuan)

Gledano iz ugla samih borilačkih veština, podelu je moguće izvršiti i na:

1. Forme prazne ruke/šake
2. Koreografski osmišljene pravce kretanja (uključene su dve ili više osoba)
  3. grupnu praksu
  4. sparing
5. *či gung*, demonstracije moći *čia*

Postoji i ovakva podela:

A. *Duga pesnica* (changquan): stilovi kao – ča, va, pao, hun, fangci, itd.

B. *Taidi* (taiji): stilovi kao – Čen, Jang, Vu, Vu/Hao, Sun, Kun Lun, spontani, čigung, bagua taidi, itd.; i u ovu grupu spadaju i svi drugi stilovi taidija koji su izvedeni iz njih.

C. *Južna pesnica* (nanquan): hung dia, Cai Lo Fo, Mo, tigar i ždral, južna škola, južni emei, pet evolutivnih faza taidija, osamnaest udaraca, južni vudang, bele obrve, beli ždral, itd., preko 400 stilova južnog Šaolina.

D. *Singji* (xingyi): pet evolutivnih faza i dvanaest životinja, povezanih pet evolutivnih faza, osam telesnih položaja, veština baci, pomešana forma, itd.

E. *Bagua* (bagua): bazični bagua, urođeni bagua, latentni bagua, dvanaest prolaza, bagua zmajeve forme, itd.

F. Imitirajući stilovi: majmun, tigar, leopard, ples pijanca, zmija, osam pijanih vila, itd.

G. Drugi stilovi: šest harmonija-osam metoda, vu-đi čuen, liangji, itd.

Oni koji upražnjavaju borilačke veštine imaju posebne kvalitete koji se formiraju shodno načinu na koji se “upotrebljavaju”:

1. ruke
2. oči
3. telesne tehnike
4. koraci
5. duh
6. disanje
7. snaga
8. sposobnosti

Tako se u okviru veština borenja vodilo računa da: pogled prati pokrete ruku ili tela; da su koraci stabilni; da duh bude postojan, jer je on kao oličenje mentalnog stanja individue značajan momenat fizičkog izraza. Kinezi bi rekli da su duhovne (šen) i energetske (či) tehnike bitan deo ove prakse. Da li ćemo disati kratko ili duboko, plućima ili stomakom, bilo je od presudne važnosti. Dah je bio važan za

kontrakciju mišića i snagu udarca ili bloka. A snaga se ovde videla kao jedinstvo duha, daha i pokreta. Onaj ko je sve to uspevaio da objedini u “veštinu”, imao je sposobnost ili umeće, što je ujedno i bilo pravo značenje reči “gongfu”. Međutim, “gongfu” je reč koja opisuje bilo koju sposobnost dovedenu do savršenstva. Dobar kuvar ima “gongfu”, vešt obučar ima “gongfu”, uspešan političar ima “gongfu”. Dakle svako ko je ovladao najdubljim principima svog poziva je “gongfu” majstor. A u borilačkim veštinama Kine majstorstvo je podrazumevalo puno više od pukog ovladavanja tehnikama borbe. To je u najmanju ruku bio skup svih onih kvaliteta koje su Kinezi odvajkada stavljali u lik mudraca.

Na tom putu je vežbanje disanja jedan od ključnih momenata. Umeće disanja, “do savršenstva dovedeno disanje” ili *ćigung* (qigong), je podrazumevalo opuštenost i prirodnost daha i pokreta. Prilikom vežbi disanja, pokrete i vizualizaciju je neophodno izvoditi bez preteranog napora. Bez obzira da li se radi o sedećem, ležećem ili stajaćem položaju, zahtevala se prirodnost. To je ujedno i prvi uslov za sve one koji ulaze u svet borilačkih veština. Prirodnost je ukazivala na veoma tesnu vezu između opuštenosti i spokoja. Dakle, učiniti da celo telo bude relaksirano, bio je prvi korak.

Manipulacija kosmičkom energijom ukazuje da svaka tehnika izvire iz *ćia*; njega su Kinezi imenovali kao *juen ċi* (izvorno, počelno *ċi*). Prvo se vežbalo plućno disanje ili *ċi* udisaja i izdisaja. Upraznjavale su se različite forme plućnog disanja. Bez obzira na vrstu disanja, ono je moralo da bude usporeno (you), uravnoteženo (yun), tanano/nep приметно (xi), dugo (chang) i opušteno (huan). Onda je dolazila vežba kojom se uvodilo disanje stomakom. Nužno je bilo ispoštovati princip da disanje ide od površnog ka dubokom, od brzog ka usporenom. Na samom početku se podrazumevalo da nas vodi *ideja* (yi) o kretanju *ćia*. Ona se vizuelno predstavljala, u nju se usredsređivalo celokupno biće i čovek se oslobađao svih drugih misli. Potom se uvažavalo ulaženje u spokoj. To je bio momenat kada se otelotvorena *ideja* smeštala u *dantian* (abdomen), što je uticalo na radikalne promene stanja celokupne telesne strukture. *Ideja* sprovedena do *dantiana* (abdomena) je jedan od najvažnijih trenutaka u vežbanju *ćigunga*, ali je ujedno to najčudesnije i najtajanstvenije mesto u pripremnom periodu

vežbanja borilačkih veština. Kroz ovaj proces se uvežbavao jedan od temeljnih principa veštine borenja, kako *energiju* (cí) povezati sa *idejom* (yi).

Samo se “čista srca” moglo ući u *vušu*. Već nekoliko hiljada godina on je sastavni deo kineske prakse održavanja tela i duha u dobroj kondiciji i zdravlju.

Postoje brojni sistemi borilačkih veština koji se razlikuju po pokretima, disanju, nameni, itd. Oni su određeni jasnim rasporedom koraka i pravcima kretanja. Neki su isključivo borbeni, a neki doprinose očuvanju zdravlja i ukazuju čoveku put ka postizanju dugovečnosti. Prvi se vezuju za umetnost borenja rukama, nožem, motkom, mačem, itd.¹ Mogu se praktikovati individualno, a mogu i sa jednim ili više partnera. U širokoj lepezi veština borenja, posebno mesto zauzimaju stilovi *taidija*.² Zbog svojih povoljnih efekata na razne aspekte ljudske ličnosti, taidi je predmet istraživanja lekara, psihologa, biologa, fiziologa i filozofa.

Da pogledamo uobičajenu podelu *taidija*:

1. **Stil Čen.** Deli se na staru i novu formu. Staru formu je kreirao Čen Vangling (Chen Wangling). On je takođe razvio i dugi stil od 108 pokreta. To je najstarija forma taidija. Svi drugi stilovi su na neki način potekli od stila Čen.

Istorijski dokumenti iz 1600. godine kažu da je porodica Čen poreklom iz Čendiagoua u okrugu Ven, provincija Henan. Njihov najpoznatiji učitelj je bio Čen Čangsing (1771-1853). On je tokom 1820. godine podučavao čuvenog Jang Lučana (Yang Luchan), koji će kasnije osnovati stil Jang taidija. Čen Čangsing se vezuje i za učitelja poznatog kao Điang Fa (Jiang Fa). Ima istoričara koji kažu da je učenik Čang Sanfenga po imenu Vang Cungjue učio u porodici Čen veštinu kasnije poznatu kao taidićuen, ali je to teško dokazati. Stil Čen će postati međunarodno afirmisan, kroz učenja i demonstracije Čen Fakea (Chen Fake, 1887-1957). On je dugo podučavao u Peking.

¹ Danas se u veštinama borenja koristi oko 18 različitih oružja, nekada ih je bilo oko 400.

² Postoje različiti pogledi na izvore taidia, neki kažu da je taidi kreiran od strane Čang Sanfenga iz dinastije Sung (961-1279), dok drugi veruju da ga je stvorio Han Gongjue i Čeng Lingsja iz dinastije Liang (502-557). A ima i onih koji kažu da je potekao od Sju Sjuanpinga ili Li Daocia iz dinastije Tang (618-907).

2. *Stil Jang*. Osnivač stila Jang je bio Jang Lučan (Yang Luchan, 1800-1873) iz mesta Jungniana u provinciji Hebei. Kao dečak je otišao kod Čen Čangsinga da uči taidi. Kada je odrastao vratio se u svoje rodno mesto i tu je počeo da podučava umetnost borenja. U skladu sa potrebama običnih ljudi, on je napravio određene izmene u stilu Čen, izbacivši pojedine teške pokrete. Njegov stil je kasnije uprostitio njegov unuk. Upravo će ta uprošćena forma postati glavna forma stila Jang. Ova forma je veoma prihvatljiva, jednostavna i praktična, tako da je za kratko vreme postala najpopularnija u Kini. Takođe će i Jang Čengfu (Yang Chengfu, 1883-1936) obrazovati brojne učitelje taidija, koji će ovu veštinu popularisati svetom. Bio je sin Jang Điahoua (Yang Jianhou) i unuk Jang Lučana (Yang Luchan). Sa svojim starijim bratom Jang Šaohouom (Yang Shaoho) i prijateljima Vu Đienčuenom (Wu Jianquan) i Sun Lutangom, bili su prvi učitelji taidija u *Pekiškom institutu za istraživanje fizičke kulture* u periodu od 1914-1928. godine. On odlazi u Šangaj 1928. Njegovi sinovi su nastavili porodičnu tradiciju podučavanja taidija. Njegov najstariji sin Jang Čenming je stil Jang preneo u Hong Kong. Srednji sin Jang Čendi (Yang Zhenji) i najmlađi sin Jang Čenduo (Yang Zhenduo, rođen 1926) žive u provinciji Šansi (Shanxi). Svi oni su naslednici i nastavljači čuvene škole Jang.

3. *Stil Vu*. Kreirao ga je Čuen Jou (Quan You, 1834-1902). On je živio u Dasingu u provinciji Hebei. Poreklom je bio Mandžurac. I on je taidi učio kod Jang Lučana (Yang Luchana). Pratio je drugog Jangovog sina, Jang Banhoua. Čuen Jou je bio poznat po tome što je omekšavao sve pokrete koje je naučio. Njegov sin, Điančuen je promenio prezime Čuen u Vu, i uzeo je hansko državljanstvo. Vu Đienčuen (Wu Jianquan, 1870-1942) je stvorio stil taidija koji je bio krajnje praktičan i lako prihvatljiv običnom čoveku.

4. *Stil Vu Jusjanga (Wu Yuxianga)*. Vu Jusjang (1812-1880) je uz malu pomoć dva starija brata, bio tvorac novog stila taidija. Oni su učili kod Jang Lučana. Tamo je Vu došao u posed knjige Vang Cungjuea (Wang Zongyue) *O tajdičueni*. Počeo je temeljno da izučava ovaj spis. Najverovatnije je Vu napisao knjige: *Deset suštinskih tačaka o borilačkim veštinama* i *Četiri reči: poetska tajna taidija – primeniti, pokriti, boriti se i gutati*, koje su postale klasici taidi i vušu veština. Neki kažu da je Vu Jusjang kratko vreme učio i kod porodice

Čen. Njegov najpoznatiji student je bio sestrić Li Jiju (Li Yiyu 1832-1892), koji je napisao nekoliko važnih knjiga o taidiju: *Pet suštinskih reči*, *Tajna opuštanja: dizanje, vođenje, gubitak i oslobađanje* i *Suštine ili taidi pokreti i akcije*. Dvadesetih godina XX veka, taidi postaje veoma popularan u Kini. Negde u to vreme su Jang Čengfu (Yang Chengfu) i Vu Đienčuan (Wu Jianchuan) napravili male modifikacije svojih formi.

Vu Jusjangov taidi je sa malim, prefinjenim pokretima; visoko je fokusiran na balans, senzibilitet i razvoj unutarnjeg *čia*.

5. *Stil Sun*. Sun Lutang (1861-1932) je bio iz mesta Dingsiena, provincija Hebei. Sun je bio majstor *singji čuena* (slobodan stil, imitiranje životinja u borbi), kao i *bagua čanga*. On je 1911. godine sledio Hao Veičena (Hao Weizhena) u učenju Vu Jusjangovog taidija, kao i stilova *singji* i *bagua*. Važio je i za neokonfucijanskog i daoističkog učenjaka. Sa posebnom pažnjom je izučavao *Knjigu promena*. Nastavljač ove škole je bio Čeng Manćing (Zheng Manqing, 1901-1975), koji se obučavao u kineskoj medicini, taidiju, kaligrafiji, slikarstvu i poeziji. Od 1928-1935. godine, sa čuvenim majstorom Jang Čengfuom je studirao stil Jang. Uvek je isticao zdravstvene aspekte borilačkih veština.³ Formu Jang je 1946. godine uprostio, pa je 108 pokreta sveo na 37 pokreta. Imao je dosta učenika. Prvo je podučavao u NR Kini, pa onda i na Tajvanu. Kasnije odlazi u Severnu Ameriku i Evropu.

³ Za nervni sistem, kardiovaskularni sistem, disanje, probavni sistem, taidi je veoma pogodno sredstvo za lečenje hroničnih obolenja. U Šangaju je rađeno ispitivanje na 363 bolesnika koji su vežbali taidi. Ustanovljeno je da je preko 80% njih imalo znatno poboljšanje zdravstvenog stanja, a da se njih 60 potpuno oporavilo i vratilo na posao.

U drugoj šangajskoj bolnici je vršeno ispitivanje na 69 ispitanika, hroničnih bolesnika, i utvrđeno je da je preko 82% smanjilo svoja odsustva sa posla usled raznih hroničnih obolenja.

Taidi je sačinjen od određenog broja kružnih pokreta, i tokom vežbanja ima poseban naglasak na "spokoju". Traži se da se tokom vežbanja odstrane sve misli koje nisu u vezi sa taidijem, tako se u dantianu akumulira *či*, a misao se sabira u svom najvišem vidu.

Rađeno je još jedno ispitivanje, gde je taidi korišćen kao lek za visoki krvni pritisak. Naime praćen je rad taidia na 14 bolesnika, i posle tri godine kod 8 bolesnika je konstatovano potpuno ozdravljenje, 4 je imalo vidno poboljšanje, kod 2 ispitanika nije bilo nikakvog napretka, što znači da je 85,7% uspešno izlečenih pacijenata.

Međutim, njegovu izmenjenu Jang formu, učitelji porodice Jang nikada nisu zvanično priznali.

6. *Stil Li Žueidunga (Li Ruidong)*. Zna se da je Jang Lučan (Yang Luchan) služio kao učitelj *vušua* kod princa Duana. Kod njega je učio i Vang Lantien (Wang Lanting), inače začetnik ideje o “Pet zvezda taidia”. Te ideje je preneo svom prijatelju i učeniku Li Žueidungu, a kasnije i Si Xingsanu. Vang Lanting je podučavao Li Žueidunga taidiju porodice Čen, Li je od Hui Haia, budističkog kaluđera, naučio veštine Šaolina, od Cong Dunghaija je učio *bagua*, itd. Lijev taidi je u sebi objedinio najbolje i najzanimljivije pokrete pet škola taidija i *vušua*. Od taidija najprisutniji su pokreti porodica Čen i Jang.

Vežbanje taidicuena je proces od “praznog” ka “punom” i od “punog” ka “praznom”. Kroz mukotrpano i naporno vežbanje se dolazi do “imanja”, “punog”. A onda opet “prazno”. Ovde “prazno” ukazuje na stanje u trenutku kada je neko: dobio veštinu, ovladao metodama forme i “razumeo” kako to što je naučio da primeni u praksi. Tu se ulazi u “prazninu” koja je mesto prosvetljenja i najdublja istina bića. Li će to opisati kao “posedovanje veštine bez veštine, ovladavanje bezidejnom idejom svake forme; u tom *bezidejnom* se sabrala istinska ideja i smisao postojanja. Tako je govorio Li Žueidung.

Po osnivanju NR Kine (1949. godine), 1956. godine dolazi do uproščavanja formi stila Jang. Izbacuju se teški pokreti i formira se taidi od 24 pokreta. *Kineska državna komisija za fizičko obrazovanje i Kineska sportska komisija* 1979. godine prihvataju najznačajnije tačke stilova Čen, Jang, Vu i Sun, kao i neke elemente *vušua*, formirajući popularnu formu od 48 pokreta.

Danas je *vušu* modernizovan. Umanjeni su mu borilački aspekti, a izraženiji su postali estetski i akrobatski. Upravo zbog svoje lepote i gracioznosti, *vušu* će biti modifikovan u sport, koji će svoju promociju imati na Olimpijadi 2008. godine u Peking.

U NR Kini je prvi put 1985. godine održano međunarodno *vušu* takmičenje. U Japanu je 1987. prvi put upriličeno Azijsko *vušu* takmičenje. To su bili prvi koraci u afirmaciji kineskog *vušua*. Tokom azijskih Olimpijskih igara 1990. godine, *vušu* je ušao u redovan program takmičenja i postao je sastavni deo sportskog nadmetanja. Prvo svetsko *vušu* takmičenje je odr-

žano u Pekingu 1991. godine. Od tog trenutka on ulazi na velika vrata u svet.

Međutim, da bi *vušu* postao sport, on mora izvršiti brojne korekcije, prvo u pogledu standardizacije pokreta, drugo, u pogledu kriterijuma i zahteva prema takmičarima. Opravdano je pitati da li će tako izmenjeni *vušu* uopšte ličiti na sebe? Izgleda da je to cena koju on mora da plati, ukoliko želi da postane sport. A za one koji u njemu i dalje vide drevnu kinesku veštinu borenja, ostaje da slede reči Lao C'a:

kretati se ne-kretanjem,
boriti se bez borbe.

Znati šta ne znaš, najviše je postignuće,
ne znati šta ne znaš, bolest je.

Bez sukoba pobeđuje,
bez reči odgovara,
bez poziva dolazi.

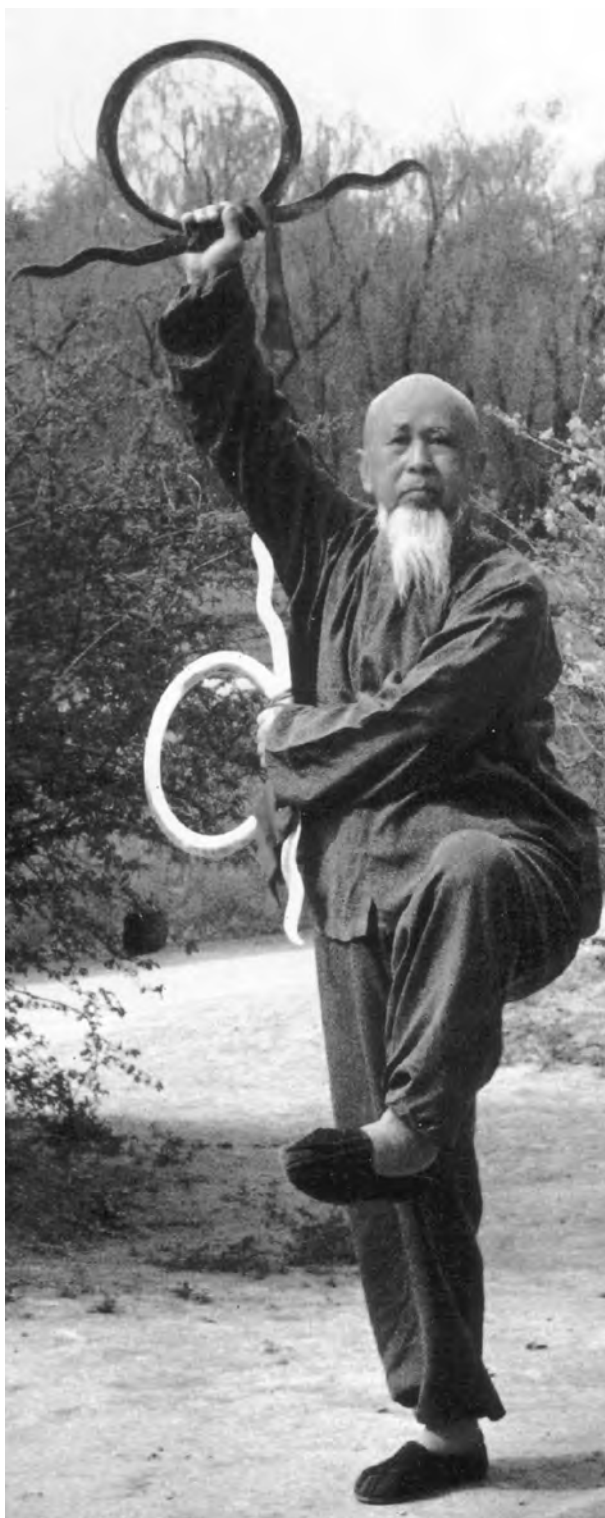
Život čoveka se temelji u mekom,
smrt njegova u krutom.
Ako je vojska kruta, izgubiće,
ako je drvo kruto, poseći će ga.
Mesto krutog gubi,
mesto mekog dobija.

RADOSAV PUŠIĆ

RADOSAV PUŠIĆ

ADRESE AMBASADA POJEDINIHZEMALJA U NR KINI

Ambasada Srbije i Crne Gore

San Li Tun, Dong 6 Jie 1100600 Beijing P.R.Of China

Telefon: +8610 / 6532-35-16, 6532-30-16, 6532-16-93

Telex: 22-403; Fax: 6532-12-07

Kontinuitet diplomatskih odnosa s NR Kinom postoji od 1.oktobra 1949. godine, kada je FNRJ priznala NR Kinu. Odnosi su zvanično uspostavljeni razmenom nota ministara inostranih poslova 2. januara 1955. godine.

E-mail: yuamba@public.bta.net.cn

Generalni konzulat Srbije i Crne Gore u Šangaju

Rm, 302, No.1, Lane 60, Lyon Garden, Ronghua East Road,

Gu Bei New Area, Shanghai 201103 P.R.Of China

Phone +8621 / 6208-1388, 6208-1899

Fax: 6208-7412

E-mail: yugk@sonic.net.cn

Web-site: <http://www.scgshangai.org>

Ambasada Sjedinjenih Američkih Država (SAD)

Chancery: No. 3, Xiu Shui Bei Jie, Jian Guo Men Wai,
Beijing, China

Telephone: (8610) 6532 3831 and (8610) 6532 3431

Datum uspostavljanja diplomatskih odnosa: 1. januar 1979.

Generalni konzulat USA u Hong Kongu

26 Garden Road, Hong Kong

Tel. (852) 2523 9011

Fax. (852) 2845 1598

RADOSAV PUŠIĆ

Ambasada Ruske Federacije

No. 4 Dong Zhi Men Bei Zhong Jie, Beijing, China
Telefon: (8610) 6532 2051 Facsimile: (8610) 6532 4853
Commercial Office: (8610) 6532 2201;
Datum zasnivanja diplomatskih odnosa s NR Kinom: 3. oktobar 1949.

Ambasada Republike Indije

No. 1 Ri Tan Dong Lu, Beijing, China
Telefon: (8610) 6532 1856 Facsimile: (8610) 6532 4684
Datum zasnivanja diplomatskih odnosa s NR Kinom: 1. april 1950.

Ambasada Japana

No. 7, Ri Tan Lu, Jian Guo Men Wai, Beijing, China
Telefon: (8610) 6532 2361
Datum zasnivanja diplomatskih odnosa s NR Kinom: 29. septembar 1972.

Ambasada Ujedinjenog Kraljevstva Velike Britanije i Severne Irske

No. 11, Guang Hua Lu, Beijing, China
Telefon: (8610) 6532 1961 Facsimile: (8610) 6532 1937
Datum zasnivanja diplomatskih odnosa s NR Kinom: 13. mart 1972.

British Embassy Consular Section

Floor 21, North Tower, Kerry Centre 1 Guanghualu, Beijing, 100020
Telephone: (010) 8529 6600 x3363 Fax: (010) 8529 6081
E-mail: consularmailbeijing@fco.gov.uk

British Consulate-General, Consular Section

Suite 751, Shanghai Centre 1376 Nanjing Xilu, Shanghai 200040
Telephone: (021) 6279 8130 ; Fax: (021) 6279 8254
E-mail: consular.shanghai@fco.gov.uk

British Consulate-General, Consular Section

Guangdong International Hotel 339 Huanshidong Lu Guangzhou 510098
Telephone: (020) 8335 1354
Fax: (020) 8331 2799
E-mail: guangzhou.consular@fco.gov.uk

British Consulate-General, Consular Section

28/F Metropolitan Tower, Zourong Road; Chongqing 400010

RADOSAV PUŠIĆ

Ambasada Republike Koreje

4/f China World Tower, 1 Jian Guo Men Wai Da Jie, Beijing, China
Telefon: (8610) 6505 2608
Facsimile: (8610) 6505 3067
Datum zasnivanja diplomatskih odnosa s NR Kinom: 24. avgust 1992.

Ambasada Republike Francuske

No. 3 Dong San Jie, San Li Tun, Beijing, China
Telefon: (8610) 6532 1331
Facsimile: (8610) 6532 4841
Commerical Office: (8610) 6501 4866 and (8610) 6501 4870
Datum zasnivanja diplomatskih odnosa s NR Kinom: 27. januar 1964.

Ambasada Federalne Republike Nemačke

No. 5 Dong Zhi Men Wai Da Jie, Beijing, China
Telefon: (8610) 6532 2161
Facsimile: (8610) 6532 5336
Commerical Office: (8610) 6532 5556 and (8610) 6532 5560
Datum zasnivanja diplomatskih odnosa s NR Kinom: 11. oktobar 1972.

Ambasada Kanade

Adresa: No. 19, Dong Zhi Men Wai Da Jie, Beijing, China
Telefon: (8610) 6532 3536
Facsimile: (8610) 6532 4072
Datum zasnivanja diplomatskih odnosa s NR Kinom: 13. oktobar 1970.
Generalni konzulati Kanade u: Šangaju /Shanghai/, Guančou /Guangzhou/, Čongcingu /Chongqing/ i Hong Kongu /Xiangkang/

Ambasada Izraela

West Wing Office, CWTC, No. 1, Jian Guo Men Wai Da Jie, Beijing, China
Telefon: (8610) 6505 2970
Facsimile: (8610) 6505 0328
Datum zasnivanja diplomatskih odnosa s NR Kinom: 24. januar 1992.

Ambasada Španije

No. 9 San Li Tun Lu, Beijing, China
Telefon: 6532 1986
Facsimile: (8610) 6532 340
Commercial Section: (8610) 6532 2072
Facsimile: (8610) 6532 1128
Datum zasnivanja diplomatskih odnosa s NR Kinom: 9. mart 1973.

RADOSAV PUŠIĆ

Ambasada Švedske

No. 3, Dong Zhi Men Wai Da Jie, Beijing, China
Telefon: (8610) 6532 3331
Facsimile: (8610) 6532 5008
Commercial Section: Facsimile: (8610) 6532 3803
Datum zasnivanja diplomatskih odnosa s NR Kinom: 9. maj
1950.

Ambasada Republike Turske

Chancery: No. 9, Dong Wu Jie, San Li Tun, Beijing, China
Telephone: (8610) 6532 2650
Facsimile: (8610) 6532 5480
Datum zasnivanja diplomatskih odnosa s NR Kinom: 4. av-
gust 1971.

Ambasada Australije

Adresa: 21 Dong Zhi Men Wai Da Jie, San Li Tun, Beijing,
China
Telefon: (8610) 6532 2331
Facsimile: (8610) 6532 4349
Austrade (Commercial Office)
Telephone: (8610) 6532 6726 and (8610) 6532 6731
Datum zasnivanja diplomatskih odnosa s NR Kinom: 21.
decembar 1972.

Generalni konzulat Australije u Peking

21 Dongzhimenwai Dajie Beijing 100600
People's Republic of China
Tel: (010) 5140 4111
Fax: (010) 5140 4230
Mail: pubaff.beijing@dfat.gov.au

Generalni konzulat Australije u Guančou /Guangzhou/

Room 1509, Main Building, GITIC Plaza 339 Huanshi
Dong Lu
Guangzhou Guangdong People's Republic of China
Tel: (020) 8335 0909
Fax: (020) 8335 0718
Web site: www.austcon-guangzhou.org

Generalni konzulat Australije u Šangaju

Level 22, CITIC Square 1168 Nanjing Xi Lu; Shanghai,
200041
Tel: 5292 5500
Fax: 5292 5511
Mail: acgshang@public.sta.net.cn
Website: www.china.embassy.gov.au/shangai

NR Kina online

Ministarstvo inostranih poslova
<http://www.fmprc.gov.cn>

Državna komisija za ekonomiju i trgovinu
<http://www.sect.gov.cn>

Ministarstvo obrazovanja
<http://www.moe.edu.cn>

Ministarstvo za nauku i tehnologiju
<http://www.most.gov.cn>

Ministarstvo finansija
<http://www.mof.gov.cn>

Ministarstvo za komunikacije
<http://www.moc.gov.cn>

Ministarstvo poljoprivrede
<http://www.agri.gov.cn>

Ministarstvo za trgovinu sa inostranstvom i ekonomsku sa-
radnju
<http://www.moftec.gov.cn>

Ministarstvo kulture
<http://www.cnt.gov.cn>

Ministarstvo zdravlja
<http://www.moh.gov.cn>

Kineska Narodna banka
<http://www.pbc.gov.cn>

Državna administracija za radio, film i televiziju
<http://www.sarft.gov.cn>

Nacionalni biro za statistiku
<http://www.stats.gov.cn>

Nacionalna administracija za turizam
<http://www.cnta.com>

Državna administracija za tradicionalnu kinesku medicinu
<http://www.satcm.gov.cn>

Novinska agencija Xinhua
<http://www.xinxua.org>
<http://www.hinhuonet.com>
<http://www.xhnet.com>

Kineske ekonomske informacije *network*
<http://www.cei.gov.cn>

Akademije nauka, muzeji i odabrani univerziteti

Peking

Kineska akademija nauka
<http://www.cas.ac.cn>

Kineska akademija društvenih nauka
<http://www.cass.net.cn>

Pekinški Činghua univerzitet
<http://www.tsunghua.edu.cn>
info@tsunghua.edu.cn

Pekinški univerzitet
<http://www.pku.edu.cn>

Pekinški Narodni /Renmin / univerzitet
<http://www.ruc.edu.cn>

Pekinški Normal /Shifan/ univerzitet
<http://www.bu.edu.cn>

Pekinški univerzitet za nauku i tehnologiju
<http://www.ustb.edu.cn>

Pekinški univerzitet kineske medicine i farmacije
<http://www.bjucmo.edu.cn>

Pekinški univerzitet za jezik i kulturu
<http://www.blcu.edu.cn>

Šangaj

Fudan univerzitet
<http://www.fudan.edu.cn>

Šangajski Jiaotong univerzitet
<http://www.sjtu.edu.cn>

Šangajski univerzitet za međunarodne studije
<http://www.shisu.edu.cn>

Šangajski univerzitet
<http://www.shu.edu.cn>

Nanding

Nanding /Nanjing/ univerzitet
<http://www.nju.edu.cn>

Nanding univerzitet za nauku i tehnologiju
<http://www.njust.edu.cn>

RADOSAV PUŠIĆ

Nanding Normal univerzitet
<http://www.njnu.edu.cn>

Čedjang /Zhejiang/univerzitet
<http://www.zju.edu.cn>

Šandong /Shandong/ univerzitet
<http://www.shu.edu.cn>

Ćingdao /Qingdao/ univerzitet za okeanografiju
<http://www.ouqd.edu.cn>

Muzeji

Nacionalni muzej kineske istorije
<http://www.nmch.gov.cn>

Kineski Dvorac-muzej /Zabranjeni grad/
<http://www.chinapalacemuesum.org.cn>

Konfucijev muzej
<http://www.confucius-museum.com.cn>

Nandinški muzej
<http://www.njmuseum.com>

Šangajski muzej
<http://www.shangaimuseum.net.cn>

SUMMARY

SUMMARY

Sanja Cekov, *Magic on the Skin*

Some theatrical artists from the West had the good fortune to go to China and experience, personally, the Chinese theatrical experience, like, for instance, Grotowski. Some of them had the opportunity to see Chinese theatre performances in Europe and become inspired by them in their own creative work, like, for instance, Brecht. Some of them used Chinese theatre techniques on stage, long before they personally encountered it, like, for instance, Meierhold.

Having all this in mind, we are left with a question: was this an influence? Or, perhaps, inspiration?

Therefore when we speak about the Chinese influence on Western theatre, we should emphasize that the Chinese theatrical art was at times an inspiration, and at times a teacher of the Western artists, but at all times it was undoubtedly an initial spark in the transformation of the Western theater.

Magic in theatre, as well as in life, cannot be attained by cheap tricks but by love, which lies in dedication and beauty. Dedicated to his art, the theatrical artist must give himself entirely, working on himself, his body and spirit, in order to develop his art.

Dalibor Vrcelj, *Three Millenniums of Chinese Monetary Epigraphic*

Monetary and mercantile culture, with all the positive and negative consequences they bring, have always played a great role in Chinese civilization, and today that role is probably greater than ever before. The spirit of the Chinese nation, which is usually observed first of all as proverbially philosophical and contemplative, has simultaneously through history shown a great sense for the practical organization of economy and finance. The shape of the Chinese coin, which

---

SUMMARY

---

harmoniously united the geometric figures of the circle and the square, was perceived as a symbolic cosmological validation of the great social and practical importance of money, and thus a specifically Chinese form of a cult was created, in which money obtained divine attributes.

Ivica Mladenović, *Modern Architecture of China*

With great changes in all aspects of Chinese spirituality, PR China has stepped into the new century. The architecture of modern China has, up to the nineties, been under the influence of the Corbusian concept of city planning, with isolated towers and multistory buildings. During the last decade there has been a radical turn, clusters of apartment houses began to twirl in a snakelike manner, elevate, drop and succumb to the terrain conditions. The Chinese today valorize the right of every man to live decently and comfortably.

Marina Đurđević, *Matchmaking – the Bridge that Connects the Past and the Present*

A good and professional matchmaker has to possess a great amount of data about the future spouses. This information relates to their wealth, qualities, flaws, interests, and possible hereditary diseases. Even though the official attitude states that most marriages in PR China are made out of love without matchmaking, today, as before, matchmakers have prosperous businesses.

Branislava Bošković, *Festivals in China*

Festivals in China are characteristic for the unusual firework of colors, dance, and joy. Certain festivals originate from the most ancient period of Chinese history. Through the ritualistic repetitions, the space of Chinese spirituality is continually created. The festivals unite the rich treasury of Chinese cultural wealth.

Mina Tasković, *Chinese Folk Instruments and Music*

An important component of Chinese musical art is the fact that folk musicians have great artistic talents and that they are familiar with different ancient playing techniques. Most classic music pieces from China,

---

SUMMARY

---

written for traditional Chinese instruments, originate from the period at the end of the Ming dynasty and the beginning of the Qing dynasty. Wind and percussion instrument music is one of the most common forms of Chinese music.

Jelena Gledić, *Culinary Art of China*

The Chinese culinary tradition holds a special and significant place in the entire domain of Chinese culture. This tradition is part of the fine art of living the Chinese people possess. They are very serious when it comes to food and they consider eating one of the rare pleasures in life. The Chinese have elevated eating to the level of art. For them, food is not just a mean of survival, but the most constant, most reliable, and easiest way to enjoy life.

Gordana Čupković and Ivana Muratović,
Traditional Chinese Medicine and Modern Medical Practice

Traditional medicine has been practiced for thousands of years, it was a long kept secret behind the Great Wall, only to reach Europe several centuries ago, and slowly, but constantly, start gaining an increasing field of application in the modern world. Traditional Chinese medicine is closely connected with daoist philosophy that states that the universe exists because of two great and opposing principles, *yin* and *yang*. *Yin* is all that is dark, firm, down, dense, inner, female, cold, moon... *Yang* is all that is light, hollow, up, rarefied, outer, male, sky, energy, warmth, sun... *Yin* and *Yang* are two opposite and independent creative forces. Chinese medicine views the body as a microcosmos inside which the organs are classified by their *yin* and *yang* characteristics. In the beginning of the twentieth century, Chinese doctors began to include elements of modern western medicine in their practice, most of all modern psychology and pharmacy and contemporary research protocols.

Mirjana Pavlović, *Experimental Theatre in China and Bus Stop by Gao Xingjian*

Up to the eighties of the 20th century, modern Chinese drama has mostly relied on the realistic, Ibsen dramatic tradition and Stanislavski theatrical methods. Of course, Brecht, Pinter, Beckett and Ionesco

---

SUMMARY

---

played an important role in the new development of Chinese drama. All this enabled the development of experimental theatre in China, which began to search for new means and ways for the theatrical shaping of reality. Thematically, experimental drama was aimed at the problems of contemporary Chinese society.

Irina Pavlov, *Modern Chinese Economy*

Pragmatism is the word most often used today when one wishes to describe in a word everything that characterizes the Chinese society, politics and economy. It was necessary to firstly modernize agriculture, performing the needed research in every field separately in order to increase productivity. The next important point was building an infrastructure, including transportation, telecommunications and electro energetic system. There was also a need for education, not only for young people, but also for peasants who could modernize their agricultural production by deploying management and marketing in their daily practice. China was ready to open its doors to the world, which would let in new knowledge, technology, but also foreign competition on the domestic market, as one of the requirements that enabled China to enter the WTO. Even though all aspects of life in China prospered thanks to the economic growth, the gap between the rich coastal areas and poverty-stricken inner parts of China deepened.

Jelena Zdravković, *China and Space*

In 1949 PR China started a space exploration program and managed to launch the first satellite in 1970. In the 21st century China continues to enhance its space industry in accordance with national needs, continuing to promote the peaceful use of space. The Chinese government finds that the space industry is an integral part of the state development strategy.

Mina Tasković, *HIV/AIDS in China*

During the last few years, PR China has made great efforts in the field of prevention, detection and treatment of HIV. However, there are still certain political, economical, social and scientific barriers in solving the AIDS problem. AIDS is a big threat to China. This is why the Chinese Ministry of Health is trying to

---

SUMMARY

---

fight this threat by measures of control, prevention, education and laws against this severe disease.

Jelena Gledić, *The Question of Personal Identity in Chinese Thought Seen Through the Movies of Zhang Yang, Jiang Wen, Wong Kar-wai and Ang Li*

In the quest for ways to get in touch with one's own identity, man is greatly helped by rituals that enable him to function in an orderly manner in the daily social frameworks, which helps him to more easily attain inner harmony. Through the universal artistic mean of expression – film, Chinese authors present the essence of their perception of the world, which states that the proto-source – Dao, cannot be put into words. One can “play” with Dao in a special way. It is precisely in this game and from this game that Chinese film is created. Every aspect of these films is marked by the artists' personal and creative expression.

Branislava Bošković, *Festivals in Temples*

Temples in PR China are not only places for expressing one's religious feelings, they are also centers of Chinese tradition and customs. Every significant folk holiday in China is marked by lively events in Chinese temples. No matter whether the temple is Buddhist, Confucian or Daoist, every place is filled with the ritual dance of the play that is life. All this gives charm to Chinese everyday life, which is a specific combination of secular and sacred.

Jelena Gledić, *Chinese Film after the Cultural Revolution*

The reforms and open door policy of China after the Cultural revolution required a renewal of the basics of Chinese classic culture, part of which is film – which originates from the ancient Chinese art of shadow puppetry. The very concept of filmmaking was reinvented by the so-called Fifth generation of film directors. Driven by the idea of modernizing Chinese film, in the beginning of the eighties they created a new film language which is dominated by visual consciousness, intertwined light, color, sound and rhythm. Through their work one can see an image of China – a land filled with simple and ancient customs.

SUMMARY

Vlada Šestan, *Chinese Diaspora in Canada: with a Reflection on Vancouver*

The Canadian Chinese have developed their cultural and social life in conditions better than in any other country and law protects them. In their everyday life the Chinese are faced with an atmosphere of tolerance and they are connected with all other citizens of Canada. During the last few years a large number of Chinese have become important, even leading figures in the political and public life of Vancouver. The Canadian Chinese community is a unique link between Canada and China, and Vancouver, a city on the coast of the Pacific, plays a special role in this relation.

Vladana Veličković, *Lotus Flower*

The human body is physical entity similar to the painter's canvas on which culture, in which the body develops and resides, paints its unique designs. Cultural relativism constructs, among other things, the corporal identity of a person, who, immediately after birth, is given the characteristics of a certain sex. The unique, and on the other hand irrefutably universal custom of foot binding is a way of recognizing this cultural invention on the female body. Every civilization is familiar with some sort of modification of the female body in the name of beauty and beautifying, national and sexual marking, as well as a political-religious opinion. During its history, the Chinese patriarchal society has produced a specific cultural pattern, inside which this "notorious" practice was developed. Even though this custom has not been practiced for more than half a century, the small foot has not ceased to shock with its complex symbolism. The moral appall of the West over this "obscene and grotesque transformation", which seems to completely forget the rich tradition of the corset in Europe and America, is righteously manifested through feminist criticism, and criticism in general, which sometimes resembles the alleged colonial superiority, and which, in the well known euro-centric manner, by condemning Chinese history, directly, but unconsciously, condemns its own.

Jin Xiaolei, *The Nobel Prize and Chinese Literature*

Why has such a rich tradition of literature as the Chinese gone an entire century without having a Nobel Prize winner? At the beginning of the 20th century

---

SUMMARY

---

came a time of radical changes, not only in literature, but also in history, politics, economy, philosophy. Chinese literature fell into the trap of copying and spreading Western value patterns. When viewing the language and style of Chinese literature in this period, one can say that it was nor complete nor mature. At the beginning of the new millennium, PR China needed the Nobel Prize in order to gain a good reputation and expand its influence. On the other hand, the Nobel Prize for literature needed Chinese literature to point out its international character. In such circumstances, it was good for both sides to award the prize to a Chinese. This had a crucial influence on the selection and procedure for the Nobel Prize in the year 2000.

Radosav Pušić, *Silk and Cherry Blossom: What is Burdening the Relations between PR China and Japan Today?*

The relations between PR China and Japan are complex and they can hardly be comprehended using simple formulas. For a long time, China was a role model and object of admiration for Japan, as a civilizational inspiration. Then came the desire to overcome China by conquering it. Japan was basically a good student of the western imperial forces. It wanted to be just like them.

The Nanjing massacre, biological and chemical weapons all over China and a large number of raped women, during World War II, are deep marks of Japanese crimes that still have not healed. The refusal of Japan to face its infamous past is one of the main reasons the relations between PR China and Japan are not clearly defined. Even today, over 700000 and 2 000000 bombs with chemical-biological filling are scattered all over China. They are corroding and their content could be activated in any given moment. Viewed from this perspective, World War II has not ended yet on the territory of PR China. The Japanese bombs are still taking lives. During the last few years the political elite of Japan has viewed China as a threat for the future development of Japan. China is mentioned as a “militarized China” which is a threat to Japanese safety. Experts who are familiar with the situation state that if we were speaking of any kind of “threat”, it would firstly have to come from the growing Chinese economy.

Prevela na engleski:
Jelena Gledić

CONTENTS

CHINA
SILK ON THE ROAD
Editor dr Radosav Pušić

BOOK I

Radosav Pušić
FOREWORD
I – 9

Radosav Pušić
PR CHINA VIEWED
FROM THE ASPECT OF STATISTICS
I – 11

Sanja Cekov
MAGIC ON THE SKIN
I – 15

Dalibor Vrcelj
THREE MILLENNIUMS
OF CHINESE MONETARY EPIGRAPHIC
I – 81

Ivica Mladenović
MODERN ARCHITECTURE OF CHINA
I – 90

Marina Đurđević
MATCHMAKING – THE BRIDGE THAT
CONNECTS THE PAST AND THE PRESENT
I – 97

Branislava Bošković
FESTIVALS IN CHINA
I – 109

CONTENTS

Mina Tasković
CHINESE FOLK INSTRUMENTS AND MUSIC
I – 119

Jelena Gledić
CULINARY ART OF CHINA
I – 133

Gordana Čupković and Ivana Muratović
TRADITIONAL CHINESE MEDICINE
AND MODERN MEDICAL PRACTICE
I – 147

Tang Guo, Sju Čen, Ju Jouhan...
SHANGHAI STORY:
PAINTING AND THE ART OF LIVING
I – 159

Mirjana Pavlović
EXPERIMENTAL THEATRE IN CHINA
AND BUS STOP BY GAO XINGJIAN
I – 189

Lin Yifu
CHINESE ECONOMY
I – 202

Irina Pavlov
MODERN CHINESE ECONOMY
I – 228

Jelena Stanković (translation)
AN ECONOMIC MOSAIC:
EXCERPTS FROM THE ECONOMIST
I – 249

CONTENTS

I – 260

CONTENTS

BOOK II

Jelena Zdravković
CHINA AND SPACE
II – 9

Mina Tasković
HIV/AIDS IN CHINA
II – 23

Jelena Gledić
THE QUESTION OF PERSONAL IDENTITY
IN CHINESE THOUGHT
SEEN THROUGH THE MOVIES
(of Zhang Yang, Jiang Wen, Wong
Kar-wai and Ang Li)
II – 34

Branislava Bošković
FESTIVALS IN TEMPLES
II – 55

Jelena Gledić
CHINESE FILM
AFTER THE CULTURAL REVOLUTION
II – 57

Vlado Šestan
CHINESE DIASPORA IN CANADA:
WITH A REFLECTION ON VANCOUVER
II – 67

Vladana Veličković
LOTUS FLOWER
II – 78

Jin Xiaolei
THE NOBEL PRIZE
AND CHINESE LITERATURE
II – 133

Chi Zijian
THE DYING RIVER
II – 170

Lu Xun
WILD GRASS
II – 184

CONTENTS

Li Rui
BURIAL MOUND
II – 193

Radosav Pušić
SILK AND CHERRY BLOSSOM
II – 202

Radosav Pušić
CHINESE MARTIAL ARTS
249

Radosav Pušić
Appendix – Addresses of Certain Embassies in PR
China and PR China on line
II – 258

SUMMARY

II – 265

CONTENTS

II – 272

CIP – Каталогизacija u publikaciji
Narodna biblioteka Srbije

008
316.7

KULTURA : časopis za teoriju i sociologiju
kulture i kulturnu politiku / glavni i odgovorni
urednik Jelena Đorđević. – 1968, br. 1 – . –
Beograd (Rige od Fere 4) : Zavod za
proučavanje kulturnog razvitka, 1968–
(Beograd : Službeni glasnik). – 26 cm

Tromesečno. – Naslov br. 113/115 (2005): Kina.
Svila na putu (u dve knjige)

ISSN 0023–5164 = Kultura (Beograd)
COBISS.SR–ID 8472066

KULTURA

ČASOPIS ZA TEORIJU I SOCIOLOGIJU
KULTURE I KULTURNU POLITIKU

KINA – SVILA NA PUTU

丝之旅

Priredio dr Radosav Pušić

KNJIGA II

SADRŽAJ

KINA I SVEMIR
FESTIVALI U HRAMOVIMA
KINESKI FILM
LOTOSOV CVET
SVILA I TREŠNJEV CVET

...